

EDUARDS VEIDENBAUMS.
Dzīve un daiļrade: konteksti un recepcija

Rakstu
krājums

... kaut šaubās un šaubīties cilvēka prāts ...

EDUARDS VEIDENBAUMS.

Dzīve un daiļrade: konteksti un recepcija

EDUARDS VEIDENBAUMS.

Life and Oeuvre: Contexts and Reception

... kaut šaubās un šaubīsies cilvēka prāts...

EDUARDS VEIDENBAUMS.
Dzīve un daiļrade: konteksti un recepcija

Rakstu krājums

... although the human mind doubts and will doubt...

EDUARDS VEIDENBAUMS.
Life and Oeuvre: Contexts and Reception

Collection of articles

Rīga, 2020

UDK 821.174(092)(062)

Ve174

Redkolēģija: Iveta Ruskule, Marians Rižijs, Māra Grudule

Zinātniskā redaktore: *Dr. philol.* Māra Grudule

Redaktore: *Dr. philol.* Ieva E. Kalniņa

Tulkotājas: Margarita Spirida, Laine Kristberga

Recenzentes: *Dr. philol.* Zanda Gūtmane, *Dr. philol.* Ieva Kalniņa

Grāmata izdota ar LU LFMI Zinātniskās padomes 2020. gada 17. jūnija lēmumu, sēdes protokols Nr. 2020/5

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

**VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS**

Priekuļu novads

Atbalstītāji: Latvijas Universitāte, Rakstniecības un mūzikas muzejs, Valsts kultūrkapitāla fonds, Veidenbauma memoriālais muzejs "Kalāči", Liepas pagasta pašvaldība

Finansējums: Latvijas Universitāte, Valsts kultūrkapitāla fonds, Liepas pagasta pašvaldība

Vāka noformējumam izmantots Anša Cīruļa darbs "Eduards Veidenbaums" (20. gs. 20. gadi; papīrs, kolorēts kokgrebums) no Rakstniecības un mūzikas muzeja krājuma

Korektore: Agita Kazakeviča

Maketētāja: Andra Liepiņa

Vāka dizains: Baiba Lazdiņa

© Autori, teksts, 2020

© Latvijas Universitāte, izdevums, 2020

© Baiba Lazdiņa, vāka dizains, 2020

<https://doi.org/10.22364/edvei>

ISBN 978-9934-18-560-1

Krājuma saturs / Contents

IEVADA VIETĀ – I / INSTEAD OF A FOREWORD – I

Māra Grudule

Ceļa vārdi	7
Farewell words	9

IEVADA VIETĀ – II / INSTEAD OF A FOREWORD – II

Contra (*Contra*)

Ja Veidenbaums būtu bijis igauņis	13
Kui Veidenbaums oleks olnud eestlane	18
Had Veidenbaums been an Estonian	23

VEIDENBAUMS SAVĀ LAIKĀ UN TELPĀ / VEIDENBAUMS IN HIS TIME AND SPACE

Andrejs Balodis, Andris Hiršs, Ainārs Kamoliņš

“Mekāniskā Veidenbauma” perspektīvas	31
The perspectives of “Mechanic Veidenbaums”	43

Vita Zelče

Veidenbauma publicistika	45
Publicistic writings of Veidenbaums	61

Viesturs Vecgrāvis

Romantiskā nabassaite Veidenbauma dzejā: daži vērojumi un pārdomas	63
The romantic umbilical cord in Eduards Veidenbaums’s poetry: some observations and reflections	72

Juris Kastiņš

Veidenbauma dzejas intertekstualitāte	73
Intertextuality of Veidenbaums’s poetry	82

Raimonds Briedis

Veidenbauma atskaņu asimetriskais simetriskums	85
Asymmetric symmetry of Eduards Veidenbaums’s rhymes	91

Līvija Volkova

“Kur palika Veidenbauma rokraksti?” (R. Egle)	93
“Where did Veidenbaums’s manuscripts remain?” (R. Egle)	106

Janīna Kursīte

Nokļūšana Tērbatā. Ceļa semantēma laika aspektā (17.–20. gadsimtā) . . .	107
Getting to Dorpat. The semanteme of road over time (17 th –20 th centuries)	118

Jānis Šiliņš

Veidenbaums un “Pīpkalonija” pirmās latviešu intelektuāļu paudzes kontekstā	121
Veidenbaums and <i>Pīpkalonija</i> in the context of the first generation of Latvian intellectuals	127

VEIDENBAUMS VAKAR, ŠODIEN UN RĪT / VEIDENBAUMS YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

Iveta Ruskule

Veidenbauma muzealizācija	131
Musealisation of Veidenbaums	146

Skaidrite Lasmane

Nepabeigtais Veidenbauma kanons literārajā atmiņā	149
The unfinished canon of Eduards Veidenbaums in literary memory	160

Anda Kubuliņa

Edvarta Virzas priekšstats par Eduardu Veidenbaumu, papildināts ar Līvijas Volkovas atrasto	163
Edvarts Virza’s vision of Eduards Veidenbaums, as supplemented by the findings of Līvija Volkova	172

Jānis Zālītis

Veidenbauma tēls Raiņa, Andreja Upīša un Viktora Eglīša dramaturģiskajās iecerēs	173
The image of Veidenbaums in the dramatic writings of Rainis, Andrejs Upīts and Viktors Eglītis	179

Līgita Ašme

Veidenbauma dzeja kā muzikālās daiļrades katalizators	181
Eduards Veidenbaums’s poetry as a catalyst for musical creations	196

Marians Rižijs

Veidenbauma nezūdamības likums	197
Veidenbaums’s principle of permanence	201

PIELIKUMS / APPENDIX

Māra Grudule, Marians Rižijs

Veidenbaums atdzejojumos. Izlase	205
Veidenbaums’s poetry rendered in translations. Selection	224

Personu rādītājs / Index of persons	227
Ziņas par autoriem	236
Notes on Contributors	238

Levada vietā – I

Ceļa vārdi

Māra Grudule

Dzejniekam Eduardam Veidenbaumam veltītā rakstu krājuma saturu veido 2017. gada rudenī Rīgā un Tartu notikušās konferences priekšlasījumi. Konferenci rikoja Latvijas Universitāte sadarbībā ar Rakstniecības un mūzikas muzeju un Tartu Latviešu biedrību. Tās idejas autori – Iveta Ruskule, Ieva Kalniņa, Marians Rižis un Māra Grudule, kā arī no igauņzemes puses – Ilze Salnāja. Konference notika Aspazijas un Raiņa mājā Rīgā, Baznīcas ielā 30 (padomju laikā – Eduarda Veidenbauma ielā), Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē un Igaunijas Nacionālajā muzejā. Konference noslēdzās Liepas pagastā – Eduarda Veidenbauma memoriālajā muzejā “Kalāči”. Zinātniskos priekšlasījumus papildināja un konferenci ievadīja un aizvadīja Andra Dzeniša un Jura Kulakova dziesmas ar Eduarda Veidenbauma vārdiem.

Pieļaut zinātnisku un poētisku tekstu mijas ir bijusi arī apzināta krājuma sastādītājas izvēle. Rakstu krājumu aizsāk dzejnieka un atdzejotāja Contras eseja “Ja Veidenbaums būtu igauņis”, to noslēdz, iespējams, Veidenbauma paša populārākā dzejoļa “Kā gulbji balti padebeši iet” atdzejojumi sešpadsmit dažādos variantos un latviešu lasītājam domāts ieskats Veidenbauma dzejas tulkojumos.

Krājums ir starpdisciplinārs. To veido skatījums uz Veidenbaumu un viņa darbiem no filozofijas, latviešu literatūrzinātnes, ģermānistikas, muzikoloģijas, vēstures, mitoloģijas un muzeoloģijas viedokļa. Tā autoru lokā ir arī divi dzejnieki un atdzejotāji.

Krājums ir daudz balsīgs, savu viedokli izsaka dažādu paaudžu, dažādu pētniecības skolu un atšķirīgu uzskatu cilvēki. Tas tiek publicēts trīsdesmit gadus pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Atstatums acīmredzot ir bijis pietiekams, lai literatūrzinātnieki atļautos pārvērtēt padomju laikā tapušos kolēģu tekstus, atsijājot graudus (novatoriskas atziņas) no pelavām (ideoloģijas dikтата). Andas Kubuliņas, Edvarta Virzas cienītājas, raksts ir saspēle starp Edvartu Virzu un Līviju Volkovu Veidenbauma personības un dzejas vērtējumā – tieši šā iemesla dēļ tas varētu būt interesants lasītāju jaunākajai paaudzei, kas padomju laikus nav pieredzējusi.

Krājums ir daudz balsīgs arī no stila viedokļa. Klasiskus zinātniskus tekstus papildina izteiksmē brīvāki, emocionāliem iestarpinājumiem un oriģinālām metaforām piesātināti raksti. To autori – Kubuliņa, Vecgrāvis un Kastiņš – vienas paaudzes literatūrzinātnieki rada priekšstatu par literatūrpētnieciskā teksta dzīvīgumu 20. gadsimta otrajā pusē.

Krājums ir daudzbalstīts arī vārda tiešā nozīmē, kopsavilkumu un ievaddaļas tulkojums angļu valodā ļauj ar tā saturu iepazīties arī cittautu lasītājiem. Tajā ir lasāma dzejnieka un atdzejojātāja **Contras** eseja par Veidenbaumu viņa dzimtajā – igauņu – valodā.¹ Ar igauņu valodas klātbūtni krājuma sastādītājiem šķita svarīgi atgādināt lasītājam arī to, ka Veidenbaums pats ar vienu kāju stāvēja igauņu zemē – Tērbatā – un Tērbatas Universitātei bija izšķiroša nozīme viņa dzīvē un uzskatu veidošanā.

Krājums sastāv no divām daļām. Pirmajā tā autori vairāk uzmanības ir veltījuši Eduarda Veidenbauma personībai un daiļradei, otrajā – Veidenbauma un viņa laikmeta recepcijai cauri laikiem līdz mūsdienām. Filozofu **Andreja Baloža**, **Andra Hirša** un **Aināra Kamoliņa** raksts atklāj Veidenbauma ideju pasauli, nevaicoties no pretrunām. Sociālo zinātņu pētniece **Vita Zelče** pirmoreiz latviešu kultūras vēsturē detalizēti aplūko Veidenbauma publicistiku. Ķermānists **Juris Kastiņš** pievērš uzmanību Veidenbauma dzejas saspēlēm ar citu autoru tekstiem, asociācijās pārceļoties arī uz tāliem gadsimtiem un svešām telpām. Literatūrzinātnieka **Viestura Vecgrāvja** raksts noārda ierasto priekšstatu par reālisma dominanti Veidenbauma dzejā. Poētikas pētnieka **Raimonda Brieža** teksts pievērš uzmanību atskaņas lomai Veidenbauma dzejā un risina jautājumu par to novatorismu. Literatūrvēsturniece **Līvija Volkova** pārrunā iespēju – Kārlis Veidenbaums publicējis Eduarda Veidenbauma dzejoļus ar savu vārdu – un, lai savu hipotēzi pamatotu, rakstam pievieno diskutablos Kārļa Veidenbauma tekstus.

Vēsturnieks **Jānis Šiliņš** un mitoloģe **Janīna Kursīte** atskatās uz Tērbatas Universitātes gadiem Veidenbauma dzīvē un latviešu inteliģences vēsturē kopumā, pamazām atkāpjoties no Veidenbauma laikmeta – 19. gadsimta otrās puses – un virzoties tuvāk mūsdienām. Muzejniece **Iveta Ruskule** atklāj, kā sadzīves priekšmeti pārtop lietās ar vēsturisku vērtību un kā dzejnieka radinieki stimulējuši Veidenbauma muzeja izveidi. Filozofe **Skaidrite Lasmane** iezīmē Veidenbauma literārā kanona veidošanos un tā nostiprināšanos kultūratmiņā un kolektīvajā sociālajā atmiņā, kā arī negaidīti pievērš uzmanību anarhisma tendencēm Veidenbauma ideju pasaulē un publicistikā. Literatūrzinātniece **Anda Kubuliņa** vērtē Veidenbauma recepciju latviešu kultūrā starp abiem pasaules kariem. Literatūrvēsturnieks **Jānis Zālītis** pievēršas latviešu literatūrvēsturē tikpat kā neskartam jautājumam – Eduarda Veidenbauma tēlam Andreja Upīša, Raiņa un Viktora Egliša nepabeigtajās lūgās. Muzikoloģe **Ligita Ašme** pēta Veidenbauma tekstu lomu latviešu mūzikā no 19. un 20. gadsimta mijas līdz mūsu dienām un piedāvā dziesmu sarakstu ar viņa vārdiem. Dzejnieks, atdzejojātjs un literatūrpētnieks **Marians Rižijs** ir atradis savu atbildi uz jautājumu, ar ko izskaidrojama Veidenbauma un viņa dzejas nemainīgā popularitāte latviešu sabiedrībā.

Lasītāja ērtības labad krājumam pievienots personu rādītājs.

Lasiet, domājiet, baudiet!

¹ Contra ir arī pats galvenais Veidenbauma atdzejojātājs igauņiski – Pērnavā nācis klajā līdz šim vienīgais Veidenbauma krājums igauņu valodā *Mind ärge lugege* [“Mani nelasiet”]. Atdz. Contra. Pärnu: Jumalikud Ilmutused, 2014.

Instead of a Foreword – I

Farewell words

Māra Grudule

The collection of articles dedicated to the poet Eduards Veidenbaums contains a number of conference papers presented in Riga and Tartu in autumn 2017. The conference was organised by the University of Latvia in cooperation with the Museum of Literature and Music and the Tartu Latvian Society. The authors of the idea are Iveta Ruskule, Ieva Kalniņa, Marians Rižijs and Māra Grudule, as well as Ilze Salnāja from Estonia. The conference had three major venues and took place at the Rainis and Aspazija House-Museum on Baznīcas Street (during Soviet times – Eduarda Veidenbauma Street) in Riga, at the Faculty of Humanities of the University of Latvia and at the Estonian National Museum. The conference was concluded in Liepa parish in Eduards Veidenbaums's Memorial Museum *Kalāči*. The conference was opened and closed by Andris Dzenītis and Juris Kulakovs's songs set to Eduards Veidenbaums's poems. The editor of this collection has deliberately chosen to encourage fusion of scientific and poetic texts. The collection of articles is introduced by the essay *Had Veidenbaums been an Estonian* written by Estonian poet and translator Contra and is concluded by the translations of Veidenbaums's probably most popular poem *White clouds are passing like swans* into sixteen languages and an insight into translations of Veidenbaums's poetry.

The collection is interdisciplinary as it comprises various perspectives on Veidenbaums and his works: the perspectives from the venture point of philosophy, Latvian literary studies, Germanic studies, musicology, history, mythology and museology. It should be mentioned that there are two poets and translators among the contributors to the collection.

The collection is polyphonic, people of different generations, different research schools and different stance express their opinions. It is published thirty years after the restoration of Latvia's national independence and the space in between allowed literary scholars to distance themselves and to re-evaluate the Soviet-era texts by separating the wheat (innovative insights) from the chaff (ideological dictates). The article by Anda Kubuliņa, a devoted researcher of Edvarts Virza, explores the interplay and dynamics in the assessment of Veidenbaums's personality and poetry as exercised by Edvarts Virza and Livija Volkova – this is precisely why it could be interesting for the younger generation of readers, who have not lived through the Soviet times.

The collection is also polyphonic in the literal sense of the word as the English translation of abstracts and the introductory part allows foreign

readers to get acquainted with its content. The collection contains an essay on Veidenbaums by a poet and translator Contra in his native Estonian.¹ Hence, with the presence of the Estonian language, it seemed important for the editors to remind the reader that Veidenbaums himself had one foot on Estonian land – in Dorpat – and the University of Dorpat played a crucial role in his life and stance formation.

The collection consists of two parts. The first comprises articles where the authors have paid attention to the personality and creativity of Eduards Veidenbaums, while the second centres on the reception of Veidenbaums and his time throughout the years to the present day. The article by philosophers **Andrejs Balodis**, **Andris Hiršs** and **Ainārs Kamoliņš** reveals the world of Veidenbaums's ideas without trying to dodge and ignore the noticed contradictions. For the first time in the history of Latvian culture, **Vita Zelče**, a researcher in social sciences, offers a comprehensive discussion of Veidenbaums's publicistic writings. The Germanist **Juris Kastiņš** invites to consider the interactions of Veidenbaums's poetry with texts by other authors, and in doing so, immerses into the times of distant centuries and foreign spaces. The article by the literary scholar **Viesturs Vecgrāvis** dismantles the usual notion of the dominance of Realism in Veidenbaums's poetry. The article by the researcher in poetics, **Raimonds Briedis**, draws attention to the role of rhyme in Veidenbaums's poetry and addresses the issue of poetic innovations. The literary historian **Livija Volkova** draws a hypothesis that Kārlis Veidenbaums published the poems written by Eduards Veidenbaums under his own name and in order to substantiate this hypothesis the article introduces the readers to controversial texts by Kārlis Veidenbaums.

The historian **Jānis Šiliņš** and mythologist **Janīna Kursīte** look back at the years at the University of Dorpat in the life of Veidenbaums and in the history of the Latvian intelligentsia in general, gradually moving away from the Veidenbaums's era – the second half of the 19th century – and reaching the present day. The museologist **Iveta Ruskule** reveals how daily objects turn into things of historical value and how the poet's relatives have stimulated the establishment of Veidenbaums's Museum. The philosopher **Skaidrite Lasmane** spotlights the formation of Veidenbaums's literary canon and its establishment and consolidation in cultural memory and collective social memory, as well as unexpectedly draws attention to the tendencies of anarchism in the world of Veidenbaums's ideas and publicistic writings. The literary scholar **Anda Kubuliņa** evaluates Veidenbaums's reception in Latvian culture between the two World Wars. The literary historian **Jānis Zālītis** addresses a practically overlooked issue in the history of Latvian literature – the image of Eduards Veidenbaums in the unfinished plays by Andrejs Upīts, Rainis and Viktors Eglītis. The musicologist **Ligita Ašme** studies the role of Veidenbaums's lyrics in Latvian

¹ Contra is the key translator of Veidenbaums's poetry into Estonian – the only Veidenbaums's collection in Estonian was published in Pärnu. *Mind ärge lugege* [Don't read me]. Translator Contra. Pärnu: Jumalikud Ilmutused, 2014.

music from the turn of the 20th century to the present day and offers a list of songs with his lyrics. The poet, translator and literary critic **Marians Rīzijs** has found his answer to the question that explains the continuous popularity of Veidenbaums and his poetry for Latvian audiences.

For the convenience of the reader, an index of names has been added to the collection.

Let's read, think and enjoy!

Ievada vietā – II

Ja Veidenbaums būtu bijis igauņis

Contra

Daudz varam runāt un spriest, un iztēloties, kā būtu ritējusi mūsu dzīve, ja kaut kas pasaulē būtu noticis citādi. Ja mani vecāki nebūtu satikušies, vai es tomēr piedzimtu sava tēva vai mātes ģimenē? Vai kaut kur citur? Vai abās ģimenēs divos eksemplāros? Vai es būtu piedzimis kā zirneklis vai zilonis, vai būtu bijis dilonis Veidenbauma plaušās...

Vai pasaule bez Veidenbauma dzejas būtu bijusi stipri citāda? Kas būtu, ja neviens Veidenbauma draugs viņa dzejoļus nebūtu saglābis? Vai bez viņa revolucionārajiem dzejoļiem revolūcija nemaz nenotiktu?

Ja Veidenbaums būtu bijis taurenis, vai viņa spārnu vēziens varētu stipri mainīt Latviju un pasauli? Varbūt tad Dziesmu svētkos nebūtu skanējusi dziesma par pavasari ar viņa vārdiem, bet gan kāda cita dzejnieka sacerēts dzejolis par Veidenbauma burvīgi raibajiem spārnieniem?

Manu dzīvi Veidenbaums ir acīmredzami mainījis. Pirms izvēlējos atdzejot viņa dzeju, es bez mērķa blandījos, laikrakstos un televīzijā spriedelējot par gudrām lietām un smidinošā plašo publiku. Jā, bija liela slava un kaudzēm naudas, bet diez vai dzīvi baudīju, kā nākas.

Veidenbauma dzīvē arī bija daudz izvēļu. Ja viņš būtu aizbraucis studēt uz Maskavu, kur esot bijis izdevīgāk dzīvot? Diez vai viņš no turienes būtu kājām gājis līdz Koknesei... Vai tomēr staigātu, jo, vienalga, kosmosa visumā mūsu zemeslode šķiet kā puteklītis saules staros.

Kā viņa dzīvi varētu uzlabot vai glābt sievietē? Kas notiktu, ja Eduards Veidenbaums izdzīvotu līdz revolūcijai? Un kas būtu noticis, ja viņš būtu bijis igauņis, tāpat kā citi Tērbatā, *Techlferstrasse* jeb Tehtveres ielā dzīvojušie Eduardi – rakstnieki Eduards Vilde un Karls Eduards Sēts. Starp citu, visu trīs rakstnieku vārdā tiek pasniegta literatūras balva.

Ja un vai. Šeit vairāk jautājuma zīmju nekā ASV himnā. Ja Eduards Veidenbaums būtu bijis igauņis, viņam būtu bijis cits vārds. Varētu būt gan *Eduard Veidenbaum* vai *Eedu Paju*, vai *Pai Eedi*. Starp citu, septiņpadsmit gadus pēc Eduarda nāves Igaunijā, Rakverē, piedzima *Erika Veidenbaum*, kura 1934. gadā absolvēja Tartu Universitāti un kļuva Igaunijā slavena kā pirmā sievietē radio diktore. Un Erikas Veidenbaumas studijas gan ar labu vārdu, gan materiāli atbalstīja viņas brālis *Harald Veidenbaum*, kurš turpat studēja jurisprudenci, tāpat kā Eduardu Veidenbaumu viņa brālis.

Kad es domāju, vai starp igauņu dzejniekiem ir bijis kāds Veidenbaumam līdzīgs, sapratu, ka ļoti labi derētu *Juhan Liiv*. Juhans Līvs, kurš ir dzimis 1864. gadā, trīs gadus pirms Veidenbauma. Abiem bija diezgan nolādēts liktenis, abi peldēja pret straumi gan dzejā, gan dzīvē. Abi it kā dzimuši pārāgri, nevis savā laikmetā. Abi rakstīja dzeju bargākā veidā, nekā tajā laikā bija pierasts. Un viņu abu dzīves laikā neviens nevarēja domāt, ka viņi reiz kļūs par klasiķiem savā tēvzemē. Tāpat kā arī nevarēja zināt, ka tāda tēvzeme būs.

Veidenbauma un Līva dzeja būtiski atšķiras ar to, ka igauņu Juhans stipri ilgojas pēc savas valsts. Interesanti ir lasīt Līva mīlestības dzejoļus, kur nav iespējams saprast, vai mīlestības objekts ir “mana tēvzeme” vai “mana meitene”. Varbūt mīlestībai pret tēvzemi ir sava seksuālā puse. Piemēram, dot mutes savai zemei vai staigāt basām kājām pa tās ķermeni.

Veidenbaums gandrīz nerakstīja par brīvu Latviju, viņa cīņa vairāk bija šķiru cīņa. Pret kungiem. Varbūt Veidenbaums kā kosmopolīts varētu kļūt par igauņi, jo viņš studēja Tērbatā un mācījās igauņu valodu. Ja, piemēram, “gadītos” mīļa igauņu meitene...

Man šķiet, ka varbūtējā Veidenbauma mīlestība Oļga Loss varēja būt igauņiete, viņai ir ļoti igauņisks vārds un uzvārds. Un *loss* igauņiski nozīmē – ‘pils’. Un sieviešu dzimtes galotnes nav.

Nav zināms, vai Veidenbaums savai Oļgai rakstīja par mīlestību, jo vēstules ir pazudušas. Es domāju vai, precīzāk, man patīk domāt, ka Veidenbaums noteikti rakstīja dzejoļus arī Oļgai. Bet tos redzēja vienīgi Oļga, un visi pazuduši kopā ar Veidenbauma vēstulēm.

Vai arī viņš tos neiedeva Oļgai, kaunējās no maigiem pantiem. Zināms, ka Veidenbaums par savu dzeju kaunējās, pat neuzskatīja sevi par dzejnieku. Labi, ka bija draugi, kuri domāja citādi.

Līvam noteikti bija vairāk dzejoļu par meitenēm. Bet, iespējams, viņam bija problēma, ka viņš gribēja tikai vienu meiteni, cita mērķa nebija. Ir vesela sērija “Vēstules Līzai”, bet tā mīlestība palika neatbildēta.

Savukārt Veidenbaumam, šķiet, neveicās mīlestībā tieši tāpēc, ka viņš nevarēja izvēlēties. Iespējams, bija divas meitenes, kuras viņš mīlēja, jo 1891. gadā viņa draugs Miķelsons no Rūjienas rakstīja, ka Veidenbaumam noteikti jāpiebrauc. “Rūjieniešus un rūjienietes īpaši apmeklēt. Viņas Tevi lieliski iemilējušas, par piemēru Loss un Kalniņ jaun kundzes, kuras, kad satiekos, tikai no Tevis vien runā un spriež.” Saistībā ar divām jaunkundzēm man nāk prātā Veidenbauma dzejolis, kur mīlestībā viņo krūts, tur tieši ir divas daiļas nāras. Kas uz bučošanu kāras.

Varbūt viņš kautrējās būt ar meiteni divatā, jutās ērtāk, ja bija vēl kāda kompānijā. Veidenbauma dzejoļos meitenes biežāk sastopamas kā liksmības avots. Un bieži vien daudzskaitli.

To es zinu, to es māku:
Meitas mīlēt, mutes dot,
Un pie tādām labprāt nāku,
Kuras mīlestību prot.
Šodien skaistuli es skauju,
Rītu to jau citam ļauju

vai

Vēl mieži laukos kupli briest,
Vēl netrūkst **daiļas skuķes**,
Kam patīk, tas var raizes ciest,
Es labāk guļu puķēs,

vai

Kur klusā naktī lakstīgalas dzied,
Tur klausīties man labprāt tīkas iet:
Tur bučoties ar **daiļām meitenēm**.
Un izrauties no dzīves ķibelēm.

Bet galu galā:

Tad tu vari paliksmoties,
Labi sevi pamieloties;
Paņemot sievu padevīgu,
Tuklu, dumju, paklausīgu;
Papricāties tikumīgi,
Radīt bērnus likumīgi.

Lai mes brīdis Veidenbaumam bija, bet ļoti īss. Interesanti, ka Veidenbauma laime beidzas no rīta ar pirmajiem saules stariem, savukārt Līvam laime saistīta ar sauli un pazūd nakts tumsā.

Sniegs no laukiem projām steidzas,
Pļavas zaļo, upes plūst.
Kam vairs ziemas darbi veicas,
Kad jau ziemas ledus kūst?

Laiks ir nu pa puķu lejām
Sārtas rozes pušķos plūkt,
Laiks no meitu daiļām sejām
Debess saldo medu sūkt.

Ievas zaros lakstīgalas
Mēness naktī krāšņi dzied;
Rau, pie klusas upes malas
Meitens klausīdamies iet.

Ņem man klāti, daiļākajā,
Skūpstoties mums ausīs rīts;
Zvaigznēm segtā debess mājā
Mīlestības košais brīdis.

Lūk, jau sēžam apkampušies,
Karsti pukst pie krūtīm krūts,
Saldos sapņos gremdējušies –
Aizmirsts dzīves liktens grūts.

Lakstīgala ievas zaros
Dzied, un žēli skan tai balss.
Austrums sarkst jau saules staros –
Pienāk saldiem sapņiem gals.

(Eduards Veidenbaums)

Tu nāci kā saulīte

Tu nāci tā kā saulīte,
tu atnāci kā rīts,
tu nāci tā kā saulīte,
viss apkārt gaismas tīts.

Tu nāci tā kā saulīte
man spīdēt dvēselē,
tu pazudi kā saulīte
nakts melnā azotē.

(Guntara Godiņa atdzejojums)

Nevar zināt, vai Līvs un Veidenbaums ir satikušies un sarunājušies. Principā ir iespējams, jo 1890.–1891. gadā Līvs dzīvoja un strādāja Tērbatā, un esot aktīvi piedalījies literatūras dzīvē.

Facebook laikā ļoti aktuāls ir jēdziens “kopīgie draugi”, iespējams, Veidenbauma un Līva vistuvākais kopīgais draugs bija Heinrihs Heine – viņš nedzīvoja Tērbatā, bet bija nozīmīgs caur savām grāmatām, kuras abi dzejnieki lasīja un ļoti augstu vērtēja.

Heine droši vien bija paraugs, ka dzejai nav jābūt tik maigai un godbijīgai, bet tā var būt arī barga, nikna un ironiska kā pati dzīve.

Heine, Veidenbaums un Līvs – visi bija sava laika panki. Bet arī pankiem ir raksturīga melanholija. Ieliku blakus Līva un Veidenbauma diezgan skumjos dzejoļus.

Dziesminieka ziemas vientulība

Sniegi sijā, un es dziedu,
dziedu skumju dziesmu es,
sniegi virpuļo no vēja,
sāpes nāk no pasaules.

Sniegi sijā, un es dziedu,
dziedu skumju dziesmu es,
sniegi krāsies tālā malā,
sirids ar sāpēm pierietēs.

Sniegi sijā, un es dziedu,
dziedu skumju dziesmu es,
kamēr vēji manam kapam
pāri ledu, sniegu nes.

(Juhans Līvs, atdzejojis Guntars Godiņš)

Pa dubļainajām ielām līst lietus, vēji šņāc,
Un istabā tik tumšs un auksts un galds nav klāts,
Un, vientulīgi sēžot, sāk domas tālu skriet,
Sen aizmiguši tēli gar acīm garām iet.
Tie dzimteni man tēlo, tie rāda pagātņi,
Un gaišas rožu ainas gāž skumjās dvēseli;
Jo kapā sen jau grimis ir laimes laiks un prieks
Un kvēlojošo sirdi sedz ziemas aukstais sniegs.

(Eduards Veidenbaums)

Ja Veidenbaums būtu bijis igauņis, viņš noteikti iemācītos latviešu valodu. Neizbēgami viņš būtu saistīts ar Latviju. Tāpat kā es. Es ar prieku varētu būt mūsdienīgais Veidenbaums, kaut man zināšanu daudz mazāk nekā viņam. Viņa agrā nāve mani nebaida, jo esmu jau pārāk vecs, lai mirtu jauns.

Varbūt Veidenbaumam klātos labāk, ja viņš būtu bijis igauņis. Kaut kur esmu lasījis, ka Veidenbauma izglītības gaitu būtiski apgrūtināja neraža Kalāčos divus gadus pēc kārtas. Bet, kā rāda neražu vēsture Igaunijā, 19. gadsimta 80. gadi bija samērā labi gadi, un 1887. un 1889. īpaši ražīgi. Iespējams, tajos gados Veidenbaumam būtu bijis labāk dzīvot Igaunijā. Juhans Līvs dzīvoja vēl divdesmit gadus pēc Veidenbauma nāves, kamēr arī viņa lugai pienāca gals. Juhana nāve arī bija piemērota dzejniekam – viņu izsēdināja no vilciena, jo viņš ceļoja bez biļetes. Pēc tam viņš nopietni saaukstējās, saslima ar akūtu diloni un drīz nomira. Atkal līdzīgi kā Veidenbaums.

Bet, ja Juhans būtu bijis latvietis un Eduards – igauņis, varbūt viņi paši varētu būt laimīgāki, bet bez viņu ciešanām un sāpēm mums nebūtu viņu dzejas.

Sissejuhatuse asemel – II

Kui Veidenbaums oleks olnud eestlane

Contra

Võime palju mõelda ja vaielda ja ette kujutada, kuidas oleks kulgenud meie elu, kui maailmas oleks midagi teistmoodi toimunud. Kui minu vanemad ei oleks kohtunud, kas ma oleksin ometi sündinud oma isa või ema peres? Või kuskil mujal? Või kahes eksemplaris kummaski perekonnas? Või oleks sündinud ämbliku või elevantina või oleksin olnud tiisikus Veidenbaumsi kopsudes...

Kas maailm oleks ilma Veidenbaumsi luuletusteta olnud kõvasti teistsugune? Mis oleks saanud, kui ükski Veidenbaumsi sõpradest ei oleks tema luuletusi alles hoidnud? Kas ilma tema revolutsiooniliste luuletusteta oleks üldse revolutsioon toimunud?

Kui Veidenbaums oleks olnud liblikas, kas tema tiivalööök võinuks kõvasti muuta Lätit ja maailma? Võib-olla ei oleks siis laulupidudel kõlanud kevadelaul tema sõnadele, vaid mõne teise luuletaja kirjutatud luuletus Veidenbaumsi võluvalt kirjustest tiibadest?

Minu elu on Veidenbaums ilmselgelt muutnud. Enne kui otsustasin tema luuleloomingut tõlkida, käsin sihita, lahates ajakirjanduses ja televisioonis küll tarku asju, lõbustades laia publikut, jah, oli suur kuulsus ja kuhjas rahad, aga vaevalt et elu tõeliselt nautisin.

Veidenbaumsi elus oli samuti palju valikuid. Kui ta oleks sõitnud õppima Moskva ülikooli, kus olevat olnud odavam elada? Vaevalt ta sealt jala Koknesesse oleks tulnud nii nagu Tartust... või siiski, sest niikuinii paistab meie maakera universumis kui päikesekiirtes hõljuv tolmutera.

Kas tema elu oleks võinud parandada või päästa naine? Mis juhtunuks, kui Veidenbaums oleks elanud kuni revolutsioonini? Ja mis oleks juhtunud, kui ta oleks olnud eestlane nagu teised Dorpatis Techlferstrassel ehk Tähtvere tänaval elanud Eduardid – kirjanikud Eduard Vilde ja Karl Eduard Sööt? Muide, kõigi kolme kirjaniku nimelist kirjandusauhinda antakse ka välja.

Kui ja või. Siin on rohkem küsimärke kui USA hümnis. Kui Eduards Veidenbaums oleks olnud eestlane, kandnuks ta teist nime. Võinuks olla kas Eduard Veidenbaum või Eedu Paju või Pai Eedi. Muide, 17 aastat pärast Eduardi surma sündis Rakveres Erika Veidenbaum, kes lõpetas 1934. aastal Tartu Ülikooli ja sai kuulsaks kui Eesti esimene naissoost raadiodiktor. Ja Eesti E. Veidenbaumi õpinguid toetas nii hea sõnaga kui ka materiaalselt Harald Veidenbaum, kes õppis sealsamas juurat, nii nagu ka Eduards Veidenbaums omal ajal.

Kui ma mõtlesin, et kas Eesti luuletajate hulgas on olnud kedagi Veidenbaumsi sarnast, sain aru, et väga hästi sobiks Juhan Liiv, kes sündis 1864, 3 aastat

enne Eduards Veidenbaumsi. Mõlematel oli õige neetud saatus, mõlemad ujusid vastuvoolu nii luules kui ka elus. Mõlemad oleksid kui sündinud liiga vara, enne oma ajastut. Mõlemad kirjutasid luulet karmimates toonides, kui sellel ajal oldi harjunud. Ja kummagi elu jooksul ei võinud keegi arvata, et nad kord oma isamaal klassikuteks saavad. Nii nagu ei võinud teada, et sellised Isamaad kord teoks saavad.

Veidenbaumsi ja Liivi luule erineb oluliselt selle poolest, et eesti Juhan igatses tugevalt oma riigi järele. Huvitav on lugeda Liivi armastusluulet, kus ei saagi aru, kas armastuseobjekt on isamaa või naine. Võib-olla on armastusel Isamaa vastu ka oma seksuaalne pool. Näiteks andes suud oma maale või jalutades paljajalu tema keha peal.

Veidenbaums peaaegu et ei kirjutanud vabast Lätist, tema võitlus oli rohkem klassivõitlus. Isandate vastu. Võib-olla oleks Veidenbaumist kui kosmopoliidist saanudki eestlane, sest ta juba õppis Tartus eesti keelt. Kui näiteks oleks "trehvanud" armas eesti tüdruk ...

Mulle tundub, et ehk võis Veidenbaumsi võimalik armastatu Olga Loss ka eestlanna olla, sest tal oli väga eestipärane nimi ja perekonnanimi. Ja perenime lõpust puudub -a või -e nagu läti naiste perekonnanimesed peaks olema.

Pole teada, kas Veidenbaums kirjutas oma Olgale luuletusi armastusest, sest kirjad on kadunud. Ma mõtlen, või täpsemalt – mulle meeldib mõelda, et Veidenbaums kirjutas kindlasti ka Olgale luuletusi. Aga neid nägi Olga üksinda ja kõik kadusid koos Veidenbaumsi kirjadega.

Või ei andnud ta neid Olgale, häbenedes õrnu värssse. Ehk põletas äraagi. On teada, et Veidenbaums oma luulet häbenes, koguni ei pidanud ennast luuletajaks. Hea, et olid sõbrad, kes teisiti mõtlesid.

Liivil oli kindlasti tüdrukutest rohkem luuletusi. Aga tõenäoliselt oli tal probleem, et tema tahtis ühteainsat tüdrukut, teist eesmärki ei olnud. On ju terve peotäis "Kirju Liisale", aga see armastus jäigi vastuseta.

Aga tundub, et Veidenbaumsil ei vedanud armastuses sellepärast, et ta ei suutnud välja valida. Võimalik, et oli kaks tüdrukut, keda ta armastas, sest 1891. aastal kirjutas tema sõber Miķelsons Ruhjast, et Veidenbaums peab kindlasti kohale tulema. "*Rüjienalastele ja eriti just rüjienalannadele külla. Nad on sinusse tublisti armunud, näiteks Lossi ja Kalniņi preilid, kui nendega kohtun, nad ainult Sinust räägivad ja arutavad.*" Kahe preiliga seoses tuleb mulle meelde Veidenbaumsi luuletus, kus armastuses hõljub rind, kus on tõesti kaks musitamisejanus näkki.

Võib-olla häbenes ta tüdrukuga kahekesi jääda, tundis ennast mugavamalt, kui seltskonnas oli veel keegi. Veidenbaumsi luuletustes esinevad tüdrukud mitmel korral kui lõbude allikas. Ja enamasti mitmuses.

Seda mõistan, seda valdan:
Neidudele anda suud,
Nendega ma meelsalt jandan,
Armurõõmule kes truud.
Täna kaunitari emban,
Homme juba uus mul lemb on.

või

Veel oder põllul toretseb,
Veel kauneid **preilnaid** kohtan,
Kes tahab, see las muretseb,
Ma parem õites puhkan.

või

Kus ööbikud on laulmas vaikselt ööl,
Heameelega ma olen sinna teel:
Seal musutaksin kauneid **neidusi**
Ja unustaksin elu veidrusi.

Aga lõppude lõpuks:

Ja siis saad sa lustitada,
Hästi ennast kostitada;
Võtta naise alandliku,
Paksu, lolli, kannatliku;
Lõbutseda vooruslikult,
Lapsi teha seaduslikult.

Õnnehetk Veidenbaumsil oli, aga väga lühike. Huvitav, et Veidenbaumsi õnn lõppes hommikul esimeste päikesekiirtega, samas kui Liivi õnn on just päikesega seotud ja kaob ööpimedusse,

Põllud saavad lumest lahti,
Niidud haljad, jõevool hää.
Kellel talvetööks veel mahti,
Sulamas kui talve jää?

Aeg nüüd aasalt lilleliselt
Kõita roosidest bukett,
Aeg nüüd neiu kaunilt põselt
Juaa taeva maitsvat mett.

Ööl kuuvalgel toomingates
Laksub ööbikute hää;
Näe, seal tüdruk kuulatades
Kõnnib vaikse kalda pääl.

Kauneim neid, mul hakka kaela,
Suudeldes meil saabub koit;
Taevalossis tähelaega
Armastuse ere loit.

Näe, me juba sülelustes,
Kuumalt rinnus tuksub arm,
Unelmate sügavustes,
Unub elusaatus karm.

Toomeokstel õnnetuna
Kõlab ööbikute hääl,
Idataevast kerkib puna,
Kaunil unel lõpp on pääl.

(Eduards Veidenbaums, tlk Contra)

Sa tulid nagu päikene

Sa tulid nagu päikene,
kui hommik tulid sa.
Sa tulid nagu päikene,
ja ilm lõi särama.

Sa tulid nagu päikene
ja paistsid südame –
ja kadusid kui päikene
öö musta hõlmasse.

(Juhan Liiv)

Ei või teada, kas Liiv ja Veidenbaums on kohtunud ja vestelnud. Põhimõtteliselt on see võimalik, sest aastatel 1890–91 elas ja töötas Liiv Tartus ja võttis aktiivselt osa kirjanduselust, samal ajal õppis Tartus ka Veidenbaums, kuigi neil aastatel mitte enam pidevalt.

FB ajastul on väga aktuaalne mõiste “ühised sõbrad”, tõenäoliselt oli Veidenbaumsi ja Liivi lähim ühine sõber Heinrich Heine, kes ei elanud küll Tartus, aga oli oluline oma raamatute kaudu, mida mõlemad luuletajad lugesid ja väga kõrgelt hindasid. Küllap Heine oligi eeskujuks, et luule ei pea olema vaid õrn ja harras, vaid võib olla ka karm, tige ja irooniline nagu elu ise.

Heine, Veidenbaums un Liiv – kõik olid oma aja pungid. Aga ka punkidele on omane melanhoolia. Panen kõrvuti Veidenbaumsi ja Liivi üsna nukrad luuletused.

Lauliku talveüksildus

Lumi tuiskab, mina laulan,
laulan kurba laulukest,
lumi keerleb tuulehoodest,
minu süda valudest.

Lumi tuiskab, mina laulan,
laulan kurba laulukest;
lumi kogub aia äärde,
valu minu südame.

Lumi tuiskab, mina laulan,
laulan kurba laulukest,
laulan, kuni hauas kaetud
olen jääst ja lumedest.

(Juhan Liiv)

Vihm tänavail poristel sajab, käib tuultemöll.
Toas pime ja külm ja laud on katmata mul,
Üksi istun, mõtted kaugele jooksevad
Ja ammu käidud rajad silme ees looklevad.
Nad kodumaale viivad, seal taastub lapsepõlv
Ja helgest pildist hingele laskub murepilv,
Sest hauda ammu vajunud õnneaeg ja rõõm
Ja talve külma lumega kaetud hingelõõm.

(Eduards Veidenbaums, tilk Contra)

Kui Veidenbaums olnuks eestlane, õppinuks ta kindlasti läti keelt. Vältimatult oleks ta olnud seotud Lätiga. Nagu minagi. Ma oleksin hea meelega tänapäeva Veidenbaums, ehkki mul on teadmisi palju vähem kui temal. Tema varajane surm mind ei heiduta, sest olen juba liiga vana, et noorelt surra.

Võib-olla läinuks Veidenbaumsil paremini, kui ta oleks olnud eestlane. Lugesin kuskilt, et Veidenbaumsi hariduskäiku raskendas oluliselt ikaldus Kalāčis kaks aastat järjest. Aga nagu näitab Eesti ikaldusajalugu, siis olid 1880ndad üsna head aastad, aga 1887 ja 1889 eriti viljakad. Võimalik, et neil aastatel olnuks parem, kui Veidenbaumsi kodu asunuks Eestis. Juhan Liiv elas veel 20 aastat pärast Veidenbaumsi, kuni ka tema näitemäng lõpu sai. Juhani surm oli luuletajale sobiv – ta tõsteti maha rongist, kus ta sõitis ilma piletita. Ta külmetas tõsiselt, haigestus ägedasse tiisikusse ja suri peagi. Jälle täpselt nagu Veidenbaums, kes sai külma, kui saatis talvel kirja, et hobused talle kodust Võnnu jaama vastu saadetaks, aga kiri jäi hiljaks.

Aga kui Juhan oleks olnud lätlane ja Eduards eestlane, võib-olla nad ise oleksid olnud õnnelikumad, aga ilma nende kannatuste ja valuta ei oleks meil nende luulet.

Instead of a Foreword – II

Had Veidenbaums been an Estonian

Contra

We can engage in lengthy discussions and imagine how our lives would have progressed, if something else had happened in the world. If my parents hadn't met, would I have been born in the family of my father or mother? Or somewhere else? Or in both families in two original copies? Had I been born as a spider or an elephant or had I been tuberculosis in Veidenbaums's lungs...

Would the world have been much different without Veidenbaums's poetry? What would it be, if none of Veidenbaums's friends had saved his poems? Would the revolution not have happened without his revolutionary poems?

If Veidenbaums were a butterfly, could he dramatically change Latvia and the world by flapping his wings? Perhaps then in the Song Festival his song about spring would not be heard, but instead – another poet's poem about the wonderfully multi-coloured wings of Veidenbaums.

My life has been considerably changed by Veidenbaums. Before I chose to render in verse his poetry, I aimlessly wandered, discussing clever issues on television and newspapers and making general public laugh. Yes, there was fame and piles of money, but I doubt that I enjoyed life, as I should have.

There have been many choices in Veidenbaums's life. What if he went to study in Moscow, where there were better living conditions? It's hardly believable that he would have walked from there to Koknese... Or he would have walked, because in the universe our planet looks like a piece of dust under the rays of the sun.

How could his life be improved or saved by a woman? What would have happened, if Eduards Veidenbaums had survived until the revolution? And what would have happened, had he been an Estonian, like other Eduards living in Dorpat on Techelfersche Straße or Tähtvere Street – writers Eduard Vilde and Karl Eduard Sööt. By the way, the literature award has been given on behalf of all three writers.

If and whether. There are more question marks than in the USA anthem. Had Eduards Veidenbaums been an Estonian, he would have had a different name. He could have been both *Eduard Veidenbaum* or *Eedu Paju*, or *Pai Eedi*. By the way, seventeen years after Eduards's death, in Estonia, Rakvere *Erika Veidenbaum* was born. She graduated from the Tartu University in 1934 and became the first female radio announcer in Estonia. And Erika Veidenbaum's

studies were supported by her brother *Harald Veidenbaum* both mentally and materially, who similarly to Eduards Veidenbaums studied law.

When thinking about Estonian poets that could be likened to Veidenbaums, I realised that Juhan Liiv would be a very good comparison. Juhan Liiv was born in 1864 – three years before Veidenbaums. Both had rather cursed fate, both swam against the stream in poetry and life. Both were born before their time, not in their era. Both wrote poetry in a harsher way, than it was accepted in their times. And during their lifetimes, no one could even imagine that once they would become classic in their homelands. Nor could it be known that there would be such a homeland.

The poetry of Veidenbaums and Liiv differs greatly due to the fact that the Estonian Juhan had an intense longing for his country. It is interesting to read Liiv's love poems, where it is impossible to understand whether the object of love is "my fatherland" or "my girlfriend". Perhaps love towards fatherland has its own sexual undertones. For example, to kiss one's land or to walk barefoot around its body.

Veidenbaums nearly never wrote about free Latvia; his struggle was a class struggle. Against the masters. Perhaps Veidenbaums as a cosmopolite could become an Estonian, because he studied in Dorpat and learnt Estonian. If, for example, there was a "case" with a sweet Estonian woman...

It seems to me that the alleged love of Veidenbaums – Olga Loss – could have been an Estonian, because she has got a very Estonian-like name and surname. And 'Loss' in Estonian means a 'castle'. And there is no feminine ending.

It is unknown whether Veidenbaums wrote to his Olga about love, because all the letters have been lost. I think, or to be more precise, I would like to think that Veidenbaums definitely wrote poems to Olga. But Olga was the only witness, since all the poems are gone along with Veidenbaums's letters.

Or he never gave them to Olga; he felt ashamed of gentle verse. It is known that Veidenbaums was ashamed of his poetry and did not consider himself a poet. Luckily, there were friends who were of a different opinion.

Liiv definitely had more poems about women. But, perhaps, he had a problem, because he only wanted one woman; he had no other goal. There is an entire series *Letters to Liz*, but love remained unanswered.

Whereas Veidenbaums, it seems, was unlucky in love because he was unable to choose. Perhaps, there were two women, whom he loved, because in 1891 his friend Miķelsons from Rūjiena wrote that Veidenbaums must definitely visit. "Come visit the guys and girls from Rūjiena. Especially the girls are very fond of you. For example, Miss Loss and Miss Kalniņa speak about you, whenever I meet them." As regards the two mentioned ladies, Veidenbaums's poem comes to my mind, where the storm of love is felt in the chest. There are two beautiful mermaids in this poem, who are crazy for kissing.

Perhaps he was too shy to share a moment with a woman and he felt more comfortable when there was a company of more people. In Veidenbaums's poems young women are presented as a source of fun. And often in the plural.

This is what I know and what I can:
To love **young women**, to kiss them,
And I'm happy to visit those,
Who are knowledgeable in love.
Today I'm hugging a beauty,
Tomorrow I let somebody else do it

or

The barley is still growing in the fields,
There is no shortage of **beautiful young women**,
Who prefers it, can suffer,
I'd rather lie down in the flowers,

or

Where in a quiet night the nightingale sings,
I'm keen to go there and listen to it:
To kiss **beautiful girls** there.
And to get away from the trouble of life.

Yet, finally:

Then you can have some fun,
Treat yourself well;
Take an obedient wife,
Plump, silly, dutiful;
To have some virtuous fun,
To create children legitimately.

Though Veidenbaums experienced a moment of happiness, it was very short. It is interesting that Veidenbaums's happiness ends in the morning along with the first rays of sunshine, whereas Liiv associates happiness with the sun and it disappears in the darkness of night.

Snow is disappearing from the fields,
Meadows are turning green, rivers are flowing.
Who is still keen to carry on working,
When the winter ice is melting?

Now it's time to go to the valleys of flowers
To pick pink roses in bouquets,
It's time from the beautiful faces of young women
To suck the sweet honey of heaven.

In the branches of the bird-cherry nightingales
Sing magnificently in moonlight;
See, at the quiet bank of the river
A young woman is listening and walking.

Hold me close, the prettiest girl,
The dawn will come in our kisses;
In the house of heaven covered by stars
The vivid moment of love takes hold.

See, we are sitting and hugging each other,
Hot heartbeat beating against our chests,
Immersed in sweet dreams –
The hard fate is forgotten.

A nightingale in the branches of the bird-cherry
Sings, and its voice sounds sad.
The dawn is coming red in the rays of sunshine –
The sweet dreams come to an end.

(Eduards Veidenbaums, English translation by Laine Kristberga)

You came like a little sun

You came like a little sun,
You came like a morning,
You came like a little sun,
Everything surrounded by light.

You came like a little sun
To shine in my soul,
You got lost like a little sun
In the black bosom of the night.

(Juhan Liiv; rendered in verse in Latvian by Guntars Godiņš,
English translation by Laine Kristberga)

We cannot know, whether Liiv and Veidenbaums have met and talked. Theoretically, it is possible, because from 1890 to 1891 Liiv lived and worked in Dorpat and had actively participated in the activities of literary circles.

In the age of *Facebook* there is a term “mutual friends”. Perhaps, the closest mutual friend of Veidenbaums and Liiv was Heinrich Heine – he did not live in Dorpat, but he was crucial through his books that both poets read and highly regarded.

Heine perhaps was a role model that led poets to think that poetry did not have to be so gentle and reverential – poetry can also be rough, angry and ironic like the life itself.

Heine, Veidenbaums and Liiv – all were the punks of their time. But punks can also be melancholic. Here are Veidenbaums’s and Liiv’s rather sad poems.

Winter loneliness of a bard
Snow is falling, and I am singing,
I am singing a sad song,
The snow is swirling from the wind,
The pain is coming from the world.

Snow is falling, and I am singing,
I am singing a sad song,
The snow will rise to a distant edge,
The heart will swell with pain.

Snow is falling, and I am singing,
I am singing a sad song,
While the winds across my grave
Are carrying ice and snow.

(Juhan Liiv; rendered in verse in Latvian by Guntars Godiņš,
English translation by Laine Kristberga)

Rain pouring down the muddy streets, winds are hissing,
And it’s so dark and cold in the room, and the table is not set,
And, sitting here in loneliness, thoughts are wandering far away,
Long-asleep characters start to pass by my eyes.
They show me my homeland, they show me the past,
And bright scenes of roses overthrow the soul in sadness;
Because the time of happiness and joy have long fallen in the grave
And the burning heart is covered by the cold snow of winter.

(Eduards Veidenbaums, English translation by Laine Kristberga)

Had Veidenbaums been Estonian, he definitely would have learnt Latvian. He would have been inevitably related to Latvia. Just like me. I could gladly be the contemporary Veidenbaums, although I’m not as knowledgeable as him. His premature death does not scare me, because I’m too old to die young.

Perhaps, Veidenbaums would have a better life, had he been an Estonian. I have read somewhere that the direction of Veidenbaums’s education was

considerably impacted by the poor harvest in Kalāči two years in a row. As the history of poor harvests in Estonia shows, the 1880s were rather productive years, and 1887 and 1889 were especially known for good harvest. Perhaps, over these years it would have been better if Veidenbaums lived in Estonia. Juhan Liiv was still alive 20 years after Veidenbaums's death, until his play also came to an end. Juhan's death was also suited to a poet – he was dropped off the train, because he was travelling without a ticket. Afterwards he caught serious cold, became ill with tuberculosis and died soon. Again, very much like Veidenbaums.

However, had Juhan been a Latvian and Eduards – an Estonian, perhaps they could be happier, but without their suffering and pain we would not have their poetry.

Translated by Laine Kristberga

**Veidenbaums
savā laikā un telpā**

**Veidenbaums in his
Time and Space**

“Mekāniskā Veidenbauma” perspektīvas

Andrejs Balodis, Andris Hiršs, Ainārs Kamoliņš

Kopsavilkums

Rakstā tiek aplūkota Eduarda Veidenbauma darba par mehāniku saistība ar viņa pārējo radošo darbību. Šī problemātika ir saistīta ar plašāku jautājumu par Veidenbauma ideju savstarpēju iekļaušanos vienotā uzskatu sistēmā. Veidenbauma radošā darbība ir fragmentāra un aptver vairākas jomas – no dzejas līdz dabaszinātnēm, jurisprudenci un sociālpolitiskiem pārspriedumiem. Ja idejas nav saistītas, tad visi šie darbi ir jāaplūko neatkarīgi. Ja ir saistītas, problemātiska kļūst to apvienošana vienā sistēmā. Raksta autori aplūko abus scenārijus.

Raksta centrā ir Veidenbauma iespējamās filozofijas neeksplicētās nostādnes. Ja šīs nostādnes tiek adekvāti izgaismotas, Veidenbauma uzskatus ir iespējams tematizēt ne tikai vēsturiskā, bet arī ideju vēstures vai plašāku humanitāro zinātņu diskusiju kontekstā.

Raksta autori savās sadaļās izvērsī trīs skatījumus uz Veidenbauma darbību. Pirmais attiecas uz Veidenbauma likteņa un gribas problemātiku. Vai optimistiskie Veidenbauma raksti ir sasaistāmi ar pesimistisko dzeju? Risinājums, kas ļautu apvienot Veidenbauma radošo darbību vienā sistēmā, tiek meklēts stojis un Šopenhauera filozofijas nostādnēs, nošķirot divas likteņa izpratnes – liktenis kā stingra noteiktība dabā un kā indivīda dzīves plāns. Otrā sadaļa, akcentējot vēstures pētniecības pieeju problemātiku, pievēršas Veidenbauma darbības vēsturiskajam aspektam, aplūkojot dzejnieka dzīves apstākļus Tērbatā. Balstoties Veidenbauma tekstos un laikabiedru atmiņās, var parādīt, ka Veidenbaums savos uzskatos nav bijis koherents. Dzejnieka pārdomās iezīmējas vismaz divi savstarpēji pretrunīgi motīvi, kuri izpaužas kā pesimistiski skaudrais pasaules redzējums dzejā un cerība uz racionāli iekārtotu, mehanizētu nākotnes sabiedrību. Pēdējā sadaļa aplūko Veidenbauma rakstu par mehāniku un politisko darbu saistību. Ja šī saistība tiek pierādīta, var runāt par īpaša veida Veidenbauma humānismu. Šo tēzi izvērsot plašāk, Veidenbauma uzskatus var aplūkot arī 20. gadsimta humānisma un post-humānisma kontekstā.

Raksturvārdi: mehānika, stoicisms, politika, humānisms, dialektika.

Ievads

Cilvēka dzīve un nāve, viņa brīvība un liktenis ir ne tikai centrālās tēmas Eduarda Veidenbauma dzejā, bet sastopamas arī viņa mantojuma mazāk pētītajā daļā – publicistiskajos sacerējumos. Darbs “Apcerējumi iz mekānikas” nav izņēmums.

Veidenbauma raksta nolūks ir pedagoģisks un populārzinātnisks – sniegt isu ievadu latviešu valodā par cilvēces radīto ierīču darbības principiem un izskaidrot tos no mehānikas un fizikas viedokļa. Viņš šajā rakstā gandrīz nemaz neskar filozofiskus jautājumus, bet viņa interese primāri ir saistīta ar mehāniku kā cilvēkam noderīgu un izmantojamu zinātni.

Rakstā vispirms aplūkosim jautājumu par to, vai ir iespējams izveidot vienotu priekšstatu par Veidenbauma uzskatiem, t. i., vai viņa publicistika un dzeja kopā veido vienu pasaules skatījuma veidu. Lai to paveiktu, aplūkosim autoram nozīmīgu jēdzienu un gan viņa daiļradē, gan apcerējumos sastopamu atslēgvārdu, prāta un likteņa saistību un hipotētisku tās metafizisko risinājumu. Tālāk aplūkosim Veidenbauma raksta “Apcerējumi iz mekānikas” biogrāfisko un idejisko kontekstu, kas ļaus saprast, cik lielā mērā šis darbs iemieso viņa paša uzskatus un līdz ar to sabalsojas ar viņa pārdomām dzejā. Trešajā sadaļā tiks piedāvāta versija par Veidenbauma humānismu, kurā izpratne par cilvēku primāri izriet no tehnoloģiskā progresa veidotās realitātes un sabiedriskiem un vēsturiskiem nosacījumiem.

Ainārs Kamoliņš

Prāts un liktenis

Kādēļ gan to, ko liktenis lemj
Negrozāmais, par sliktu lai saucam?¹

Ir iespējams atrast vienlīdz pārliecinošus argumentus par vai pret to, ka Veidenbaumam ir bijusi kāda vienota uzskatu sistēma. Dzejā izpaužas pesimistiska pasaules aina, “mekānikā” – praktiski padomi, politiskajos un populārzinātniskajos rakstos – cerība uz pozitīvām sociālām izmaiņām. Tādējādi varētu šķist, ka minētās jomas ir nošķirtas cita no citas. Tomēr šajā sadaļā tiks izvirzīta hipotēze, ka Veidenbaumam, vismaz atsevišķos jautājumos, visos darbos uzrādās vienota uzskatu sistēma. Kā piemērs tiks izmantots metafizisks priekšstats par likteņa un prāta saistību. Veidenbaumam liktenis apzīmē dabas un individuālas dzīves determināciju. Savukārt prāts ir tas, kas zināmā mērā var ietekmēt individuālas dzīves labklājību.

Materiālistu prāts

Materiālistiem ir pašsaprotama tēze, ka viss ir saistīts cēloniski un nepastāv nekāda nemateriāla intervence dabas procesos. “Mekānikā” arī tiek piedāvāta šāda redukcionistiska tēze: lietas ir vai nu aktīvas (spēki), vai arī pasīvas (ķermeņi).

¹ *Eduarda Veidenbauma Raksti*. R. Egles red. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926, 235. lpp.

Tā ir noslēgta sistēma. Šajā pieņēmumā balstās nemateriāla gara neiespējamība. Lai būtu iespējama aktivitāte, ir nepieciešams iegūt spēku:

[Daži slaveni vīri] prātoja, ka spēki radījuši ķermeņus, ka spēki radījuši būtnes. Tas ir tikpat, kā kad kādas būtnes darbs būtu radījis šo būtņi pašu. Šāda iedoma sliktāka par nezināšanu.²

Veidenbaums šeit mēģina norādīt uz iespējamu apļveida argumentāciju. Spēkam (garam) būtu jārada spēks, kas rada garu. Proti, spēks var ietekmēt tikai kaut ko jau pasīvi esošu kā materiālu ķermeni. Nemateriāla gara rašanās būtu pretruna, jo pirms tam jābūt materiālam. Cits iebildums attiektos uz to, ka nemateriālam garam jābūt vienmēr aktīvam. Taču tādā gadījumā būtu iebildums: no kurienes gars iegūst spēku? Vai tas tādā gadījumā nenozīmētu, ka enerģijas lielums pasaulē ir nevis konstants, bet gan pastāvīgi palielinās? Visubeidzot, var arī jautāt: vai atsevišķos gadījumos gars nav pasīvs, piemēram, emociju, ciešanu, sāpju reizēs? Tādos gadījumos pasīvs gars būtu jāsaprot kā ķermenis, jo uz to kaut kas iedarbojas. Tā būtu acīmredzama pretruna, ja iedomātos nemateriālu garu. Veidenbaums kādā vēstulē ilustrē prātu kā fonogrāfu: “[D]omas kā fonogrāfā tāpat ieagraužas smadzeņu ratos un nakti atrisinājas.”³ Minētais piemērs tikai pastiprina tēzi, ka prāts ir jāizprot materiālistiski.

Liktenis un griba

Veidenbauma materiālisms ir saskanīgs ar priekšstatu par tehnoloģisku determināciju, kas ir redzams rakstā “Vairāk gaismas”.⁴ Piemērs šādai determinācijai būtu pieņēmums, ka elektriskais apgaismojums ļautu samazināt noziedzību.⁵ Optimizējot zemnieku izmantotās mehāniskās ierīces, būs arī iespējams uzlabot viņu sadzīvi ar iespējamām politiskām sekām. (Plašāk par šo aspektu ir runāts turpmākās raksta sadaļās.) Taču šie uzskati ir šķietamā pretrunā ar rakstu par jurisprudenci, kur tiek ņemta vērā rīcības iekšējā motivācija, un Veidenbauma dzejoļiem, kur bieži atkārtojas motīvs par izvēli starp ciešanām un baudu vai dzīvi un pašnāvību. Lai risinātu šo pretrunu, iesākumā jāpievēršas idejai par

² Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 470. lpp.

³ Sk. *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 668. lpp. Šī ilustrācija var būt zināms *Zeitgeist*, jo 1880. gadā franču filozofs Žans Mari Gijo izmanto identisku analogiju. Sk. Guyau, J. M. *La mémoire et le phonographe. RFFE*, cinquième année, tome IX, janvier à juillet 1880, p. 317–322. Kopumā prāta salīdzinājums ar sava laika progresīvākajām tehnoloģijām nav nekas pārsteidzošs. Piemēram, Gotfrīds Leibnics “Monadoloģijā” prātu salīdzina ar dzirnavām, bet mūsdienās tas bieži vien tiek salīdzināts ar datoru.

⁴ Šajā kontekstā var jautāt: vai brīva griba ir iespējama determinācijas gadījumā (kompatibilisms) vai arī nav (inkompatibilisms)? Veidenbauma gadījumā, kas arī parādās šajā raksta sadaļā, ir aizstāvēta tēze, ka viņš pieņem kompatibilistu pozīciju.

⁵ Veidenbaums, E. *Vairāk gaismas*. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 454.–467. lpp.

striktu determināciju, kas izslēdz brīvu gribu. Strikta determinācija ir lasāma paša Veidenbauma tulkotajās Vergilija rindās:

Laimīgs, kas ieskatīt spēj, ka ikvienai lietai ir cēlons,
Un kas bailes visas un likteni cietsirdīgājo
Licis zem kājām ir sev līdz ar pekles draudošo troksni.⁶

Visa pastāvošā determinisms noved pie stoiskas attieksmes pret esošo.⁷ Stojas filozofija parādās Veidenbauma dzejolī ar atsauci uz antīkās Grieķijas filozofu:

Vai senatnē vien tikai vīri bija,
Kam liktens rūpes nedarīja,
Kam mierīgs kā Sokratam palika vaigs,
Lai trakoja vētras, lai skaists bija laiks?⁸

Ja liriskais varonis saskaras ar skatījumu uz savuniecību Visuma priekšā, tad attieksme pret esošo arī ir stoiska: “Un, augstāk celts pār iznīcības niekiem, / Tavs gars būs brīvs no dzīves bēdām, priekiem.”⁹ Citētie piemēri šķietami norāda uz to, ka dzejā esošais stoisms un sociālpolitiskajos rakstos esošais optimisms nav savā starpā apvienojams. No citas puses, Veidenbaumam dzejā parādās arī izteikumi par brīvu gribu: “Liktens gribu lēmis brīvo.”¹⁰ (Te ir jāatzīmē interesants formulējums. Nevis ir brīva griba, bet gan tā ir paša likteņa nosacīta, no tā atkarīga.) Tā radot iespaidu, ka viņa pozīcija par gribu un likteni nav koherenta. Pretrunu var pārvarēt, ja pieņem, ka var nošķirt divu veidu likteņus. Saskaņā ar Šopenhaueru dalījums būtu šāds.¹¹ “Aklais” liktenis attiecas uz fizikālo pasaules daļu, kur pastāv stingra determinācija. Otrs likteņa skaidrojums ir skatāms no pirmās personas perspektīvas, tā sauktais transcendentais liktenis. Šajā perspektīvā liktenis atklājas kā noteikts dzīves plāns un iekšēja nepieciešamība. Taču apzināta griba tajā izpaužas tikai daļēji, jo transcendentu likteni nosaka gan

⁶ *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 299. lpp.

⁷ Veidenbaums noraida reliģisku risinājumu attiecībā uz samierināšanos ar likteni. Galvenokārt tāpēc, ka baznīca kā institūcija ir viens no veidiem, kā pakļaut zemāk esošās kārtas. Šie motīvi uzrādās gan Veidenbauma rakstos, gan arī dzejā.

⁸ *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 244. lpp.

⁹ Turpat, 247. lpp.

¹⁰ Turpat, 228. lpp.

¹¹ Sk., Schopenhauer, A. *Transcendent Speculation on the Apparent Deliberateness in the Fate of the Individual. Parerga and Paralipomena. Short Philosophical Essays*. Vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 2000, pp. 199–224. Jāatzīmē, ka Veidenbaums savos darbos tieši necitē Šopenhaueru. Lai arī var jautāt, vai atsauce uz “filozofu pesimistu” nevarētu tikt skatīta kā šāda netieša atsauce uz filozofu, kas 19. gadsimtā bija plaši pazīstams kā pesimisma filozofs. Tas arī varētu kalpot par pamatu skatījumam, kā skaidrot Veidenbauma bieži vien piepalcētās izvēles starp pašnāvību un dzīves baudīšanu. Šopenhauera individuam piemīt dzīves griba. Taču pasaules Gribas plāns ir noliegt atsevišķu individu – tāpēc tas pilnībā uzrādās nāves brīdī vai arī pašnāvības gadījumā, kas, protams, ir viens no galvenajiem Veidenbauma dzejas motīviem.

neapzināts indivīda instinkts, gan arī pasaules Griba – Visuma plāns, kura daļa ir indivīds. Līdz ar to liktenis indivīdam uzrādās tad, kad viņa dzīves plāns saskaras ar šķēršļiem un netiek īstenots. Tādējādi no indivīda perspektīvas ir iespējams skaidrot gan vispārēju fizikālu determināciju, gan arī daļēji brīvas gribas pieredzi. Līdzīgs nošķirums parādās Veidenbauma dzejā:

Pašvaldība mums dota ir
Tāda kā pagastiem Baltijā:
Prāts lai zemākās lietas šķir,
Augstās šķir likteņa iegriba!

Šis dzejolis tiek vēlreiz noslēgts ar stoicismu un likteņa tēmu: “Tomēr pret to, kas ir negrozāms, / Velti ir dusmoties, velti ir bārties.”¹² Politiskā alegorija norāda uz hierarhiju starp likteni un prātu. Pašvaldības rīcības iespējas ierobežo impērijas vispārējā politika, kas ņem vērā visas impērijas daļas. Taču atsevišķai pašvaldībai joprojām ir autonomija, lai varētu uzlabot savus apstākļus. Līdzīgā kārtā arī atsevišķs indivīds var noliktā likteņa ietvaros īstenot savu gribu. “Mekānikas” raksts ir skatāms šajā kontekstā. Proti, kā labāk izmantot ierobežotus resursus. Taču tas arī neatceļ likteni, kas indivīdu ir nostādījis, iespējams, neapskaužamā situācijā.

Šādi ieskicēts likteņa un prāta attiecību lasījums var būt viens no skaidrojumiem, lai uzrādītu Veidenbauma radošās darbības koherenci un nevis kā atsevišķas un savstarpēji nesaistītas radošās darbības jomas.

Andris Hiršs

“Mekāniskais Veidenbaums” versus dzejnieks Veidenbaums

Akadēmiķis Jānis Stradiņš savulaik rakstīja, ka Eduarda Veidenbauma “vārds mūsu apziņā pirmām kārtām saistīts ar apbrīnojamu, augsta līmeņa dzeju [..]. Mazāk pazīstam viņu kā jaunas raudzes intelektuāli, Nākotnes cilvēka meklētāju, zinātņu popularizētāju, vispusīgu un daudzsološu personību.”¹³ Taču vai visi minētie “Veidenbaumi” veido vienotu veselumu?

Pārdomas par metodoloģiju

Pievēršoties Veidenbauma tekstu pētniecībai, ir jāmin metodoloģiskais aspekts. Varētu aplūkot kādu no idejām, kas rodama Veidenbauma sacerējumos, piemēram, likteņa ideju, un pētīt izvēlētas idejas kā izolētas vienības attīstību dažādos laikmetos un darbos, sekojot ideju vēstures pieejai, vai arī lūkot

¹² Eduarda Veidenbauma *Raksti*, 235. lpp.

¹³ Stradiņš, J.; Cēbere, D. *Pirmās latviešu iedibinātās prēmijas zinātnes veicināšanai un Eduarda Veidenbauma godalgošana*. Pieejams: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=326&Itemid=272 [sk. 01.05.2018.]

noteikt pētāmās idejas piederību vienai vai otrai iespējamai domāšanas sistēmai “apriorās” vēstures tradīcijas ietvaros. Taču, lai arī kādu pieeju mēs izvēlētos, jāņem vērā, ka katrs pētnieks vadās pēc noteiktiem metodiskiem soļiem, un to neapzināšanās, kā norāda vēsturnieks Deivids Fišers, var radīt “bēkonisko kļūdu” (*the Baconian fallacy*) – maldīgu pieņēmumu, ka pētniekam nepiemīt priekšsaizspriedumi attiecībā uz pētāmo objektu.¹⁴

Filozofs Fransiss Bēkons savulaik secināja, ka prātā ir rodami dažādi priekšsaizspriedumi, kas diktē ārējās pasaules uztveri, kā arī virkne tendenču, piemēram, vēlme ieraudzīt sakārtotību un vienotību tur, kur tāda nemaz nav rodama, “cilvēka intelektam pēc savas dabas ir tieksme viegli atzīt lietās lielāku kārtību un vienveidību, nekā viņš atrod”.¹⁵ “Jaunajā organonā” (*Novum Organum*, 1620) filozofs primāri pievēršas dabas novērojumiem, taču ar minētajām problēmām ir jāstāpās visos pētījumu laukos, arī vēstures izpētē neatkarīgi no tā, vai uzmanības centrā ir kāds gadsimts, vēsturisks notikums vai personas intelektuālā biogrāfija.

Ļaujoties intelekta sintezējošai tendencei rast koherenci, vēsture kļūst par mākslīgu konstrukciju, no kā gan nav iespējams pilnīgi izvairīties, taču pēdējās desmitgadēs vēstures filozofijā ir pieaugusi interese par intelektuālās vēstures pieeju. Tās attīstītāji vērsās pret metodoloģijām pagātnes izpētē, kuras paredz aplūkot idejas, “atraujot” tās no domātājiem, ignorējot ideju autoru vēsturisko kontekstu, ietekmes, motivāciju un tāpēc nenovērtējot viņu oriģinalitāti.¹⁶ Kā norāda Pīters Gordons, Hārvarda Universitātes profesors, ideju vēsturnieki, kuri analizē ideju attīstību, rada iespaidu, it kā idejas eksistētu pirms noteiktiem vēsturiskiem kontekstiem, aplūkojot ideju attiecības ar citām idejām, savukārt intelektuālās vēstures pētnieki pievēršas idejām kā noteikta vēsturiska posma parādībām, kuras nav atraujamas no sociālām cīņām, institūciju, sabiedrības vai indivīda vēstures.¹⁷ Intelektuālās vēstures pētniecībā svarīga ir ģeoloģiskā pieeja, pievēršoties indivīda domas attīstībai, izmantojot arī marginālus materiālus, piemēram, vēstules, laikabiedru atmiņas un dienasgrāmatas.

Aplūkojot Veidenbauma darbu “Apcerējumi iz mekānikas”, vēstules, laikabiedru atmiņas un dzeju, ir iespējams ieskicēt “mekāniskā Veidenbauma” un “dzejnieka Veidenbauma” nošķirumu un ieraudzīt Veidenbauma dzīves traģiku.

Mehanizētās pasaules utopija

Veidenbauma dzeju mēdz raksturot kā reālistisku, skaudru un revolucionāru, savukārt “Apcerējumi iz mekānikas” nolūks ir pedagoģisks. Darbs ir veidots kā mācību grāmata, kas palīdzētu lasītājam izprast mehānikas pamatprincipus.

¹⁴ Fischer, D. *Historians' fallacies. Toward a Logic of Historical Thought*. New York: Harper and Row, 1970, p. 4.

¹⁵ Bēkons, F. *Jaunais organons*. Rīga: Zvaigzne, 1989, 41. lpp.

¹⁶ Mandelbaum, M. *The History of Ideas, Intellectual History, and the History of Philosophy. History and Theory*. 1965, Vol. 5, p. 35.

¹⁷ Gordon, P. *What is intellectual history?* Pieejams: <https://sydney.edu.au/intellectual-history/documents/gordon-intellectual-history.pdf> [sk. 01.05.2018.]

Teorētiskajos tekstos, arī “Apcerējumā iz mekānikas”, kā norāda filozofs Pēteris Laizāns, Veidenbaums aktīvi aizstāv materiālismu.¹⁸ Tātad ne tikai cilvēka ķermenis, bet arī mentālie procesi ir jāskaidro, atsaucoties uz matēriju un kustību. Diemžēl jau darba sākumā Veidenbaums norāda, ka aplūkos tikai kustību kā darbību, neanalizējot gribu un domāšanu.¹⁹ Tāpēc teksts nesniedz ieskatu psiholoģijā un ētikā, kas būtu skaidrota, balstoties materiālisma pozīcijās. Tomēr apcerējumā ir rodamas dažas norādes, kas ieskicē cilvēka darbības modeli mehāniskā pasaules uzskata ietvaros. Darbā Veidenbaums raksta:

Mēs katru dienu nostaigājam slīpas ielas, ejam pa slīpiem līdzenumiem. Mums liekas, gluži dabiski, ka tas mūs nokausē; bet kādēļ un cik lielā mērā tas mūs nokausē? Mēs par to nekad nebūsim domājuši, nekad nebūsim aprēķinājuši, ka mums, ja mūsu svars ir 70 kilogramu, 100 metru garu ielu, kuras slīpums ir desmit centimetri uz metra, nogājušiem, ir izgājis tikpat daudz spēka, kā kad mēs būtu pacēlušī 70 kilogramu 10 metru augstu, kas nāktos diezgan grūti. Neapdomāt to, ko dara, neklājas ar prātu apdāvinātām būtnēm.²⁰

Veidenbaums secina, ka katras būtnes spēku resurss ir ierobežots, tāpēc būtiski ir ievērot principu, kuru varētu nosaukt par spēka ekonomijas likumu, – ir nepieciešams racionāli izsvērt patērētā spēka daudzuma un iegūtā labuma līdzsvaru. Veidenbaums norāda, ka zināšanas par mehāniku, par to, kā pēc iespējas lietderīgāk izmantot savus un apkārtējā vidē rodamos spēkus, ir nepieciešamas ne tikai inženieriem, bet gan – katram.

Pārdomas par spēka ekonomiju ir rodamas arī citos Veidenbauma tekstos, sevišķi vēstulēs. Savukārt dzejā paustās atziņas nereti nonāk pretrunā ar mehānikas principiem. Kā piemērus varētu minēt divus aspektus, kas reizēm tiek saistīti ar Veidenbaumu, – nāves tēma un uzdzīve.²¹ Dzejā Veidenbaums vairākkārt pievēršas pašnāvības domai, raksturojot to kā iespēju paglābties no dzīves grūtsirdības: “Dari tik to, kas ir iespējams, / Tomēr, ja patīk, vari kārties.”²² Iespējams, ka pašnāvības tematika parādās lirikā, ietekmējoties no sava laika Tērbatas vides, kurā tā bija kļuvusi par ikdienas sastāvdaļu.²³ Taču

¹⁸ Laizāns, P. Jaunstrāvnietu filozofiskie un sabiedriski politiskie uzskati. Grām.: *Zinātniski raksti. Filozofijas vēstures jautājumi*. XXXIII sēj. Rīga: Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1960. 11. lpp.

¹⁹ Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. Sakārt. A. Vilsons. 2. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. 88. lpp.

²⁰ Turpat, 182. lpp.

²¹ Ērmanis, P. Ed. Veidenbaums – optimistiskais pesimists. *Latvija*, 1952, Nr. 22, 31. maijs, 6. lpp.

²² Veidenbaums, E. Projām no laukiem aizsteidzies sniegs. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 1. sēj., 238. lpp.

²³ Tērbatas Universitātes medicīnas students Ivans Zubovs pētījumā par pašnāvību statistiku Vidzemes guberņā secina, ka salīdzinoši ar citām Vidzemes guberņas pilsētām Tērbatā ir novērojams vislielākais pašnāvību skaits: “Uzturoties Tērbatā piecus gadus, man nācās novērot, kā vienai pašnāvībai sekoja otra.” (Sk. Zubov, И. *Самоубийство в Лифляндской*

“mekāniskais Veidenbaums” nevarētu atzīt pašnāvību kā iespējamo risinājumu, ja tā nozīmētu iegūto spēku pazaudēšanu, jo no materiālisma pozīcijām gars pēc ķermeņa nāves vairs nevar eksistēt. Vēstulē brālim, rakstot par medicīnas studenta Vjačeslava Stratonova nošaušanos, Veidenbaums akcentē, ka aizgājušais ir veiksmīgi noslēdzis studijas: “Viņš nupat kā ar “ļoti labi” beidzis medicīnu un šaujas nost. Vai tā nav muļķība?”²⁴ Tātad ir ieguldīts liels spēku resurss studijās, bet tas ir izšķiests, kas ir pretrunā spēka ekonomijas principam. Dzejā Veidenbaums vēsta “Ikkatrs klenderis man draugs, / Kas alu nesmādē”,²⁵ “Lai iedzeram, sen jau mums slāpes!”²⁶ Taču “mekāniskais Veidenbaums” nicina “slīpētos kundziņus”, korporeļus, kuri resursus, kas iegūti no vecākiem, nevis liek lietā, lai kalpotu latviešu tautas labā, bet gan “rīkles ar alu izskalo un galvā reibumu un paģiras sataisa”.²⁷

Lai arī darbā “Apcerējumi iz mekānikas” un vēstulēs mājiniekiem Veidenbaums negatīvi izsakās par spēku lieku izšķiešanu, arī pārāk biežu vēstuļu rakstīšanu vērtē kā lieku, rakstot – “es biežu vēstuļu rakstīšanu turu par skādīgu lietu, tādēļ ka tad tiek izšķērdēta par velti nauda un laiks”,²⁸ tomēr, kā savās atmiņās norāda Aleksandrs Dauge, Veidenbaums ir reizēm aizsēdējies krogos, ko apliecina arī viņa dienasgrāmata, un dzejnieks ir pārdzīvojis depresīvus dzīves posmus jeb, kā tos nodēvē Andrejs Upīts, “drūmos bezcerības labirintus”.²⁹

Varētu jautāt – vai Veidenbaumam bija kāds vienots pasaules uzskats? Kā vēsta laikabiedri, Veidenbaums esot mēdzis diskutējās kaislīgi aizstāvēt kādu uzskatu, un, kad diskusijas kolēģi galu galā viņam piekrita, Veidenbaums esot tūlīņ visus pārliecinājis, ka tēze ir aplama. Vai tie bija tikai vingrinājumi retorikā, argumentācijas prasmju attīstīšana? Varbūt Veidenbaums nebija drošs, kurš uzskats ir aplams, bet kurš – patiess. Bet, iespējams, ka Veidenbaumā savstarpēji cīnījās vismaz divas puses: viena, kas atklājas dzejā, ko ietekmēja tā laika Tērbata, kuru raksturo ne tikai nozīmīgi zinātniski atklājumi, bet arī krogi,

губернии: медико-статистический очерк: из Судебно-медицинского института проф. А. С. Игнатовского в Юрьеве. Юрьев: К. Матисен, 1903, с. 75.) Pēc Zubova aprēķiniem, no 1890. līdz 1900. gadam katru gadu Tērbatā vidēji pieci cilvēki izdarīja pašnāvību. Vairāk nekā puse no pašnāvniekiem izvēlējās pakārties, ievērojami mazāks skaits – nošauties, retos gadījumos – noslicināties, noindēties, izlēkt pa logu, mesties zem vilciena vai pašaizdedzināties. Biežie pakāršanās gadījumi kļuva par pamatu kurzemnieka J. Hakeļa 1891. gadā Tērbatā aizstāvētajai disertācijai “Iedalījums: nāve pakaroties un nāve nosmokot šaurā nozīmē” (*Ein Beitrag zum Erhängungs- und Erstickungstode im engern Sinn. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doctors der Medicin*), kurā analizēti Tērbatas pašnāvnieku rīcības motīvi un sekciju rezultāti.

²⁴ Veidenbaums, E. Kārlim Veidenbaumam Kalāčos. Tērbatā 18. aprīlī [1889]. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 319. lpp.

²⁵ Veidenbaums, E. Dažs visu mūžu nomocās. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 1. sēj., 249. lpp.

²⁶ Veidenbaums, E. Laiks ātrāki steidzas kā vagona rats. Turpat, 229. lpp.

²⁷ Veidenbaums, E. Voldemāram Veidenbaumam Cēsis. Tērbatā 2. okt. 87. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 287. lpp.

²⁸ Veidenbaums, E. Piederīgajiem Kalāčos. Tērbata 2. febr. 1888. Turpat, 291. lpp.

²⁹ Upīts, A. Eduarda Veidenbaums dzīve un darbi. *Domas*, 1927, Nr. 7, 119. lpp.

publiskie nami,³⁰ studentu dueļi un pašnāvību uzliesmojumi; otra, kas atklājas kā “mekāniskais Veidenbaums”, kā iespējamā nākotnes jūtība – cerība uz racionāli iekārtotu sabiedrību, kur tiktu rasts pareizais patērēto un iegūto spēku līdzsvars.

Andrejs Balodis

Mekāniskais vs. politiskais Veidenbaums

Raksta “Apcerējumi iz mekānikas” ievadā Eduards Veidenbaums piedāvā ļoti vispārīnātu dabas procesu skaidrojumu no mehānikas pozīcijām.

Visa daba pastāv iz būtnēm, kas iespēj darboties gan pašas uz sevi, gan citām būtnēm. Darbības, kādas šīs būtnes izdara, parādās dažādos veidos: tā, piem., domas ir darbība, griba ir darbība, kustēšanās ir darbība.³¹

Darbā kopumā gan tiek aplūkota tikai viena veida darbība – kustība. Plašāki komentāri par šo izteikumu nav atrodamī arī citos Veidenbauma sacerējumos. Darbību autors saprot kā mehānisku norisi, kas piemīt ne tikai cilvēkam, bet arī citām dzīvām būtnēm, pat augiem.

Bet cilvēks nav vienīgais, kas to spēj darīt. Lai gan mazāk izveicīgi, lopi dara to pašu. Pat stādi saceļ kustības, tie piebriest pumpuros, izplešas ziedos; viņu saknes sniedzas zemē un velk augšā, no kurām tie barojas.³²

Cilvēka darbība nav specifiska, kustība kā darbība raksturo dabu vispār. Kādā nozīmē tādā gadījumā ir iespējams runāt par Veidenbauma humānismu, atbildes meklējumiem uz jautājumu “kas ir cilvēks?”, kas tik nerimstoši viņu nodarbina dzejā?

Humānisms ir daudznozīmīgs nojēgums, kas apzīmē atšķirīgas lietas. Pirmkārt, tas tiek lietots attiecībā uz periodu vēsturē, 15.–16. gadsimtu, renesanses laikmetu, kad, mainoties institūcijām un izglītības modeļiem,³³ veidojas jauna

³⁰ Tērbatas pilsētas ārsts Kristiāns Štrembergs (*Ströhmborg*) secina, ka no 1895. līdz 1899. gadam Tērbatā strādāja 462 prostitūtas, 73 % no viņām bija vecumā no 18 līdz 23 gadiem, dažas arī jaunākas par 18 gadiem (sākot no 12 gadiem), apmēram trešā daļa ieceļoja Tērbatā no citām pilsētām. Kā savu agrāko nodarbošanos viņas norādīja: apkalpotājas, laukstrādnieces, fabriku strādnieces, pārdevējas, veļas mazgātājas, grāmatsējējas, grozu pinējas, frizieres, balerinas (sk. Ströhmborg, C. *Die prostitution. Ein Beitrag zur öffentlichen sexual-hygiene und zur staatlichen prophylaxe der geschlechtskrankheiten*. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1899, S. 38–41).

³¹ *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 468. lpp.

³² Turpat.

³³ Sk., piemēram, Mandrou, R. *From Humanism to Science 1480–1700*. Harmondsworth: Penguins Books, 1978.

tipa zināšanas, kas ir pamatā vēlākajām humanitārajām jeb cilvēkzinātnēm. Otrkārt, humānisms ļoti plašā nozīmē raksturo domāšanas ievirzi (gan dabaszinātnēs, gan sociālajās un humanitārajās jomās), kuras centrā ir cilvēks. Mūsdienās uz šo ievirzi tiek attiecināta gan antropocentrisma kritika, gan pārdomas par humānisma pārvarēšanu – transhumānismu un posthumānismu.³⁴ Treškārt, humānisms tiek saprasts kā rīcība un politika, kas izriet no principiem, kas aizstāvēti ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā. Tas nozīmē atbilstošu izturēšanos pret cilvēkiem, kā arī humānu attieksmi pret dzīvo dabu un ekoloģiju saskaņā ar cilvēka cieņas principiem.

Eduards Veidenbaums jautājumu “kas ir cilvēks?” risina konkrētos vēsturiskos apstākļos, 19. gadsimta nogalē, un šim jautājumam nav tā 20. gadsimta politisko notikumu piesātinājuma, kāds atspoguļojas, piemēram, 20. gadsimta vidū, kad par to diskutē Žans Pols Sartrs un Martins Heidegers,³⁵ vai mūsdienās, kad dažādu tehnoloģisku jaunievedumu dēļ runā par humānisma beigām un transhumānisma laikmeta iestāšanos. Veidenbauma laikā cilvēka problēmai ir cits konteksts – filozofijā aktuālas ir Šopenhauera, Ničes, darvinistu, pozitīvistu, marksistu u. c. strāvojumu idejas, ekonomikā – liberālisma un sociālisma utopiju sadursmes, politikā – impērisma un pilsoniskās sabiedrības pretstāve, sadzīvē – sabiedriskās infrastruktūras modernizācija un jaunu higiēnas prasību ieviešana, zinātnē un tehnoloģijās – straujš progress un pāreja no tvaika laikmeta tehnoloģijām kvalitatīvi jaunā pakāpē, ko iezīmē elektrības, iekšdedzes dzinēju un jaunu sakaru iekārtu izgudrošana un izmantošana. Cilvēka izpratnei šiem faktoriem šajā laikā ir galvenā nozīme, un Veidenbauma sacerējumi nekādā gadījumā nav izņēmums. Vēl jāņem vērā, ka dzejnieka dzīve lielākoties noris starp Cēsīm, Kalāčiem un Tērbatu, viņš daudz laika pavada laukos un nelielās pilsētās, kur galvenās problēmas vienmēr ir bijušas saistītas ar zemniecību, agrāro saimniecību, taču 19. gadsimta beigās tehnoloģisko revolūciju vēsmas nonāk arī līdz šai apkaimei.

Šajā raksta daļā tiek aizstāvēts uzskats, ka Veidenbauma izpratne par cilvēku darbā “Apcerējumi iz mekānikas” nav saprotama bez politiskas cilvēka izpratnes, kas rodama citos viņa publicistiskajos sacerējumos. Tātad mehānisko Veidenbaumu papildina un izskaidro politiskais Veidenbaums. Uz šādu interpretāciju viedina neskaidrais termina “spēks” lietojums “Mekānikā”. Spēks apzīmē vienlaikus gan fizikālu iedarbību, gan cēlonību un aktivitāti, kas var būt arī garīga rakstura.

Ja būtnes uzskata tikai par kustību cēloņiem, tad tās sauc par spēkiem. Bet, ja tikai par tveramām un kustināmām lietām, tad mehānikas valodā tās sauc par ķermeņiem. Mēs esam spēki, kad strādājam, kad mēs ko darām, un esam ķermeņi, kad ar mums ko dara.³⁶

³⁴ Hottois, G. *Le Transhumanisme est-il un Humanisme?* Bruxelles: Académie Royale Belgique, 2014.

³⁵ Sk.: Heidegers, M. Vēstule par humānismu. Tulk. R. Kūlis. *Grāmata*, 1991, Nr. 10, 18.–41. lpp.; Sartrs, Ž. P. Eksistenciālisms ir humānisms [fragm.]. Tulk. N. Puķjans. *Grāmata*, 1992, Nr. 1, 37.–47. lpp.

³⁶ Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 469. lpp.

Spēki tātad ir kustību cēloņi, un tie ir aktīvi, bet ķermeņi ir tie, kas tiek kustināti un ir pasīvi. Cilvēks šajā nozīmē var būt gan spēks, gan ķermenis. Interesanti ir Veidenbauma uzskati, ka spēki var piemist ne tikai cilvēkam, bet ir atrodami arī dabā (dzīvniekos, augos, neorganiskās matērijas fizikālajā un ķīmiskajā sastāvā), taču nepiemīt mašīnām.³⁷ Mašīnu spēks ir valodiski neprecīzs izteikums, kā vietā būtu jāsaka, ka mašīnas tikai izlieto daļu dabas spēku. Jautājums paliek neatbildēts, vai šajā domā ir saskatāma Leibnica filozofijas ietekme, ar kuru saskaņā mašīnas varētu tikt uzskatītas par agregātiem.

“Mekānikas” mērķis ir izskaidrot dažādu cilvēka radītu ierīču un mašīnu darbības principus un aprakstīt spēkus, kas nepieciešami to darbināšanai. Šo ierīču vispārējais uzdevums jau no aizvēstures laikiem ir bijis cilvēka spēka izlietošanas lietderības vairošana, lai būtu iespējams paveikt pēc iespējas vairāk darbību jeb darbu. Tādējādi mašīnu klātbūtne determinē to, kādā veidā tiks izmantots cilvēka spēks. Ja pastāv āmuri, tas ietekmē māju būvniecībā nepieciešamo darba apjomu, ja pastāv riteņi un rati, tas ietekmē objektu pārvietošanu utt. Tā kā tehnoloģijas attīstās, mainās arī cilvēka spēka lietošanas veidi.

Tātad, ja mēs mēģinām izprast cilvēku Veidenbauma darbos kā spēku un ķermeņa salikumu, ir jāņem vērā tas, ka cilvēka dabai piemīt mainīga daba. Līdzīgu apsvērumu viņš izsaka apcerējumā “Soda likuma vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats”:

Apskatīdami šo soda likumu attīstības gaitu, mēs redzam, ka tie ir pilnīgi zināma laika cilvēka darbs, ka viņos atspoguļojas cilvēka raksturs un sadzīves veidi, kādos kuru reizi viņš atradies.³⁸

Arī “Mekānikā” atrodam cilvēka kā mainīga lieluma izpratni. Veidenbaums apraksta mehānikas ierīču evolūciju vismaz divos griezumos: a) tehnoloģiskā – no primitīvākās uz sarežģītāko; b) vēsturiskā – no arhaiskākām ierīcēm līdz modernākām (to skaitā 19. gadsimtam raksturīgās ar tvaiku darbināmas ierīces un piemin arī elektrību). Pastāv analogija starp politisko un mehānisko: soda likumu evolūcija maina cilvēka dabu attiecībā uz darbībām, kas saistītas ar gribas darbībām, mehānikas progress – saistībā ar kustībām (spēku izlietošana, pārvietošanās utt.). Abos darbos Veidenbaums netieši ieskicē arī vēlamos nākotnes scenārijus: juridisko normu evolūcijai vajadzētu būt saistītai ar tiesību paplašināšanos, apspiešanas samazināšanos, sociālās nevienlīdzības izskaušanu. Savukārt mehānikas progresam vajadzētu būt saistītam ar cilvēku labklājības uzlabošanu, veselības un izglītības pieejamību utt. (Tas ir viens no iemesliem, kādēļ Veidenbaums raksta šo apcerējumu.)

Politiskā un mehāniskā saistījums ļauj vēlreiz atgriezties pie ķermeņa un spēka nošķiruma “Mekānikā”. Termini, kas sākotnēji šķiet piederīgi tikai fizikalai sfērai, var tikt attiecināti arī uz sabiedrisko dzīvi. Politikā un dabā 19. gadsimtā

³⁷ Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 471. lpp.

³⁸ Veidenbaums, E. Soda likuma vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 449. lpp.

vairums cilvēku lielākoties ir ķermeņi, nevis spēki. Tiesību sfērā tolaik cilvēki ir drīzāk politikas objekti, nevis subjekti. Latviešu zemnieki kā Krievijas impērijas pavalstnieki ir politiskie ķermeņi, ar kuriem, Veidenbauma vārdiem izsakoties, kaut ko dara, nevis kas dara paši. Strādnieka un zemnieka ķermenis ir fabrikanta vai muižnieka resurss, kas apkalpo tam piederošās mašīnas. Tādējādi “Apcerējumi iz mekānikas” ļautu šiem ļaudīm iegūt vienkāršākās zināšanas par cilvēka dabu un darbībām un līdz ar to ļautu viņiem apzināties, ka viņu ķermeņi ir kaut kas vairāk par objektiem. Pirmkārt, to, ka ķermenis ir spēka avots; otrkārt, to, ka ir nepieciešams izmantot spēkus lietderīgi; treškārt, spēka apzināšanās ļautu atbrīvoties no apspiedējiem un kļūt par savu darbību noteicējiem un baudīt pašu darba augļus.³⁹

Secinājumā ir vērts norādīt, ka Veidenbaumam cilvēks ir ne tikai mainīgs, bet arī atvērts lielums. No vienas puses, tehnoloģiju progresam ir pa spēkam mainīt cilvēka dabu fiziskā nozīmē, t. i., virzīt viņa spēku lietojumu citā virzienā, nekā tas notiek 19. gadsimta nogalē Krievijas impērijas nomalē. No otras puses, Veidenbaums piedāvā izmantot cilvēka radītās ierīces cilvēka paša saprašanai jeb, izsakoties mūsdienīgi, lieto tehnoloģiskas metaforas, lai aprakstītu cilvēka prātu, apziņu, ķermeni. Tādējādi Veidenbauma humānisms skaidrojams kā cilvēka mehāniskās un politiskās dabas saistīts apraksts.

Nobeigums

Šajā rakstā aplūkotas Veidenbauma idejas saistībā ar viņa rakstu par mehāniku. Mehāniskais un citi zinātniskie Veidenbauma raksti ļauj tematizēt jautājumu par to, cik lielā mērā viņam ir vienota uzskatu sistēma un vai tā atbalsojas arī deejā. Atbildes ir dažādas atkarībā no skatpunkta. Ir iespējams veidot ideju vēstures loģisko telpu un pagātnē meklēt iespējamās ietekmes. Šāds skatījums palīdzētu saskatīt koherenci viņa uzskatos. Vēsturiskais Veidenbaums var uzrādīt plaisu starp uzskatiem dažādās viņa radošās darbības jomās. Centrā ieliekot Veidenbauma politiskās noslieces, ir iespējams ieraudzīt viņa vietu diskusijās par humānismu un posthumānismu.

Posthumānisma skatījumu raksturo neviennozīmīga un skeptiska attieksme pret antropocentrisku dabas un politikas tvērumu, kas raksturīgs humānistiskajai tradīcijai. Veidenbaums neapšaubāmi ir piederīgs humānisma strāvojumam, par ko liecina ne tikai viņa dejeja, bet arī zinātniskie raksti, kuros tiek meklētas atbildes uz jautājumu: “Kas ir cilvēks?” Tomēr, no otras puses, viņa paustās atziņas darbā par mehāniku, līdzīgi posthumānistu uzskatiem, liecina, ka cilvēks ir atvērts jēdziens un cilvēka daba nav fiziski determinēts lielums, bet to ietekmē un pastāvīgi veido un pārveido politiskā aktivitāte, ko savukārt nosaka mehānismu

³⁹ Šī gan nav Latvijas un Vidzemes intelektuālajā telpā unikāla tēze, jo līdzīgas pārdomas atrodam Andrieva Niedras romānā “Liduma dūmos”. Romāns sarakstīts 1900. gadā, un arī Niedra studē Tērbatā. Viņš sāk teoloģijas studijas 1890. gadā, kad Veidenbaums jau ir Tērbatas Universitātes students.

un tehnoloģiju izmantojums. Šī Veidenbauma doma var kļūt aktuāla arī mūsdienā debatēs par tehnoloģiju lomu cilvēka un cilvēces nākotnē.

The perspectives of “Mechanic Veidenbaums”

Andrejs Balodis, Andris Hiršs, Ainārs Kamoliņš

The article examines the connection between Eduards Veidenbaums's work on mechanics and his other creative endeavours. The authors aim at synthesising Veidenbaums's ideas into a cohesive system of views. Veidenbaums's creative work is fragmented and covers a wide range of subjects, from poetry to science, law, and socio-political debate. If the ideas are unrelated, all these works must be considered as autonomous entities. If they are related, it becomes problematic to merge them into one system. The present article considers both scenarios.

The article centres on Veidenbaums's unexplored philosophical assumptions. Effective assessment of these assumptions would allow for the thematization of Veidenbaums's views not only in the historical context, but also in the context of the history of ideas or wider discussions in the humanities.

The article expands on three perspectives on Veidenbaums's work. The first concerns Veidenbaums's views on fate and will and tackles the question as to whether Veidenbaums's optimistic writings may be related to his pessimistic poetry. A solution that would allow Veidenbaums's creative activity to be merged in one system is sought in the philosophy of Stoicism and Schopenhauer. The second perspective sheds light on the historical aspect of Veidenbaums's work, thus allowing to demonstrate that Veidenbaums was not consistent in his views. The last perspective examines the connections between Veidenbaums's writings on mechanics and political texts. If this connection is established, one can speak of a special kind of Veidenbaums's humanism, where Veidenbaums's views can be approached in the context of the 20th century humanism and posthumanism.

Keywords: mechanics, stoicism, politics, humanism, dialectics.

Veidenbauma publicistika

Vita Zelče

Kopsavilkums

Rakstā aplūkota Eduarda Veidenbauma publicistika, kuras mantojumu veido četri darbi – “Gabals iz tautsaimniecības” (1886), “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats” (1891), “Vairāk gaismas!” (1892) un “Apcerējumi iz mekānikas” (1891, publ. 1894). To teksti analizēti, izmantojot Rutas Vodakas izstrādāto diskursa vēsturiskās analīzes pieeju, kurā svarīga nozīme ir tekstu tapšanas vēsturiskā konteksta iztirzājumam un izpratnei. Veidenbauma publicistikā identificēti divi pamatdiskursi: taisnīguma un netaisnīguma diskurss un sabiedrības un tehnoloģiju mainības diskurss. To tapšanā veiksmīgi izmantotas vairākas diskursīvās stratēģijas – nominācijas, apgalvojuma, argumentācijas, reprezentācijas un intensifikācijas stratēģijas. Veidenbauma publicistikā vērojamas diskursīvās konstrukcijas liecina, ka viņam svarīgi ir kritiski skaidrot sava laika dzīveskārtību, tajā pastāvošo netaisnību, notiekošās sociālās un ekonomiskās pārmaiņas, moderno tehnoloģiju pieaugušo nozīmi. Viņš uzskata, ka sociālās kārtības pārveidi sekmēs gan zinātnes atklājumi un to ieviešana dzīvē, gan arī cilvēki un organizācijas, kas spēj nostāties taisnīguma pusē. Veidenbauma sacerējumiem raksturīga zināšanu un faktu bagātība, kā arī mākslinieciski spēcīga un krāšņa valoda un izteiksme. To tapšanu būtiski ietekmējis sava laika konteksts, lasītā literatūra, skolā un universitātē iegūtās zināšanas, kā arī saskarsme un domu apmaiņa ar draugiem, tuviniekiem un studiju biedriem.

Raksturvārdi: publicistika, diskurss, taisnīgums un netaisnīgums, sabiedrības un tehnoloģiju mainība, vēstures konteksts.

Dzejnieka Eduarda Veidenbauma kultūras mantojuma vienu atzaru veido publicistika. Ar šo jēdzienu tiek apzīmēta literatūra par aktuāliem sociālajiem un politiskajiem jautājumiem. Veidenbauma publicistikai pieder četri zinātniskie un populārzinātniskie sacerējumi par sociālām, ekonomiskām, juridiskām un dabaszinātņu tēmām. Uzreiz jāteic, ka tikai rets mūsdienu lasītājs šos sacerējumus atzīs par saturiski interesantu un aizraujošu lasāmvielu. Tas šos publicistiskos darbus šķir no Veidenbauma dzejas, kas joprojām ir populāra, tiek komponēta, lietota mākslas un kultūras projektos. Veidenbauma publicistikai nepiemīt arī kāda īpaša zinātniskā vērtība, tie mūsdienās atzīstami kā skolnieka un studenta pētnieciskas ievirzes darbi un/vai vingrinājumi akadēmiskās rakstīšanas jomā, nevis kvalificēta zinātnieka pētījumu rezultātā radīts jaunu

zināšanu pienesums. Mūsdienās šie sacerējumi ir nozīmīgi kā Veidenbauma, latviešu dzejas klasiķa, biogrāfijas daļa un kā viena no viņa pasauluzskata un vērtību sistēmas atslēgām.

Šajā rakstā Eduarda Veidenbauma publicistiskie raksti aplūkoti, izmantojot Rutas Vodakas izstrādāto diskursa vēsturisko analīzes pieeju (*the discourse-historical approach*). Ar tās starpniecību tiek identificēti galvenie Veidenbauma publicistikā rodamie tālaika pasauli raksturojušie diskursi. Šī pieeja lielu nozīmi piešķir tekstu tapšanas vēsturiskā konteksta izpratnei. Iztirzājot tekstus ar diskursa vēsturisko analīzi, tiek 1) identificētas diskursa tēmas; 2) pētītas diskursa veidošanas stratēģijas un 3) tajās izmantotie lingvistiskie līdzekļi.¹ Šajā pētījumā izmantota Vodakas piedāvātā diskursa veidošanas stratēģiju analīzes matrica, kas ietver nominācijas, apgalvojuma, argumentācijas, perspektivizācijas un reprezentācijas, kā arī diskursa intensifikācijas un mikstināšanas stratēģijas.² Šo stratēģiju atsegšana ļauj spriest par autora tekstrades mērķiem un līdzekļiem, piedāvāt interpretāciju par viņa pasaulizpratnes atspulgu aplūkotajā materiālā.

Konteksts un ietekmes

Dzejnieka Eduarda Veidenbauma dzīves laiks iekļāvās modernizācijas laikmetā. 19. gadsimtā turpināja tapt modernā pasaules kārtība, kas ietvēra nacionālo valstu un nāciju veidošanos, vairāku lielu sociālo grupu (piemēram, zemnieku, sieviešu, ebreju) emancipāciju, aizvien lielāku sabiedrības līdzdalību politikā, jaunas tehnoloģijas, industrializāciju, urbanizāciju, sabiedrības diferenciāciju un jaunu sociālo šķiru rašanos, pilsētnieciska dzīvesveida un kultūras tapšanu, sekularizāciju, lasītprasmes masveida apguvi, kā arī citus nozīmīgus procesus.³ Tas bija lielu un kardinālu pārmaiņu laikmets, kura radīto transformāciju mērogu mēdz salīdzināt tikai ar klejotājsabiedrības pārtapšanu par zemkopju civilizāciju.⁴

Veidenbaums bija šā laikmeta līdzdalībnieks un vienlaikus arī tā kritisks vērotājs. 19. gadsimta otrajā pusē modernizācija ieguva straujāku tempu arī Latvijas teritorijā, tā saasinot gan sociālās, politiskās un nacionālās pretrīnības, gan liekot sajūsmināties par zinātnes sasniegumiem un jaunajām tehnoloģijām, gan arī sējot neziņu un satraukumu par nākotni. Veidenbaums piederēja pie jaunstrāvnīeku paaudzes, kurai bija īpaša nozīme latviešu kultūras un sociālās dzīves

¹ Reisigl, M.; Wodak, R. The discourse-historical approach (DHA). In: *Methods of Critical Discourse Analysis*. Eds. R. Wodak, M. Meyer. Los Angeles: Sage, 2009, pp. 89–94.

² Turpat, p. 94.

³ Piemēram, sk.: Hobsbawm, E. J. *Age of Empire: 1875–1914*. New York: Vintage Books, 1987; Osterhammel, J. *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2009; Salmi, H. *Nineteenth-Century Europe. A Cultural History*. Cambridge: Polity Press, 2008 u. c.

⁴ Hamerow, T. S. *The Birth of New Europe: State and Society in the Nineteenth Century*. Chapel Hill; London: The University of North Carolina Press, 1983, p. 3.

telpā 19. gadsimta 80. gadu otrajā pusē un 90. gados.⁵ Rakstnieks Andrejs Upīts par jaunstrāvnieku laiku sacīja, ka tas “nāk kā tautiskā atmodas laika tieša anti-tēze un loģisks turpinājums”.⁶

Iepriekšējā, tā sauktā jaunlatviešu paaudze tīcās pēc latviešu kā tautas pilnvērtes pašatzīšanas, latviešu nacionālās identitātes radišanas un nacionālās kultūras un publiskās telpas izveides, savukārt jaunstrāvnieku centienu kodols bija latviešu kultūras un vērtības sistēmas mijiedarbes ar sava laika Rietumu kultūru iedibināšana. Atšķirībā no savu vecāku paaudzes viņiem bija labākas iespējas izglītoties un piekļūt informācijas resursiem. Jaunstrāvnieku paaudzes socializācijas ceļā svarīga loma bija ne vien ģimenei, tās saimnieciskajai dzīvei, interešu lokam, iesaistei lokālajā un nācijas dzīvē, apkaimei un tās skolām, bet tieši augstāka līmeņa izglītības iestādēm – ģimnāzijām un universitātēm –, līdzaudžu un domubiedru kopām, pilsētai, literatūrai un masu medijiem. Veidenbauma biogrāfijas liecina, ka visi šie faktori veidoja viņa personību un uzskatus.⁷ Kontekstuālais ietvars ir nozīmīgs arī viņa publicistisko sacerējumu analizē.

Domubiedrus Veidenbaums satika gan ģimenē, gan skolasbiedru un studentu vidū, gan arī dažnedažādos dzīves ceļos un satiksmē ar dažādiem cilvēkiem. Īpaša nozīme Veidenbauma dzīvē bija 1888. gadā dibinātajai Tērbatas latviešu studentu literāri zinātniskajai biedrībai (dēvētai arī par Pīpkaloniju, tā nosaukumā pārfrāzējot viena no biedrības dalībniekiem Pētera Pīpkalēja uzvārdu). Tās locekļus vienoja tiekšanās pēc pasaules izzināšanas, diskusijām, apgaismības darba, vienkāršības un racionālas naudas tērēšanas (ar to atšķiroties no studentu korporācijām). Vēstulē brālim Veidenbaums raksta, ka šī biedrība “grib nodarboties ar latv.[iešu] rakstniecību un lūkot vairāk izdarīt kā [korporācija] Letonija”.⁸ Biedrības rīkotajos vakaros Veidenbaums četras reizes uzstājās ar zinātniskiem referātiem: 1890. gada 21. aprīlī – “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats”; 8. septembrī – “Privāts un kopējs īpašums”; 1891. gada 4. maijā – “Par moderno dueli”; 21. septembrī – “Vairāk gaismas!”. Tērbatas latviešu studentu literāri zinātniskā biedrība izdeva rakstu krājumus “Pūrs”, tajā raksta formātā ievietoti divi Veidenbauma lasītie referāti.⁹ Edvards Treimanis-Zvārgulis atceras, ka jau kopš draudzes skolas laika Veidenbaums, kurš ikdienā bija kluss un sevī noslēdzies, ar pārlicību un kaismi runāja par tēmām, kas bija

⁵ Jaunstrāvniekus esmu raksturojusi: Zelče, V. Jaunstrāvnieki. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2000, Nr. 4, 60.–82. lpp.

⁶ Upīts, A. J. *Jansons-Brauns: Dzīve un darbi*. Rīga: Gulbis, 1930, 7. lpp.

⁷ Piemēram, sk.: Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Red. R. Egle. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926, 3.–191. lpp.; Viese, S. *Eduarda Veidenbauma dzīves un darba vietas*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962; Vilsons, A. *Veidenbauma dzīve*. Rīga: Liesma, 1967; Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979; Kalniņš, J. *Uzdriestēšanās*. Grām.: Kalniņš, J. *Savādnieki: Seši portreti*. Rīga: Liesma, 1979, 35.–105. lpp.; u. c.

⁸ [Eduarda Veidenbauma vēstule Kārlim Veidenbaumam 1888. gada 17. decembrī]. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 663. lpp.

⁹ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 77.–83. lpp.; Viksna, A. Par Pēteri Pīpkalēju un nedaudz par Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību. Grām.: *Varavīksne*. 1983. Sast. S. Radzobe, L. Volkova. Rīga: Liesma, 1983, 134.–155. lpp.

viņam svarīgas, kuras viņš bija kārtīgi pārdomājis un kuras varēja argumentēt ar pierādījumiem. Treimanis-Zvārgulis raksta, ka šādos mirkļos Veidenbauma “mazais, kalsnais stāvs kā augtin auga, viņa lielās, gudrās acis meta zibšņus un viņa augstā, baltā piere savilkās vairāk rievīnās. Un vārdi plūda brīvi un ugunīgi kā no maza pravieša.”¹⁰

Tērbatas latviešu studentu literāri zinātnisko biedrību var klasificēt arī kā publiskās sfēras sastāvdaļu. Ar šo jēdzienu filozofa Jirgena Hābermasa izpratnē apzīmē to sociālās dzīves jomu, kurā veidojas publiskais viedoklis un kurā sabiedrības locekļi iztirzā kopējo interešu jautājumus, izsaka un publicē savus viedokļus. Vēsturiski šā sociālā fenomena agrīnā versija bija “buržuāziskā publiskā sfēra”, kas radās līdz ar kapitālisma attīstības radīto jauno antagonismu sabiedrības un valsts attiecībās. Hābermass raksta, ka agrīnās publiskās sfēras spilgti piemēri bija 18. gadsimta angļu “kafijas nami”, Parīzes saloni, vācu lasīšanas klubi, intelektuālie un politiskie mazzirāžas žurnāli. Publiskajā sfērā satikās politiski un sabiedriski aktīvie ļaudis, apmainījās domām par valdību, politiku un aktualitātēm, strīdējās, arī rada kopīgas intereses.¹¹ 19. gadsimta otrajā pusē latviešu sabiedrības nozīmīgākās “publiskās sfēras” bija latviešu biedrības, dziedāšanas biedrības, nozaru un interešu biedrības, teātri, prese, bibliotēkas, arī dažādu veidu ēdināšanas vietas pilsētās un krogi laukos. Veidenbaumam, ko viņa biogrāfi raksturo kā vienpatnu, ne pārāk sabiedrisku cilvēku, lauku krogi bija viena no ierastākajām vietām, kurā paust savus uzskatus, veidot sarunu, uzklaut citus, izzināt dažādu sociālo grupu viedokļus un problēmas. Veidenbauma draugs un Tērbatas Universitātes studiju biedrs Aleksandrs Dauge par kopīgajām pastaigām stāsta:

Dažreiz noklīdām līdz kaut kādam mazmazam krodziņam uz laukiem. Tur Veidenbaums ik reizes ar sevišķu prieku iepazinās ar tiem vienkāršiem ļautiņiem, kurus tur satika. Pus vāciski, pus krieviski, pus igauņiski runājot, viņš ļoti ātri ar tiem sadraudzējās. Smalks novērotājs būdams, viņš tūliņ noskārta, ar ko runā, un, ja viņš juta, ka tas bija labs un sirsnīgs cilvēks, tad viņam nevarēja būt lielāka prieka kā šāda saruna – vai par visu, kas vien pasaulē.¹²

Veidenbaums bija sava laika galveno masu mediju – preses un grāmatu – lietotājs. Pusaudža gados viņš bija aizrautīgs žurnālu lasītājs, kuru interesēja gan aktuālo, gan arī agrāk izdotu numuru saturs. Viņa Kalāču mājās bija literārie un populārzinātniskie žurnāli “Pagalms” (1881–1884) un “Rota” (1884–1888), kā arī krievu literārais izdevums *Нужа* (1869–1918), kas sevi pozicionēja kā visai ģimenei adresētu žurnālu. Veidenbaumu šajos preses izdevumos it īpaši interesēja

¹⁰ Treumanis, Ed. [Treimanis-Zvārgulis, E.] Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: *Ed. Veidenbauma kopoti raksti*. 1. sēj. Red. Ed. Treumanis. Valmiera: P. Skrastiņš. 12.–13. lpp.

¹¹ Habermas, J. *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. New York: Polity Press, 1989.

¹² Cit. pēc: Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 73. lpp.

informatīvās jeb “sīkumu” sadaļas, kurās bija ziņas par “pasaules brīnumiem” un zinātnes atklājumiem. Tāpat viņš arī aizrāvās ar žurnālos publicētajām šarādēm, rēbusiem, mīklām un atjautības uzdevumiem.¹³ 19. gadsimta 80. gadu otrajā pusē Veidenbaumi Kalāčos kopā ar kaimiņu Pēteri Līvi abonēja laikrakstu “Baltijas Vēstnesis” (1868–1906) un sekoja Eiropas valstu politikai un kara iespējamībai.¹⁴ Plašāks preses izdevumu klāsts Veidenbaumam bija pieejams, studējot Tērbatas Universitātē. Latviešu studentu literāri zinātniskā biedrība abonēja latviešu un vācu laikrakstus, kā arī žurnālus “Austrums” (1885–1906), *Вестник Европы* (1866–1918) un citus.¹⁵ Veidenbaums un citi biedrībā iesaistītie latviešu studenti par savējiem atzina laikrakstus “Dienas Lapa” (1886–1905) un “Tēvija” (1884–1914).¹⁶

Veidenbauma biogrāfi atzīst, ka Veidenbaumu žurnālistika kā darbības joma nesaistīja. Viņš nav tiecies pēc tā sauktā publiskā intelektuāļa slavas un plašas auditorijas, ko nodrošina masu mediji. Veidenbaums gan vairāku laikrakstu redakcijām bija nosūtījis piedāvājumu kļūt par to līdzstrādnieku un dzejoļus, un viņš bija sarūgtināts, ka nesaņēma atbildi uz vēstulēm un nepieredzēja savu sacerējumu publikāciju avižu slejās.¹⁷ Rūdolfs Egle raksta, ka no dzejnieka žurnālistiskajiem darbiem “palicis pāri kāds pussaplosīts ievada mēģinājums par izrikojumiem uz laukiem un vispār jauku kultureli-sabiedrisko dzīvi ar jūtamam sava laika avižniecisko piegaršu”. Pēc rokraksta spriežot, šis sacerējums tapis pirms iestāšanās ģimnāzijā.¹⁸ Piezīmju grāmatā atrodami vēl arī citi mēģinājumi, kuros vērtēti sava laika vietējie un Eiropas sociālie un politiskie procesi. Literatūrvēsturnieks Alfons Vilsons, 20. gadsimta 60. gadu sākumā pētot Veidenbauma rokrakstus, secina, ka manuskriptos ir atrodami vairāku apceru fragmenti, kuros runāts par kultūras un izklaides jautājumiem, samērā kritiski vērtēti saviesīgie vakari, balles, koncerti, teātri, iztirzāts savs laikmets un latviešu vēsture. Veidenbauma piezīmju burtnīcā lasāms arī mazliet sentimentāls dabas tēlojums.¹⁹ Veidenbauma arhīvā vēl atrodami ģimnāzijas laikā rakstītie domraksti vācu valodā, kuros arī atainojas autora uzskati un pagātnes un tagadnes norišu vērtējumi.²⁰ 1892. gadā, slimojot Kalāčos, Veidenbaums plānoja uzrakstīt apcerējumu par sociālo situāciju Baltijā, tās dinamiku un “jauno aristokrātiju”. Par šā darba ideju vēstulē Aleksandram Daugem martā viņš norāda:

¹³ Cit. pēc: Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 41. lpp.

¹⁴ [Eduarda Veidenbauma vēstule Kārlim Veidenbaumam 1887. gada 11. janvārī]. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 635. lpp.

¹⁵ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 81. lpp.

¹⁶ [Eduarda Veidenbauma vēstule Kārlim Veidenbaumam 1888. gada 17. decembrī]. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 663. lpp. [Eduarda Veidenbauma vēstule Kārlim Veidenbaumam 1889. gada 12. janvārī]. Turpat, 665. lpp.

¹⁷ Treumanis, Ed. [Treimanis-Zvārgulis, E.] Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. 32.–33. lpp.

¹⁸ Egle, R. Piezīmes tekstiem. Varianti. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 763. lpp.

¹⁹ Vilsons, A. Pielikums. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Sast. A. Vilsons. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. 427.–431. lpp.

²⁰ Turpat, 438.–443. lpp.

Īstenībā šo jauno aristokrātu pamata likums ir tas, ka cilvēks ir tikai tik cienījams, cik tam naudas, tātad krietnumu vērtē pēc naudas. Šādi ieskati apzīmē tikumības grimšanu, un tādēļ mums tiem visiem spēkiem pretim jāstrādā.²¹

Veidenbaumu, tāpat kā visu jaunstrāvnieku paaudzi, ļoti ietekmēja sava laika un klasiskā literatūra. Literatūrzinātniece Līvija Volkova norāda, ka Veidenbaums bija iepazinies ar sociālistu Ferdinanda Lasāla, Kārļa Marksa un Frīdriha Engelsa darbiem, īpaši dziļu iespaidu uz viņu atstāja anarhista Maksa Štirnera sacerējumi. Studiju laikā Veidenbaums, tāpat kā daudzi viņa vienaudži, aizrāvās ar Edvarda Bellamī ārkārtīgi populāro utopisko romānu “Atskats no 2000. gada”, kas piedāvāja sabiedrības, ražošanas un tehnoloģiju nākotnes vīziju. Lasītās literatūras klāstā bija arī Henriks Ibsens, Nikolajs Černiševskis, Dmitrijs Pisarevs, Kārlis Kautskis,²² kā arī Frīdrihs Šillers, Heinrihs Heine, Aleksandrs Puškins, Fjodors Dostojevskis.²³ Tērbatas Universitātē Veidenbaums apmeklēja arī Jēkaba Lautenbaha lekcijas par latviešu dzeju un Pāvela Viskovatova krievu literatūras vēstures kursu.²⁴ 1892. gadā, kad slimības dēļ nācās dzīvot Kalāčos, Veidenbaumu par jaunākajiem Kautska, Lasāla un Engelsa sacerējumiem informēja Aleksandrs Dauge.²⁵

Veidenbauma publicistikas tapšanas kontekstuālo faktoru un ietekmju spektrs ir visai plašs. To var iedalīt divos lokos (sk. att.). Pirmajā iekļaujas tiešās saskarsmes aktori un informācija – mājas, ģimene, draugi, mācības Vidzemē, Rīgā un Tērbatā. Savukārt otrajā – ar preses, grāmatu, skolas un universitātes starpniecību un paša vērojumos gūtās zināšanas par modernizācijas radītajām pārmaiņām.

Veidenbauma publicistikas mantojums

Hronoloģiski senākais Veidenbauma zinātniskais sacerējums – “[Gabals iz tautsaimniecības]” jeb “[Raksts par privātīpašumu, kapitālismu un strādnieku kustību]” (1886). Tas rakstīts ģimnāzijas laikā, kad autoram bija 19 gadi. “[Gabals iz tautsaimniecības]” saglabājies rokrakstā skolas burtņīcā, tam nebija sākuma, kā arī trūka atsevišķu lapu. Šo sacerējumu pirmo reizi publicēja dzejnieks un Veidenbauma draugs Edvards Treimanis-Zvārgulis 1908. gadā Kopoto rakstu piektajā sējumā, piešķirdams tam nosaukumu “Gabals iz tautsaimniecības”. Šajā publikācijā arī tika mainīti atsevišķi jēdzieni, mazinot to negatīvo politisko un sociālo nokrāsu (piemēram, “muižnieki” vietā “lielgruntnieki”, “nabagie” – “trūcīgie”, “bagātie” – “turīgie” u. tml.). Neraugoties uz to, cariskās Krievijas cenzūra šo Veidenbauma rakstu sējumu aizliedza un izdeva rīkojumu par grāmatas iznīcināšanu. Treimanim-Zvārgulim un izdevējam Pēterim Skrastiņam piesprieda

²¹ Egle, R. Piezīmes tekstiem. Varianti, 764. lpp.

²² Volkova, L. *Eduards Veidenbaums: Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*, 159.–166. lpp.

²³ Egle, R. *Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos*, 68.–69. lpp.

²⁴ Turpat, 66., 93. lpp.

²⁵ Turpat, 100. lpp.

sešu mēnešu cietumsodu.²⁶ 1926. gadā izdotajos Veidenbauma Rakstos (kā arī vēlākās publikācijās) šā apcerējuma teksts sniegts saskaņā ar rokrakstu, atsakoties no agrākajiem labojumiem un grozījumiem. Izdevuma veidotājs Rūdolfs Egle tam devis virsrakstu – “[Raksts par privātīpašumu, kapitālismu un strādnieku kustību]”.²⁷

Raksta “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats” pamatā ir Tērbatas literāri zinātniskajā studentu biedrībā 1890. gada aprīlī lasītais referāts. Sacerējuma gala versija tapusi 1890. gada oktobrī un publicēta studentu zinātnisko rakstu “Pūra” pirmajā krājumā 1891. gada beigās.²⁸

Arī sacerējuma “Vairāk gaismas!” pamatā studentu biedrībā lasītais referāts. Tas publicēts “Pūra” otrajā krājumā 1892. gada beigās. Šajā krājumā ievietots arī Kārļa Kasparsona rakstītais Eduarda Veidenbauma nekrologs.²⁹

Pie darba “Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas” Veidenbaums strādāja īpaši rūpīgi. Tas tika pabeigts 1891. gada rudenī. Veidenbaums cerēja, ka Rīgas Latviešu biedrības (RLB) Zinību komisija “Apcerējumus iz mekānikas” izdos atsevišķā grāmatā, kā arī samaksās honorāru. Studiju biedru rosināts, Veidenbaums šo sacerējumu iesniedza arī žurnālā “Austrums” izsludinātajam Maskavas latviešu zinātnisko rakstu dabaszinātnēs konkursam. Tajā 1892. gadā “Apcerējumi iz mekānikas” ieguva otro prēmiju (50 rbļ.). Ziņa par prēmiju Veidenbaumu sasniedza īsi pirms nāves – ap 10. maiju. 1892. gada beigās RLB Zinību komisijā manuskriptu izskatīja inženieris Klāvs Springis un Krišjānis Barons, un biedrības Derīgu grāmatu nodaļa pieņēma lēmumu “Apcerējumus iz mekānikas” tomēr npublicēt. Kārlis Kasparsons paņēma Veidenbauma sacerējuma manuskriptu atpakaļ, un tas tika iekļauts 1894. gadā iznākušajā “Pūra” trešajā krājumā.³⁰

Ar rakstu “Apcerējumi iz mekānikas” saistās arī Veidenbauma dzīves noslēguma fakts, par kuru var sacīt, ka tas iemantojis kultūras leģendas statusu. Rūdolfs Egle raksta: “1892. gada 12. maijā pulksten pusdivos naktī māsa Jūla viņam aizvēra acis. “Maskaviešu prēmiju atdodiet citiem,” bijuši dzejnieka pēdējie vārdi.”³¹

Edvards Treimanis-Zvārgulis Veidenbauma publicistisko darbu sarakstā iekļauj arī rakstu “Apcerējums par divkauju”. Viņš norāda, ka tas nekur nav publicēts un ka tā manuskripts nav atrodams. Domājams, ka šo apceri “kāds paņēmis lasīšanai vaj drukāšanai un tad nepiedodamā kārtā kaut kur nometis vaj nozaudējis”.³²

²⁶ Egle, K. Komentāri. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 410.–413. lpp.

²⁷ Egle, R. Piezīmes tekstiem. Varianti, 767. lpp.

²⁸ Egle, K. Komentāri, 413.–414. lpp.

²⁹ Turpat, 414. lpp.

³⁰ Turpat, 414.–415. lpp.

³¹ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 102. lpp.

³² Treimanis, Ed. [Treimanis-Zvārgulis, E.] Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. 57. lpp.

Dominējošie diskursi

Eduarda Veidenbauma publicistikas mantojumu veidojošajos rakstos identificējami divi pamatdiskursi: 1) taisnīguma un netaisnīguma diskursus un 2) sabiedrības un tehnoloģiju mainības diskursus.

Šā raksta turpinājumā tie iztirzāti, aplūkojot diskursa veidošanas stratēģijas.

Nominācijas diskursīvā stratēģija. Tās analīze liek meklēt atbildi uz jautājumu, kādas, pēc autora domām, ir svarīgākās sociālās parādības, situācijas un problēmas un kā tās ir apzīmējamās. Galvenie laikmetu raksturojušie raksturlielumi, kā jau minēts, Veidenbauma publicistikā ir esošajā dzīves kārtībā pastāvošais netaisnīgums, sabiedrības mainība gan sociālu, gan arī zinātnes un tehnoloģiju ietekmju rezultātā. Viņš rakstos vairākkārt tiek runāts par sava laika sociālajiem normatīviem. Veidenbaums uzdod jautājumu: “Vai tagadējā **dzīves kārtība ir attaisnojama** [šeit un turpmāk – mans izcēlums]?”³³ Veidenbaums piedāvā daudzus izteiksmīgus sava laika dzīves kārtībā valdošās netaisnības piemērus un pats atbild uz uzdoto jautājumu: “[..] tagadējā **dzīves kārtība** [..] **nav vairs attaisnojama**”,³⁴ tā “ir sliktā, nederīga”.³⁵ Lai arī autors savā kritiski vērtējošā nostājā ir strikts, viņš atzīst, ka pašreiz salīdzinoši ir daudz labāku lietu nekā agrākajos aizvēsturiskajos laikmetos, kuri, raugoties no taisnīguma un netaisnīguma perspektīvas, tiek atzīti par latviešiem labvēlīgu periodu.

Tātad tagadējā dzīves kārtība, no vienas puses, ir sliktāka nekā senā latviešu dzīves kārtība, jo pie tagadējās kārtības ļaužu vairākums tiek uz to briesmīgāko apspiests, izsūkts, kalpināts un mocīts, kas pagānu laikos netika darīts, bet, no otras puses, **tagadējā dzīves kārtība ir labāka** par pagānu laiku kārtību, tāpēc, ka viņai piemīt visādi izgudrojumi, atradumi, zinības un mākslas, kas nepiemita pagānu laikos un kuru atbūšana atļāva Vakareiropas diedelniekiem iekarot un vārdzināt veselu un spēcīgu latviešu tautu,” raksta Veidenbaums.³⁶

Mainīguma spilgts apliecinājums ir arī tehnoloģijas. Viņš min piemēru: “Cik lieliska starpība starp elektrisku lampu un senatnes eļļas lampu – tik lieliskā mērā pārgrozījušās visas sadzīves būšanas [..].”³⁷

Veidenbaums arī atzīst, ka ne vienmēr ir iespējams atrast vienīgos un pareizos esošo norišu apzīmējumus, jo to saturs ir tikpat mainīgs kā pati dzīves kārtība. Autors spriež:

Arī jaunlaiku **absolūtās taisnības teorija ir vairāk relatīvs nekā absolūts jēdziens**. [..] sajēgums par to, kas ir taisnīgs, nav nekāds

³³ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 13. lpp.

³⁴ Turpat, 35. lpp.

³⁵ Turpat, 39. lpp.

³⁶ Turpat, 35. lpp.

³⁷ Veidenbaums, E. “Vairāk gaismas!” Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 79. lpp.

pirmatnējs, negrozāms, patstāvīgs, bet cilvēku radīts, atkarīgs un grozīgs. [...] Tādēļ, ka taisnības sajēgums nav patstāvīgs, bet atkarīgs [...].³⁸

Arī Veidenbauma skaidrotie fizikas jēdzieni rosina domāt par dabas parādību kopsakarībām un mijiedarbēm, to relativitāti, mainīgumu un kontekstualitāti, piemēram:

Ja, vagonam pilnā gaitā ejot, izmet caur logu naudas gabalu, tad tas nekritis vis taisni uz zemi, kā kad to mestu no loga uz ielu. Tas kustēsies kādus acumirkļus līdzī vagonam. Bez tam viņš sava smaguma dēļ kritis uz zemi. Lai abām kustībām uzreiz paklausītu, viņš ies abu spēku kopspēka virzienā, un šis virziens būs lika līnija, kas iet uz to pusi, uz kuru brauciens.³⁹

Veidenbauma mērķis, piešķirot konkrētus diskursīvos apzīmējumus sava laika pamatprocesiem un vienlaikus šos apzīmējumus apstrīdot un atzīstot tos par mainīgiem un relatīviem, ir veidot sarunu ar lasītāju un likt viņam iesaistīties diskusijā par sava laika sociālo situāciju, domāt, vai un kā tā maināma. Viņa sociālās kārtības pārveides iespējas arguments ir dabaszinātņu attīstība, to radītās zināšanas un tehnoloģijas, kas ir mainījušas un turpina transformēt dzīves kārtību. Ja tā ir kļuvusi citāda, pateicoties tehnoloģijām, vai tad tā sabiedrības un tās locekļu attiecību pārmaiņu rezultātā var kļūt taisnīgāka? Netaisnīgumu nosaucot par sava laika galveno problēmu, Veidenbaums, no vienas puses, ir kategorisks, bet, no otras puses, viņš akcentē arī laika ietvaru, kam mainoties arī transformēsies sabiedrības raksturlielumi un sociālās aktualitātes.

Apgalvojuma diskursīvā stratēģija. Tā tiek lietota, lai piešķirtu pozitīvus un/vai negatīvus marķējumus galvenajiem sociālajiem aktoriem un tos stereotipizētu. Veidenbauma publicistikā negatīvie sociālie aktori – bagātnieki, muižnieki, lielgruntnieki, fabrikanti, baņķieri, militārpersonas, garīdznieki un augsti ierēdņi. Viņš tos definē kā “**veltēžus**”:⁴⁰

[Tie] dzīvo “feini” un zaļi, omulīgi un ontelīgi, jo viņi guļ divpadsmit stundas dienā, ēd trīs jeb četrus, jeb vēl vairāk ēdienus maltītē, brauc staltiem fukšiem un glietiem vāģiem, valkā tūka un zīda drānas, dzīvo lepnās istabās, vienmēr priecājas, nekad grūta darba nestrādā, nevienas derīgas lietišas neizgatavo un tai pašā laikā pārvalda visas zemes bagātības, ar visu rikojas pēc savas gribas un patikšanas...”⁴¹

³⁸ Veidenbaums, E. Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 66. lpp.

³⁹ Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 109. lpp.

⁴⁰ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 7. lpp.

⁴¹ Turpat, 9. lpp.

Bagātniekus un pasaules varenos Veidenbaums dēvē arī par “apspiedējiem”, “izsūcējiem”, “cieņā un godā turamiem dienas zagļiem”, “vazaņķiem”, “netikļiem”, “neģēļiem”, “ļaudariem”.⁴² Protams, šie ļaudis sabiedrībai spēj nodarīt tikai ļaunumu un uzturēt netaisnīgumu.

Bagātnieku pretstatu – nabadzīgos – Veidenbaums neveido kā laikmeta pozitīvos sociālos aktorus, bet gan kā sabiedrības locekļus, kas pelna līdzjūtību. Viņš norāda, ka nabadzīgo laužu nožēlojamo dzīvi “īsiem vārdiem pilnīgi un skaidri nevaru izteikt”.⁴³ Patiesība ir tāda, ka šiem cilvēkiem viss ir jāz dara pašu rokām un pašu spēkiem, jāuztur bagātnieki, bet “viņi dzīvo slikti, nožēlojami slikti, neizteicami slikti un nesalīdzinājami slikti, un tad viņi ieņem nožēlojamu, nedrošu un necienīgu, sliktu stāvokli”.⁴⁴ Bagātnieku un nabagu izteiktais pretnostādījums Veidenbauma sacerējumos ilustrē sava laika realitātē pastāvošo taisnīgumu un netaisnīgumu. Arī soda likumu, kuriem jāpieprasa vienāds sods, neraugoties uz noziedznieka šķirisko piederību, piemērošana “mudžēt mudž visādām juridiskām un faktiskām sodu nevienādībām, – sodi tiek atlaisti vai pavieglināti privileģētām personām, paasināti zemākām, apspiestām kārtām”.⁴⁵

Pozitīvo sociālo aktoru loma Veidenbauma publicistikā piešķirta tiem, kuri ir gatavi nostāties taisnīguma pusē un mainīt dzīves kārtību. Viņš raksta:

Bet kurš tad **būs apgāzējs**? Protama lieta, ka pirmais būšu **es**, šis burtņicas sacerētājs, otrais būš **mans biedrs**, kas tev, lasītāj, šo burtnīcu iedeva, un trešais būsi **tu**, ja tu šīm domām piekrti.⁴⁶

Viņu uzdevums ir izskaidrot ļaužu vairākumam to stāvokli, “modināt [...] viņā gribu iztikt ārā no šī stāvokļa” un panākt to, ka cilvēki domā paši, nevis dzīvo saskaņā ar valdošo šķiru uzspiesto pasaulredzējumu.⁴⁷ Palīdzot vājākajiem, līdzjūtību pelnošajiem, cilvēkam pašam iespējams tapt labākam. Veidenbaums raksta:

Tad nu, mans lasītājs, vēli labu savam tuvākajam, savam brālim strādniekam, ja tu gribi viņam palīdzēt izkļūt ārā no posta, ja tu negribi par sava brāļa izsūcēju un slepkavu palikt, ja tu negribi par apspiedēju, kalpinātāju, aplaupītāju, pievilēju, asins sūcēja biedru tikt. [...] tad stāsti, rādi, pulcini mēnešiem un gadiem un vēl ilgāki saviem brāļiem un strādniekiem, kamēr tu iestāsti un ierādi viņiem, ka viņi tiešām tumsībā, muļķībā un nevēdzībā staigā, ka viņi sauc melnu par baltu, siltu par saltu utt., ka viņu sajēgumi, domas, prāts un saprašana ir sajaukti no viņu apspiedējiem un izsūcējiem...⁴⁸

⁴² Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 11. lpp.

⁴³ Turpat, 10. lpp.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Veidenbaums, E. Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats, 59. lpp.

⁴⁶ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 36. lpp.

⁴⁷ Turpat, 41.–42. lpp.

⁴⁸ Turpat, 42.–43. lpp.

Pozitīvie piemēri ir angļu strādnieku arodbiedrības, tāpat arī sociālistu iniciētās strādnieku kustības citās Rietumeiropas valstīs.

Veidenbaums ar pietāti un cieņu runā arī par izgudrotājiem, kuri raduši jaunus ielu un telpu apgaismošanas paņēmienus un nodarbojušies ar elektrības jautājumiem. Viņš akcentē, ka šie procesi ir sākuši “uzvarētāja gaitu”.⁴⁹

Veidenbauma publicistikā apgalvojuma diskursīvā stratēģija izteiksmīgāka ir taisnīguma un netaisnīguma diskursa konstrukcijā nekā sabiedrības un tehnoloģiju mainības diskursa raksturojumā.

Argumentācijas diskursīvā stratēģija. Šo stratēģiju lieto, lai piedāvātu diskursus raksturojušas tēmas un konkrētus faktus. Viens no galvenajiem Veidenbauma publicistikas tematiem ir **bagātnieku iedibinātā netaisnīgā dzīveskārība**, kas ir kaitīga pārējai sabiedrībai un morāli nepieņemama. Lai pamatotu sociālo netaisnīgumu, viņš piedāvā “vidējas” draudzes statistisko ainu. Tā sauktajiem bagātniekiem vienas muižas teritorijā pieder “1 muižnieks, 1 muižkungs, 1 bodnieks, 1 skolotājs, 1 skrīveris un vismazākais 3 krodzinieki. Katrai muižai ir vismazākais 10 saimnieku, kuru starpā vismazāk viens ir bagāts.”⁵⁰ Ja raugās draudzes mērogā, tad bagātnieku pulkam pieder arī mācītājs, dakteris un tiesas kungs. Draudzē iekļaujas apmēram 10 muižas, tad attiecīgi vienas muižas bagātnieku skaits jāreizina ar desmit, un tad iegūstams draudzes kopējo bagātnieku skaits. Veidenbaums skaidro:

Tātad katrā draudzē uz 103 bagātniekiem varētu rēķināt 402 nabagus jeb uz vienu bagātu 4 nabagus. Bet patiesībā bagāto ir daudz mazāk, jo ne visi muižkungi, bodnieki, melderi, skolotāji, skrīveru un krodzeņnieki [...] tiešām ir bagāti. Tātad iz šī mūsu paviršā rēķinuma var redzēt, ka nabago tiešām ir vairāk kā bagāto.⁵¹

Lai raksturotu bagātnieku pāridarījumu nabagiem, Veidenbaums arī piedāvā savus **matemātiskos aprēķinus**. Tiem gan vairāk ir emocionāls nekā reālistisks raksturs. Veidenbaums raksta, ka, strādājot bagātnieka labā, “pazūd katru dienu 1 asins piliens, 1 sviedru piliens un 1 mārciņa miesas spēka”.⁵² Šiem skaitļiem var pievienot citu bagātnieku labā tērētās asinis, sviedrus un miesas spēkus un tad jau iegūt ar daudzām nullēm rakstāmus ciparus. Tā Veidenbaums argumentē, ka pastāvošā dzīves kārtība “atļauj ļaužu mazākumam uz to briesmīgāko apspiest, izsūkt un mocīt ļaužu vairākumu”.⁵³

Ļoti svarīga Veidenbauma publicistikas tēma ir arī **latviešu pakļaušanas vēsturiskā netaisnīguma un tā iedibinātā turpmākā gadsimtiem ilgā**

⁴⁹ Veidenbaums, E. “Vairāk gaismas!”, 85. lpp. Piemēram, sk. stāstījumu par Džeimsu Vatu: Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas, 227.–232. lpp.

⁵⁰ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 8. lpp.

⁵¹ Turpat, 8.–9. lpp.

⁵² Turpat, 22. lpp.

⁵³ Turpat, 35. lpp.

netaisnīguma skaidrojums. Viņš uzsver, ka agrāk – “pagānu laikos”, kas bija “labi laiki, zelta laiki” – Latvijā bija daudz taisnīgāka dzīves kārtība. Veidenbaums stāsta:

Mūsu tēvijā vienumēr nebija tik briesmīgi valdnieki, kas izdeva bargus likumus priekš vienkāršiem un nemācītiem nabagiem strādniekiem, kas viņus tik briesmīgi, tik nežēlīgi apspieda, kalpināja, izsūca un izlietoja vienīgi sev par labu.⁵⁴

Netaisnības sākums ir saistāms ar kristīgās ticības izplatīšanas aizsegā bruņinieku īstenoto Latvijas iekarošanu. Viņu iesākto turpina “tagadējā Latvijā vēl dzīvojošie muižnieki, foni, baroni un grāfi”,⁵⁵ no kuriem latviešiem ir jāpērk zeme un jāmaksā rente. Muižniekiem ir arī tiesības zemniekiem atņemt zemi, izmantot valsts varu savu savtīgo interešu realizācijai. Īpašu vērību Veidenbaums velta rentes tēmai, kas tolaik ir aktuāla un sāpīga daudziem zemniekiem. Viņš arī akcentē, ka vēsturiski un pēc taisnīguma principa “zeme, uz kuras latvieši dzīvo, pieder latviešiem”.⁵⁶

Veidenbaums arī kritizē **garīdzniecības lielo lomu pastāvošās netaisnīgās dzīves kārtības uzturēšanā**, tādējādi viennozīmīgi atbalstot bagātņiekus un esošo varu. Mācītāju sludinātā paklausība neļauj cilvēkiem saprast sava laika realitāti, “sajauc ļaužu galvas, prātu, domas un sajēgumus”, “ieved latviešus vēl lielākā un briesmīgākā muļķu būšanā”⁵⁷ un tā sekmē netaisnīgās dzīves kārtības pastāvēšanu.

Nozīmīga Veidenbauma publicistikas tēma ir **pārmaiņu nepieciešamība**. Viņš raksta:

Tātad tagadējā netaisnā un nederīgā dzīves kārtība [...] nevar vairs tikt aizstāvēta un uzturēta, bet ir vajadzīgs viņu izputināt, iznīcināt, izjaukt, izārdīt un izdeldēt.⁵⁸

Veidenbaums apcer līdzekļus, ar kuriem īstenojamas dzīves kārtības transformācijas. Viņš norāda, ka to var darīt “ar dzelzi un ar uguni”,⁵⁹ bet no tā nebūs nekādas jēgas. Dzīvības atņemšana cilvēkam nemaina valstis, sabiedrības dzīves pamatus un šķiru attiecības, akcentē Veidenbaums. Viņš skaidro:

[T]agadējā dzīves kārtība var tikt apgāzta tikai tad, ja visi tagadējie ļaudis paliek pie dzīvības un ja viņi pieņem citādus sajēgumus, citādas domas, citādas pārlicināšanas un citādu atzišanu savā savstarpējā

⁵⁴ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 11.–12. lpp.

⁵⁵ Turpat, 12.–13. lpp.

⁵⁶ Turpat, 27. lpp.

⁵⁷ Turpat, 33. lpp.

⁵⁸ Turpat, 36. lpp.

⁵⁹ Turpat.

satiksmē nekā tie sajēgumi, tās domas un pārliecināšanās, pie kurām viņi tagad turas.⁶⁰

Svarīgi ir pārliecināt cilvēku lielāko daļu par taisnīgākas dzīves kārtības iedibināšanas nepieciešamību, “modināt no gara miega”, “izstāstīt, kā var ārā tikt” no līdzšinējā stāvokļa.⁶¹ Tas īstenojams tikai ar “miera ieročiem”, pie kuriem pieder “iestāstīšana, iepazīstināšana, izskaidrošana, pierādīšana un pārliecināšana”.⁶²

Pārmaiņu īstenošanas praktisko risinājumu Veidenbaums saista ar starptautiskajām sociālistu aktivitātēm. “Gabalā iz tautsaimniecības” viņš raksta par strādnieku biedrības dibināšanu Londonā 1864. gadā, proti, stāsta par Pirmās Internacionāles (1864–1876) dibināšanu un tās mērķiem. Veidenbaums dzīves kārtības pārmaiņas saista ar strādnieku šķiru, tās apzinīgumu, spēju saprast savu stāvokli un to mainīt. Viņš arī uzsver, ka pārmaiņas ir nozīmīgas “visām attīstītām tautām” un veicamas “tikai ar visu tautu vienotiem spēkiem un palīdzību vienam no otra”.⁶³ Uz sociālistu pasaulredzējumu Veidenbaums atsaucas, arī raksturojot soda likumus. Viņu skatījumā “pie nozieguma vainīga sadzīves slīktā iegrozība. Viņi tic, ka, sadzīves kārtību viņu garā reformējot, beigtos visi vai lielākā daļa noziegumu un mitētos soda vajadzība.”⁶⁴

Svarīga Veidenbauma publicistikas tēma ir **dabaszinātnes un to dzīves kārtību pārveidojošā nozīme**. Domājams, ka Veidenbaums zināšanas par fiziku (tostarp elektrību) un dabas likumu izpratni uzskatīja par īpaši lielu vērtību, kas viņa laikabiedriem palīdz saprast savu laiku, jaunās tehnoloģijas, ražošanu un tādējādi arī uzlabot savu dzīvi. Sacerējuma “Apcerējumi iz mekānikas” uzdevums bija latviešu valodā vienkāršā valodā un stāstījuma formā sniegt zināšanas fizikā cilvēkiem, kuri tās nav guvuši skolā.

Veidenbaums taisnīguma un netaisnīguma, kā arī sabiedrības un tehnoloģiju mainības diskursa veidošanas argumentācijas diskursīvajā stratēģijā veiksmīgi lieto statistiku, sabiedrības un zinātnes vēsturi, zināšanas tautsaimniecībā un marksistiskajā socioloģijā, fizikā, jurisprudencē un informāciju par starptautisko sociālistu kustību un vērojumus par Latvijas dažādu sociālo slāņu cilvēku dzīvi un problēmām.

Perspektivizācijas un diskursa reprezentācijas diskursīvās stratēģijas raksturojumus ļauj izprast teksta autora paša pozīciju. Neapšaubāmi – Veidenbaums sevi uzlūko kā laikmeta norišu aktīvu dalībnieku, un šī pozīcija ir viņa tekstrades pamatā. Vēstījums ir līdzdalīgs, uzrunājošs un aicinošs. Veidenbaums darbos “Gabals iz tautsaimniecības” un “Apcerējumi iz mekānikas” veido stāstījumu pirmajā personā, viņa “bals” izteikti dominē. Tomēr vēstījumā tiek iesaistīti arī lasītāji, autors liek viņiem būt par tā dalībniekiem, līdzdomātājiem, līdzsecinātājiem. Piemēram, “Iedomājies, miļlais lasītājs”,⁶⁵ “Domāju, ka mans lasītājs

⁶⁰ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 38.–39. lpp.

⁶¹ Turpat, 40. lpp.

⁶² Turpat, 39. lpp.

⁶³ Turpat, 51.–52. lpp.

⁶⁴ Veidenbaums, E. Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats, 69. lpp.

⁶⁵ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 13. lpp.

pirmais atbildēs”,⁶⁶ “Es arī tev piekrišu, mans lasītājs”,⁶⁷ “Un tu, mans lasītājs, vēl gribi aizstāvēt”,⁶⁸ “Ja pēc visa šā tu vēl gribi tiepties”,⁶⁹ “kad mēs nu zinām”,⁷⁰ “Arī mēs, apgaismotie cilvēki”,⁷¹ “Ko mēs teicām”, “Nupat redzējām”,⁷² “Bet es manu, ka [...] mēs esam nogājuši no priekšmeta”,⁷³ “Ja nu mēs arī varētu uztaisīt tādu mašīnu”,⁷⁴ “Nekas mums neliedz iedomāties”,⁷⁵ “Šo ievērojuši, strādāsim tagad tālāk ne tikai ar domām vien, bet arī ar acīm un rokām”,⁷⁶ “Atkārtosim to pašu, ko nupat tikām darījuši”,⁷⁷ “Vai es tādēļ esmu pareģis? Nebūt ne! Es tikai zinu”.⁷⁸ Veidenbauma sacerējumu intonācijas nolūks ir rekrutēt lasītājus savam domubiedru lokam – dzīveskārtības pārveidotājiem un fizikas pārzinātājiem.

Darbos “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats” un “Vairāk gaismas!” ievērota akadēmiskā distancētība. Veidenbauma vēstījums ir salīdzinoši daudz neitrālāks, zināšanās balstīts, sniedz konkrētus faktus, tajos tiek atzīts, ka pastāv arī citi viedokļi un ka par pareizām atzītās zināšanas un likumi laika ritējumā mainās. Vienlaikus domas loģika un sižets veidots tā, lai uzturētu auditorijas ieinteresētību, liktu gaidīt nākamo piemēru, nākamo tēzi.

Veidenbaums perspektivizācijas un diskursa reprezentācijas diskursīvo stratēģiju veiksmīgi izmanto, lai savu sacerējumu galvenos diskursus darītu pārliecinošākus, vieglāk uztveramus un saprotamākus lasītājiem. Autora pārlicība, ka viņa rakstītais patiesi ir svarīgs un derīgs lasītājam, kalpo viņa labklājībai un intelektam, piešķir diskursu reprezentācijai papildu spēku, ticamību un jēgu.

Veidenbauma lietotā **diskursa intensifikācijas un mīkstināšanas stratēģija** ietver gan satura, gan mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus. Jāteic, ka izteikti dominē diskursa intensifikācijas stratēģija. Viņa radītā satura stipro pusi veido zināšanas vēsturē, socioloģijā, modernajās teorijās, filozofijā, literatūrā, kā arī, protams, dabaszinātnēs. Tekstos ir atsauces uz lasīto, zinātnieku un domātāju darbiem, tajos ir iekļauti šo izcilo sacerējumu citāti. Veidenbaums ciena arī konkrētību, ne tikai viņa rakstos par dabaszinātņu jautājumiem ir bagātīgs skaitļu materiāls, bet arī sacerējumos par sava laika sociālo problemātiku ir statistiskas un aprēķinu dati. Uzskatāmi izteiktāk šī zināšanās balstītā diskursa veidošanas pieeja tiek demonstrēta darbos “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats” un “Vairāk gaismas!”. Tas arī saprotami, jo šo sacerējumu pirmā forma bija publisks priekšlasījums, adresēts universitātes studentu auditorijai.

⁶⁶ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 16. lpp.

⁶⁷ Turpat, 17. lpp.

⁶⁸ Turpat, 19. lpp.

⁶⁹ Turpat.

⁷⁰ Turpat, 41. lpp.

⁷¹ Veidenbaums, E. Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats, 73. lpp.

⁷² Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas, 89. lpp.

⁷³ Turpat, 97. lpp.

⁷⁴ Turpat, 99. lpp.

⁷⁵ Turpat, 122. lpp.

⁷⁶ Turpat, 114. lpp.

⁷⁷ Turpat, 115. lpp.

⁷⁸ Turpat, 144. lpp.

Taisnīguma un netaisnīguma diskursu intensificē arī Veidenbauma iecienītā pretstatu veidošana, jau apgalvotā apstrīdējums, argumentu un pretargumentu kopsakarības, parādību aplūkošana “no vienas puses” un “no otras puses”.

Veidenbauma izmantoto tēlainās izteiksmes līdzekļu klāsts ir visai plašs, un to lietojumam piemīt emocionalitāte. Piemēram, bagātnieku dzīvesveida negatīvajam raksturojumam veiksmīgi tiek izmantoti sinonīmi (sk. apgalvojuma diskursīvās stratēģijas aprakstu). Viņu raksturojumu spilgtāku dara alegorijas – “zvērs”,⁷⁹ “rīkles griezējs”,⁸⁰ “asins sūcējs”.⁸¹ Veidenbaums bagātņiem, it īpaši muižniekiem, piedēvē necilvēku īpašības, personificē ar plēsīgiem dzīvniekiem un pārdabiskām ļaunām būtnēm. Viņš raksta, ka tie “ēd otra cilvēka miesas un miesas spēkus, dzer otra cilvēka asinis un sviedrus”, lieto viņu “asinis, sviedrus, miesas, kaulus, dzīslas”.⁸²

Vēlēdamies pievērst lasītāju lielāku uzmanību, Veidenbaums stāstījumā iekļauj retoriskos jautājumus: “Kas ir rente?”,⁸³ “Bet kur tad viņi ies, ja neviens muižnieks viņus uz savas zemes nepieņems? Uz ūdeni, uz jūru? [...] Gaisā skriet?”,⁸⁴ “Bet, ja nu mēs viņus visus tiešām nošautu, vai tad mēs tiešām apgāztu tagadējo dzīves kārtību?”,⁸⁵ “Ko dara garīdznieki?”,⁸⁶ “Kas caur to iznāks?”,⁸⁷ “Vai es tādēļ esmu pareģis?”,⁸⁸ “Ko mēs gribam panākt?”.⁸⁹ Līdzīgi tiek izmantoti arī apgalvojoši, aicinoši un noraidoši retoriskie izsauceieni, piemēram, “Nekad un neparko!”⁹⁰ “Mosties, mosties reiz, svabadais gars!”⁹¹ “Nebūt ne!”⁹² Veidenbaums iecienījis arī samērā garus uzskaitījumus un atkārtojumus.

Valodas tēlainība un bagātība, izmantotie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi veiksmīgi pastiprina Veidenbauma publicistikas galvenos diskursus. To intensifikācija ir labs pārliciecināšas komunikācijas instruments.

Nobeigums

Veidenbauma publicistikas galvenie diskursi, to veidošanas konteksts un daudzie un dažādie ietekmes loki, kas identificēti ar diskursa vēsturiskās analīzes pieeju, ir atainoti shēmā.

⁷⁹ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 14. lpp.

⁸⁰ Turpat, 15. lpp.

⁸¹ Turpat, 42. lpp.

⁸² Turpat, 20. lpp.

⁸³ Turpat, 21. lpp.

⁸⁴ Turpat, 18. lpp.

⁸⁵ Turpat, 38. lpp.

⁸⁶ Turpat, 31. lpp.

⁸⁷ Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas, 108. lpp.

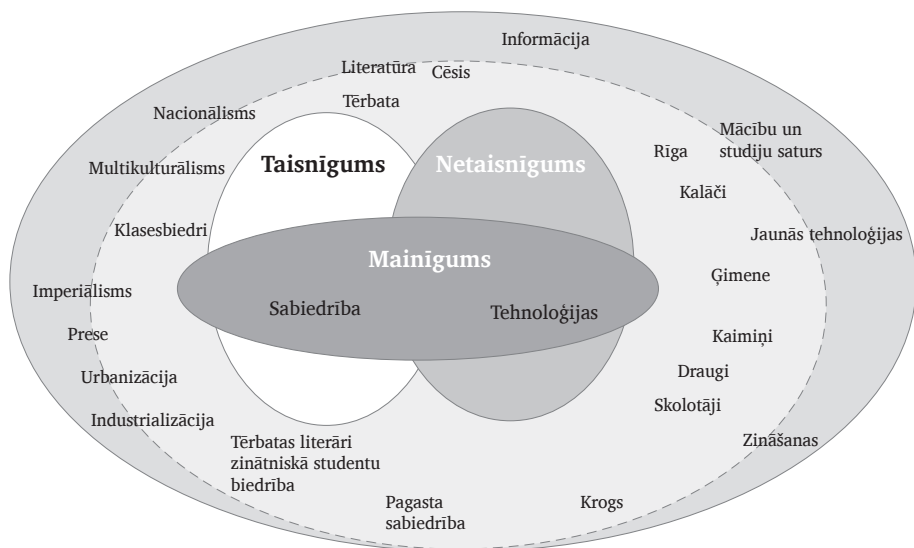
⁸⁸ Turpat, 144. lpp.

⁸⁹ Turpat, 156. lpp.

⁹⁰ Veidenbaums, E. Gabals iz tautsaimniecības, 19. lpp.

⁹¹ Turpat, 51. lpp.

⁹² Veidenbaums, E. Apcerējumi iz mekānikas. Pārstrādājums iz franču valodas, 144. lpp.

Eduarda Veidenbauma publicistikas galvenie diskursi, to tapšanas konteksts un ietekmes

Šie četri līdz mūsai nākušie Veidenbauma publicistiskie sacerējumi arī mudina uzdot jautājumu: kas būtu Eduards Veidenbaums, ja viņa dzīve nebeigtos jau 1892. gadā? Ja viņa mūža ilgums būtu četrdesmit, piecdesmit vai vēl vairāk gadu? Aplūkojot Veidenbauma līdzaudžu – aktīvo jaunstrāvnieku – dzīvesgājumus, redzams, ka tie ir tik dažādi. Viņu vidū – 20. gadsimta politiķi, mākslinieki, rakstnieki un dzejnieki, profesionāli revolucionāri un teroristi, augstskolu profesori, skolotāji, preses izdevumu redaktori, diplomāti, ierēdņi. Turklāt – atšķirīgas pārliecības pārstāvoši. Vieni kļuva par 1918. gadā dibinātās Latvijas valsts veidotājiem, citi iesaistījās komunistiskās Krievijas, vēlāk PSRS būvēšanā.⁹³ Kāds būtu Veidenbauma dzīves ceļš?

Neapšaubāmi mūsu dzejas klasikas krājumā būtu daudz bagātīgāks Veidenbauma dzejas klāsts. Iespējams, arī publicistisko darbu pūrs – daudzskaitlīgāks un tematiski daudzveidīgāks. Viņa biogrāfe Līvija Volkova uzsver, ka “daba Veidenbaumam ir piešķirusi matemātiķa smadzenes”.⁹⁴ Līdzīgs ir arī Rūdolfa Egles viedoklis, viņaprāt, Veidenbaumam piemītusi matemātiķa un vēsturnieka domāšana.⁹⁵ Edvards Treimanis-Zvārgulis stāsta, ka Veidenbaums reiz izteicies:

Kā visskaistākais mērķis man šķiet: būt dzīvē no citiem pilnīgi neatkarīgam, nodoties zinātniekiem pētījumiem un iepazīstināt ar tiem tautu viegli saprotamos rakstos. Bet šim mērķim ir sava prozaiskā puse: vienīgi viņu acis paturot, latvietis var drīz vien nomirt badā. Lai no tās

⁹³ Sk.: Zelče, V. Jaunstrāvnieki.

⁹⁴ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*, 80. lpp.

⁹⁵ Egle, R. *Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos*, 65. lpp.

izbēgtu, es par savu galveno studijas arodu izvēlējos tieslietu zinātni, ka, ar filozofiju vai rakstniecību darbojoties man kādreiz aprūks maizes, tad praktizēšu pa reizei kā advokāts un – būšu atkal glābts.⁹⁶

Četri līdz mūslaikam nonākušie Veidenbauma publicistikas sacerējumi vēsta, ka tieši šādu savas dzīves programmu viņš arī bija sācis īstenot.⁹⁷

Publicistic writings of Veidenbaums

Vita Zelče

The article centres on the publicistic writings of Eduards Veidenbaums, whose legacy comprises four works – *On National Economy* (1886), *Historical Development of Penal Laws and Their Philosophical Basis* (1891), *More Light!* (1892) and *Reflections on Mechanics* (1891, published in 1894). The texts are analysed by applying the methodology of Discourse Historical Approach to discourse analysis developed by Ruth Wodak, which accentuates the importance of the discussion and understanding of historical context in text creation. Two key discourses emerge in Veidenbaums's publicistic writings: the discourse of justice and injustice, and the discourse of societal and technological change. Several discursive strategies have been successfully used in their creation – nomination, predication, argumentation, representation and intensification. Veidenbaums's discursive constructions show that it is important for him to question the mode of life of the time, including the existing injustice, the ongoing social and economic changes, as well as the growing importance of modern technologies. He believes that the transformation of the social order will be facilitated both by scientific discoveries and their implementation, as well as by people and organizations that are able to stand up for justice. Veidenbaums's works are characterized by a wealth of knowledge and facts, as well as artistically expressive and rich language. This oeuvre was significantly influenced by the historical context and circumstances of his time, the literature Veidenbaums read, the knowledge he acquired at school and university, as well as communication and exchange of ideas with friends, relatives and fellow students.

Keywords: journalism, discourse analysis, justice and injustice, societal and technological change, historical context.

⁹⁶ Cit. pēc: Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 67., 68. lpp.

⁹⁷ Raksts izstrādāts programmas *ERA.Net RUS Plus-S&T (EU-FP7)* projektā *Living Together with Difficult Memories and Diverse Identities*.

Romantiskā nabassaite Veidenbauma dzejā: daži vērojumi un pārdomas

Viesturs Vecgrāvis

Rakstā Eduarda Veidenbauma lirika interpretēta vēlinā romantisma pasaules izjūtas un asu romantisko binārismu (antagonismu) skatījumā. Tādējādi polemizēts ar latviešu literatūras vēsturēs un pētījumos par Veidenbauma jaunradi dominējošo uzskatu, ka dzejnieka lirika iekļaujama reālisma poētikas un reālisma virziena paradigmā. Uzsvērta, ka Veidenbauma lirikā blakus reālistiskai tēlainībai un reālistiskiem no īstenības izaugušiem konfliktiem kā tipoloģiski zīmīgas kategorijas, kas raksturīgas tieši vēlinā romantisma skatījumam, pastāv arī pasaules un cilvēka ideāla krasas sašķeltības un duālisma izjūtas, vēlinajam romantismam piemītošā smeldze un ilgošanās. Norādīts arī, ka vēlinā romantisma leksika bieži vien akceptē reālistisku tēlainību. Veidenbauma liriskais “es” interpretēts kā romantiskais gūsteknis, kurš maksimālistiski uzsver cilvēka gara tieksmju un ētisko principu atdalītību no reālās esamības, kurā dominē materiālistiskais un egoistiskais, ļaunais un melīgais. Vēlinajam romantismam raksturīgā gūstekņa un gūsta apziņa, garīga un tikumiska sprosta situācijas izjūta, cilvēka pašrealizācijas iespēju ierobežotības izjūta, kas ir viena no Veidenbauma liriskā “es” pamatizjūtām, akcentēta bināriski, tai pretstatot romantiski patosētu dumpinieckumu, sociālas cīņas aicinājumu un satīrisku tagadnes cilvēka reālās esamības skatījumu. Vēlinā romantisma pasaules izjūtas ietvaros interpretēts arī dzejnieka lirikā raksturīgā fluktuatīvi izprasta likteņa, tai skaitā nāves un bioloģiska determinisma, neizbēgamība. Kā psiholoģiski kompensējošs un optimistisks pretstats dzejnieka liriskā “es” sāpēm un izmisumam par cilvēka un pasaules nepilnību un aprobežotību akcentēts atsevišķa cilvēka svabadā gara aktivitātes un personības voluntāras rīcības skatījuma cildinājums, kas šādu lirisko “es” tuvina romantiskā dumpinieka statusam. Norādīts arī uz Veidenbauma dzejā esošo, romantismam raksturīgo bērnu un bērnības idealizāciju kā laimīgas pagātnes antagonistisku pretstatījumu tagadnes aprobežotībai, ļaunumam, netaisnībai un antihumānismam.

Raksturvārdi: vēlinālais romantisms, antagonismi, ilgošanās, romantiskais gūsteknis, liktenis, satīra un dumpis.

Eduarda Veidenbauma dzejas sakarā pierasts runāt par viņa komplicēto personību, kas bijusi atvērta daudziem modernā laikmeta strāvojumiem. Viņa dzeja līdz šim lielākoties interpretēta reālisma paradigmas ietvaros (Andrejs Upīts,¹ Alfons

¹ Upīts, A. Eduards Veidenbaums. Grām.: Upīts, A. *Latviešu literatūra*. Rīga: LVI, 1951, 169.–175. lpp.

Vilsons,² Janīna Kursīte³). Tas bijis raksturīgs tiklab vērtējumiem pirms Otrā pasaules kara, tā arī pēc tam. Reālisms kā dominante viņa lirikā parasti akcentēts reālistiskās tēlainības dēļ, neievērojot to, ka romantisms nenoliedz reālistisko tēlainību – tā tiek aktualizēta vēlinajā romantismā. Savukārt literatūrzinātnieks Valdis Ķikāns⁴ Veidenbauma liriku pozicionējis pat intuitīva eksistenciālisma paradigmā, tā iekļaujot to agrīnā modernisma ietvaros. Arī šāds skatījums rosina domāt par iespēju mūsu dzejnieka liriku skatīt plašākos vispārinājumos un kontekstos nekā tikai reālisma poētika un tematika.

Kopumā Eduarda Veidenbauma dzejas skatījumam reālisma ietvaros jāpiekrīt, taču, lasot viņa dzeju un pievēršot uzmanību atsevišķām tajā konstatējamām opozīcijām un to apzinātam saasinājumam, kas izteikts strikti veidotos binārismos un antagonismos, pievēršot uzmanību atsevišķām viņa lirikas “es” vēlmēm un orientācijām, kas orientētas uz jābūtības ideālajām kategorijām (pretstatā realitātes piezēmētajai tātūtibai), jārespektē arī tādas dzejnieka lirikas īpatnības, kas tipoloģiski saistāmas ne tikai ar romantisku pasaules izjūtu, bet arī ar romantismam kā virzienam raksturīgām tematikas izpausmēm. Veidenbauma lirika nav mehāniski iekļaujama romantisma paradigmā, taču tipoloģiskā aspektā tai piemīt vairākas tieši vēlinā romantisma kultivētas un aprobētas saturiskas un pasaules izjūtas īpatnības, kas ļauj uzskatīt to arī par klasiskā romantisma ideju izteikti savdabīgu transformēšanos 19. gadsimta nogales latviešu lirikā, pašam dzejniekam tādējādi diezgan konsekventi aizsākot tajā inovatīvu mūsu romantiskās literatūras posmu.

Doma par Eduardu Veidenbaumu kā romantiķi vai personību, kas saistāma arī ar romantismu, var šķist provokatīva vai spekulatīva, zinot, ka par romantiķiem mēs dēvējam, teiksim, Jāni Poruku, Aspaziju, Kārli Skalbi, Frici Bārdu un Jāni Ziemeļnieku. Veidenbauma lirika šādā kontekstā liekas neiederīga vai pat polāra. Taisnība tiem dzejas pētniekiem, kuri, pārskatot Veidenbauma dzejas leksiku, konstatējuši, ka tajā reti funkcionē ikoniski romantisma tēli, turklāt tie lielākoties tiek marķēti neierasti, piemēram, debesu un zvaigžņu tēli. Veidenbaums raksta: “Tumšajā [nevis gaišajā – V. V.] zilumā [izvairoties no romantiķiem raksturīgās debesu mitoloģizēšanas, tās piezemējot – V. V.] spīguļo zvaigznes, / Mūžīgā kārtībā kustas to bars [šis ikdienišķi reālistiskotais “bars”, nevis, teiksim, zvaigžņu pulki vai miriādes, noņem zvaigžņu tēlam sakralitātes, neikdienišķuma, pārrealitātes oreolu – V. V.]”⁵ Tāpat Veidenbauma lirikā perifēri minēti dvēseles, sirds un dievības tēli, taču bez romantiķiem raksturīgās eksaltācijas un kategorisma, drīzāk gan kā vispārcilvēciski tikumiski kritēriji, kā gara pasaulei piederīgi objekti. Piemēram, sirds, kas veltīgi kāro laimību (207), sirds, kas pukstēt

² Vilsons, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbs. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 1. sēj. Sast. A. Vilsons. Rīga: LVI, 1961, 7.–203. lpp.

³ Kursīte, J. [E. Veidenbauma dzejas forma]. Grām.: Kursīte, J. *Latviešu dzejas versifikācija 20. gs. sākumā. 1900–1919*. Rīga: Zinātne, 1988, 66.–70. lpp.

⁴ Ķikāns, V. Modernisma agrā sākotne: eksistenciālisms E. Veidenbauma lirikā. Grām.: Ķikāns, V. *Eiropas literārie virzieni Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003, 143.–153. lpp.

⁵ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 1. sēj. Sast. A. Vilsons. Rīga: LVI, 1961, 272. lpp. Turpmāk Veidenbauma dzejas citējumos vai pārstāstā norādīts tieši šis izdevums, iekavās minot attiecīgā citējuma vai pārstāsta lappusi.

rims (231), raksturo veidenbaumiskā sirds tēla dualitāti ideāla neiespējamības vai nolemtības aspektā, bet patosēta metafora kā “kvēlojoša sirds” (208) ir gandrīz vai izņēmums veidenbaumiskajā sirds tēla kanoniski romantizētajā izpratnē, taču pat šādi epitetizētu sirdi dzejnieks tēlojis, kā ziemas aukstā sniega apsegtu.

Arī romantismam raksturīgais sapņa tēls atrodams Veidenbauma dzejas tālā perifērijā. Veidenbaums to definē kā neproduktīvu, veltīgu un zūdošu dzīves elementu: “Laimības sapņi – / Blēņas un nieks” (215) un “Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd” (239). Dzejoli “Mefistofeļa padoms” sapņi ironiski tiek konfrontēti ar cilvēka bioloģisko nepieciešamību pēc iztikas, tomēr netieši pašu sapni nenoliedzot. Tāpat arī romantiķu intensīvi cildinātā mūžība Veidenbaumu nesaista: viņa mūžības izjūtā valda cilvēka būtībai neorganiskais “dziļš klusums” (239), mūžībā velti cerēt “labāku dzīvi” (238), “Mūžīgi paliek tik sāpes un bēdas” (236), bet visvairāk mūžība, šis daudzu romantiķu psiholoģiskā glābiņa templis un patvēruma metafiziska iespēja no dzīves raupjās realitātes, Veidenbaumam ir nepieņemama tāpēc, ka “tāļāk un atkal tāļāk / Rit šausmīgais [! – V. V.] mūžības rats”, kurš nepielūdzama likteņa balsi sauc “trūdēt” (230), nevis pāriet gara nebeidzamības realitātē. Gandrīz vai absolūti Veidenbaumam trūkst Aspazijas un Raiņa poētiskajā instrumentārijā tik raksturīgo vētras, tāļu, ceļa tēlu. Reti Veidenbauma dzejā parādās romantismam kopumā raksturīgais dvēseles tēls – dvēseles bezgalīgās potences dzejnieks lielākoties apšaubā, jo laikmeta realitāte (“Sen beidzies liras laikmets svēts” (262)) gara tieksmes un vēlmes ignorē un pat nicina. Var teikt, ka viņa dzejas liriskais “es” tikai retumis cer kaut ko stabili, tā ir disharmonisku disonanšu caustrāvota, uzsverot pasaules un cilvēka sašķeltību, neizbēgamo atrautību no ideāla iespējamības.

Tomēr, respektējot romantisma virzības vēsturi un romantiķu dažādību citautu literatūrā, uzskatu, ka Veidenbauma lirika vairākās eiropeiskā romantisma izpausmēs un kritērijos ir interpretējama arī romantisma paradigmas ietvaros. Līdz šim tikai daži latviešu literatūras pētnieki (Roberts Klaustiņš,⁶ daļēji Rūdolfs Egle⁷) Veidenbauma liriku saistījuši ar romantisma vai Eiropas literārajā arēnā strauji ienākošā jaunromantisma iedibinātajām idejām. Klaustiņš uzsvēris, ka gan Aspazija, gan Veidenbaums nākuši “jaunu humānu ideālu vārdā, meklēdami katrā cilvēkā un lietā pēc iekšējām vērtībām. No šāda ideālisma stāvokļa aplūkojama viņu darbība, cīņi un dzīves traģēdija.”⁸ Iekšējo vērtību un ideālisma akcents ir romantiķu prerogatīva – šajā ziņā Klaustiņš pamatoti signalizē par Veidenbauma dzejas romantisko orientāciju. Savukārt Egle akcentējis:

Veidenbaums nāk ar mudinājumu [...] domāt vispārcilvēcisko domu, cīnīties par individuālās apziņas brīvību un sociālo taisnību. Romantiķa ilgās te mainās ar noliedzēja skepsi [vēlinā romantisma raksturīga

⁶ Klaustiņš, R. Aspazija un Veidenbaums kā tipiski jaunromantiķi. Grām.: *Rakstniecības almanahs kritikai un rakstniecībai ar kalendāru 1908. gadam*. Sast. Zeltmatis. Rīga: E. Ēķis, 1907, 124.–130. lpp.

⁷ Egle, R. Eduards Veidenbaums un viņa dzeja. Grām.: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sēj. Vīrsred. L. Bērziņš. Rīga: Literatūra, 1935, 129.–140. lpp.

⁸ Klaustiņš, R. Aspazija un Veidenbaums kā tipiski jaunromantiķi, 125. lpp.

īpatnība – V. V.], dzīvesprieks ar pesimismu. [...] Veidenbaums tiecas pēc garīgas pilnības, lūko atrast prātam pieņemamu ideālu, kas dzīvei piešķirtu augstāku, skaidrāku nozīmi un jēgu. [...] Veidenbaums nav sapņotājs, kas ilgotos neesošā pāri īstenībai [...]. Viņa nemieram dziļāka sakne – lautz apkārtnes sastingušo šaurību dzīves brīvākam plūdumam.⁹

Faktiski gan Klaustiņš, gan Egle, norādot uz Veidenbauma dzejā raksturīgo ideālista tēlu, norādot uz viņa augstāku vērtību par “zemes niekiem” prasību, norādot uz konsekventu protestu pret ikdienišķās dzīves aprobežotību un cilvēka mērķu pliekanumu, bet par visu vairāk uzsverot Veidenbauma ilgošanos pēc ētiskā ziņā augstākajām vērtībām konkrētajā sava laika dzīvē un cilvēka veidolā vispār, projicē viņu kā romantiskā apziņas tipa dzejnieku. Arī veidenbaumiskā noliedzēja skepse, bet īpaši jau ironija par dzīvē esošajām amorālajām parādībām un hiperboliski saasinātā satīra realitātes atveidojumā signalizē par dzejnieka mākslinieciskās apziņas saistību ar vēlinajam romantismam raksturīgajām vilšanās noskaņām, redzot tādu sociumu, kurā dominē egoisms, mantkārība, liekulība un melīgums, sociumu, kurā valda ļaunums un netaisnība.

Veidenbauma dzejas romantiskajā interpretācijā nepieciešams uzsvērt, ka romantiskās pasaules izjūtas māksliniecisko izpausmju veidi var būt dažādi. Dažkārt romantiskā pasaules izjūta un uztvere mēdz maskēties reālistiskajam pasaules skatījumam raksturīgos formas paņēmienos. Te no cittaustu rakstniecības zīmīgs piemērs ir Heinriha fon Kleista, Viktora Igo, Žoržas Sandas darbi, dzejā romantiskā pasaules izjūta reālistiskā tēlojumā atklājas franču romantiķa Žerāra de Nervāla lirikā. Protams, Veidenbauma dzejā nav bezgalības alku idejas, reti ieskanas (bet tomēr – ieskanas!) kaut kas līdzīgs romantiskajam mesianismam, ar ko tik zīmīga mūsu romantismā ir agrīnā Aspazija. Veidenbauma lirikā tāpat nav arī romantiskā dievcilvēka pretenciozitātes un kategoriskuma, neatrast tajā natūrfilozofiju skalbiskā interpretācijā vai mīlestības sakralizēšanu, kā tas raksturīgs Porukam. Protams, ka Veidenbauma dzeja tipoloģiski ir gaužām tālu no agrīnā romantisma optimistiskās pasaules izjūtas, ko reprezentē Novālis, Vilhelms Heinrihs Vakenroders, Ludvigs Tīks, Frīdrihs Helderlīns un brāļi Šlēgeļi vācu romantismā vai Viljams Bleiks, Viljams Vērdsverts un Persijs Bišs Šellijs angļu romantismā, Fransuā Renē Šatobriāns un Žermēna de Stāla franču romantismā. Veidenbauma dzejā trūkst agrīnajam romantismam visraksturīgākā personāža – romantiskā entuziasta, kurš sevi iecēlis optimistiska pasaules harmoniskuma apliecinātāja, pretstatu pārlūkotāja un vienotāja statusā, proti, gandrīz vai demiurga statusā. Tie Veidenbauma dzejas interpretētāji, kas jēdzienu un terminu “romantisms” akceptē kā agrīnā romantisma pasaules izjūtu, mūsu dzejnieka liriku, protams, nespēj un nespēs ietvert romantisma paradigmā. Veidenbaums tieši ar vilšanās, skepSES, traģisma un galēji maksimālistiskas divpasaulības akcentiem pārstāv vēlinā romantisma mijkrēšļa un katastrofisma noskaņas. Realitāti dzejnieks lielākoties apzinās kā dominējošo, kā tādu, kuru ar gara spēku vien nav iespējams humanizēt, tāpēc tā ir nolemta viņa liriskā “es” noliegumam un visasākajai nosodišanai. Faktiski tā izpaužas vēlinajam

⁹ Egle, R. Eduards Veidenbaums un viņa dzeja, 130., 136., 137. lpp.

romantismam piemītošā galīguma pasaules uzvara par bezgalības pasauli un gara potenču apliecināšanas vēlmēm un cerībām. Tomēr Veidenbauma sakarā jāmin kāda būtiska vēlinā romantisma īpatnība – kaut arī personība, domājošs indivīds ir determinēts iznīcības un sātānisko spēku varai, disharmoniskumam, sašķeltībai un pasaulē valdošajai destrukcijai, viņam vēl pastāv iespēja nepadoties, protestējot pret determinismu ar satīru un dumpi, ar revolucionāras cīņas aicinājumu. Šāda pašcieņas pilna un šausmīgo pasauli kritizējoša un atmaskojoša romantiskās apziņas raksturīga izpausme ir mūsu dzejnieka vienai no vislielākajām autoritātēm – vācu antiromantiskajam romantiķim Heinriham Heinem ar viņa nežēlīgo satīru, sarkastisko ironiju un agrīnā romantisma ideālisma desakralizāciju.

No romantisma pārmantotas ticības Veidenbauma lirikā atklājas tādu izjūtu dominēšanā, kas lielākoties tuvas fatālismam, atklājas divpasaulības kategorismā, bieži uzsvērtajā esamības antagonismā, pasaules un cilvēka filozofiskajā skatījumā, negatīvismā pret indivīda garīgo aprobežotību un sociālo netaisnību. Ar romantisma mantojumu saistīts arī Veidenbauma lirikai raksturīgais, var teikt, vēlinā romantisma globālais konflikts – ētiska un garīgi centrēta indivīda pretstāve apkārtējai aprobežotajai un amorālajai pasaulei.

Tipoloģiski dzejnieka lirika pārsvarā atbilst vēlinā romantisma pasaules izjūtai un tai raksturīgajām skepses, bezcerības un paguruma noskaņām, taču daļā lirikas konstatējams agrīnajam romantismam raksturīgais “svabadā gara” cildinājums, atsevišķa indivīda pašvērtīguma apziņa un baironiska tipa dumpinieciskums, kā arī romantiskās ilgošanās motīvi. Ar vēlino romantismu saistāmi arī traģisma akcenti dzejnieka lirikā, ignorējot pozitīvas nākotnes iespējamību, nosacītu ideālu projicējot pagātnē, kā arī uzsverot atsevišķa cilvēka galīguma šausmas. Domājams, visas minētās īpatnības Veidenbauma lirikā ir ne tikai viņa paša personības izpausme, bet arī radoši apgūta Šillera (negatīvisms pret sociālo netaisnību un cilvēka voluntārās gribas akcents) un Heines (romantiskā ironija un kritisks esamības skatījums) kopto tradīciju ietekme.

Kas vistiešāk liek domāt par Veidenbauma dzejas piederību arī romantismam, vēl precīzāk – vēlinajam romantismam? Te minēšu piecas galvenās Veidenbauma dzejas īpatnības, kas viņu ļauj saradot ar vēlinā romantisma dominantēm.

Tas, pirmkārt, ir veidenbaumiskais pasaules skatījums antagonismos, jābūtības un tābūtības totālā atšķirtībā, bez iespējām polaritātes izlīdzināt vai mīkstināt, bez cerībām, ka esošās pretrunas kaut kad, kaut vai tālā nākotnē, varētu daudz maz mazināties. Veidenbauma dzeja reti kad pieļauj cerības ilūziju, ka kaut kas varētu mainīties, jo viss esošais pastāv asās disonansēs. Šis Veidenbauma lirikai raksturīgais pasaules disharmoniskums, pasaules sašķeltība, cilvēka tieksmju duālisms, proti, pasaules un cilvēka dzīves skatījums galējos antagonismos – “šeit un tur”, zeme un debesis, briesmīgā dubļainā un vējainā realitāte iepretī tālūmam, “Kur rozes mūžam zied” un kur “ziemas nepazīst” (207) – ir tie faktori, kas mudina domāt par Veidenbaumu kā vēlinā romantisma pasaules izjūtai piederīgu, jo ne jau reālisti pirmie izvirza domu par pasaules sašķeltību, kurā dominē profānās pasaules vara un noteikumi, harmoniskumu un taisnību alkstošajam cilvēkam esot galēji šķirtam no kaut vai minimālām iespējām tuvoties garā alkstajai ideāla pasaulei. Sašķeltās antagonistiskās pasaules motīvs Veidenbaumam, kurā “Tumsa un migla / Pasauli sedz” un kurā “Mūžīgas rūpes / Dzīvē tik redz” (215), rezultējas vēlinajam

romantismam tipiskajā šīs pasaules briesmīguma un cilvēka centienu absolūtas bezspēcības fatalitātē, kurā “Ciešanas, sāpes / Sirds tikai jūt” un tāpēc “Nolādēts liktens / Cilvēkam būt!” (215). Šādā pasaulē tik tiešām, kā Veidenbaums uzsvēris, valda “mūžīgs sals” un “dzird un redz tik ļaunu” (231), apkārt “Tumsība, kur tik vien skatās, / Aukstums visur, kur vien iet” (234). Pasaules kā determinisma neizbēgamībai nolemta sprosta sajūta, pasaules kā netaisnības un dzīves traģiskuma apjauta, kas ir pamatā Veidenbauma antagonistiskajām dzejas kolizijām, sarado dzejnieku ar vēli no romantiku kultivēto un aprobēto katastrofisma izjūtu.

Vēlreiz uzsvēsim – šāds pasaules skatījums hiperbolizētās polaritātēs ir viena no visbūtiskākajām vēlinā romantisma pasaules skatījuma un izjūtas dominantēm. Ne vēss vērojums (kā tas raksturīgi naturālismam), ne objektīvi realitāti attēlojoša pasaules aina (kā tas zīmīgi reālismam), bet gan no pašas mākslinieka personības būtības izaugošs, intuitīvi saasināts pasaules skatījums galējās polaritātēs, bināros pretstatos – vēl raksturīgāku kritēriju vēlinā romantiķa pasaules redzējumam grūti minēt.

Otrkārt, atcerēsimies, ka romantiķu pasaules izjūtā viena no galvenajām ir ilgošanās kategorija. Tā ir raksturīga tiklab agrīnajam, tā vēlinājam romantismam. Taču ar kādu būtisku diferencējošu iezīmi. Agrīnie romantiķi ilgošanos redz īstenojamies savā unikālajā individualitātē kā neapšaubāmu iespēju sasniegt bezgalības un pilnības, ideāla un dievišķuma dimensijas, pretstatā vēlinie romantiķi gan sajūt, gan zina, ka ilgotais mērķis nav sasniedzams, tāpēc, izjuzdami “pasaules sāpes” par savu vēlmju nesasniedzamību, tomēr neatsakās no ilgām pēc ideāla vai vismaz humānisma apliecināšanas un aizstāvības. Veidenbauma dzeja raksturīga tieši ar šo otro tendenci, te principiāli akcentējot, ka viņa liriskā “es” ilgošanās pēc ideāla, ilgošanās pēc cilvēka lieluma, pēc morāla taisnīguma un cilvēka gara tieksmju vērtīguma apziņas “tik skumjību rada” (241), kas raksturīgi vēlinājiem romantiķiem. Pats Veidenbaums savu ilgošanos nodēvējis par neizprotamu (241), tā, ticamākais, vēlēdamies to nošķirt, atdalīt no vācu romantiķu Klemensa Brentano, Ludviga Ūlanda romantiskās ilgošanās, kas vairāk orientēta uz milas sfēru un dabas apceri. Veidenbaumiskā ilgošanās nav orientēta tikai uz sociālā taisnīguma un cilvēka gara un morālā lieluma alkām, tajā izpaužas arī visam romantismam raksturīgais bērna ticības svētumam un bērnības kults. “[...] aukstajā gaismā es jūtu, / Cik laimīgs, ja bērns es vēl būtu, / Vēl dzīvotu cerības drošās / Un laimības ielejās košās” (210) – tā izteikta raksturīga Veidenbauma ilgošanās pēc bērnības harmoniskuma un cerībām, pēc bērna naivās un vienlaikus patiesās ticības optimistiskai un humānai dzīvei. Hipotētiski var izteikt domu, ka Veidenbauma romantisko ilgošanos pēc ideālas pasaules, viņa vēlmi cilvēkā saskatīt kaut ko vairāk par kauzālu pakļaušanos materiālās realitātes prasībām, šo ilgošanās fenomenu, kaut arī varbūt netieši, tomēr rosinājusi arī viņa tēva un vectēva hērnhūtiskie ētiskie principi, hērnhūtiskās sirds šķīstības morālās pilnības alka, kuras dzejnieks, kā liecina atsevišķi dzejoļi, piemēram, izjuta savā bērnībā.

Trešais par Veidenbauma romantismu signalizējošs faktors ir viena no vēlinājam romantismā prevalējošām kategorijām – dzejniekam tik raksturīgā nerimstošā smeldze par pasaules un cilvēka nepilnībām un negācijām, kas tomēr nenogrimst “pasaules sāpju” neremdināmajā bezcerīgumā, ka gandrīz neko nav iespējams mainīt vai labot. Smeldze nav raksturīga nedz agrīnajam romantismam, nedz

Heidelbergas nacionālajam romantismam. Smeldze romantismā ienāk tā norieta periodā, proti, vēlinajā romantismā. Mūsu dzejnieks daļā savas dzejas uz pasauli skatās kā tipisks vēlinais romantiķis, kura sirds jūt tikai (pieņemsim, ka arī šis “tikai” ir romantiķim raksturīgā hiperbolizācija, paceļot savu pārdzīvojumu maksimālistiskā intensitātē!) “ciešanas, sāpes” (215). Būtu pārsteidzīgi tās vienādot ar romantiķu “pasaules sāpēm”, Veidenbauma gadījumā korektāk būtu runāt par tādu negatīvo pārdzīvojumu kompleksu, kas tuvs sāpīgai bezspēcībai un izmisumam. Dzejnieka rūgtums par to, ka “Sirdij tik žēli, tik žēli” par to, ka tagadnes “aukstajā [Veidenbaumam zīmīgs epitets!] gaismā” (210) nav iespējama atgriešanās pie pagātnes harmoniskuma un ticības humānismam, kas elēģiskā tonalitātē caurstrāvo vēl citus viņa dzejoļus, liecina par viņa dzejas tuvību tā sauktajām romantiskajām mijkrēsļa noskaņām, kas izpaužas ne vien Heines, bet arī Veidenbauma atdeju sociāli tendēto krievu vēliņo romantiķu elēģiķu Nikolaja Kuročkina, Dmitrija Minajeva, V. Deļnova dzejā, tā veidojot sabalsošanos ar vēlinā romantisma zīmīgām izpausmēm.

Ceturtkārt, Veidenbauma dzejā raksturīga ir likteņa kategorija. Liktenis romantiķiem ir raksturīga pasaules sašķeltības un divpasaulības izpausme, kas lielākoties viņus noved pesimismā. Likteņa, fatālisma, sociāla un bioloģiska determinisma pieņemšana un respektēšana daudzus romantiķus aizveda traģisma nolemtībā un izmisumā. Likteņa nepārspējamības izjūta ir izteikti raksturīga vēliņo romantiķu apziņas izpausme. Liktenis vēliņajiem romantiķiem ir neizprotams. Veidenbaums likteni nosauc par ļaunvēliģu (250), par tādu, kas rada grūtības (209). Veidenbaums uzsver likteņa varu, it īpaši indivīda fiziskās nolemtības, proti, nāves priekšā. Taču likteņa apzināšanās vēliņajiem romantiķiem eksistē arī kā cīņa starp patiesību un meliem, starp labo un ļauno, vispārīnot to arī kā cīņu starp galīguma un bezgalīguma pasauli, šīm divām raksturīgām romantiskās fluktuācijas polaritātēm un antagonismiem. Likteņa determinisma izjūtā Veidenbauma lirikas “es” vienu no izpausmēm var definēt kā vēliņajam romantismam raksturīgo gūstekni, cietumnieku, sociālās un bioloģiskās realitātes smagajās važās iekalto, kurš, skaidri apzinoties garīgas un tikumiskas “bedres situāciju”, kādā atrodas, tomēr ar to nespēj samierināties.

Veidenbaums, kaut arī šaubīdamies un minēdams, tomēr tiecas arī uz likteņa pārspēšanu ar savas personības aktīvu dzīves stāju. Likteņa tēmas risinājumā Veidenbauma dzeja nav absolūtās pesimisma un determinisma pozīcijās. Viņa lirikas “es” likteni spēj arī pārspēt, proti, Veidenbaumam aklais un neizbēgamais liktenis gan ir cilvēka gara nemitīgas pašrealizācijas, nemitīgas pašpilnveidošanās pārtraucējs un noliegums, iestājoties atsevišķa indivīda fiziskajai nāvei, taču tas nespēj iznīcināt gara paveikto šajā dzīvē, un tāpēc būtisks likteņa uzvarēšanas vai vismaz stoiciskas pretstāves ierocis un veids ir svabadā gara morāli humānistiska, sociāli kritiska un ikdienišķi aktīva savu ideālu apliecināšana. Vēliņais romantisms kā padošanās fenomens Veidenbauma aktīvajai un pasionārajai dabai nav pieņemams. Tā ir cilvēka kapitulācija, cilvēka pašcieņas pazemošanas atzišana, sakāves atzišana. Un Veidenbaums nav kapitulants – viņš meklē izeju no bedres situācijas, no vēliņa romantisma determiniskajām izjūtām un fatālisma akceptēšanas.

Kaut arī laimību sirds kāro velti, kaut arī mirstīgais ir šķirts no saulainām lējām un ik dienas plūst asins un sviedri (207), Veidenbaumam ir kāds atbalsta

punkts, kas paliek svešs daudziem vēlinajiem romantiķiem. Un šis atbalsta punkts ir dzejnieka paša stiprā griba, viņa mentālā ticība savā gara pasaulē nepadoties, bet apliecināt labo un cildeno sevis pašpiepildīšanā vienlaikus ar nomācošo apziņu, ka ētiski tukšais un liekulīgais laikmets un cilvēka bioloģiskā nolemtība tam visam pretojas, to visu ignorē un noliedz. Svabadā gara aicinājums un dzīves humanizēšanas alkas Veidenbaumam ir stiprākas par izmisumu un fatālismu. Jo Veidenbaumam tomēr ir arī romantiskajam stoicismam raksturīgā pašpietiekamā apziņa: “Mums augstāks mērķis aiz zvaigznēm ir spraušs, / Kaut šaubās un šaubīsies cilvēka prāts” un “Mums jādzīvo, jātic, ka nemirstīgs gars, / Ka ziedēs pēc nāves vēl pavasars” (270). Tāpat viņa dzejā ieskanas arī, kaut negaidīti, pārlicība par kādas pārreālas augstākas substances esamību, jo “Cilvēka likteņa drūmajos viņšos / Valda **bez rimšanas** [izcēlums mans – V. V.] dievības gars” (272). Un tikpat svarīgs “sirdī ir spožums no mūžības gara” (274).

Veidenbauma lirikas “es” saistīt tikai ar vēlino romantismu neļauj arī tas, ka šis romantiskais gūsteknis, skaidri apzinoties garīgas un tikumiskas “bedres situāciju”, kādā atrodas, tomēr ar to nespēj samierināties – viņš sacelšas pret to protestā un dumpī, ienīst šo konformisma, aprobežotības, padevības un netaisnību pasauli un – likumsakarīgi! – alkst pēc cilvēka gara potencēm un bezgalīgām iespējām, sociālam humānismam un cilvēciskam empātiskumam atbilstošām dzīves perspektīvām. Taču sabiedrības aprobežotība un cilvēka bioloģiskā determinētība, nāves nemītīgā esamība tam visam traucē, ierobežo romantiskā gara aktivitātes un taisnības alcēja humānistiskās perspektīvas, un šo antagonisko polaritāšu apzināšanās un nenovēršamība Veidenbauma lirikas varoni nereti iedzen izmisuma (taču ne pesimisma!) smeldzē.

Pretstatā izmisumam un likteņa respektēšanai Veidenbauma lirikā pastāv arī kaut kas tāds, kas izteikti pretojas tās “ieslodzīšanai” tikai vēlinā romantisma determiniskajā pasaules izjūtā. Un tas ir baironiskajam romantismam raksturīgais sacelšanās aicinājums, ētiski nepieņemamās, morāli izkurtējušās un melīgās pasaules kritikas un pat noārdīšanas, revolucionāras iznīcināšanas, dumpja motīvs, kuru pārlietu absolutizēja socioloģiskie Veidenbauma dzejas interpretētāji, dēvēdami to par revolucionārā un aktīvā romantisma izpausmēm. Veidenbauma emocionāli nospriegotā psihostruktūra, viņa personības iekšēja prasība pēc visaugstākā, sociālās netaisnības nosodījums, cilvēka aprobežotības un liekulības nosodījums pilnībā atbilst klasiskajam romantiskā protestētāja un dumpinieka tipāžam, kādu mēs zinām ne tikai no Heinriha Heines dzejas un prozas, bet arī no Džordža Gordona Bairona un Mihaila Ļermontova dzejas un liroepikas. Šis mantojums Veidenbauma dzejā atklājas viņa satīrā un ironijā kā vēlinajam romantismam raksturīgā personības nepadošanās un protests, kas dažos viņa dzejoļos izpaužas kā svabadā gara modināšanas aicinājums. Šādas ievirzes Aspazijas, Raiņa, Jāņa Akuratera lirikā saista ar romantiskā mesianisma tendencēm, ar voluntāro romantismu. Manuprāt, arī Veidenbauma lirika tās emocionāli kāpinātajās satīriskajās un protesta intonācijās iekļaujama romantiskā protesta un romantiskā cīņas aicinājuma, nepadošanās, bet konsekventas rīcības programmā.

Valdis Ķikāns norādījis uz Eduarda Veidenbauma dzejas eksistenciālistisko tendenci, pamatoti uzsvērdams tipiski eksistenciālistisku motīvu, piemēram, cilvēka mūža nolemtību, un absurdās pasaules akcentu klātesamību dzejnieka

lirikā. Un tikpat pamatoti, turpinot Ķikāna pozicionēšanos, varētu manipulēt, rosinot Veidenbauma liriku iekļaut ekspresionisma pasaules izjūtai raksturīgos logātos. Taču tā būtu mūsu lirikas meklējumu un īpatnību priekšlaicīga modernizēšana, tiecoties “atklāt” un literatūrvēsturiski nekorekti uzsvērt, ka mūsu rakstnieki ir gaišredzīgi un mistisku priekšnojautu pārņemti Eiropas kultūrprocesu vēlāku posmu priekšvēstneši. Krietni auglīgāk un zinātniski korektāk būtu mūsu 19./20. gadsimta mijas liriku uztvert kā Eiropas 19. gadsimta kultūras zīmīgu tendenču atbalsošanos ievērojamāko latviešu dzejnieku lirikā, to skaitā arī Veidenbauma lirikā. Šādas pārlicības mudināts un rosināts, esmu piedāvājis viņa lirikas skatījumu caur romantisma ideju prizmu.

Protams, mana versija par Veidenbauma dzejas romantismu it tikpat tendencioza, cik tendenciozi ir mēģinājumi un pozicionēšanās, “ieliekot” to reālisma vai eksistenciālisma logātā. Zinātniski auglīgāk būtu Veidenbauma liriku skatīt un interpretēt kā komplicētu dažādu 19. gadsimta virzienu, to skaitā arī reālisma un naturālisma, ietekmētu un rosinātu virzienu plurālismu un varbūt pat polifoniju, kurā viena no noteicošajām un filozofiski stimulējošākām ierosmēm nāk arī no romantisma. Izsakoties vēl konkrētāk, pārsvarā no vēlinā romantisma idejām un pasaules izjūtas. Šāda manis piedāvātā Veidenbauma dzejas skatījuma virzienu aspektā metodoloģiska pozicionēšanās ļauj, no vienas puses, izvairīties no viņa lirikas vulgārsocioloģizēšanas, kas galvenokārt proponēta Andreja Upīša un Alfona Vilsona koncepcijās, bet, no otras puses, ļauj viņa 19. gadsimta 80./90. gadu mijā rakstīto liriku uzskatīt par vēl neesošā eksistenciālisma priekšvēstnesi, kā to ir proponējis Valdis Ķikāns.

Nobeigumā atbilde uz manas versijas virsrakstā izteikto apgalvojumu par Veidenbaumu dzejas nabassaiti ar romantismu. Viens no galvenajiem dzejnieka antagonismiem ir saistīts ar laika kategoriju, proti, ar pagātnes ilūzijām, t. i., viņa bērnības priekšstatiem par dzīvi un cilvēka iespējām kā par potenciāli harmonisku un optimistisku pasaules izjūtu, par cerību un ticības nākotnei izjūtām kā laimes un ideāla laiku, kam savukārt totālā pretstatījumā ir tagadnes rūgtas personīgās pieredzes, prāta un zināšanu radītā vilšanās bērnībā bijušos nenasniedzamajos humānajos ideālos. Šos bērnības laikā dziedētos optimistiskos un dziļi humānos dzejnieka ideālus, ticību šiem ideāliem, manuprāt, impulsējis kāds būtisks faktors. Tas ir dzejnieka vectēva (it īpaši) un tēva ētisko kritēriju noturīga sakņošanās hernhūtiskajā cilvēku solidaritātes apziņā un sirsnības pilnā empātiskumā, ticībā cilvēka emocionālo pārdzīvojumu sakralitātei, ticībā cilvēka tikumiskas morālās rīcības nozīmīgumam. Faktiski pastarpināti šo ticību morālo ideālu nozīmīgumam tipoloģiski var saistīt ar romantiskā piētisma noskaņām un vērtībām, kas vācu literatūrā ietekmējušas agrīno romantiķi Novālisu, bet mūsu lirikā – Kārli Skalbi un daļēji arī Frici Bārdu. Veidenbauma personībā šis asais antagonisms starp bērnības un agrās jaunības ideāliem un tagadnē kritiska prāta vēroto realitāti, starp “toreiz, pagātnē” un “realitātē tagadnē” esošo hipotētiski vedina domāt par romantiķa apziņai nereti raksturīgo ticību idealizēto bērnību daudz maz racionāli sabalansēt ar tagadni, kurā ideāla spožums tiek nemitīgi aktualizēts un pārbaudīts.

Uzsvērsim vēl kādu būtisku lietu – Veidenbauma dzeja nav “noapaļota” konceptuāli kādā stingrā un pārlicinošā virzienu sistēmā, Veidenbauma dzeja,

būdamā lielākoties spontāna, meklē patiesību, galīgo atziņu, tāpēc viņa dzejoļi nav uztverami kā kaut kā izkristalizēšanās rezultāts, bet gan kā meklējošas dvēseles ekspromti, mirklīgi uzzibsnījumi, mirklīgas atklāsmes, kuru intertekstuālā cilme un izjūtu tipoloģiskas paralēles un sasaucis pieļauj viņa dzejas “lasījumu” arī romantismam atbilstošās kategorijās kā latviešu romantiskās apziņas aktualizēšanos laikā, kad patriarhāli kristīgā un humānistiskā pasaules izjūta Latvijā piedzīvo pirmo lielo krīzi.

The romantic umbilical cord in Eduards Veidenbaums's poetry: some observations and reflections

Viesturs Vecgrāvis

The article is aimed at decoding the lyrics of Eduards Veidenbaums in the context of sentiments of late Romanticism and sharp romantic binarism (antagonism). Thus, the prevailing opinion in the history of Latvian literature and research on Veidenbaums's work claiming that the poet's lyrics should be included in the paradigm of Realism poetics and Realism is contested. It is emphasised that Veidenbaums's lyrics, in addition to realistic imagery and realistic conflicts rooted in reality contains also striking and divisive sentiments of the world and human ideals as typologically significant categories that characterise late Romanticism. It should also be mentioned that the vocabulary of late Romanticism often accepts realistic imagery.

Veidenbaums's lyrical “I” is interpreted as a romantic prisoner who emphasises the separation of the aspirations and ethical principles of the human spirit from real existence, which is dominated by the materialistic, the selfish, the evil and the mendacious. The consciousness of the captive and the sense of captivity typical of late Romanticism, the sense of mental and moral cage, the sense of limitations of human self-realization, which is one of Veidenbaums's fundamental feelings of his lyrical “I”, is contrasted with the romantic pathos of rebellion, the call for social struggle and the satirical view on the real existence of the modern man. The inevitability of the fluctuating fate characteristic of the poet's lyricism, including death and biological determinism, has also been interpreted within the framework of late Romanticism. As a psychologically compensating and optimistic contrast to the pain and despair of the poet's lyrical self, experiencing the imperfections and limitations of man and the world, the exaltation of the motions of the individual's free spirit and will are emphasised, bringing such a lyrical “I” closer to the status of a romantic rebel. The idealisation of the child and childhood characteristic of Romanticism is also accentuated in Veidenbaums's poetry as an antagonistic contrast of the happy past to the limitations of the present, evil, injustice and anti-humanism.

Keywords: late Romanticism, antagonism, longing, romantic captivity, destiny, satire and rebellion.

Veidenbauma dzejas intertekstualitāte

Juris Kastiņš

Raksts veltīts Eduarda Veidenbauma lirikas analīzei intertekstualitātes teorijas aspektā, tā tuvinot latviešu dzejas problēmu risinājumu modernajām Rietumeiropas un ASV literatūras skolām 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimta pirmajā desmitgadē.

Teorētiskais pamatojums teksta izpratnei sniegts, izmantojot Mihaila Bahtina un Jūlijas Kristevas koncepcijas un papildinot tās ar pazīstamākajām vācu (Olivers Šeidings, Ulrihs Broihs, Manfrēds Pfisters, Zuzanna Holthuiza), franču (Žerārs Ženets, Rolāns Barts), amerikāņu (Mihaēls Rifatērs) un citu zinātnieku tēzēm par intertekstualitāti, kultūras atmiņu (mnemoniskā kultūras konstrukcija u. tml.), palimpsestu un citiem minētās teorijas terminiem.

Analizējot Eduarda Veidenbauma dzejoļus, par pamatu izvēloties tekstu “Kā gulbji balti padebeši iet”, uzskatāmi tiek apliecināti tā palimpsesta raksturs un hipertekstualitāte. Kultūratmiņas koncepcijas aspektā teksts klasificējams kā romantisma laikmeta intertekstualitātes palimpsests. Analīzē minētas daudzas Eduarda Veidenbauma dzejas alūzijas arī citos tekstos, kas saistīti ar viņa laikmeta literārajiem strāvojumiem (naturālisms un citi).

Raksts ir viens no pirmajiem mēģinājumiem izvērtēt latviešu literatūras klasiķu darbus atbilstoši 20. gadsimta otrās puses un 21. gadsimta sākuma perioda principiāli jaunajām literatūrteorētiskajām nostādņēm, pie kurām neapšaubāmi piešķaitāma intertekstualitāte kā novatoriska Rietumu pasaules literatūras teorija.

Raksturvārdi: intertekstualitāte, palimpsests, autora refleksivitāte, alūzija, recipients.

Vai jums ir gadījies, kādreiz pastaigājoties mežā, piepeši atrast avotiņu, kas, mutuļojot un smiltis lēni griežot, izplūst starp zaļām un sirmām sūnām? Visapkārt milzīgas priedes, bērzi un ozoli, bet saules stars tomēr paretam iezib arī avotā, tad, liekas, tur kaut kas atspīd un vizuļo, it kā tas būtu kāds sens raksts ar divainām zīmēm, tad izdziest, lai atkal varētu parādīties cits teksts, – vārds nomaina vārdu, rinda veidojas aiz rindas, bet jums šķiet, ka skatāties audumā, kas sastāv no tūkstošiem dzīparu, kuri visi kopā veido jaunu un vēl nelasītu tekstu. Nacionālās dzejas pirmavots, latviešu lirikas pirmsākumi, latviešu literatūras vārdi, kas izdzīvo savu mūžu, uzkrājuši daudzās kultūrās un literatūrās iegūtas nozīmes. Vārds runā ar sevi un visām savām nozīmēm, bet vārds runā arī ar citu vārdu, kļūstot par teksta audumu. Viens literārais teksts ieplūst citā literārajā vai arī neliterārajā tekstā, veidojot jaunas sakarības un nozīmes. Teksts nekad nav vientuļš,

tas vai nu slēpti, vai arī atklāti korelē ar citiem tekstiem pat tad, kad autors to neapzinās. Latīņu izcelsmes termina *textus* etimoloģijā jau ietverta tekstūras nozīme – teksts ir savijums no dažādiem heterogēniem materiāliem, no vārdiem, no kuriem, kā to atzinis Mihails Bahtins, gan pirmām kārtām ar to domājot romāna vārdu, piemīt dialoga daba – to sauc arī par dialogitāti –, viens vārds ar visām savām vēsturiskā ceļā iegūtām nozīmēm “sarunājas” ar citiem vārdiem, tāpat kā viens teksts nepārtraukti ir dialogiskās attiecībās ar citiem tekstiem, kā to atzīst Jūlija Kristeva, pārnesot Mihaila Bahtina ideju no vārda uz intertekstualitāti.

“Teksts ir bezgalīga tekstu attiecību spēle, tāpēc intertekstualitāte ir atvērts process, kas atklāj nebeidzamu teksta jēgas padziļināšanu,” raksta Oliveris Šeidings darbā “Intertekstualitāte”.¹ Zilas debesis ar baltiem padebešiem atspīd avotā, un šā romantiskā prototeksta dialogs ar tam līdzīgiem prototekstiem raisa tipisku konteksta attiecību spēli: ilgās pēc dienvidiem, nevīstošām rozēm, “laimības” ir vārdu un tekstu kodu “sasaukšanās” rezultāts – vārds atpazīst vārdu, teksts atpazīst kontekstu, un intertekstualitāte funkcionē. Kādā veidā, kā tas notiek, tas jau ir literatūrzinātnes pētniecības darbs – vai tā ir retorika, hermeneitika, strukturālisms, visbeidzot, lasītāja recepcija, kas atpazīst un dekodē intertekstualitātes izraisīto enerģiju, – tas viss ir tālākās analīzes darbs. Eduarda Veidenbauma teksts saslēdzas ar veselu kultūrtekstu tīklu (teiksim, vācu romantismu) un iegūst savu kultūrvēsturisko orientāciju. Notiek “mnemoniska kultūras konstrukcija”, kā to apzīmē Oliveris Šeidings.² Iespējams, ka tieši tādēļ mums liekas, ka avotā piepeši pazib vēl citi dzēsti vai izdzisuši teksti – Eduarda Veidenbauma rindas ir uzrakstītas uz kāda senāka manuskripta, to saucam par palimpsestu, atzīstot šā termina autora Žerāra Ženeta teoriju par otrās pakāpes literatūru.³

Eduarda Veidenbauma dzejolis “Kā gulbji balti padebeši iet” ir klasisks dzejas intertekstualitātes paraugs, jo apvieno sevī daudzas “individuālās un kolektīvās uztveres” īpatnības, kā apgalvo vācu zinātnieks Vilhelms Foskampš⁴ minētajā Olivera Šeidinga rakstā. Dzejolis turklāt ir izteiksmīgs Veidenbauma pašrefleksijas paraugs. Ievērojot Ženeta klasifikāciju, kurā viņš intertekstualitātes vietā lieto precīzāku apzīmējumu “transtekstualitāte”, varam teikt, ka šis dzejolis ir tipiska hipertekstualitātes izpausme. Hipertekstualitāte nozīmē, ka tajā fiksēta korelācija starp kādu prototekstu (hipotekstu) un doto dzejnieka darbu (hipertekstu), kā arī nosakāmi dažādi tekstu transformācijas veidi. Ženets izšķir rotaļīgos, satīriskos un nopietnos hipertekstus ar tiem atbilstošiem izteiksmes līdzekļiem (parodija, pastišs, travestija, izjokošana, transpozīcija, atdarinājums). Tomēr Ženeta klasifikācijai nebūtu jāseko burtiski, jo tad mēs drīz vien nonāktu pie nepareiziem secinājumiem. Dzejolis “Kā gulbji balti padebeši iet”, protams, nav ne parodija, ne pastišs vai travestija, kaut gan Veidenbauma dzejā šim stila figūrām ir

¹ Scheiding, O. Intertextualität. In: *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft*. Hrsg. A. Erll, A. Nünning. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005, S. 53.

² Turpat, S. 55.

³ Šeit un turpmāk par šo teoriju: Genette, G. Palimpseste. Die Literatur auf zweiter Stufe. https://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/v/littheo/methoden/intertextualitaet/darstellungen/kopp_genette.pdf [sk. 04.06.2020.]

⁴ Citēts pēc: Scheiding, O. Intertextualität, S. 55.

liela intertekstuāla nozīme (baznīcas tekstu parodija vai travestija). Mūs interesē Ženeta doma par palimpsestu kā kultūras atmiņas iemiesojumu, kā kāda literāra procesa apliecinājumu. Pie nopietnajiem hipertekstiem zinātnieks pieskaita tādus tekstus, kuros vērojama kāda hipoteksta stila vai tēmas transpozīcija, tas pilnībā atbilst vismaz pirmajām četrām rindām:

Kā gulbji balti padebeši iet,
Tiem vēlētos es līdza tālu skriet,
Tur tālumā, kur ziemas nepazīst,
Kur rozes mūžam zied un nenovist.

Atšķirībā no Ženeta, kuram literatūras laikmeti un stili nav pats svarīgākais apstākļi, lai atklātu slēptās intertekstualitātes sakarības, mēs tomēr pievērsīsim uzmanību spilgti izteiktajam romantiskās atribūtikas kompleksam, turklāt nepretendējot uz to, ka Veidenbauma dzejolis ir kāda hipoteksta palimpsests. Tas neapšaubāmi norāda uz vairākiem romantisma kompleksiem: debesis kā tipisks romantisma bezgalības simbols (tiekšanās uz nekad neaizsniedzamo tāli), mākoņi kā mūžīgas mainības simbols un, visbeidzot, gulbji, kuru simbolika ir vēl sarežģītāka, jo tās tradīcija konstatējama jau kopš antīkā laikmeta. Izteiksmīgi fiksēts tā sauktais romantisma dienvīdu komplekss, kas tik bieži apspēlēts arī mūsdienu postmodernisma literatūrā.

Priekšstats par Dienvīdu zemi (“pēc kaut kā cēla un nezināma sirds ilgojas”⁵), kur krāšņā daba sagaidīs skumjās un ilgās nogrimušo individu, lai dotu tam laimīgu dzīvi, tik bieži atkārtojas romantiķu darbos, ka šeit nav vajadzīgs pat viens konkrēts teksts, lai to pierādītu.

Faktiski jau pirmsromantisma literatūrā izveidojas idealizēts priekšstats par Grieķiju un Itāliju kā “laimības zemēm”, kuras kādreiz sasniegt ir dzejnieka dzīves mērķis. Šajā ziņā tipisks piemērs ir Gētes proponētā Itālija, kas jau no bērnības bija viņa sapņu un ideālu zeme un noveda pie “bēgšanas” uz Dienvīdu nevīstošo ziedu un mākslas (tai skaitā arī antīkā laikmeta nepārspēto paraugu) pasauli. Izcils šā dienvīdu kompleksa paraugs, protams, ir Gētes “Ceļojums uz Itāliju”, vēlāk daudzu vācu romantiķu iedvesmas avots. Domāju, ka Rolāna Barta pazīstamais citāts par intertekstu ir daudz precīzāks un ietilpīgāks par Jūlijas Kristevas lozungu, ka “katrs teksts ir veidots kā citātu mozaika”, kāda cita teksta absorbācija un transformācija.⁶ Barts savukārt uzsver interkulturālo aspektu, kad raksta par tekstu kā “citātu savijumu”, papildinot teikto ar frāzi, ka citāti nāk no “tūkstošiem kultūras fokusu”:

⁵ Tā gan nav Veidenbauma dzejas rinda, kaut tautas tradīcijā dziesmas “Es zinu, visi mani nievā ..” vārdiem pieraksta Veidenbauma autorību. Veidenbauma rakstos šāda dzejoļa nav, tomēr ir divi Treimaņa-Zvārguļa dzejoļi, no kuriem radušies šīs dziesmas vārdi – M. Rižija komentārs.

⁶ Kristeva, J. Bachtin, das Wort, der Dialog und der Roman. In: *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*. Hrsg. W. Jens. Bd. 3: Zur linguistischen Basis der Literaturwissenschaft II. Frankfurt am Main: Athenäum-Verlag, 1972, S. 345–375.

[..] teksts neveidojas no vārdu virknes, kurā atklātos viena, savā ziņā teoloģiska (Autora – Dieva – vēstījuma) jēga, bet tas ir daudzdimensiju telpa, kurā vienojas un viena otru apstrīd dažādas rakstības, no kurām neviena nav oriģināla: teksts ir austeris no citātiem, kuri nākuši no tūkstošiem kultūras fokusu.⁷

Neiedziļinoties intertekstualitātes koncepcijās, atzīmēsim tikai to, kas šķiet visvarīgākais mums, lai labāk izprastu Veidenbauma dzejoļa kontekstuālo problemātiku. Šķiet, literatūrā nav viena teksta references, uz kuru tad varētu atsaukties kā neapšaubāmu palimpsestu, tāpēc te drīzāk ir runa par sistēmisku referenci, kas saistīta ar jau agrāk minēto intertekstualitātes kultūratmiņas orientāciju, kuru pašlaik Rietumu literatūrzinātne intensīvi apgūst dažādos aspektos. Līdztekus antikās pasaules avotiem (intensīvas Horācija studijas un atdzejojumi) Veidenbaums tikpat radoši apgūst vācu romantismu, galvenokārt pievērsoties klasiķiem ar sociāliem un arī anakreontiski iezīmētiem akcentiem, kas acīmredzot viņam lieti noder oriģināldzejā. Raksturīgi, ka Jēnas agrīnais romantisms ar Vilhelmu Heinrihu Vakenroderu, Ludvigu Tiku un Novālisu, manuprāt, neiezīmējas dzejnieka palimpsestā. Veidenbaumam vispār ir neraksturīgi kavēties teiku un leģendu vai latviešu dievību mitoloģijā un pasaulē, kas tik tipiski Auseklim, tāpat slavēt kristietību, kā to proponēja Novāliss. Latviešu folkloras zelta ābols neiekrīt Veidenbauma dzejas avotā, kaut gan pati ābele, šķiet, zaro kaut kur pavisam tuvu dzidrajiem ūdens atspulgiem. Veidenbaums ievēro Horācija doto dzīves padomu:

Kur egle slaikā, baltajai papelei
Klāt zarus sniedzot, pakrēslī izplata,
No stāva krasta ātros viļņos
Avota ūdens kur upē steidzas,

Tur viņu nest liec, smaržīgas nardes ar'
Un sārtas rozes, pārāk kas ātri vīst,
Līdz laiks vēl atļauj, līdz vēl liktens
Griezis nav dzīvības diegu vājo.⁸

Veidenbauma intertekstualitāte nepastarpināti atklājas viņa atdzejojumos. Anakreontiski dzīvespriecīgais un mirkli baudošais fons dzejniekam, tāpat kā romantiski skumjās ilgas pēc "laimības", vajadzīgs galvenokārt kontrastam: te ir tavas ilgas pēc tālās idealizētās zemes, bet šeit ir neizbēgamā atziņa par dzīves sociālo netaisnību un paša eksistences īslaicīgumu, par tuvo nāvi. Heinriha Heines, Frīdriha Šillera un Horācija atdzejojumi izvēlēti galvenokārt traģiska konflikta referenci oriģināldzejā, tas ir īpašs intertekstualitātes "treniņš", kurā Eduards Veidenbaums aprobē sev raksturīgo eksistences izpratni.

⁷ Barthes, R. Der Tod des Autors. In: *Texte zur Theorie der Autorschaft*. Hrsg. F. Jannidis, G. Lauer, M. Martinez, S. Winko. Stuttgart, 2000, S. 190. Šeit citēts pēc: Barts, R. Autora nāve. Tulk. A. Skrābāne. *Grāmata*, 1992, V/VI, 21. lpp.

⁸ Veidenbaums, E. *Kā gulbji balti padebeši...* Rīga: Liesma, 1967, 153. lpp.

Vācu zinātnieks Manfrēds Pfisters klasificē intertekstualitātes references, kas interesantas arī salīdzinājumā ar Eduarda Veidenbauma atdzejojumu un oriģināldarbu attiecībām. Pirmā no tām ir pati referencialitāte, ar kuru autori saprot tematisko aspektu, tas ir, kāda sveša teksta atklāsmi dzejnieka darbos.⁹ Šeit saskare ir tieša un nepārprotama: steidzies baudīt dzīvi, bet arī cīnies par to! Frīdriha Šillera “Jātnieku dziesma” ir nepārprotams tematisks korelēts intertekstualitātei:

Nu taisāties, biedri, nu jāsīm viss bars
Uz kauju, uz svabadu dzīvi!

.....

Iz pasaules brīvība nīcin nīkst,
Tik kalpību ieraudzīt vari;
Pie kājām viltīgiem blēžiem slīgst
Tie glēvie cilvēku bari.

.....

Met skumjas reiz projām pie malas!

.....

Tur kaujā pūš brīvības dvaša.¹⁰

Otrs kritērijs intertekstualitātei ir autora (un arī recepcijā – lasītāja) intertekstualitātes apzināšanās pakāpe, kura, domājams, Veidenbaumam ir visai augsta, – dzejnieks speciāli no plašā mantojuma vai kultūratmiņas izvēlējis tos tekstus, kas “pasaka priekšā” viņa tematiku un problemātiku. Autora pašrefleksijas pakāpe attiecībā uz intertekstualitāti arī ir acīmredzama un neapšaubāma. To apliecina ne tikai tekstu selektivitāte, bet arī ļoti radniecīgas rindas Veidenbauma veiktajos atdzejojumos un viņa oriģināldzejā. Salīdzināsim tikai vienu citātu no Šillera “Uzvaras svētki” ar dzejoli “Jau ziedoņa vēsmas no dienvidiem plūst”:

Priekus baudīsim šodien!
Rīt varbūt jau dzīve beidzas.¹¹

Un oriģināldarbā:

Tad, kamēr vēl jaunība dzīslās mums rit,
Lai jautrībai neļaujam beigties.
Kad miršanas tumšajā stunda reiz sit,
Uz mieru lai varam tad steigties!¹²

⁹ Pfister, M. Konzepte der Intertextualität. In: *Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Hrsg. U. Broich, M. Pfister. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1985, S. 26.

¹⁰ Turpat, S. 131–132.

¹¹ Veidenbaums, E. *Kā gulbji balti padebeši...*, 139. lpp.

¹² Turpat, 91. lpp.

Gribētos apgalvot, ka autora refleksivitāte ir tik spilgti izteikta visā Veidenbauma dzejā, bet recepcija profesionālu literatūrzinātnieku personā nonāk pie tā sauktā gaidu apvāršņa (*Erwartungshorizont*), kas nozīmē, ka, lasot atdzejojumus, mēs jau perspektīvā varam iztēloties un sagaidīt referentatīvas rindas paša autora darbos. Palimpsests faktiski nav vajadzīgs, jo autora elastīgums kā radošs princips to padara lieku. Hipoteksts un hiperteksts atrodas tik ciešā saiknē viens ar otru, ka varam runāt par transformāciju vai vietām pat par atdarināšanu, kas tuvojas pastišam. Katrā ziņā starp atdzejojumiem un oriģināldzeju vērojama neapšaubāma dialogitāte, kad gan semantiskie, gan arī ideoloģiskie akcenti apliecina savstarpēju pievilksnās un atpazīšanas pakāpi. Prototeksti – atdzejojumi – arī strukturāli iekļaujas oriģināldarbos, integrējas tajos.

Visbeidzot, atdzejas tekstu izvēle kā īpašs selektivitātes princips norāda uz mērķtiecīgu referencialitāti – Veidenbaums nav atdzejojis, piemēram, Novāliša garīgās dziesmas vai Jozefa Eihendorfa smalklirikas harmoniskos romantisma pantus. Vācu jaunromantisms un jūgendstils hronoloģiski nevar iekļauties Veidenbauma daiļradē, jo to pirmsākumi datējami ar 19. gadsimta pēdējo desmitgadi, kad dzejnieka jau vairs nav. Ietekmi uz viņa dzeju atstājis naturālisms, kura uzplaukums saistās tieši ar 80. gadiem. 1885. gadā Vācijā rakstnieks Vilhelms Ārents izdod naturālisma dzejnieku antoloģiju “Modernie dzejnieku raksturi” (*Moderne Dichter-Charaktere*), kas gan literatūras vēsturē iegājusi drīzāk ar negatīvu nekā pozitīvu vērtējumu, uzrādot jaunā sociāli kritiskā virziena poētiski deklaratīvo vājumus.¹³ Gadu vēlāk iznāk naturālisma teorijas un jaunās “dzejas revolūcijas” karognesēja Arno Holca krājums “Laika grāmata. Modernista dziesmas” (*Buch der Zeit. Lieder eines Modernen*) – acimredzot labākais naturālistu sniegums lirikā.¹⁴ Nav zināms, vai Veidenbaums lasījis šos avotus, kas gan ir ļoti iespējams, jo sakrīt ar viņa intensīvām studijām un vēlmi kāri tvert jaunākā literārā procesa norises. Turklāt daudzās gan nojaušamās, gan tieši fiksējamās alūzijas, kuru tik daudz vai katrā Veidenbauma dzejolī, netieši norāda uz radniecīgu intelektuālo atmosfēru. Piekrītot Kristevai, ka intertekstualitāte kā suverēna literatūras teorijas skola nekādā ziņā nav literāro virzienu un dzejnieku ietekmes “inventūra”, tomēr nevar ignorēt Veidenbauma “lirikas auduma rakstā” fiksētos “references signālus”, kā tos dēvē Žans Starobinskis, lai parādītu slēptos, neklātesošos *in absentia* “attieksmes tekstus”, kas atklājas kā “iniciālteksti”, “preteksti” vai izcelsmes teksti.¹⁵ Faktiski “alūziju marķieri” vai “alūziju indikatori”, kā tos dēvē Zuzanna Holthuisa savā izcilajā monogrāfijā par intertekstualitāti, lasītājiem kā teksta receptoriem referentatīvi parādās dzejoļa “Kā gulbji balti padebeši iet” jau piektajā un tai sekojošās rindās:

¹³ *Moderne Dichter-Charaktere*. Hrsg. W. Arendt. Berlin: [o. V.]. 1885.

¹⁴ Holz, A. *Buch der Zeit. Lieder eines Modernen*. Berlin: Verlag der Contumax GmbH&Co. KG, 1886.

¹⁵ Starobinski, J. Le texte dans le texte. In: *Tel Quel*, 1969, 37, p. 4–33. Zit. nach: Holthuis, S. *Intertextualität. Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1993.

Kam veltīgi laimību kāro tu, sirds?
Met projām reiz cerības tumšajā kapā:
No saulainām lejām ir mirstīgais šķirts,
Tam jādzīvo asaru dūksnājā slapjā [...].

Manifestētā teksta (Veidenbauma dzejas citāts) un attieksmes teksta (*in absentia*) ģenētiskā sakarība ir visai komplicēts process, kura pierādīšana nereti ir nepieciešama recipienta intelektuālā kompetence, kas uztver marķierus kā signālus gan tēmas, gan motīvu kopsakarībā. Tā, piemēram, par cilvēka “nolādēto likteni” būt darba vergam šajā briesmīgajā pasaulē, kur jāatsakās no “laimības”, refrenčiāli tuvs ir Arno Holca dzejolis bez virsraksta *Lass doch dein Schlagen, lass doch, mein Herz...*:

*Lass doch dein Schlagen, lass doch mein Herz,
Sieh, die Welt ist ein grausamer Scherz,
Überall gähnt es dich an: Verzichte!*¹⁶

Poētiski un stilistiski tas tuvs vācu dzejnieka rindām par cilvēka sociālo netaisnību. Šeit vēlreiz jāatzīmē, ka intertekstualitāte kā jauna literatūras teorija būtiski atšķiras no vecās literāro ietekmju un avotu skolas, kas mums sen pazīstama. Intertekstualitāte nepieprasa pierādīt faktu, ka dzejnieks ir vai nav lasījis tā vai cita autora darbus (un tad ietekmējies no tiem), intertekstualitāte salīdzina divus tekstus, kaut arī tos šķirtu gadu tūkstoši un cita pasaules izpratne. Tāpēc jau tas arī ir palimpsests. Tā, piemēram, Veidenbaumam nebūt nav vajadzējis baznīcā noklausīties kādu sprediķi, lai tas kā prototeksts atbalsotos viņa dzejā, vai arī lasīt pirms simt gadiem izdotu Bavārijas sprediķu grāmatu. Intertekstualitātei ir svarīgi saskatīt šo prototekstu kā palimpsestu, kā slēptu, “nodzēstu” tekstu, kas redzams kontrastīvā salīdzinājumā kā literārās mnemotehnikas vai literatūras kā kultūratmiņas elements. Bieži vien palimpsests atklājas sabiedriskās dzīves intelektuālajā atmosfērā – miljoni, piemēram, 19. gadsimta beigās runāja un domāja tāpat kā Frīdrihs Niče, kaut gan nebija lasījuši nevienu viņa darbu. Visspilgtākais piemērs te varētu būt filozofa populārā ideja par Dieva nāvi.

Bet atgriezīsimies pie mūsu autora darbiem: vēl citā dzejoli raksturīgas rindas, kas jo tuvas Veidenbauma domai par “saulainām lejām”:

*Ich kann ja die Seele nicht baden
In dem goldigen Sonnenschein.*¹⁷

Tāpēc vēl pārsteidzošāka ir kāda cita alūzija, kurai ir pavisam atšķirīga ģenētiskā izcelsme, bet kas tematiski piekļaujas Veidenbauma romantizēti sapņainajām ilgām pēc “laimības”. Tas ir kāds Cirihe 1801. gadā izdots reliģiska rakstura

¹⁶ Holz, A. *Buch der Zeit. Lieder eines Modernen*, S. 271. “Nepuksti, sirds [nozīmē: nepuksti ilgās pēc “laimības”], nepuksti, mana sirds [veltīgi kārojot skaistu dzīvi], Redzi, šī pasaule ir briesmīga, Tā visur tev draud: Atsakies!” [Šeit un turpmāk tulkojums mans – J. K.]

¹⁷ Turpat, S. 266. “Es nevaru dvēseli gremdēt / Saules zeltainajos staros.”

krājums “Spreidiķi slimiem, nabagiem, grūtsirdīgiem un mierināmiem cilvēkiem” (*Unterhaltungen in “Predigten für Kranke, Arme, Schwermütige und Trostbedürftige”*), kuru autors ir mācītājs un pedagogs Johanness Brunners.¹⁸ Šī negaidītā alūzija ir intertekstuāla parafrāze ar savu sintaktisko struktūru, taču tematiski ļoti tuva Veidenbauma rindām. Tas vēl jo pārsteidzošāk tāpēc, ka dzejniekam ir ļoti daudz pavisam citu veidu alūziju ar reliģiska rakstura tekstiem, kuri ir vai nu slēptā attieksmes teksta parodijas, travestijas, vai arī pastiši. Te preteksts *in absentia* skan bez ironijas, lai gan pilnīgas pārlicības par to nav, jo, iespējams, rindas “Kam veltīgi laimību kāro tu, sirds” zināmā rakursā un konfrontācijā ar “spreidiķi” var tikt uztvertas kā ļoti dziļi slēpta ironija (“nu redz, tie cienģtēvi taču arī spreidiķo “Met cerības projām reiz tumšajā kapā..., veltīgi tu ceri šeit gūt laimi un mieru...”). Spreidiķa teksts skan: “Ak, cilvēk, velti tu tiecies pēc miera, ja tu domā, ka tā tu varēsi pilnīgi atbrīvoties no sāpēm un rūpēm. Tu šeit nekur neatradīsi pilnību, ne cilvēkos, ne apstākļos. Visur, kur tu lūkojies, ir tikai grūtības un rūpesti.”¹⁹ Veidenbauma dzejā vispār daudz alūziju ar reliģiskiem motīviem, brīžiem tie stilistiski pārvēršas līdz nepazīšanai un kļūst par pastiša vai parodijas viegli izmantojamu materiālu, iegūstot semantiski pretēju nozīmi, piemēram, “Tik pacieties, debesis labāki būs!”, kas gan ir it kā citēts “cienģtēva” spreidiķis, tomēr vērtējams kā satīriskā hipoteksta variants (līdzīgi travestijai, kad par augstām lietām (apsolitā paradīze pēc nāves) tiek runāts ar izsmieklū).²⁰ Franču-amerikāņu literatūrzinātnieks Mišels Rifatērs, vērtējot šādu literatūrsemiotikas gadījumu intertekstualitātes kontekstā, šo transformāciju sauc par “nozīmes pārvēršanu (līdz nepazīšanai)”, lietojot oriģinālterminu *distorting meaning*, ar to saprotot paradoksu, nonsensu u. tml.²¹ Tādu stilistisku figūru Veidenbauma dzejā ir daudz, taču nereti šādu alūziju saknes ir dziļi paslēptas un tik viegli nav atrodamas. Turklāt attieksmes teksts kā oriģināls var būt paslēpts no manifestētā teksta arī ar intertekstuālās parafrāzes palīdzību. Recipients sākumā var tikai nojaust, ka aiz kāda satīriskā hiperteksta acīmredzot slēpjas persiflāža (*Persiflage*, ar ko saprot asprātīgu, izsmejošu un arī kritisku kāda darba atdarinājumu), tomēr, tās izcelsmi un transformāciju meklējot, tēlaini izsakoties, jāizdara kultūrarheoloģiski izrakumi. Satīriski kritizējot “mūsu dzīves nozīmi” kā “tīrās muļķības”, dzejoli “Es domāju, ka pasaulē” lasām pazīstamās rindas:

Jo vēders – dievs visaugstākais,
Un katrs pats sev tuvākais,
Tiklīdz kā izsalcis.

¹⁸ Brunner, J. *Unterhaltungen in “Predigten für Kranke, Arme, Schwermütige und Trostbedürftige”*. Band 1. Zürich, 1801.

¹⁹ Turpat, S. 368. Oriģinālā: *Vergeblich strebst du nach Ruhe, o Mensch, wenn du diesselbe nur suchest in einer gänzlichen Befreiung von Leiden und Kummer. Du wirst hiernieder nirgends Vollkommenheit finden, weder an Menschen, noch in den Umständen.*

²⁰ Veidenbaums, E. *Kā gulbji balti padebeši...*, 21. lpp.

²¹ Berndt, F.; Tonger-Erk, L. *Intertextualität. Eine Einführung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2013, S. 101.

Var tikai nojaust, kāda, iespējams, grēku nožēlas sprediķa alūziju.²² Protams, šeit atkal ir semantikas paradoksāla kariķēšana *distorting meaning* veidolā.

Un, lūk, arī viens no iespējamiem attieksmes tekstiem, pirmteksts vai preteksts, kuru droši vien Veidenbaums nekad nav lasījis, bet kura radīto “intelektuālo atmosfēru” viegli varējis atpazīt reiz dzirdēta sprediķa priekšlasījumā vai reprodukcijā. Kādas Bavārijas provinces Mazo brāļu kapuciņu ordeņa “Dziesmu grāmatas vai Simt svētdienu un svētku dienu grēku nožēlas sprediķu” (1734) izdevumā lasām:

Vēders ir tavs Dievs,
izslāpusī mēle – tava baznīca,
bļoda un šķīvis – tavs altārs,
pavārs – tavs priesteris,
cepeša smarža – tava svētība.²³

Šo un Veidenbauma tekstu vieno arī Bībele, kurā tekstā Vēstulē filipiešiem 3:19 teikts: “Viņu Dievs ir vēders, un kauns viņiem ir gods; viņu prāts vērsts uz zemes lietām.”

Domājams, tas ir spilgts palimpsesta gadījums, kad aiz Veidenbauma rindām slēpjas vēl daudzu agrāk rakstītu pretekstu ēnas. Dzejnieka lirika ir ļoti bagāta alūziju un citu intertekstualitātes stila figūru krātuve.

Bet vai gan citādi varētu būt? Latviešu nacionālās dzejas avots plūst pa brīnišķu meža ainavu, kur visapkārt tik daudz noslēpumaina un skaista... Mūsu lirikā nav neviena teksta, kas nebūtu iespaidojies no krāšņās apkārtējās dabas un kultūras pasaules. Barts reiz izteicās, ka, piedzimstot dzejniekam, viņš vienmēr ienāk kāda konteksta pasaulē, tāpēc katrs viņa teksts ir kā audums, kas sastāv no “citātiem no atšķirīgām kultūras vietām... Teksts ir sastādīts no dažādiem rakstiem, kas radušies atšķirīgās kultūrās un sarunājas cits ar citu, parodē cits citu, apšaubā cits citu.”²⁴ Veidenbauma dzejas auduma raksti pilnībā apstiprina šo dziļo Barta domu. Kultūras apziņa un kultūras atmiņa caurstrāvo visu Veidenbauma liriku.

Laikmeta konteksts neapšaubāmi ieaudis Veidenbauma tekstos savus rakstus. 19. gadsimta 80. un 90. gadu sākums ir arī naturālisma kā spēcīga strāvojuma periods.

Intertekstuāls salīdzinājums, piemēram, ar toreizējo vācu naturālisma liriku apliecina Veidenbauma fascinējošo reakciju uz sociālās īstenības atspoguļojumu. Tādas ir dzejoļa “Kā gulbji balti padebeši iet” četras noslēdzošās rindas:

²² Veidenbaums, E. *Kā gulbji balti padebeši...*, 35. lpp.

²³ Burghusiano, C. *Seraphisch-Buß- und Lobanstimmender Wald-Lerchleins*. Zehnter Jahrgang. *Hundert Sonn- und Feyer-Tags Predigten*. Jg. 2 (1). Am zwanzigsten Sonntag nach Pfingsten. Capuciner-Orden der Bayrischen Provinz: 1734, S. 344.

²⁴ Barthes, R. *Der Tod des Autors*, S. 190.

Kur dzelži un cirvji bez rimšanas klauz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur sauc,
No stiprākā samīts, vājāks kur lūst
Un asins un sviedri ik dienas kur plūst.²⁵

Naturālisma lirikas antoloģijā ir daudz dzejoļu, kurus lasot atmiņā neviļus ataut Veidenbauma rindas par sociālo netaisnību 19. gadsimta beigās. Karla Henkela darbā “Strādnieka dziesma” (*Das Lied vom Arbeiter*) atainotā smaga darba aina ļoti radniecīga Eduarda Veidenbauma rindām:

*Es stammt und dröhnt mit dumpfem Ton
Und qualmt und raucht ringsum,
Und Mann an Mann in schwerer Fron
An seinem Platze stumm.
Der Hammer sinkt, die Esse sprüht,
Das Eisen in der Flamme glüht.*²⁶

Alūziju tipoloģija šeit nepārprotama. Iespējams, tas ir gadījums, kuru apraksta Umberto Eko, kad vērojamas līdzīgas intertekstuālas struktūras, kuras izpaužas, “reducējot dažādus priekšmetu [attēlojumus] uz vienu un to pašu homogēno atveidojuma iespēju”.²⁷ Teksti sasauca viens ar otru vai, kā saka, savstarpēji referē. To sauc par heterointertekstuālām relācijām starp dažādu autoru tekstiem atšķirībā no autointertekstuālām relācijām, kad intertekstualitāte izpaužas starp viena autora (Veidenbauma) dažādiem tekstiem.²⁸ Veidenbauma lirika ir intertekstuāli ļoti bagāta ar dažādām apzinātām vai neapzinātām pretekstu relācijām, no kurām ilustrācijām varējām izmantot tikai dažas visraksturīgākās rindas. Dzejnieka lirikas kodi gaida savu 21. gadsimta recipientu, lai visā tās bagātībā atklātu tekstus kā bezgalīgas un vienmēr semantiski jaunas nozīmes.

Intertextuality of Veidenbaums's poetry

Juris Kastiņš

The article is focused on the analysis of Eduards Veidenbaums's lyrics from the venture point of the theory of intertextuality, thus bridging Latvian poetry with modern schools of Western European and American literature in the second half of the 20th century and the first decade of the 21st century.

²⁵ Veidenbaums, E. *Kā gulbji balti padebeši...*, 9. lpp.

²⁶ *Lyrik des Naturalismus*. Hrsg. J. Schutte. Stuttgart: Philipp Reclam jun. Verlag, 1982, S. 117. “Viss dobji dun un rēc, / Visapkārt dūmi kūp un ceļas, / Un vīrs pie vīra smagā darbā / Stāv savā vietā kluss, / Krit āmurs, dzirksteles met skurstenis, / Dzelzs liesmā kaist.”

²⁷ Eco, U. *Einführung in die Semiotik*. München: dtv, 1972, S. 361.

²⁸ Turpat, S. 45.

Scholars have based the theoretical considerations on intertextuality, cultural memory (mnemonic cultural construction, etc.), palimpsest and other concepts developed by Mikhail Bakhtin and Julia Kristeva, as well as outstanding German (Oliver Scheiding, Ulrich Broich, Manfred Pfister, Susanne Holthuis), French (Gerard Genette, Roland Barthes), and American (Michael Riffaterre) scholars.

The analysis of Eduards Veidenbaums's poems, specifically the text *White clouds are passing like swans* (Kā gulbji balti padebeši iet), clearly demonstrates its palimpsest character and hypertextuality. In terms of the concept of cultural memory, the text can be classified as a palimpsest of Romantic era. The analysis contains many allusions to Eduards Veidenbaums's poetry in other texts related to the literary trends of his time (naturalism and others).

The article is one of the first attempts to evaluate the works of Latvian literary classics in accordance with the fundamentally new literary theoretical assumptions of the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century, which undoubtedly include intertextuality as a state-of-the-art theory of Western literature.

Keywords: intertextuality, palimpsest, author's reflexivity, allusion, recipient.

Veidenbauma atskaņu asimetriskais simetriskums

Raimonds Briedis

Eduarda Veidenbauma dzejas korpuss ir salīdzinoši neliels, taču liecina par apzinātiem dzejnieka poētiskajiem meklējumiem sava laika dzejas kontekstā. Poētiskie meklējumi parādās arī dzejoļos lietotajās atskaņās un to poētiskajās funkcijās. Veidenbauma dzejas kopums tekstoloģiski ir neskaidrs, par viņa atskaņu savdabību varam spriest tikai pēc tekstiem, kas publicēti vai saglabājušies. Nav skaidra dzejoļu tapšanas secība, tikai daļa Veidenbauma dzejoļu ir zināmi rokrakstā. Iespējams, ka daļa atskaņu vai to poētisko iespēju meklējumus dzēsuši publicētāji un redaktori, sagatavojot tekstus publicēšanai un saskaņojot tos ar sava laika priekšstatu par tīrajām atskaņām.

Pētnieki, kas līdz šim interpretējuši Veidenbauma dzeju, lielākoties pievērsuši uzmanību tīrajām un netīrajām atskaņām (Rūdolfis Egle, Jānis Loja, Alfons Vilsons), fiksējot dzejnieka tiecību uz tīrajām atskaņām, izņemot Līviju Volkovu, kas līdztekus tam saskata Veidenbauma dzejā atskaņu poētisko iespēju attīstības meklējumus.

Iespējams, pateicoties antikajai dzejai, Veidenbauma dzejā veidojas pretmets starp atskaņoto un neatskaņoto dzeju. Dzejnieks izmanto dažādu garumu strofas, to dažādais atskaņojums ļauj strofā ieviest asimetriju un būt dzejolim neparedzamiem. Viņa izmantotās strofas nav jaunas latviešu dzejā, taču pārsteidz to lielā dažādība. Kopumā Veidenbauma dzejā dominē tiecība uz tīro atskaņu, saglabājas atskaņu skaniskās un ritmiskās funkcijas, taču vienā atskaņas pāra pozīcijā dzejnieks tiecas iekļaut vārdu, kas saistīts ar ikdienišķu runu, izmanto dažādas vārdšķiras, atšķirīga garuma vārdus.

Tā kā līdz laikam, kad tapusi Veidenbauma dzeja, nav iznākusi neviena latviešu dzejas poētika, viņa dzejas korpuss atklāj jauna dzejnieka meklējumus. Izmantojot uzkrāto, bet ne sistematizēto pieredzi, viņš dzeju attīra no nefunkcionāliem elementiem, tostarp pēta arī atskaņas iespējas. Netiecoties noliegt sava laika pieredzi, viņš saglabā 19. gadsimtam raksturīgos simetriskos elementus (tīras atskaņas, strofu simetriskos risinājumus), taču tiecas eksperimentēt ar iekšējo asimetriju (atskaņu izvietojums strofās, dažādu elementu konfrontēšana), kas ļauj viņa dzejai būt ritmiski, kompozicionāli un semantiski negaidītai un iepriekš neparedzamai.

Raksturvārdi: atskaņas, simetrija un asimetrija dzejā, strofas, poētika.

Eduarda Veidenbauma dzejas korpuss ir salīdzinoši neliels. Neskaitot atskaņas, kas izmantotas atdzejojumos, tajā izmantoti 444 atskaņu pāri. To ir nedaudz vairāk nekā Aspazijas dzejoļu krājumā “Sarkanās puķes” (299 pāri) vai Raiņa

krājumā “Tālas noskaņas zilā vakarā” (391), savukārt mazāk nekā Raiņa krājumā “Gals un sākums” (650). Kopumā viss Veidenbauma atskaņoto (un dažu neatskaņoto) dzejoļu apjoms ir salīdzināms ar sava laika krājumiem – tas varētu veidot vienu vai divus nelielus dzejoļu krājumus.

Visi būtiskākie Eduarda Veidenbauma biogrāfi un interpretētāji (Rūdolfs Egle,¹ Alfons Vilsons,² Līvija Volkova³) pievērsuši uzmanību dzejnieka atskaņām un to lietojumam. Valodnieks Jānis Loja izveidojis visplašāko pārskatu par Veidenbauma atskaņu kopumu.⁴ Interpretējot Veidenbauma dzeju un poētiku sava laikmeta kontekstā, visi pētnieki ir fiksējuši, ka dzejnieks izmanto gan tā sauktās tīrās, gan netīrās atskaņas.

Literatūrzinātnieks un teorētiķis Rūdolfs Egle, lielāku uzmanību pievēršot ritmikai, konstatē, ka “pat četrpēdu pantmēros gadās tādas nepareizas vai nabadzīgas atskaņas kā vienzilbnieki: *mūžs/grūž/pūš, krūts/grūts, sedz/mēdz* [..]. Div- un vairāksilbnieki: *kapā/slapjā, laikus/vaigus* [..].”⁵ Par oriģinālākām atskaņām Egle uzskata *zvans/Kants, skatāties, rau/ķīlu tev nav, svēts/sēts, Mētras/vētras, ēno/lēno*.

Literatūrvēsturnieks Alfons Vilsons, sekojot opozīcijai tīrās/netīrās atskaņas, raksta: “Ne visur dzejnieks valodas un formas jautājumos ir pietiekoši rūpīgs”, “arī atskaņas ne vienmēr tīras: “skuķes – puķes”, “lāsi – glāzi”, “gūt – trūd””, “atskaņas pavisam vienkāršas, arī to kārtība pavisam ikdienišķa”. Vai atbilstoši sava laika dzejas vērtējumiem min, ka “atskaņas Veidenbauma dzejā nekalpo formalistiskiem trikiem, savas virtuozitātes demonstrēšanai, bet satura pilnīgākai atklāsmei”. Vilsons konstatē, ka atskaņas palīdz sadalīt saturu mazākos nogriežņos, “vieglāk uztveramās satura vienībās”.⁶

Literatūrvēsturniece un Veidenbauma biogrāfe Līvija Volkova piedāvā modernizētu Veidenbauma skatījumu. Tam, ko Egle sauc par “nepareizu”, viņa, jau balstoties citā kontekstā, parāda, ka Veidenbauma dzejā iespējams meklēt vēlāka laika novitāšu aizsākumu latviešu dzejā – gan jaunus pavērsienus kompozicionālajā risinājumā, gan atskaņu papildfunkcijās, gan arī saskaņojumā, iezīmējot iespēju, ka ar Veidenbauma izvēlētajām atskaņām (*zvans/Kants, laizi/maize, gaismā/plaisma*) saistāms asonanšu aizsākums.⁷

Aplūkojot 444 atskaņu pāru kopumu, nākas rēķināties ar to, ko mēs zinām par Eduarda Veidenbauma dzejas korpusa veidošanos.

¹ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926.

² Vilsons, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbs. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 1. sēj. Rīga: LVI, 1961.

³ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979.

⁴ Loja, J. Atskaņas Ed. Veidenbauma dzejā. *Celtne*, 1937, Nr. 3. Jānis Loja žurnālā “Celtne” piedāvā statistisku pārskatu par Eduarda Veidenbauma dzejā izmantotajām atskaņām, neizvēršot analīzi, bet minot, ka “E. Veidenbauma atskaņas nevar tikt atzītas par bagātām [t. i., daudzveidīgām – R. B.]”, taču “šie statistiskie dati liecina par to aprīnojamu formas vienkāršību, ar kuru E. Veidenbaums sasniedzis lielu māksliniecisko pilnību”.

⁵ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 186. lpp.

⁶ Vilsons, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbs, 116. lpp.

⁷ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 51.–53. lpp.

Pirmkārt, tas nav uzticams, jo lielai daļai dzejas nav pamattektu; otrkārt, publicēto tekstu variācijas paredz, ka Veidenbaumam, iespējams, ir bijušas atkāpes no ierastās atskaņošanas normas vai neveiklības, kuras ir novērsuši publicētāji; treškārt, lielākoties nav skaidra dzejoļu tapšanas hronoloģiskā secība (kaut gan ir skaidrs, ka dzejoļi tapuši īsā laikposmā), kas citu autoru gadījumā varētu parādīt pakāpeniskas pārmaiņas vai ļautu ieraudzīt viņu poētiskos meklējumus. Iespējams, Veidenbaums ir bijis novatoriskāks, nekā to mums liecina dzejas teksti, taču arī tad, ja zināmi ir tikai teksti, kas saglabājušies un publicēti, jāsecina, ka tieši tie ir ietekmējuši gan Veidenbauma laikabiedrus, gan potenciāli vēlāko paaudžu dzejniekus, liekot ieraudzīt atskaņas lomu ne tikai skaniski un ritmiski, bet jau plašāk – dzejoļa struktūrā.

Līdzšinējās publikācijas atšķirīgos sakārtojumos lielākoties aktualizējušas gandrīz visus Veidenbauma dzejas tekstus (kopā ar katram laikam raksturīgu dzejnieka “lēģendu”). Viena krājuma apjoms (izlases parasti ir viens neliels sējumiņš) radījis priekšstatu par ļoti koncentrētu dzejas kopumu, kurā katrs atsevišķais elements atrodas ciešās attiecībās ar visu dzejas korpusu. Samērā nelielā dzejoļu skaitā redzam asimetrisku pretmetu, kas veidojas korpusa iekšienē – atskaņota/neatskaņota dzeja. Dominē atskaņoti dzejoļi, taču atsevišķi (4) dzejoļi ir neatskaņoti. Iespējams, ka neatskaņotās dzejas impulss ir Horācija latviskojumi,⁸ taču tematiski tie nav tieši Horācija satura atvasinājumi, tādējādi veidojot patstāvīgus neatskaņotus dzejoļus kā pretmetu sabalsotajām strofām.

Atskaņoto dzejas daļu veido atšķirīga garuma strofas un to kombinācijas – simetriskās divrindes ar blakus atskaņojumu, simetriskās četrindes ar dažādu atskaņojumu, turklāt dzejoļa ietvaros ievērojot gan atskaņojuma simetriju (abab; a0a0), gan asimetriju (izmantojot dzejoļi vairākas četrindes, kur katrā pantā lietots atšķirīgs, bet mērķtiecīgs atskaņojums), sešu vai vairāk vārsmu strofas, kurās izmantota lielāka atskaņojuma dažādība, strofas ietvaros veidojot asimetrisku pretmetu (ababcc, aabbcddcdee). Turklāt – vienā garākā strofā vai strofu kārtojumos (vienā dzejoļi) Veidenbaums var izmantot dažādus atskaņošanas veidus (kombinējot tradicionālos blakus, krustenisko, gredzena atskaņojumus), taču nevis nejauši, bet, šķiet, apzināti, panākot strofas/dzejoļa simetriskajā izveidojumā asimetrisku efektu un pretstatā ritmiskajam automātiskumam asimetrizējot atskaņojumu. Pārskatot dzejoļu kopumu, šķiet, ka Veidenbaums rakstot tiecas ne tikai “pierakstīt” domu, bet arī izmēģināt dažādās iespējas, ko piedāvā atšķirīgās sava laika tradicionālās poētiskās formas, atskaņojuma veidi un to savienojuma iespējas. Paradoksāli, bet, pārskatot dažādo atskaņojuma veidu izmēģinājumus, Veidenbauma dzejas kopumā nav rodams daudz stingro strofu,⁹ kuras, lai apliecinātu savu poētisko varēšanu, izmēģinājis ne viens vien klasiķis. Acīmredzot dzejnieka uzmanības centrā bijušas savam laikam tradicionālās strofas un to iespējas.

Atskaņojuma dažādība un variācijas ļauj ieraudzīt, ka autors nav ļāvis dzejas ritma un atskaņojuma automātiskumam, bet atskaņojumi un to veidi ir apzināta

⁸ Horācija dzejoļu latviskojumi, kas iekļauti Veidenbauma dzejas apkopojumos (līdztekus atskaņotajiem tulkojumiem) palīdz nostiprināt priekšstatu par neatskaņoto dzeju.

⁹ Tikai dzejoļis “Kam veltīgi dārgo laiku tērē” veidots soneta formā.

izvēle. Turklāt dzejnieks spēlējas ar atskaņojuma iespējamām variācijām, tiecoties dzejoļa saturu atklāt ar dažādiem formas elementiem. Atskaņošanas formulas it kā nav jaunas, tām analogus risinājumus atradīsim citu Veidenbauma laikabiedru darbos (vai garīgajās dziesmās), taču lielākā darbu skaitā (citu autoru darbos) tās kļūst iepriekš paredzamas, bet Veidenbauma dzejā strofu un atskaņojuma veidu koncentrācija un dažādība nodrošina daudzveidību. To atšķirība un neparedzamība nodrošina dzejas uztveres dzīvīgumu un mainīgumu. Ņemot vērā Veidenbauma dzejoļu samērā nelielo skaitu un ārēji necilo veidolu, pārsteidz atskaņojuma dažādība.

aa	aa AA
aabb	aabb AABB AbAb
aabbcc	AABBCC AAbbCC..
aabbccdd	aabbCCDD..
aabbccdde	aabbCCDDEE
aabbcdcdee	aabbcdcdee
aabddbeefggf	AAbbCCdEeFfgg
abab	abab ABAB aBaB AbAb
ababcc	ababCC AbAbcc
ababcddc	ababcddc aBaBCddC
ababccdd	aBaBccDD
ababccddeed	ababccddeed
ababcdcdefef	AbAbcdcdefef
ababcdcdefefghgh ii	aBaBcdcdEeFfghghii
ababcdcdeffeghhgijjklk	ababcdcdeFFegHHgijjklLk
0a0a	0a0a
0a0a0b0bcdcddefef	0a0a0b0bCdCdEfeFf
0aacddc	0AAcDDc
abab0c0c0d0d	abab0c0c0d0d

Eduarda Veidenbauma dzejoļu atšķirīgais formālais risinājums palīdzējis visiem viņa dzejas apkopojumu vai izlašu sakārtotājiem. Veidojot dažādās Veidenbauma dzejas izlases, izmantoti dažādi tematiskie principi. Lai arī vieni un tie paši dzejoļi sakārtoti dažādā secībā, tie, līdzīgi spēļu kārtim, dod iespēju veidot dažādas variācijas, bieži vien neļaujot līdzās nonākt līdzīgi atskaņotiem dzejoļiem, resp., nekļūstot iepriekš paredzamiem.

Vērtējot izmantotās atskaņas pāros, jāteic, ka arī atskaņas būtībā nav jaunas. Veidenbaums netiecas izdomāt atskaņas, veidot poētiskus jaundarinājumus, bet izmanto vārdus, kas iederas ikdienišķā valodā (lai atceramies – *kaps/slaps, darbs/tārps, maza/burlakas*). Protams, būtu nepieciešams plašāks atskaņu korpus, lai varētu noteikt dzejnieka jaunieviešumus. Hipotētiski šķiet, ka Veidenbaums varētu būt ieviesis (vai veiksmīgi izmantojis) vienā atskaņu veidojošā pāra pusē ikdienišķās runas vārdus.

Kopumā Veidenbauma atskaņu korpusā vērojama tiecība uz tīrās atskaņas dominantu, kas atbilst vispārējai tendencei arī vēlākā laika latviešu dzejā. Tīrās atskaņas Veidenbauma dzejā veidojas 335 no 444 pāriem. Neveidojas bieži atskaņoti vārdi vai atskaņu ķēdes.

Eduards Veidenbaums nemēģina arī paplašināt atskaņu kopumu – “izlēkt” no sava laika tradīcijas, taču atskaņu izvēli nosaka apzināti motīvi. Par īpašu uzmanību pret atskaņām liecina arī Līvija Volkova, atsaucoties uz dažām loksniem, kas saglabājušās Veidenbauma arhīvā un rāda viņa mēģinājumu veidot atskaņojumu saknes patskanī un sekojošos līdzskaņos balstītu saskaņojumu sarakstu kā potenciālu pamatu kreisās/saknes atskaņām. Taču Volkovas monogrāfijā publicētā saraksta daļa¹⁰ ietver vārdus, kas **nav** izmantoti mums pieejamajos darbos (izņemot: *luga/suga*). Savukārt pieejamajos darbos izmantotas galvenokārt atskaņas, kurās saskaņa veidojas uzsvērtajā zīlbe un vārda izskaņā. Variācijas ir minimālas. Spilgtākais piemērs (jau Rūdolfa Egles minētais *zvans/Kants*), pārējās variācijas skar patskaņa garumu. Tās savulaik varēja klasificēt kā netīrās atskaņas, plašāk netiecoties izvērst atšķirības atskaņu pāra izskaņās. Kā interesants, līdz galam neizprasts vai neizstrādāts paņēmieni tas var tikt uztverts/iezīmēts, taču, lai runātu par apzinātu izvēli, – pietrūkst plašāku materiālu.

Atkāpju no tīrajām atskaņām Veidenbauma dzejā salīdzinoši maz. Tas neliecina par konsekvenci attālināties no atskaņas fonētiskās iedabas, bet izmantot dabiskā skanējuma iespējas, kaut gan dzejas frāzē Veidenbaums pieļauj arī atskaņas variēšanos saknē vai izskaņā (kā: *mantu/samtā*).

Vienzīlīgo vārdu dominante redzama arī tajos atskaņu pāros, kuros sastopamas fonētiskas atšķirības. Atsevišķos atskaņojumos tiek mainīta saknes zilbes patskaņa kvalitāte (*redz/mēdz*), taču arī šīs izmaiņas rāda, ka Veidenbaums tomēr orientējas uz skanējumu – fonētiski saskan *gals/balss, mirdz/sirds, prāts/šņāc, plauks/draugs*. Atskaņu pāri ar transformētu labo – izskaņas – pusi paliek atsevišķi izņēmumi (*zvans/Kants, pilns/silts, dievs/priecāties*). Vienzīlīgajās un divzīlīgajās atskaņās izmaiņas skar lielākoties uzsvērtajam patskanim sekojošo līdzskani – nebalsīgais mijas ar balsīgo $k > g$; $p > b$; $t > d$; $s > z$ (*laiks/vaigs, kaps/labs, iet/zied, iss/drīz*), mijas šņāceņi (*spoži/koši*), reti ir gadījumi, kad izskaņa atšķiras (*koši/spožums*). Labās puses transformācija nekļūst par īpašu paņēmieni, taču, turot prātā redaktorus,¹¹ kā arī atsevišķos iepriekš nosauktos gadījumus, tā netiek izslēgta.

Eduards Veidenbaums dzejā rēķinās ar tradīciju un poētisko pieredzi (latviešu valodā vēl nav tapušas poētikas!),¹² drīzāk to attīrot no liekā, nevajadzīgā un nefunkcionālā, apzināti izmantojot to augstākajos dzejas līmeņos, kas saistīti gan ar semantiku, gan kompozīciju. Ja mēs varētu izmantot atsauci uz vārdā nenosauktu diletantu, tad varētu teikt, ka viņam atskaņas vispirms ir dzejas

¹⁰ Volkova L. *Eduards Veidenbaums*, 57. lpp.

¹¹ To, ka dzejoļu publicētāji “attīrījuši” Eduarda Veidenbauma dzejoļus, min gan Rūdolfs Egle, gan Līvija Volkova.

¹² 1890. gadā tiek izdota Ernesta Dinsberga “Metrika ar tām vajadzīgām dzejas mākslas ziņām”, taču, domājams, lielākā daļa Veidenbauma dzejoļu tapuši ģimnāzijas un pirmajos studiju gados, tātad – līdz grāmatas iznākšanai.

pazīme, kas iezīmē fonētisko un ritmisko līmeni, Veidenbaums to tiecas jau ieskaņot augstākajos līmeņos.

Eduarda Veidenbauma atskaņu kopums matemātiski izceļ vienzilbīgo atskaņu dažādos risinājumos (aaaa; 0a0a), veidojot ritmisko akcentu vārsmas noslēgumā, bieži vien sajūdzot blakus rindas aforistiski noformētās, savstarpēji saistītās divrindēs, kas veido relatīvu veselumu. Vīrišķais atskaņojums vairāk akcentē to ritmiskumu, tas izceļ dzejas frāzes muzikalitāti (uzsvars/skaļums) pretstatā vārsmas beigu klusumam. Arī strofu Veidenbaums bieži vien beidz ar vienzilbīgu atskaņu, mazāk – ar divzilbīgu akcentējumu, kas rada iespaidu par sarunu valodai raksturīgu valodas plūdumu. Paradoksāli savienojas muzikālais risinājums (vienzilbīga klauzula) ar leksiskā līmeņa pietuvinājumu ikdienas valodai (divzilbīga klauzula), veidojot it kā saduri starp “poētisku” valodu un nepoētisku. Interesanti, ka Veidenbaumam veltītās konferences ievadā, atskaņojot četras Andra Dzeņiša dziesmas ar Veidenbauma dzejas tekstiem, trīs no tām noslēdzās ar vienzilbīgu klauzulu, viena ar divzilbīgu. Divzilbīgajai klauzulai, lai noslēgtu muzikālo frāzi, bija nepieciešams papildinājums – svilpojums un klavieru pavadījums.

Pretēji parocīgajam atskaņojumam, kad atskaņu pāri parādās vienas vārdšķiras vārdi vienādās gramatiskās formās, Veidenbauma dzejā atskaņu pāri tiek lietotas dažādas vārdšķiras. Atskaņās tiek konfrontēts lietvārds ar īpašības vārdu, īpašības vārds ar darbības vārdu un tamlīdzīgi, kas nodrošina asimetriskuma efektu. Vai arī – tas tiek panākts, starp vienādu vārdšķiru atskaņām strofā novietojot atskaņu pāri ar atšķirīgām vārdšķirām.

Atskaņas attīrot, dažādi izvietojot tās strofā, Veidenbaums asimetriskumu pastiprina, izmantojot atskaņojumam atšķirīga garuma vārdus (1/3; 2/4; konfrontējot to ar simetriskiem vārdiem – 1/1, 2/2), kas ļauj, pirmkārt, orientēties uz lasītājam atpazīstamas valodas “neparedzamību”, otrkārt, panākt atšķirīgus skaniskos efektus, atskaņu it kā mikstināt, padarīt nemanāmāku un neparedzamāku (un tomēr – netiecoties pārkāpt sava laika priekšstatus, jo šādi rikojas arī citi dzejnieki).

Simetrisko un asimetrisko elementu kopums ieraugāms Veidenbauma pazīstamākajā dzejolī “Kā gulbjji balti padebeši iet”. Atskaņu kompozicionālais novietojums *iet/skriet, nepazīst/nenovīst; sirds.. kapā.. šķirts.. slap(j)ā; klaudz/sauc, lūst/plūst* atklāj ārkārtīgi lielu dažādību. Trīs simetrisku četrtrinžu atskaņojums ir iekšēji asimetrisks – aabb cDcD eeff. Atskaņām izmantoto vārdu zilbju skaits atšķiras dzejoļa vidusdaļas sākumā – 1133 1212 1111, bet atskaņās iekļautās vārdšķiras vidusdaļas beigās – vvvvsspavvvv (v – verbs, s – substantīvs, a – adjektīvs, p – particips), kopumā veidojot iekšēji saskaņotu trīs četrtrinžu asimetrizētu risinājumu.

Katrs atsevišķais Eduarda Veidenbauma dzejolis sava laika kontekstā varētu tikt lasīts un vērtēts, neieraugot tajā novitātes, vien tradicionālu dzejas paņēmieni izmantojumu, taču kopumā (kopotu rakstu vai izlašu koncentrācija) tas atklāj dzejnieka izmantotos asimetriskos principus, kas, sabalsojoties ar simetriskajiem (tīras atskaņas, atskaņojuma simetrija), veido apzinātas, bet vēl nefiksētas tradīcijas dialogu ar iezīmētām poētiskajām iespējām (variācijas atskaņas izskaņas daļā, kreisās puses atskaņas), gan arī apzinātu atskaņas fonētiski ritmiskās funkcijas paplašinājumu – asimetrisko un simetrisko elementu sabalsojums veido

savdabīgu, dzīvu un neparedzamu dzeju, kas kļūva par impulsu daudziem laikabiedriem, akcentējot to, ka dzejā ritma un atskaņu izmantojums ir ne tikai dzejas pazīme, bet to iespējams dažādi izmantot, lai simetriskajos noteikumos iekļautu asimetriskus risinājumus.

Asymmetric symmetry of Eduards Veidenbaums's rhymes

Raimonds Briedis

Eduards Veidenbaums's poetic corpus is relatively small, but it testifies to the poet's conscious poetic quest in the context of the poetry of his time. The poetic quest reveals itself in poetic rhymes and their functions. Veidenbaums's collection of poetry is textologically fuzzy, the peculiarity of his rhymes can be inferred only from the previously published or preserved texts. However, there is no clear chronological sequence of poems, and only some of Veidenbaums's poems are known in handwriting. Some rhymes and poetic solutions might have been obliterated by publishers and editors, when preparing texts for publication and aligning them with the notion of perfect rhymes of that time.

The researchers who have studied Veidenbaums's poetry so far have mostly paid attention to perfect and imperfect rhymes (R. Egle, J. Loja, A. Vilsons) and recorded the poet's tendency to use perfect rhymes, except for L. Volkova, who notices in Veidenbaums's poetry the poetic quest for poetic development of rhyming.

Probably due to the presence of ancient poetry in Veidenbaums's poems, rhymed and unrhymed poetry is juxtaposed. The poet uses stanzas of different lengths, and their different rhyme allows to introduce asymmetry that makes the poem unpredictable. The stanzas he uses are not new in Latvian poetry, but they surprise by their great diversity. In general, Veidenbaums's poetry is dominated by perfect rhymes with sonic and rhythmic functions, but the poet tends to include a word of everyday speech in a rhyming unit, or else, uses different word classes and words of different lengths.

Since Latvian poetry had not been published by the time Veidenbaums's poetry was written, his poetry corpus reveals the quest of a young poet. While using accumulated but not systematized experience, he cleanses poetry from non-functional elements, including the possibilities of rhyming. With no intention to reject the patterns of his time, he retains the symmetrical elements of the 19th century (perfect rhymes, symmetrical solutions of stanza), but seeks to experiment with internal asymmetry (rhyme arrangement, confrontation of various elements), which allows his poetry to be rhythmically, compositionally and semantically unexpected and unpredictable.

Keywords: rhymes, symmetry and asymmetry in poetry, stanzas, poetics.

“Kur palika Veidenbauma rokraksti?” (R. Egle)

Līviņa Volkova

Kopsavilkums

Pētījumā mēģināts skaidrot, vai pēc Eduarda Veidenbauma nāves atrastie un pakāpeniski publicētie dzejoļu manuskripti ir viss viņa dzejas mantojums vai tomēr palika vēl citi, līdz mums nenonākuši darbi. Pirmajā pētniecības posmā noskaidrota abu ievērojamāko Veidenbauma biogrāfu Edvarda Treimaņa-Zvārguļa un Rūdolfā Egles attieksme pret šo jautājumu. Iznāca oponent Veidenbauma draugam, skolasbiedram, pirmajam viņa biogrāfam Treimanim-Zvārgulim, kurš šādu problēmu ne tikai nav izvirzījis, bet netieši pat noliedzis iespēju tādai rasties. Pretējiem pierādījumiem citētas dažas saglabātās vēstules un atmiņu pieraksti.

Pētījumam par pamatu pieņemts Rūdolfā Egles problēmas uzstādījums, kaut gan viņš vairāk koncentrējies uz zināmo publicēto dzejoļu pazudušajiem rokrakstiem. Tomēr skarts arī nezināmo dzejoļu jautājums, un kopumā viņa kapitālais darbs “Eduarda Veidenbauma Raksti” literatūrvēsturiskā un zinātniskā aspektā ir atbalsts katram pētniekam un tika izmantots arī šajā gadījumā. Kā izejas punkts pieteiktās problēmas tālākai risināšanai apskatīti “Kārļa Veidenbauma Raksti”. Sniedzot nelielu kopsavilkumu par Eduarda Veidenbauma dzejas raksturīgākajām iezīmēm, akcentēta pārsteidzošā līdzība starp abu brāļu Veidenbaumu – Kārļa labākajiem dzejoļiem un Eduarda dzejoļiem. Savākti izsvilkumi gan no “Rakstu” recenzentu atzinumiem, gan no agrākajiem presē publicēto attiecīgo dzejoļu vērtējumiem. Tos visus vieno norādījums uz skaidri redzamo brāļa ietekmi. (Runa ir tikai par ietekmi, radikālāku izteikumu nav.) Apvienojot konspektīvo dzejas formas analīzi ar visu triju brāļu Veidenbaumu – Eduarda, Kārļa, līdz šim maz pieminētā Voldemāra – un viņu draugu savstarpējo attiecību analīzi, izdarīts secinājums, ka ir pamats izvirzīt hipotēzi – Kārļa Veidenbauma labākie dzejoļi, kas parādās krasā pretstatā ar viņa pārējiem darbiem, ir plagiāti. Tos par pazudušiem uzskatītos Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokrakstus, kas bija nonākuši viņa rokās, viņš ir publicējis ar savu vārdu. Hipotēzes pārbaudei vēl nepieciešama vispusīga, skrupuloza aizdomīga dzejoļu pārbaude, analīze un konfrontācija ar Eduarda Veidenbauma dzeju.

Raksturvārdi: rokraksti, publikācijas, vērtējumi, brāļi, hipotēze.

“Kur palika Veidenbauma rokraksti?” Šādu jautājumu Rūdolfā Egle licis 1926. gada monogrāfijas “Eduarda Veidenbauma Raksti” vienas nodaļas virsrakstā.¹ Kāda ir atbilde? Diemžēl pieejamais faktu materiāls ir bijis stipri nepilnīgs, vietām

¹ *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Ed. Veidenbaums dzīvē un darbos. Bibliogrāfiskas piezīmes. R. Egles redakcijā un sakopojums. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926, 690.–697. lpp.

pretrunīgs. Literatūrzinātnieks reizēm ar skepsi izturējies pat pret dzejnieka drauga, pirmā viņa Rakstu sakārtotāja un izdevēja Edvarda Treimaņa-Zvārguļa atmiņu stāstījumiem. Pētījuma rezultātā ir radīts pārskats par saglabātajiem izziņas materiāliem, bet tie nevar dot drošu pamatu kādai noteiktai, neapstrīdamai atbildei.

Nekur tālāk nebijām tikuši arī pēc pusgadsimta, kad jaunā monogrāfijā atkal bija jāatgriežas pie Rūdolfa Egles darbam līdzīga nodaļas virsraksta, proti, “Dzejnieka rokrakstu uzdotās mīklas”.² Izmantojot Egles iestrādes, mēģinot izvilkt no krātuvēm vēl kādu aizmirstu rakstu, aina izveidojās drusku bagātīgāka, bet kopumā tikpat juceklīga. Mīklas netika atrisinātas, tikai iezīmēti daži virzieni, kādos nākotnē vajadzētu strādāt.

Jāuzsver, ka abās monogrāfijās meklējumu galvenais objekts ir tie rokraksti, kurus dzejnieks pats sakopojis burtnīcā (bērēs 1892. gada maijā tā gājusi no rokas rokā un palikusi pie viņa studiju biedra Kārļa Kasparsona) un kuru lielākā daļa tikusi publicēta jau 1893. gadā “Dienas Lapā” un “Mājas Viesī”, nedaudzi palikušie – pēc pāris gadiem. Vēlāk pazudušo oriģinālu burtnīcu būtu bijis svarīgi atrast tāpēc, ka gandrīz katram 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā iespēstajam dzejolim atkarībā no redaktoru gaumes ir tik variantu, cik publikāciju. Kaut gan zināmus pieturas punktus pirmatnējo variantu restaurēšanai ir devušas trīs vēl pieejamās 19. gadsimta 90. gados tautā aizgājušās dzejoļu norakstu burtnīcas, tomēr tekstoloģijas jomā joprojām ir palicis daudz neskaidrību. Norakstos vismaz ir saglabājušās dažas liecības par jaunā dzejnieka sava ceļa meklējumiem dzejas formas aspektā.

Savukārt šā pētījuma objekts ir divās vēstulēs minētie ārpus publicētās burtnīcas esošie vēlāk, Tērbatā studiju pēdējo gadu laikā, tapušie Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokraksti. Dzejnieka draugs kopš Rīgas guberņas ģimnāzijas laika, vēlākais studiju biedrs Pēteris Pīpkalējs raksta Voldemāram Veidenbaumam uz Cēsīm 1893. gada 24. septembrī:

Mīļais Veidenbaum! Atvaino, ka Tev tik vēl tagad Tava brāļa dzejas piesūtu. Es reiz meklēju un neatradu, un domāju, ka esmu Tērbatā aizmirsis. Tik vēl tagad tās starp papīriem atradu.³

Veidenbaumu ģimenes paziņa un 1893. gada “Mājas Viesī” dzejoļu publikāciju iniciators Pēteris Zālītis (kopš 1922. gada – Zālite) raksta Kārlim vai Voldemāram Veidenbaumam 1895. gada 17. septembrī:

Cien. Veidenbauma kungs! Kā no Treimaņa kga [tā laika rakstība – L. V.] un arī Rīgā, ar Jums sarunādamies, dzirdēju, tad Jums vēl daži Edvarda [mājas Eduardu dažkārt mēdza saukt šādi – L. V.] raksti un dzejoļi. Es Jums būtu ļoti pateicīgs un neizsakāmi priecātos, ja Jūs

² Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979, 31.–48. lpp.

³ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči”, CMK 602.

man drīzumā piesūtītu Edvarda rakstus un dzejoļus. Raudzītu tos pēc iespējas ievietot “Mājas Viesa Mēnešraksta” pirmā burtnīcā [..].⁴

Uzruna “ Cien. Veidenbauma kungs!” adresātu neprecizē, bet aploksne ir pazudusi. Pēc 20. gadsimta otrās puses “Kalāču” muzeja vadītājas, dzejnieka māsas meitas Birutas Leites domām, vēstule rakstīta Voldemāram un tā muzeja reģistros arī apzīmēta. Bet iespējams, ka Rūdolfā Egles darbības laikā aploksne vēl bijusi saglabāta, un ļoti ticams, ka viņš sava 1926. gadā izdotā darba “Eduarda Veidenbauma Raksti” 695. lappusē norādīto adresātu K. Veidenbaumu nav izdomājis, bet ņēmis no tās. Ja taisnība būtu viņam, tad atbilde uz jautājumu, vai Kārlim Veidenbaumam ir vai nav bijuši nelaiķa brāļa dzejoļu rokraksti, būtu simtprocentīgi skaidra. Ja tomēr Pētera Zāliša vēstules adresāts būtu bijis Voldemārs Veidenbaums, tad šis pieņēmums saistās ar problēmu par Pīpkalēja sūtījumu.

Nekādi dzejoļi ar Eduarda Veidenbauma vārdu ārpus zināmajā burtnīcā sakopotajiem neparādās ne “Mājas Viesa Mēnešrakstā”, ne kādā citā izdevumā ne tajā laikā, ne vēlāk. Voldemārs Veidenbaums jau ap 1895. gada vidu, tātad pirms Pētera Zāliša 17. septembra vēstules, bija pārcēlies pastāvīgā darbā uz Batumi pasta kantori.

Kādi varianti ir iespējami atbildei uz jautājumu, kur Voldemārs Veidenbaums aizbraucot lika līdz šim glabātos Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokrakstus?

Absolūti neloģiska šķiet doma, ka tie varētu būt aizvesti uz Kaukāzu. Pārāk ciešas savstarpējas sapratnes saites saistīja šos abus brāļus, pārāk līdzīgi viņi bija savos dzīves uzskatos un centienos pēc izvirzītā mērķa sasniegšanas, lai jaunākais brālis nesaprastu, ka nedrīkst šādus dzejoļus izraut no dzīvās aprites. Savulaik izlasījis “Austrumā”, ka Eduardam Veidenbaumam par rakstu “Apcerējumi iz mekānikas” piešķirta prēmija, viņš 1892. gada 6. maija vēstulē aizkustinošā sirsnībā un uzspēlētā puiciskā nebēdnībā cer uzmundrināt Kalāčos gulošo, strauji progresējoša tuberkulozes procesa pārņemto slimnieku, uzsaucot tam “Bravo bravissimo!”:

[..] esi pierādījis, ka neesi vis kaut kādu niecīgu un nederīgu rakstu sacerētājs, bet goda algas cienīgs rakstnieks. [..] ieradišos “Kalāčos” un [..] sasītīsim glāzes uz ātru izveseļošanas, krietnu turpmāku darbību latviešu rakstniecības laukā un uz eksakto studiju laimīgu pabeigšanu.⁵

(Voldemārs Veidenbaums sapņoja pēc attiecīgas izglītības iegūšanas savu mūžu veltīt tehniskiem izgudrojumiem.)

Ko gan loģiskāku aizbraucējs varēja mīļā nelaiķa brāļa labā izdarīt, kā atstāt manuskriptus Kalāčos otram brālim? Visi izdevēji taču zināja, ka noteicējs par Kalāčos palikušajiem dzejnieka dažāda satura rokrakstiem ir Kārlis Veidenbaums. Tulkojumus, apcerējumus viņš tiešām nodeva publicēšanai, bet, kad vēlāk – ap 90. gadu vidu – parādījās interese par varbūtējiem dzejoļiem, viņa attieksme divainā kārtā bija mainījusies. Uz to norādījis arī Rūdolfā Egle, nosaucot viņu par

⁴ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči” CMK 604.

⁵ Turpat, CMK 590.

savādnieku, kurš par brāļa rokrakstiem izsacījies diezgan skeptiski. Tātad šī dzeja ir tik slikta, ka tā arī nevienam netika dota...

1896. gada sākumā Veidenbaumu ģimeni pēc Eduarda nāves piemeklēja jauna nelaime – no Batumi sāka pienākt vēstules, kas atklāj dramatisku ainu. Voldemārs ir saslimis ar “grūtu krūšu slimību” un janvāra beigās ārstēšanās vajadzībām lūdz Kārli steidzami atsūtīt 75 rubļus. 6. februārī seko atkārtots lūgums, 1. martā no kara slimnīcas nākamais. Pēc ilgās kavēšanās nauda beidzot pienāks, tikai tad tā vairs nebūs vajadzīga. 1896. gada 15. martā Voldemārs Veidenbaums divdesmit četrus gadus vecumā mirst.

Brāļu Veidenbaumu draugs Edvards Treimanis-Zvārgulis, zinādams, ka arī vecākais brālis ir mēģinājis nedaudz dzejot, uzaicināja viņu dot savus dzejoļus iecerētajam krājumam “Dzejas pūrs” (1897). Saņēmis piekrišanu, gan it kā negribīgu, “Pūra” sastādītājs raksta:

Rīgā, 18. nov. 96. g. Miļlais Veidenbaum! No Taviem dzejoļiem es varēšu uzņemt gabalus 13. Arī dzejoli “Sēž pie ratiņa meitene maza” izlietošu. [Publikācijā: “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”. – L. V.] Es viņu pēc iespējas nogludināju, un tagad tas skan ļoti daiļi. Visas atskaņas “klapē” uz labāko. Sestdien bija pie manis Teodors [Teodors Zeiferts – L. V.] [...]. Viņš arī Tavus dzejoļus izlasīja un izteicās par tiem visai atzinīgi. [...] Tā tad, kā redzi, Tu ar vienu rāvienu būsi mūsu labāko dzejnieku rindā, kur citam jāemocās ilgi gadi. [...] Tavs uzticamais E. Treumans.⁶

Edvards Treimanis patiesi Kārlim Veidenbaumam ir uzticams palīgs un arī turpmāk, labu gribēdams, cītīgi “gludina” drauga pantus, likdams lietā savu pieredzi. Šajā laikā, 90. gados, viņš, Zvārguļu Edvards, bija viens no populārākajiem dzejniekiem, piedevām ilgstoši nodarbojies ar dažādu izdevumu sastādīšanu un rediģēšanu. Rūdolfs Egle, gatavodams monogrāfijas par Kārli Veidenbaumu (1925) un Eduardu Veidenbaumu (1926), ir salīdzinājis vecākā brāļa publicētos dzejoļus ar Kalāčos vēl atrodamajiem rokrakstiem un secinājis – Treimaņa redakcionālā iejaukšanās oriģinālos ir gājusi tiktāl, ka vietām notikusi pat veselu rindu “pārdzejošana”.

Diezgan daudzi Kārļa Veidenbauma dzejošanas mēģinājumi bijuši tik vāji, ka pat Treimanis to atzinis un atstājis nublicētus, jo tur nekas nav bijis saglābjams. Tomēr laika periodā no 1897. gada līdz šai maz ievērotā dzejnieka nāvei 1901. gadā, kad viņš pa retam nāca klajā “Mājas Viesa” pielikumā un “Mājas Viesa Mēnešrakstā”, parādījās arī īsti spēcīgi, ievēribas cienīgi dzejoļi. Taču nekādu atsauksmju nebija, izņemot Teodora Zeiferta teikumu pārspriedumos par Eduardu Veidenbaumu “Dzejas pūra” ievadrakstā “Latviešu lirikas attīstība”: “Kaut kas līdzīgs no Eduarda Veidenbauma skan arī viņa brāļa Kārļa V. dzejoļos.”⁷

⁶ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči”, CMK 613.

⁷ *Dzejas pūrs*. Oriģināldzejoļu krājums, Zvārguļu Edvarda sakārtots. Ar atskatu par latviešu lirikas attīstību no Teodora un tulkotu dzejoļu pielikumu. Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1897, 22. lpp.

Nākamā isā piezīme, atkal abu brāļu salīdzinājumā, atrodama Kārļa Veidenbauma nekroloģā:

Veidenbauma dzejā redzam, tāpat kā viņa nel. brāļa dzejā, pa lielākai daļai nopietnus, drūmus dzīves uzskatus, ilgas pēc kaut kā nenoteikta un nemieru ar sevi un dzīvi. Taču dažreiz parādās arī liels spars, pa reizei pat humors un satīra.⁸

Pirmo izvērsto recenziju sakarā ar Kārļa Veidenbauma Kopoto rakstu iznākšanu 1911. gadā rakstījis Kārlis Krūza:

[D]zejā viņa zināšanas bij ļoti trūcīgas un spējas aprobežotas, kāpēc grūti viņu par dzejnieku atzīt. [...] Lielāku iespaidu var atstāt “Darbs”, “Raidi pie joda tu tumšajās domas” (Eduarda iespaids) un “Tam vajga tā būt!”. Pēdējais gabals rakstīts stiprā sajūsmā un turas patiesas dzejas augstumā. [...] No trešās nodaļas dzejoļiem būtu atzīmējami – “Mūžīgais laiks”, “Kaut zvaigzne, kuru es redzu”, “Divas rozes” [Rūdolfis Egle vēlāk noskaidroja, ka tas ir Edvarda Treimaņa-Zvārguļa pārdzejojums. – L. V.] un “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt”, starp kuriem “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt” radies laimīgā brīdī, kad arī Kārļa Veidenbauma dvēseli aizskāruse “kā vēsma no mūžīgās dzejas”. [...] Visā krājumā tāpat atrodam ap 10 dzejoļus, kuru dēļ galīgi atmetst Kārli Veidenbaumu nevar.⁹

Visplašākā atsaucība izskan 1925. gadā sakarā ar Rūdolfas Egles sastādītajiem Kārļa Veidenbauma “Rakstiem”, kur pievienota arī dzejnieka biogrāfija. Pēteris Ērmanis:

Kārļa Veidenbauma darbus “[...] vietām apskaidro spožas dzejas gaisma. Brāļa Eduarda iespaids nepārprotams un nenoliedzams, bet ir arī kaut kas īpatnējs un savs. [...] Veidenbaums kā prātnieks spēj pasaulē laimes un nelaimes, laba un ļauna mūžīgā maiņā redzēt dievišķu likumību un saskaņu, kā tas izjūtams skaistajā dzejoļī “Tam vajga tā būt!”.”¹⁰

Andrejs Upīts: “Treumaņa un it sevišķi Ed. Veidenbauma iespaidi katram nepārprotami izmanāmi.”¹¹ Arturs Baumanis: “Ir pat bijuši gadījumi, kur Kārļa Veidenbauma populārākie dzejoļi (piem., “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”) apzīmēti kā Eduarda Veidenbauma sacerēti. [...] Uz viņa liru atstājusi lielu iespaidu brāļa un Ed. Treumaņa dzeja.”¹²

⁸ *Dienas Lapa*, 1901, Nr. 261, 15. nov.

⁹ *Latvija*, 1911, Nr. 279, 3. dec.

¹⁰ *Latvju Grāmata*, 1925, Nr. 6, 438. lpp.

¹¹ *Domas*, 1925, Nr. 8, 226. lpp.

¹² *Latvis*, 1925, Nr. 1269, 22. dec., 4. lpp.

Kārļa Veidenbauma biogrāfs un viņa “Rakstu” veidotājs Rūdolfs Egle sava aprakstāmā autora vērtējumos ir nedaudz pretrunīgs – ievadā vispārējos vilcienos pat ļoti atzinīgs, noliedzot viņa aplūkošanu “tikai Eduarda Veidenbauma un citu deviņdesmito gadu dzejnieku atgaismā. Savas pārdomas viņš ir izteicis ar lielu skaidrību, lakoniski, nejuzdamiem saistīts ar valdošiem literāriskiem virzieniem. [...] Pasauli viņš uzlūkoja ar domātāja skatu, ar apceri, kā prātnieks uzlūko noslēpumaino zvaigžņu mirdzumu.”¹³

Tālāk pievērsoties konkrētākai analīzei un atgādinot, ka dzejniekam jāpārvalda valodas līdzekļi un vienības devēja forma, Egle aizrāda par neizstrādātiem darbiem:

Stila vienība un nevainojama izteiksme ir tikai dažām K. Veidenbauma dzejām: “Tam vajga tā būt”, “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”, “Viss grozās un kustas”, “Lai aug uz kapa man nātres”, “Un viņa man pieglaužas klātu”. [...] Tieši viņa dzejā no latviešiem vislielākā saskatāma Ed. Veidenbauma un Treimaņa tuvība.¹⁴

Visi minētie recenzenti pārsteidzošā vienprātībā ir uzsvēruši brāļa ietekmi vienā daļā Kārļa Veidenbauma darbu. Priekšstata radišanai neliels ieskats praktiski nepazīstamajā un gandrīz par bibliogrāfisku retumu kļuvušajā dzejas krājumā sniegts raksta beigās pievienotajā pielikumā “Kārļa Veidenbauma dzejoļi”, kas papildināts ar isām piezīmēm.

Grūti saprast, kā viens autors ir spējīgs rakstīt tik radikāli atšķirīgos rokrakstos. Plaisa starp abām dzejoļu grupām, otrajai vēl pieskaitot muzejā glabātos nepublicētos, resp., nepublicējamus darbus, ir milzīga. Tādēļ, lasot vienprātīgo spriedumu par brāļa ietekmi, rodas sajūta, ka tomēr nav pateikts viss līdz galam.

Viens no dažādiem varbūtējiem apstākļiem, kādēļ uzkrītošās līdzības konstatējumi nerisināja pārbaudīt, vai te gadījumā nav darišana ar plaģiātiem, bija Eduarda Veidenbauma pirmā biogrāfa Edvarda Treimaņa-Zvārguļa izteikumi, ka viss mums zināmais ir sarakstīts līdz 1889. gadam un kopš 1890. gada viņš nav vairs dzejojis. Būtu jāsecina, ka tāpat nekā nezināma viņa daiļrades mantojumā nevar būt.

Bet tam, ka kaut kas nezināms tomēr pastāv, līdzās Pētera Zāliša 1895. gada 17. septembra vēstulei mums ir vēl kāds liecinieks. Kopš Eduards Veidenbaums bija prom Tērbatā, agrāko gadu drauga, Cēsu skolasbiedra Treimaņa vietā viņam radās citas, būtībā garīgi dziļākas saites ar dažiem studiju biedriem, īpaši ar Aleksandru Daugi. Un Dauge savās biogrāfiskajās apcerēs ir uzsvērti apgalvojis, ka Eduards Veidenbaums, pēc savas garīgās struktūras būdams īsts dzejnieks, nekad nav pārtraucis dzejot. Kā apstiprinājums šim apgalvojumam ir jau minētie Pipkalēja saglabātie dzejoļu rokraksti – risināmās problēmas galvenā atslēga.

¹³ *Kārļa Veidenbauma Raksti*. R. Egles redakcijā ar dzejnieka biogrāfiju. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1925, 5. lpp.

¹⁴ Turpat, 34. un 35. lpp.

Sastatot visus līdz šim minētos, literatūras vēsturē saglabātos faktus ar raksturīgākajiem aizdomas raisošajiem, resp., Eduarda Veidenbauma tonkārtā skanošajiem dzejoļiem, ir pamats izteikt hipotēzi: Kārlis Veidenbaums ir publicējis gan savus, gan ar savu vārdu arī Eduarda Veidenbauma dzejoļus.

Pagaidām iezīmējami tikai lielās līnijās galvenie pieturas punkti hipotēzes tālākai analīzei. Pirmkārt, tas ir Eduarda Veidenbauma daiļrades īpatnību atgādinājums, ar Kārļa Veidenbauma vārdu publicētos iepriekš norādītos piemērus atstājot vienīgi ieskatam, pirmajam salīdzinājumam. Visbūtiskākā Eduarda Veidenbauma leksikas pazīme ir abstrakto jēdzienu lielais īpatsvars, kas nosaka dzejas augsto vispārinājuma pakāpi: mūžs, mūžīgs, laiks, dzīve, dzīvība, jaunība, laime(-ība), prieks, cerības, raizes, veltīgi, liktenis, nāve, cilvēks, prāts, pasaule, zeme, dvēsele (tās nozīmē arī sirds, krūtis) u. c. Dzejas tēlu kompozīcija bieži veidota pat ļoti krasos pretstatos: bezgalīgais mūžības laiks un cilvēkam atvēlētais skaudīgais laiks; cerības, sapņi un nežēlīgais liktenis; varmākas, blēži un ārprātīgie, “pie sirds kam ķeras šī bēdu luga” u. c. Sintakses jomā raksturīgi, ka pants, retāk pat viss dzejolis, ir viens izvērsts salikts teikums. Šai dzejai piemīt īpaša aktivitāte – absolūtā pārsvarā tā veidota kā uzruna, aicinājums, pavēle, ieteikums, ironiskais ieteikums, pārmetums, vēlēšanās. Tādā aspektā darbojas arī bieži sastopamā partikula “lai”. Dzejas ritmikā raksturīgi trijzīlnieki (amfibrahji un daktili) un dažkārt ritmu dažādošana viena panta robežās. Ar pāris izņēmumiem dzejoļiem nav virsrakstu.

Kārļa Veidenbauma “Rakstos” publicētajos labākajos dzejoļos šīs pazīmes ir labi saskatāmas. Bet, protams, vēl daudz un pamatīgi analizējamas. Pieņemot varbūtību par Kārļa Veidenbauma izmantotajiem brāļa rokrakstiem, rodas dažas pārdomas tīri psiholoģiskā plāksnē. Kādi apstākļi varēja pamudināt viņu uz šādu rīcību?

19. gadsimta 90. gados vēl joprojām valdīja nevēriba pret autora tiesībām. Redaktori, dažkārt arī cenzoru spiesti, svītvoja, laboja, kā to, piemēram, pieredzēja arī Kārlis Veidenbaums, kad Edvards Treimanis “gludināja” viņa darbus. Bieži drukāja lokalizējumus un tulkojumus bez norādēm uz pirmavota autoru. 1898. gadā, recenzēdams “Dzejas pūru”, Ermanis Pipiņš-Vizulis izsaka cerību, ka tur visi dzejoļi patiešām esot oriģināli, kaut gan droši zināt nevarot, jo “tulkojumu nostādīšana par oriģināliem vēl arī tagad ir pie mums parasta lieta”.¹⁵

Eduards, saņēmis ģimnāzijas laikā un studiju pirmajos gados no brāļa kā Kalāču mantinieka vecāku noteiktos viņam izmaksājamos 500 rubļus, sākot ar 1889. gadu, kā Aleksandrs Dauge to norāda, “bija cietis vislielāko trūkumu, bija dzīvojis kā pēdējais nabags, salis un badojies, un nezinājis, ko vilkt mugurā”.¹⁶ Viņš gan pats centās kaut drusku nopelnīt, bet galvenokārt bija spiests taisīt parādus. Ar domu, ka pēc universitātes beigšanas tos pamazām atmaksās. Tādas attiecības viņam izveidojās arī ar Kārli, no kura viņš, ik pa laikam lūgdams palīdzību, bija papildus saņēmis ap 200 rubļu. 1890. gada 2. septembrī viņš brālim raksta:

¹⁵ *Jauna Raža*, I. Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1898, 187. lpp.

¹⁶ Dauge, A. *Raksti. Kultūras ceļi*, II. 2. sēj. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1925, 213. lpp.

Ja Tu vari, tad atsūti man vēl kādus 7 rubļus, es domāju, ka tā būs pēdīgā reiza, kad no Tevis ir jāprasa nauda, ko Tu jau man esi pāri par iespēju devis; uz priekšu tevis vairs neapgrūtināšu, bet pēc studiju beigšanas ar visiem spēkiem centīšos Tev atlīdzināt Tavus izdevumus.¹⁷

Bet Eduards Veidenbaums aizgāja, palikdams brālim parādā...

Draugs Edvards Treimanis nāk ar vilinājumu publicēties. Kalāču saimnieks ir pietiekami spējīgs spriest, lai saprastu, ka bez brāļa "palīdzības" iznākums var būt visai bēdīgs. Kas attiecas uz Pētera Pīpkalēja sūtījumu, tad tam ir bijuši divi aculiecinieki, kas varētu dzejoļus publikācijā atpazīt. Tagad viens ir miris, otrs tālu prom no Latvijas un atgriezies nedomā. 1895. gadā pabeidzis Tērbatā Teoloģijas fakultāti, Pīpkalējs ir mācītājs vācu kolonijās Saratovā un Tbilisi apkaimē, vēlāk Kaukāza kara apgabalā luterāņu konfesijas garīdznieks.

Lai kādi arī būtu iespējamie "cilvēciskie faktori", tie visi ir tikai minējumi, kam nav pierādījumu. Atstājot tos kā papildinājumus hipotēzes risināšanai, jāgriežas pie reāliem pierādījumiem, resp., pie literatūrzinātnes. Jauni, analītiski pētījumi visos iespējamajos rakursos vienīgie varētu sniegt atbildi uz provokatīvo jautājumu: vai daļa it kā pazudušo Eduarda Veidenbauma dzejoļu ir tikuši publicēti ar Kārļa Veidenbauma vārdu?

Pielikums

Kārļa Veidenbauma dzejoļi

Vērtētāju visvairāk pieminētais un Kārļa Krūzas izteikumā patiesas dzejas augstumu sasniegušais dzejolis "Tam vajga tā būt!":

Tam vajga tā būt, lai pasaules rodas,
Lai mūžīgi kustas un griežas, un zūd,
Lai dzīvības ceļas, lai aug un lai zaļo,
Lai mainās un beidzas, un iznīkst un trūd.
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai varenā saule
No augšienes starus uz pasaules sūt,
Lai uztura pasaulē dzīvības dzīvas,
Lai viņas attīstās, domā un jūt.
Tam vajga tā būt!

¹⁷ Eduarda Veidenbauma Raksti, 673.–674. lpp.

Tam vajga tā būt, lai dzīvība katra
Bez rimšanās cinās sev uzturu gūt,
Un milē un nīstas, un karo un tiesā:
Šim vajag celties, tam vajag grūt.
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai dzīvību prāti
Pie sevis apkārtnes iespaidus jūt,
Pēc tiem lai vēro labu un ļaunu,
Lai uzstāda mērķus, ko vēlas sev gūt, –
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai cilvēks to dara,
Ko saka prāti, ko dvēsele jūt.
Stāv prāti un jūtas zem augstajās varas...
Viss tas, kas notiek, tam vajga tā būt! –
Tam vajga tā būt!¹⁸

Ar šo dzejoli sasauca tikpat izstrādātā formā un domas dziļumā veidotais
“Mūžīgais laiks”.

Mūžīgais laiks!
Jel parādi vienreiz man laimības vietu
Un teic, kurp lai dzīvojot teka man ietu!
Vai ceļš nava staigs?
Mūžīgais laiks!
Es pasauli zinu tik aukstu un cietu.

Mūžīgais laiks!
Tu saki, ka šeitān mūs sagaida prieki.
Kam māni tu mani tā veltīgi, lieki?
Cik tukšs un baigs!
Mūžīgais laiks!
Es jūtu un redzu, ka viss še ir nieki.

Mūžīgais laiks!
Gan strādāju cītīgi smagajo darbu,
Bet jūtu tik likteni ļaunu un skarbu,
Man drūmīgs ir vaigs!
Mūžīgais laiks!
Ko mantoju? – ubaga spieķi un tarbu!¹⁹

¹⁸ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 43. lpp.

¹⁹ *Turpat*, 46. lpp.

Recenzentu nepieminēts, bet ļoti veidenbaumiski skanošs ir dzejolis “Nākamība miglā tīta”:

Nākamība miglā tīta,
Cerība tik spēkus dod.
Tūkstošiem redz skumjās vaidot,
Laimīgs tas, kas dzīvot prot.

Kas pēc košas rozes gūsta,
Arī asos ērkšķus jūt;
Un, ja kādam prāts par mazu,
Lūgšanas uz augšu sūt.

Dienas nāk, un dienas beidzas,
Cilvēks pūlas, mīlē, nīd,
Kamēr izdziest dzīves svece,
Aukstās miesas kapā slīd.²⁰

Nopietnu vērību pievēršot tieši dzejnieka, turklāt eruditā dzejnieka, Kārļa Krūzas izvirzītajiem piemēriem, dzejolis “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt”:

Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt,
Tur mūžīgās gaismas mājokļi mīt, –
Aust vienumēr saule un vienumēr riet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Gan gaudo vēji, gan vēsmaņa glauž,
Drīz atmosfāsta daba, drīz mierīgi snauž,
Un gadi pēc gadiem šeit midāmieš iet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Iz tumšajiem avotiem ūdeņi plūst,
Ar plašājo jūru tie vienoti kļūst,
Steidz vilnis gar vilnīti mūžīgi skriet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Lai tādēļ, pirms vecuma grūtības spiež,
Pirms nāve pret krūtīm izkapti griež,
Ikkātris liksmo un skūpstā, un dzied,
Jo jaunība cilvēkam vienreiz tik zied.²¹

²⁰ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 47. lpp.

²¹ Turpat, 49. lpp.

Ar saturiskajiem pretstatiem saistīto ritma maiņu, kas raksturīga vienīgi Eduardam Veidenbaumam, uzmanību pievērš dzejolis “Kad dzīves laivu svaida...”:

Kad dzīves laivu svaida
Pa bangām liktenis
Un vētras gaudo, vaida,
Pūš asais ziemelis, –
Tad tici jel droši: ar negaiss reiz stāj,
Un ziedonis, laime un līgsmība māj.

Kad ļaunas ļaužu mēles
Raug dzīvi rūgtināt
Un mēlnesību kvēles
Drīz priekus samaitāt, –
Tad dziedī vien jautri, – lai bēdājās cits –
Tik muļķi un ģeķi vien mēlnešiem tic!²²

Pat bez recenzenta norādījuma uz brāļa ietekmi, lasot dzejoli “Raidi pie jodiem tu tumšajās domas”, nevar nedomāt par mums tik pazīstamajām nebēdnīgajām intonācijām vairākos Eduarda Veidenbauma dzejoļos:

Raidi pie jodiem tu tumšajās domas,
Beidzi par dzīvi reiz sēroties.
Tēlo tik pasaulē priecīgas lomas,
Desmitkārt dzīvot tad patiksies.

Visu, ko māmuļa daba tev dāvā,
Izlietot mudīgi pasteidzies,
Spiest pie krūtīm ja meiču tā ļāva,
Kādēļ tad ilgāki vilcinies?

Nebaidies niekus! Tik muļķi vien baidās,
Murgo un ziedo daudz asaras,
Allaž tie nododas rūpēs un vaidās,
Cerē uz prieku, kad nebūs vairs tas.

Netici blēņām! Tik dzīvē ir prieki,
Nomiris sastāvā pārvēršas.
Atmiņas, jūtas un dvēseles spēki
Mīrušam cilvēkam izgaistas.²³

²² *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 75. lpp.

²³ Turpat, 62. lpp.

Krājumā sastopami arī laucinieku ikdienišķas tematikas dzejoļi.

Aust diena

Aust diena...

Jau vecais ar ķeras pie balsta,
Dzen zirgu uz vagu un saīdzis glūn,
Kā lemeši velēnas valsta.
Ir tvīkstoša diena; sāk dunduri dūkt,
Ap zirgu un arāju skraida,
Tie meklē, kur varētu asinis sūkt,
Zirgs tramdās un arāju svaida.
Ir celmāja jāar, darbs nomocošs, grūts,
Pa siekstēm un saknēm iet vaga.
Pil vecajam sviedri; iz elsošās krūts
Tam izveļas nopūta smaga:
“Pie joda, cik grūti! Kad biju vēl jauns,
Šāds darbs man bija pa joku;
Kur tagad es vecs, nu visiem es ļauns,
Man dzīve it pilna tik moku.
Man prasīja spēku, es devu ar to,
Tak spēks iz manis reiz sīka;
Maz tādu, kas mani nu ievēro,
Mans spirtums caur pūlēm tik nika.
Ne arkla, ne zirga, ne lauka man nav,
Tie pieder citam – es aru;
Daudz postažas druvās es pārvērsu jau;
Es laimīgs, ja paēst tik varu.
Sāp kauli, un nespēkā sen jau es grimis,
Tak manim vēl lika šo celmāju plēst...
Nekas, nekas, priekš darba es dzimis,
Bet nelaime tikai – nav šodien ko ēst.”²⁴

Ganiņš

“Dēliņ, celies augšā aši,
Meitas kūti govīs slauc,
Vārti atcelti ir plaši,
Saiminiece tevi sauc!”

“Māt, vēl drusku gulēt gribu!”
“Ne, nav laika, dēliņ, nav!
Lūk, šē ielieku tev cibu,
Celies, celies, kājas aun.”

²⁴ Kārļa Veidenbauma Raksti, 44. lpp.

Miegu berž iz acīm laukā,
Mazais cilvēks, saģērbjas,
Savus suņus kopā saukā,
Aizden lopus ganībās.

Rasas piles zālē zviļo,
Tīrais balzams gaisā ož.
Lopi pļavas malu mīļo,
Pilnām mutēm zāli kož.

Saule spīd, un lopi ganās,
Mazam acis cieti slīd.
Lopi tālāk pļavā manās,
Kamēr pašā vidū mīt.

Saimnieks arī drīz ir klātu,
Redz, ka zēns tur saldi dus,
Tad ar saīgušu prātu
Lauž no bērza žagarus.²⁵

Izstādē

Kapsētā nu svētkus svin, –
Visa apkaime to zin.
Ļaužu bari kopā steidzas,
Visiem soļi labi veicas.
Drūzma satek Liepiņās.
Draugs ar draugu satiekās.
Mācītājs tik formas pēc
Atnākt kapsētā ar mēdz,
Jo it maz to uzklausa,
Tikai ļaudis apskata.
Īsti ņem šos svētkus vērā
Jaunkundzītes lielā mērā:
Izpērk tukšas visas bodes,
Lai tik uzpostos pēc modes.
Cepures ar strausa spalvu
Apsedz viņām viegli galvu.
Kleitas drebe izietas
Trīsi desmit aršinas.
Saules širmis, glazē cimdi,
Brošu, gredzenu daudz simti,
Bārkstes, pušķi, šallītes,

²⁵ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 78. lpp.

Fraņas, špices, krellītes.
Un, kad labi noskatas,
Viss pēc vācu glītības...
Tur tās staigā lielos baros,
Nāk uz mājām strēķos garos,
Staigādamas patērzē:
“Šodien bijām izstādē!”²⁶

“Where did Veidenbaums’s manuscripts remain?” (R. Egle)

Livija Volkova

The research aims at clarifying whether the manuscripts of poems found and gradually published after the death of Eduards Veidenbaums are the entire legacy of his poetry, or whether there are still other works left that have not reached us. The first stage of the research focuses on the stance taken by the two most prominent biographers of Veidenbaums – Edvards Treimanis-Zvārgulis and Rūdolfs Egle. The research findings disagree with the opinion of Veidenbaums’s friend, schoolmate, and first biographer Treimanis-Zvārgulis, who denied the very possibility of unknown works. Some preserved letters and memoirs are cited as evidence to the contrary.

The research is based on Rudolf Egle’s considerations, who though mostly focused on the missing manuscripts of known published poems, still raised the issue of unknown poems. Moreover, his monolithic work *Eduards Veidenbaums’s Writings* would aid any researcher in literary studies and as such was used in the present research as well. *Writings of Kārlis Veidenbaums* is considered as a starting point for further analysis of the identified problem. Giving a brief summary of the most characteristic features of Eduards Veidenbaums’s poetry, a striking similarity between the poetry of two brothers – Kārlis Veidenbaums and Eduards Veidenbaums – is emphasized. The excerpts have been collected both from the critique offered by the reviewers of *Eduards Veidenbaums’s Writings* and from previous evaluations of the poems published in the press. They unanimously refer to the brothers’ obvious influence. (It is only about influence, there are no more radical statements.) The summative analysis of the poetic forms combined with the analysis of the relationship between all three Veidenbaums brothers – Eduards, Kārlis, and the rarely mentioned Voldemārs – and their friends, allows to conclude that Kārlis Veidenbaums’s best poems, which stand in stark contrast to his other works, are plagiarism. He published the manuscripts of Eduards Veidenbaums’s poems, which were considered lost and had fallen into his hands, under his own name. The validation of the set hypothesis requires a comprehensive, scrupulous examination and contrastive analysis of suspicious poems with the poetry of Eduards Veidenbaums.

Keywords: manuscripts, publications, evaluations, brothers, hypothesis.

²⁶ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 79. lpp.

Nokļūšana Tērbatā. Ceļa semantēma laika aspektā (17.–20. gadsimtā)

Janīna Kursīte

Kopsavilkums

Īpašs ceļa mērķis vairāku gadsimtu garumā latviešiem ir bijusi Tērbatas Universitāte. Ceļa semantēma bijušo studentu memuāros vai apcerēs visbiežāk asociēta ar gaidām, cerībām uz pārkļuvi no pazīstamās, ierastās telpas daļas (dzimtā puse) nepazīstamā, svešā. Došanās uz Tērbatu, lai studētu, līdzinājās svētceļojumam. Svētceļojumam ir sava poētika, kuras pamatā ir priekšstats par ceļojumu kā pārveides procesu. Jebkurš svētceļojums vai tam pielīdzināms ceļojums prasa no ceļotāja konkrētu mērķi. Šajā gadījumā tās bija studijas un studiju vieta bija Tērbatas Universitāte.

19. gadsimtā atkarībā no pieejamā transportlīdzekļa un sākumpunkta ceļš aizņēma no vienas līdz vairākām dienām vai pat vairākām nedēļām. No Dundagas pagasta līdz Tērbatai ceļu, kas mūsdienās pa šoseju aptver 385 km, kājām vasaras brīvlaikā mēroja students, vēlāk latviešu tautasdziesmu vācējs un apkopotājs Krišjānis Barons. Piecās nedēļās, kas viņam 1859. gada vasarā pagāja ceļā, viņš iepazīna gan ļaudis, gan dabu. Tā bija sava veida Odiseja ar piedzīvojumiem, šķēršļiem pa vidu un jaunām atklāsmēm par Baltijas augu valsti, par igauņu un latviešu zemnieku raksturu. Kājām ceļu no Tērbatas uz Koknesi 1888. gadā nedēļas garumā veica arī Eduards Veidenbaums. Veidenbauma, tāpat kā Barona, nolūks, ejot kājām, bija pamatīgāk iepazīt Vidzemi tās latviskā un igauņiskajā daļā.

Parastākais pārvietošanās veids 19. gadsimtā, studentiem braucot uz Tērbatu vai no Tērbatas mājup, bija zirga pajūgā. Par iecienītu transportlīdzekli tiem studentiem, kuriem materiālā rocība to atļāva, 19. gadsimta otrajā pusē kļuva diližanss, kas reizi nedēļā brauca no Prūsijas (Kēnigsbergas) caur Kuršu kāpām, Rīgu un Tērbatu līdz Pēterburgai. No Rīgas līdz Tērbatai ceļš ar diližansu aizņēma 36 stundas. Uz Tērbatu varēja doties arī pasta kulbā. 19. un 20. gadsimta mijā latviešu studenti diezgan bieži izmantoja ne visai parocīgo, bet samērā lēto tvaiķoņa satiksmi, kas bija pieejama jau kopš 1843. gada. 19. gadsimta beigās par galveno transporta veidu kļuva dzelzceļš. Dzelzceļa līnija Rīga–Dinaburga tika atklāta 1861. gadā, bet Rīga–Jelgava (Mitava) – 1868. gadā. Transporta jaunpienācējs vilciens 19. gadsimta otrajā pusē ne tikai laika ziņā saīsināja nokļūšanu ceļa mērķi, bet arī simboliski asociējās ar ceļu uz izvēlēto dzīves mērķi. Vilciena tēls saistībā ar laika nepielūdzamo skrējieni, ar dzīvesceļa zaudējumiem un ieguvumiem samērā bieži izmantots 19. gadsimta otrās puses latviešu dzejā, tostarp arī Veidenbauma dzejā.

Eduards Veidenbaums savā dzejā ir tvēris trīs dažādus cilvēka, tai skaitā studenta, dzīvesceļa veidus: a) horizontāla iešana/braukšana pa apli, dzišanās pēc iluzoriem

mērķiem; b) nenoskaidrotu ilgu ceļš; c) garīga sevis un apkārtējās dzīves telpas pilnveidošana vertikāli vērsta ceļā. Tērbatnieki, ieskaitot pašu Eduardu Veidenbaumu, vairumā izvēlējās trešo – garīgo (vertikālo) pilnveidi. Varbūt tieši tāpēc Tērbatā studējušie bija starp galvenajiem, kas apzinājās un izkopa latviešu valodas, folkloras, vēstures vērtības un kas vēlāk bija starp Latvijas valsts dibinātājiem. Eduarda Veidenbauma fiziskās dzīves ceļš aprāvās pāragri, bet viņš spējēja būt starp tiem, kas iedvesmoja citus ceļa gājējus. Ne tikai ceļš, bet arī Tērbatas gājēji/braucēji ietver sevī vissīkāko un vislielāko, viszemāko un visaugstāko radošo potenciālu. Katrā laikā cilvēka griba vai citi apstākļi iezīmē mērķi un kustības virzienu. Ceļu uz Tērbatas Universitāti latvieši visintensīvāk izmantoja laikposmā no 19. gadsimta vidus līdz Latvijas Universitātes dibināšanai 1919. gadā. Kaut arī kopsummā tas neaptver pat pilnus simt gadus, ir jāsecina, ka tieši šis ceļš un laikposms latviešu nācijas attīstībā bija garīgo dziņu lielais laikmets.

Raksturvārdi: Tērbatas Universitāte, latviešu studenti, svētceļojums, Tērbata dzejā.

Ceļš savieno dažādas telpas daļas (savu ar svešo vai savu ar ne-savu). Atkarībā no tā, kā mēs pārvietojamies, ceļš var būt ilgāks (kājām, ar zirgu, velosipēdu) vai īsāks (vilcienā, autobusā, ar mašīnu, lidmašīnu). Īpašs ceļa mērķis vairākus gadsimtus latviešu jaunekļiem ir bijusi Tērbata, precīzāk – Tērbatas Universitāte, kas kopš 1918. gada ieguvusi Tartu vārdu.

Sievietēm augstskolas studijas, līdz ar to arī ceļa/ceļojuma izredzes cariskajā Krievijā bija liegtas.¹ Pirmā sieviete, kas tika imatrikulēta Tērbatas Universitātē, bija Jekaterina Sadovska, Tērbatas Universitātes fizikas profesora Aleksandra Sadovska meita. Tas notika 1915. gadā.² Pāris gadu vēlāk starp studentēm var sastapt arī latvietes: “Matrikulā atrodas ierakstītas 15 sievietes latvietes, pa lielāku daļai medicīnas fakultātē.”³

19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā Tērbatā studējušie latvieši memuāros vai apercēs par kāda cita studijām (piemēram, rakstnieks Edvards Treimanis par savu studiju biedru Eduardu Veidenbaumu) nereti aprakstījuši arī veidu, kā nokļūstams no Vidzemes (visbiežāk), bet arī no Sēlijas, Zemgales vai Kurzemes Tērbatā. Ceļa semantēma memuāros vai apercēs bieži asociēta ar gaidām, cerībām uz pārklūvi no pazīstamās, ierastās telpas daļas (dzimtā puse) nepazīstamā, svešā. Šeit rodama zināma līdzība ar ceļa simboliku iniciācijas rituālos:

Ceļš ir ērkšķains, briesmu pārpilns, jo istenībā tas ir pārejas rituāls no profānā uz sakrālo, no šķietamā, zūdošā un iluzorā uz

¹ Grosvalds, I. Latvijas sievietes izglītībā un zinātnē (1860–1944). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2017, Nr. 2, 17.–18. lpp.

² Tāna 100 aastat tagasi lubati naised Tartu ülikooli pärisüliõpilasteks. ÜHISKOND, 2015.17.08. Pieejams: <https://novaator.err.ee/257473/tana-100-aastat-tagasi-lubati-naised-tartu-ulikooli-parisuliopilasteks> [sk. 05.01.2018.]

³ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*. Rīga: Autora apg., 1932, 109. lpp.

realitāti un mūžību [..]. “Centra” sasniegšana ir līdzvērtīga iesvētīšanai, iniciācijai.⁴

Ceļš un iniciācija. Universitāte un studijas Tērbatā jau kopš 1632. gada, kad tika nodibināta *Academia Gustaviana* (Gustava Akadēmija, 1632–1656), vēlāk *Academia Gustavo-Carolina* (Gustava Kārļa Akadēmija, 1690–1710), bet jo īpaši kopš 19. gadsimta latviešu jaunekļiem bija sapņu sapnis. Tērbata bija kā pasa-ku dimanta pils un tajā pašā laikā cietoksnis, ko visādiem paņēmieniem centās iekarot. *Academia Gustaviana* 17. gadsimtā izdevās ieņemt, kā šķiet, tikai vienam latvietim, nākamajam luterāņu mācītājam Jānim Reiteram, bet līdz 19. gadsimta vidum sapņu pili bija sasnieguši jau ap trīsdesmit latviešu jaunekļu.⁵ Jānis Reiters iestājās universitātē 1650. gadā, bet 1656. gadā ieguva teoloģijas doktora grādu.⁶ *Academia Gustaviana* vai vēlākā *Academia Gustavo-Carolina* uz latviešu kultūru atstāja vairāk pastarpinātu garīgu ietekmi, galvenokārt pateicoties tajā studējušajiem vai docējušajiem vācbaltiešu priekšstāvjiem. Tā, piemēram, *Academia Gustaviana* vēstures profesors Frīdrihs Menijs bija latviešu tautasdziesmu (gan tikai vienas!) pirmais publicētājs. Viens no latviešu literārās valodas izveidotājiem Georgs Mancelis no 1635. līdz 1636. gadam bija prorektors, bet 1636. gadā universitātes rektors. Mancelim, tobrīd licenciāta (agrāk – pakāpe starp bakalauru un doktoru) pakāpē esošam, no senāta puses 1632. gada 15. oktobrī tika uzticēta arī misija iesvētīt rektoru Juhanu Šiti un izsniegt tam attiecīgos amata piederumus:

Pasniedza rektoram matrikulu un citus rakstus, zīmogu un karcera un naudas lādes atslēgas. To izdarījis, viņš aplika rektoram sarkanu samta, zelta pogām un bārkstīm izrotātu mēteli un beidzot pasniedza scepteri, pie katras lietas paskaidrodams viņas nozīmi.⁷

Starp *Academia Gustaviana* studentiem minams dzejnieks Kristofs Firekers, kas tika imatrikulēts 1632. gadā.⁸

Došanās uz Tērbatu, lai studētu, savā ziņā līdzinājās svētceļojumam. To pārsvārā izvēlējās apzināti, nospraužot sev stingru mērķi – pabūt svētā vietā, lai ar tur iegūtajām zināšanām un atklāsmēm piekļūtu tuvāk dzīves jēgas noslēpumiem. Svētceļojumam ir sava poētika, kuras pamatā ir priekšstats par ceļojumu kā pārveides procesu.⁹ Jebkurš svētceļojums vai tam pielīdzināms ceļojums prasa no ceļotāja ne tikai augstāku, vispārīgāku, bet arī konkrētu mērķi un pieturas

⁴ Eliade, M. *Mīts par mūžīgo atgriešanos. Arhetipi un atkārtotāšanās*. Rīga: Minerva, 1995, 29. lpp.

⁵ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*, 143.–145. lpp.

⁶ Viksna, A. *Tērbatas universitāte*. Rīga: Zinātne, 1986, 15. lpp.

⁷ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*, 14. lpp.; Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. *Usuteadusline Ajakiri*, Tartu: 1932, Nr. 3, lhk. 56.

⁸ Turpat, lhk. 24.

⁹ Alatas, I. F. The Poetics of Pilgrimage: Assembling Contemporary Indonesian Pilgrimage to Ḥaḍramawt, Yemen. In: *Comparative Studies in Society and History*. 2016, Vol. 58, No. 3, (pp. 607–635), here p. 607.

punktu. Šajā gadījumā tās bija studijas un studiju vieta – Tērbatas Universitāte. Sākot ar 19. gadsimtu latviešu jaunekļu – “svētceļnieku” – pulks uz Tērbatu skaitliski jūtami pieauga. Jāatzīmē, ka šis bija svarīgs ceļš ne tikai latviešu kultūras kopējiem, bet arī Rīgā dzimušajam igauņu dzejas pamatlicējam Kristiānam Jākam Petersonam. Viņš no 1819. līdz 1820. gadam mācījās Tērbatas Universitātē un, pirms pārtrauca studijas, mēroja ceļu no Rīgas uz Tērbatu un atpakaļ.¹⁰

Par kosmogoniska tipa darbību jāuzlūko 1805. gadā atjaunotās Tērbatas Universitātes galvenās ēkas pamatakmens jeb stūrakmens ielikšana, kurā, no vienas puses, piedalījās “magu mags” – pats rektors Georgs Frīdrihs Parots, bet, no otras puses, kā studentu izvēlēts priekšstāvis – latviešu jauneklis no Lugažiem Kārlis Viljams, kas tur studēja kopš 1803. gada.¹¹ Rektors jaunceļamajā zinību pilī iemūrēja pirmos trīs ķieģeļus, bet Viljams nākamos trīs.¹² Te, kā šķiet, ievēribas cienīga ne tikai pati darbība, bet arī sekošana skaitliskajai maģijai. Rituālai darbībai, kā tradicionāli tika uzskatīts, būs turpinājums un attīstība, ja tās pamatā ir ielikts nepāra skaitlis, un visbiežāk šis nepāra skaitlis mēdza būt tieši trīs. Kārlis Viljams ar savu piemēru pavēra ceļu nākamajiem latviešu studentiem.

To, ka Tērbatas Universitāte latviešu jaunekļiem bija svarīgs ceļojuma mērķis, apliecinājis ne viens vien tur kādreiz studējušais, tostarp arī 19. gadsimta latviešu dzejnieks un publicists Juris Alunāns, 1860. gadā rakstīdams:

Tērbata Krievzemē kā spoža zvaigzne spīd, pa visu valstību savus starus izplatidama un visur gudrības gaismu izsūtīdama, tā ka gan droši var sacīt, ka Tērbatas universitāte valstībai lielu svētību piešķīrusi un uz priekšu vēl vairāk piešķīrs.¹³

Juris Alunāns Tērbatas Universitātē studēja no 1856. līdz 1861. gadam.

Mētras upe Tērbatas ainavā. Eduards Veidenbaums atmiņas savā īsajā mūžā nav paspējis uzrakstīt. Jābalstās uz Veidenbauma studiju biedru atmiņām par viņa dzīves posmu Tērbatā (1887–1892), kā arī uz vēstulēm. Viena no Tērbatas raksturībām – upe Emajegi (ig. *Emajõgi*), ko latvieši toreiz sauca par Mētru, – īsi tvērtā vienā no Veidenbauma dzejoļiem:

Pie neskaidrās Mētras,
Tur sirdis pukst brīvas,
Kaut likteņa vētras
Pūš niknas un spīvas.

¹⁰ Jansen, E. Kristian Jaak Peterson uudiskirjanduses. In: *Akadeemia*, 2001, Nr. 12, lk. 2501; Karma, T. Kristian Jaak Peterson ehk see, kus ta elas ja käis, mida nägi ja kellega kokku sai oma lühikese elu sees. In: *Keel ja Kirjandus*, 1972, Nr. 8, lk. 484.

¹¹ Milenbahs, F. *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava: J. Alunāna drukātava, 1908, 23. lpp.

¹² Viksna, A. *Tērbatas universitāte*, 87. lpp.

¹³ Alunāns, J. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1931, 218. lpp.

Tur jaunības liesmās
Vēl dvēseles staro,
Bez bailēm iet briesmās,
Pret tumsību karo.¹⁴

Emajegi nav dēvēta par neskaistu vai citādi necilu, vien izcelts tās ūdeņu neskaidrums, kas, iespējams, skaidrojams ar Veidenbauma paša toreizējiem garīgiem meklējumiem un nākotnes izredžu neskaidrību. Dzejoli akcentēts brīvības motīvs – studentu sirdis Tērbatā “pukst brīvas”. Tas nav tikai poētisks paņēmieni, bet sakņojas Veidenbauma laiku Tērbatas Universitātes patiešām brīvajā garā. Par to savulaik rakstījis viņa studiju biedrs un tuvs paziņa – nākamais filoloģijas doktors un Latvijas Republikas izglītības ministrs Aleksandrs Dauge:

Tērbatas augstskola tanīs laikos bij vienīgā Krievijā, kurai bij pilnīga autonomija un kurā valdīja ļoti liela politiska brīvība. Tērbatas studenti pat policijai nebija padoti, un universitātes priekšniecība tos pati vajadzības gadījumos nosodiņa, pat parādus no tiem piedzina, kad tos pie prorektora kāds drēbnieks, viesnīcnieks vai nama saimnieks bij iesūdzējis.¹⁵

Vēstulē uz mājām 1887. gada 20. septembrī, drīz pēc iestāšanās universitātē, Eduards Veidenbaums īsi raksturo savus pirmos iespaidus par pilsētu, un tie ir pozitīvi. Emajegi jeb Mētras ūdens tomēr – līdzīgi kā dzejoli – tiek apzīmēts par neskaidru:

Pa svētdienām man ieradums apstaigāt un apskatīt Tērbatu. Nudien, skaista pilsēta! Tik daudz lapu koku un dārzu, ka no tālienes izskatās kā zaļš mežs, kurā pa starpām izkaisīti sarkani dakstiņu jumti un baznīcu torņi un kuram pa vidu locās cauri Mētra ar savu neskaidro ūdeni.¹⁶

Šķiet, šim vērojumam varētu būt arī reāls pamats, proti, Emajegi pārsvarā tek pa purvainu zemieni, tāpēc tās ūdens (arī mūsdienās) neizceļas ar caurspīdību. Tas gan nav traucējis Veidenbaumam upes tēla neskaidrumu dzejoli pacelt simboliskā līmenī.

Zīmīgi, ka trīsdesmit gadu pirms Veidenbauma Tērbatā studējušais Krišjānis Barons kādā no studiju laika vēstulēm mājīniekiem pilsētu ne tik vien sauc par skaistu, bet arī par “mūsu”: “Mūsu pilsātiņš ir diezgan smuks, smukāks nekā Jelgava. Viņš ir taisīts uz kalniem uz tādu vīzi kā Talsi, bet, zināms, viņš ir pulkū jaukāks un daudz lielāks nekā Talsi.”¹⁷

Bibliotēka kā universitātes sakrālais centrs. Brīvība un zināšanas bija tas, pēc kā, mērojot ceļu no Cēsīm līdz Tērbatai, tiecās Eduards Veidenbaums. Vēstulē

¹⁴ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 8. sēj. Valmiera: P. Skrastiņš, 1908, 37. lpp.

¹⁵ Dauge, A. *Manā jaunības zemē. Atmiņu grāmata*. Rīga: Rīts, 1928, 129. lpp.

¹⁶ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga: LVI, 1961, 282.–283. lpp.

¹⁷ Citēts pēc: Baumanis, A. *Krišjānis Barons. Dzīve un darbi*. Rīga: Krišjāņa Barona biedrības apgāds, 1935, 68. lpp.

uz mājām 1887. gada septembrī viņš rakstīja par universitātes bibliotēku, kur “zāles vidū atrodas skapis ar 400 šublādēm, kuras satura bibliotēkas katalogu. Tad var domāt, cik tur milzīgs daudzums nav grāmatu!”¹⁸ Šis izdevumu katalogs, ko apbrīnojuši ne viena vien studentu paaudze, it kā koncentrē sevī gudrību krātuvi un vienlaikus iekšējās garīgās pilnveides ceļu. Nav izslēgts, ka pirms Veidenbauma Tērbatā studējušais (1856–1860) Krišjānis Barons ideju latviešu tautasdziesmu kartotēkai (Dainu skapim) būs smēlis Tērbatas Universitātes bibliotēkā. Savās atmiņās Barons vairākkārt piemin šo bibliotēku: “Tērbatas universitātes bagātā un labi iekārtotā un viegli pieejamā bibliotēka mani cieši pievilka un valdzināja.”¹⁹ Tāpat arī Tērbata būs devusi Baronam pamudinājumu latviešu tautasdziesmu apkopošanai. Jau 1857. gadā viņš publicēja rakstu par igauņu tautasdziesmām, to krāšanu un publicēšanu.²⁰ Ceļš uz Tērbatu nebija velti mērots.

Domkalna bibliotēkai ir bijis maģisks pievilksanas spēks, ko redzējām jau no Barona un Veidenbauma atstātajām rakstiskajām liecībām. Tērbatā desmitgadi pirms Eduarda Veidenbauma teoloģiju studēja mācītājs un literāts Kārlis Kundziņš. No 1903. līdz 1907. gadam turpat studēja arī viņa dēls Kārlis Kundziņš juniors. Savā memoriālā grāmatā viņš sīkāk raksturo, kā Ziemeļu karā izpostītās bīskapa katedrāles mazāk cietušajā daļā tikusi izbūvēta universitātes bibliotēka, “kurai tādā kārtā bija tik īpatnējas telpas kā gan nevienai citai bibliotēkai visā pasaulē. Kādās trīs koncentriskās galerijās, kas pacēlās viena virs otras, bija novietoti grāmatu plaukti, bet apakšā, centrā, atradās lielais bibliotēkas kartiņu katalogs un lasītava.”²¹ Tartu Universitātes arhitekts Johans Vilhelms Krauze, līdzīgi Getingenes Universitātei, bibliotēku iebūvēja viduslaiku baznīcas drupās, tādējādi simboliski savienojot Dieva namu un cilvēces gudrības krātuves namu vienā veselumā.²² Ne velti līdzās pašai universitātei tieši bibliotēka bijušo studentu atmiņās vai vēstulēs tiek īpaši izcelta. Pavadot tajā garas stundas, studējošie cerēja aizrakties līdz dziļākajām gudrībām, ieslēptām senajos foliantos. Bibliotēkai, kas atradās Domkalnā, bija visas tiesības kļūt par pilsētas sakrālo centru, jo kādreiz šajā vietā bijusi igauņiem piederīga kulta vieta, “par ko vēl liecināja vairāki tanī atrasti upurakmeņi”.²³

Ceļš uz Tērbatu/Tartu. Mūsdienās no Rīgas līdz Tartu ar mašīnu var aizbraukt trīs stundās, bet 19. gadsimtā atkarībā no pieejamā transportlīdzekļa un sākumpunkta ceļš aizņēma no vienas līdz vairākām dienām vai pat vairākām nedēļām. No Dundagas pagasta līdz Tērbatai ceļu, kas mūsdienās pa šoseju aptver 385 km, **kājām** vasaras brīvlaikā mēroja Krišjānis Barons. Piecās nedēļās, kas viņam 1859. gada vasarā pagāja ceļā, viņš iepazīna gan ļaudis, gan dabu. Tā bija

¹⁸ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 280. lpp.

¹⁹ Barons, K. *Atmiņas*. Rīga: Jumava, 2005, 51. lpp.

²⁰ Barons, K. *Raksti*. 1. sēj. Rīga: Krišjāņa Barona biedrības izdevums, 1928, 170.–176. lpp.

²¹ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*. Minneapolis: LELDAA's apgāds, 1968, 77. lpp.

²² Maiste, J. Tartu University: An Icon of Enlightenment in the North. In: *Baltic Journal of Art History*. 2018, Vol. 15, pp. 117–142, here p. 135.

²³ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*, 76. lpp.

sava veida Odiseja ar piedzīvojumiem, šķēršļiem pa vidu un jaunām atklāsmēm par Baltijas augu valsti, par igauņu un latviešu zemnieku raksturu utt.²⁴

Kājām ceļu no Tērbatas uz Koknesi kopā ar studiju biedru Kārli Voldemāru Beldavu 1888. gadā nedēļas laikā veica arī Eduards Veidenbaums.²⁵ Veidenbauma, tāpat kā Barona, nolūks, ejot kājām, bija pamatīgāk iepazīt Vidzemi tās latviskajā un igauņiskajā daļā:

Viņi noiet kājām 240 verstis, apmeklējami Valku, Smilteni, Launkalnu, Drustus, Piebalgu, Ērgļus, Iršu muižu un Bebrus. Ceļā Veidenbaums uzmanīgi novēro dabu un ļaudis un ar dažu lauku vecīti ielaižas sirsniņās sarunās.²⁶

Kājām iešana no Tērbatas vai uz Tērbatu gan derēja tikai brīvlaikā, bet ne dodoties uz studijām. Parastākais pārvietošanās veids 19. gadsimtā, studentiem braucot uz Tērbatu vai no Tērbatas mājup, bija **zirga pajūgā**. Savu pirmo braucieni no Krotēs (tagadējā Priekules novadā) uz Tērbatu 1865. gada vasarā, lai dotos uz studijām Tērbatas Universitātē, Atis Kronvalds veica tieši tādā veidā:

Dzelzceļa tolaik nebija. Tālais ceļš veicams ar zirgiem – braukšus. Atvadījies arī no saviem vecākiem Krotē, 28. jūlija rītā Kronvalds devās ceļā. Viņa somā bija trīs drēbju kārtas, piecpadsmit krekli, vēl šis tas un 120 rubļi makā.²⁷

Zirga pajūgs nebūt nebija tik drošs, kā varētu domāt. Eduards Veidenbaums 1891. gada oktobrī, braucot zirga pajūgā, mitrajā un vēsajā laikā saaukstējās un iemantoja stipru klepu, bet atlaba.²⁸ Tā paša gada 14. decembrī Veidenbaums lūdza sagaidīt viņu no Tērbatas Cēsis un vedējam paņemt līdzī no mājām siltu kažoku. Kaut kāda pārpratuma dēļ Veidenbaumam neviens neatbrauca pretī:

Laiks ir ļoti auksts un vētrains. Plānā vasaras mētelīti ģērbies, Veidenbaums sāk klejot pa Cēsu ielām un viesnīcu sētām, cerībā satikt kādu iebraucēju no sava apgabala.²⁹

Kādu pazīstamu Veidenbaums gan satiek, bet, lai remdētu sākušās zobu sāpes un nosalumumu, viņš ir ieņēmis alkohola devu: “Lai sāpes cik necik apklusinātu, viņam kā vislabākais līdzeklis šķiet alkohols. Viņš izdzer glāzes sešas degvīna un

²⁴ Barons, K. *Atmiņas*, 52. lpp.

²⁵ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 2. sēj., 301.–302. lpp.

²⁶ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 1. sēj. Valmiera: P. Skrastiņš, 1907, (3.–108. lpp.), šeit 38. lpp.

²⁷ Goba, A. Kronvalda dzīve un darbi. Grām.: Kronvalds, A. *Kopotī raksti*. A. Gobas sakārt. 1. sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1937, (7.–181. lpp.), šeit 34. lpp.

²⁸ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos, 58. lpp.

²⁹ Turpat, 59. lpp.

vairāk pudeļu alus, tā ka beidzot stipri sareibst.”³⁰ Sasvīdušam sešpadsmit verstu ceļš no Cēsīm uz brāļa mājām izrādījās liktenīgs – Veidenbaums vairs neatlaba. Iniciācijas ceļa pārbaudījumi netika izieti līdz galam.

Iecienītākais pārvietošanās veids tiem studentiem, kuriem materiālā rocība to atļāva, 19. gadsimta otrajā pusē bija **diližanss**, kas reizi nedēļā brauca no Prūsijas (Kēnigsbergas) cauri Kuršu kāpām, Rīgai un Tērbatai līdz Pēterburgai. Pieturas punkti esot bijuši Cēsis, Valmierā un Valkā.³¹ No Rīgas līdz Tērbatai ceļš ar diližansu aizņēma 36 stundas. Vietas diližansā bija laikus jāpasūta. Krišjānim Baronam reiz gadījies, ka diližansā visas vietas bijušas aizņemtas, nācies apmierināties ar sēdvietu blakus kučierim:

Biju laimīgs kaut arī šādu neērtu vietu ieņemt, jo citas izejas nebija. Siltā vasaras laikā tāds sēdekļis augstajā bukā būtu tikai vairojis omulību, bet citādi bija vēsajā, lietainajā rudenī. Brauciens ilga 36 stundas jeb divas nakts un vienu dienu, apstājoties pasta stacijās, tikai kamēr pārjūdž zirgus. Auksts rudens lietus nemitējās līt visu ceļu [...]. Kad beidzot nonācām Tērbatā, es biju gluži sastindzis un bez nopietnas savārgšanas nevarēju cerēt tikt cauri.³²

Uz Tērbatu varēja doties **pasta kulbā**. Arī par šos ceļošanas veidu un tā specifiku Krišjānis Barons bija rakstījis savās atmiņās: “Vienam ar pasta zirgiem braukt izmaksāja dārgi. Studenti tālab brauca pa 5 vai 8 vienā pasta kulbā.”³³ Eduarda Veidenbauma studiju biedrs Aleksandrs Dauge braucienus pasta kulbā apraksta ne bez klusas tiksmināšanās:

Rīgas zirgu pasta stacijā, Stabu ielā, ar saviem nelielajiem aizsaiņiem sēdāmie platos pasta vāģos, plaši un ērti izstiepāmie čaukstošos salmos, vedējs savilka grožus, pliukšķināja pātagu, priecīgi un skaļi, it kā pasmējās ilks zvans, un, tīkami rībēdami, aizripoja lielle vāģi pa Stabu ielas akmeņiem. Trešās dienas rītā, smalkā miglas plīvurī tīta, mūsu acu priekšā atvērās Tērbatas skaistā panorāma.³⁴

Studentiem šajos garajos pārbraucienos gadījās saaukstēties, bet gadījās arī citu veidu – gan nopietni, gan ne tik nopietni – piedzīvojumi. Krišjāņa Barona biogrāfs Arturs Baumanis piemin samērā komisku Barona piedzīvojumu, kad tas, uz Tērbatu no mājām braukdams, paņēmis līdzī mātes dotu aizsaini ar sieriem:

Citu reizi uz Tērbatu braukdams, Barons ved no Valpenes līdzī veselu saini ar sieriem. Bet atkal nelaime: tie Rīgas pasta stacijas istabā, kur Barons tos pametis, aiziedams pastaigāties, tik neganti ož, ka,

³⁰ Treimanis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos, 59. lpp.

³¹ Goba, A. Kronvalda dzīve un darbi, 34. lpp.

³² Barons, K. *Atmiņas*, 60. lpp.

³³ Turpat, 59. lpp.

³⁴ Dauge, A. *Manā jaunības zemē*, 121. lpp.

paklausīdams pārējo pasažieru protestiem, kučieris tos izliek sētā, kur Barons tos atrod, kad īsi priekš atiešanas atgriežas.³⁵

19. un 20. gadsimta mijā latviešu studenti, lai nokļūtu ceļa mērķī, diezgan bieži izmantoja ne visai parocīgo, bet samērā lēto **tvaikoņa satiksmi**, kas bija pieejama jau no 1843. gada.³⁶ Ar vilcienu no Daugavpils (līdz 1893. gadam – Dinaburga; līdz 1920. gadam – Dvinska) vispirms bija jādodas līdz Pleskavai. No Pleskavas ar pasažieru kuģīti pa Peipusa ezeru un tālāk pa Emajegi upi varēja tikt līdz Tērbatai.³⁷

19. gadsimta beigās par galveno transporta veidu kļuva **dzelzceļš**. Dzelzceļa līnija Rīga–Dinaburga tika atklāta jau 1861. gadā, bet Rīga–Jelgava (Mītava) – 1868. gadā. Teologs un folkloras pētnieks Ludis Bērziņš Tērbatā studēja no 1891. gada līdz 1895. gadam. Savās atmiņās viņš raksta, ka 40 kilometrus no dzimtās Džūkstes Kurzemē līdz Jelgavai ticis vests zirgu pajūgā, tālākā braukšana no Jelgavas uz Rīgu un no Rīgas uz Daugavpili jau bijusi ar vilcienu. Vakarā iesētoties vilcienā, nākamajā rītā varēja nokļūt Tērbatā. Transporta jaunpienācējs vilciens 19. gadsimta otrajā pusē ne tikai fiziskā veidā atviegloja un laika ziņā saīsināja nokļūšanu ceļamērķī, bet arī simboliski asociējās ar ceļu uz izvēlēto dzīves mērķi:

No sašķeltās dvēseles kaut kas bij jūtams arī jaunajam ceļotājam, jo priekšā stāvošais ceļš arī viņam bija pārlieku stāvs, un dažkārt vajadzēja pašam sevi jautāt, vai maz derēja uz pleciem ņemt tik smagu nastu. Bet nu vilciens gāja noteiktam mērķim pretim un vajadzēja domāt, kā noturēties uzsāktā virzienā.³⁸

Vilciena tēls saistībā ar laika nepielūdzamo skrējieni, ar dzīvesceļa zaudējumiem un ieguvumiem izmantots arī 19. gadsimta otrās puses latviešu dzejā, tostarp Veidenbaumam:

Laiks ātrāki steidzas kā vagona rats,
Nes priekus, nes sāpes – kā kuram.³⁹

Arī Veidenbaums kopš 1887. gada nogales varēja daļu no ceļa uz Tērbatu un no Tērbatas veikt vilcienā. Vēstulē brālim 1887. gada 17. oktobrī viņš raksta: “Tur runā, ka dzelzceļš tikšot līdz novembra vidum līdz Valkai gatavs. Ja tā būs, tad būs mājās braukšana vareni atvieglināta.”⁴⁰ Dzelzceļa līniju Tērbata–Valka atklāja

³⁵ Baumanis, A. *Krišjānis Barons. Dzīve un darbi*, 69. lpp.

³⁶ Kaivo, L. L. Eesti laevatatavad siseveetee: Emajõgi. In: *Eesti Loodus*, 2012, Nr. 9. pieejams: http://vana.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/artikkel4784_4760.html [sk. 15.06.2019.]

³⁷ Kundziņš, K. *Atmiņas. Mani tapšanas gadi*, 76. lpp.

³⁸ Bērziņš, L. *Mūža rīts un darba diena*. Rīga: A. Gulbis, 1935, 70.–71. lpp.

³⁹ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 8. sēj., 50. lpp.

⁴⁰ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 289. lpp.

1887. gada 7. novembrī, bet Tērbata–Rīga 1888. gada 25. decembrī.⁴¹ Latviešu studentiem, tostarp Veidenbaumam, ceļš uz universitāti kļuva daudz parocīgāks. Veidenbaums varēja braukt ne tikai no Tērbatas līdz Valkai, kā tas bija sākumā, bet arī mājām tuvāk – līdz Cēsīm. Tā 1891. gada 12. decembra vēstulē brālim par savu atbraukšanu viņš raksta: “Piebraukšu Cēsu stacijā ar vakara vilcienu, un tad stellē man zirgu pretī.”⁴²

Līdz pat 20. gadsimta 90. gadiem vilciens turpināja būt galvenais transportlīdzeklis no Rīgas uz Tērbatu. Padomju laikā uz Tartu varēja aizbraukt ar diviem vilcieniem – ar ekspresi “Minska–Tallina” un lēnāku, arī lētāku vilcienu, kas Tartu noveda plkst. 4 no rīta.

21. gadsimtā par galveno pārvietošanās veidu uz Tartu (gan pārsvarā tūristiem, ne vairs latviešu studentiem, kuru skaits pēc neatkarības atgūšanas sarucis līdz minimumam) kļuva **autobuss vai mašīna**. Brauciens autobusā aizņem četras stundas, mašīnā – trīs stundas.

Ceļš horizontālajā un vertikālajā plaknē. Kas mainījies gadu gaitā? Braucot lielākā ātrumā, ainas slid garām, braucējs nespēj tās pamatīgāk aplūkot, kur nu piekerties. Vairākkārt no lidsabiedrības *Air Baltic* puses ir bijis projekts ieviest gaisa satiksmi starp Rīgu un Tartu. Studentiem, pat ja tādi no Rīgas sanāktu pietiekamā skaitā, diez vai tas būtu pa kabatai. Tūristiem pusstunda, kas pavadīta gaisā, diez vai sniegtu estētisku baudījumu. Tā vai citādi, bet, kājām ejot vai zirgu pajūgā braucot, students izbaudīja ceļu, pagūstot sagatavoties pašai Tērbatai un tās svētnīcai – universitātei. Iešana vai braukšana bija, kā redzams no 19. gadsimtā studējošo atmiņām, savveida sakralizēta darbība. Tvaikonis nebija tikai tvaikonis un vilciens tikai vilciens, bet ietvēra sevi braucēja – studenta – apņemšanos iet uz izvēlētu mērķi:

Ja kuģī esi iesēdies, tad arī vētrām saceloties, nevari no brauciena atdalīties savrup, bet tev jāšūpojas līdz, un gaisa pasažiers tāpat nevar pēc paša izvēles atstāt savu kabīni, ja viņš reiz ir gaisā pacēlies; bet tikpat stipri, lai gan neredzamām saitēm, cilvēku saista viņa paša pirmsolis: ko tu esi reiz uzsācis, tas tevi noteic visai nākotnei.⁴³

Neviens neliedz arī šodien iziet šo ceļu kājām vai izbaudīt to, braucot ar divriteni. Taču tam nav laika, jo mēs esam ierauti kā vāveres ritenī laika steigā. Atliek baudīt un izjust tikai apstāšanās punktus un brīžus. Taču pati ceļošana burvība, kā liekas, ir ielikta Tērbatas Universitātē līdz ar tās ēkas pamatakmeni. Viens no Tērbatas Universitātes pirmā rektora Parota dēliem – Johans Parots – īstenoja jaunības sapni ceļojumam augšup, kļūdams par pirmo kalnā kāpēju, kas sasniedza Ararata kalna virsotni 1829. gadā.⁴⁴ Viņš arī iedvesmoja armēņu jaunekļus doties studēt Tērbatā. Starp tālā ceļa mērotājiem bija armēņu jaunlaiku

⁴¹ Taal, K. Vōitlus Tartu-Petseri raudtee ūmber 1920. Aastatel. In: *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2012, (lhk. 39–80), lk. 44.

⁴² Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. 2. sēj., 338. lpp.

⁴³ Bērziņš, L. *Mūža rīts un darba diena*, 71. lpp.

⁴⁴ Parrot, F. *Journey to Ararat*. New York: Harper and Brothers, 1846, pp. 125–186.

literatūras dibinātājs Hačaturs Abovjans, kas studēja Tērbatas Universitātē no 1830. gada līdz 1836. gadam.

Eduards Veidenbaums savā dzejā ir tvēris trīs dažādus cilvēka, tai skaitā studenta, dzīvesceļa veidus: a) horizontāla iešana vai/un braukšana pa apli, dzīšanās pēc iluzoriem mērķiem: “Pēc goda, pēc varas, pēc mantas / Bez atpūtas ļautiņi skrien”⁴⁵; b) nenoskaidrotu ilgu ceļš: “Kā gulbji balti padebeši iet, / Tiem vēlētos es līdzī tālu skriet”⁴⁶; c) garīga sevis un apkārtējās dzīves telpas pilnveidošana ceļā pa vertikāli:

Kā zemes plašums zvaigžņu lielos baros
Ir mazais puteklītis saules staros, –
Un, augstāk celts par iznīcības niekiem,
Tavs gars būs brīvs no dzīves bēdām, priekiem.⁴⁷

Katram no šiem ceļiem ir sava izvēles loģika un pamatojums. Tērbatnieki, ieskaitot pašu Eduardu Veidenbaumu, vairumā izvēlējās trešo – garīgo (vertikālo) – pilnveidi. Varbūt tieši tāpēc Tērbatā studējušie bija starp galvenajiem, kas apzinājās un izkopa mūsu valodas, folkloras, vēstures liecību vērtības, bet arī starp tiem, kas definēja valstiskuma nepieciešamību un dibināja Latvijas valsti. Eduarda Veidenbauma fiziskās dzīves ceļš aprāvās pāragri, bet viņš paspēja būt starp tiem, kas iekveldina citus ceļa gājējus.

Ceļš ir viena no jebkuras dzīvas būtnes pamatvērtībām. Romu tautas paruna teic: “Nav ceļa uz laimi, pats ceļš ir laime.” Savukārt latviešu tautas miklā ceļš iezīmēts šķietami paradoksālā veidā:

Mazāks par vismazāko zāli,
Sikāks par vissikāko oliņu,
Garāks par visgarāko koku,
Augstāks par visaugstāko kalnu.⁴⁸

Ne tikai ceļš, bet arī Tērbatas gājēji/braucēji ietver sevī vissikāko un vislielāko, viszemāko un visaugstāko potenciālu. Svarīgākā šajā gadījumā ir pati kustības iespēja. Katrā laikā cilvēka griba vai citi apstākļi iezīmē mērķi un kustības virzienu. Ceļu uz Tērbatas Universitāti latvieši visintensīvāk izmantoja laikposmā no 19. gadsimta vidus līdz Latvijas Universitātes dibināšanai 1919. gadā. Kaut arī kopsummā tas neaptver pat pilnus simt gadus, ir jāsecina, ka tieši šis ceļš un laikposms latviešu nācijas attīstībā bija garīgo dziņu lielais laikmets.

⁴⁵ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti*. 8. sēj., 56. lpp.

⁴⁶ Turpat, 53. lpp.

⁴⁷ Turpat, 10. lpp.

⁴⁸ *Latviešu tautas miklas, sakāmvārdi un parunas*. Red. K. Straubergs. Kopenhāgena: Imanta, 1956, 98. lpp.

Getting to Dorpat. The semanteme of road over time (17th–20th centuries)

Janīna Kursīte

The University of Dorpat (also Tērbata or Tartu) has been a special destination for Latvians over several centuries. The semanteme of road in the memoirs or reflections of former students is most often associated with expectations, hopes for moving from the familiar and usual (native land) to the unfamiliar and strange environment. Going to Dorpat to study was like a pilgrimage. The pilgrimage has its own poetics, which is based on the idea of travel as a process of transformation. Any pilgrimage or similar trip requires a specific purpose from the traveller. In this case, the purpose was studies and the place of studies was the University of Dorpat.

In the 19th century, depending on the means of transportation available and the point of departure, the journey took from one to several days or even several weeks. Krišjānis Barons, a student and later a collector and compiler of Latvian folk songs, travelled his way from Dundaga parish to Dorpat, which now is 385 km along the highway, on foot during his summer holidays. In these five weeks spent on his way in the summer of 1859, he got to know both the people and nature. It was a kind of Odyssey with adventures, obstacles and new revelations about the Baltic flora and the character of Estonian and Latvian farmers. Eduards Veidenbaums, similarly to Krišjānis Barons, walked from Dorpat to Koknese in 1888 and spent a week on his way to get to know Latvian and Estonian parts of Livland more closely.

A horse-drawn carriage was the most common means of travelling for students who went to or from Dorpat in the 19th century. In the second half of the 19th century the wealthy students would take a diligence/stagecoach, which once a week travelled from Prussia (Königsberg) through the Curonian Spit, Riga and Dorpat to St. Petersburg. The journey from Riga to Dorpat took 36 hours by diligence. One could also go to Dorpat in the postcoach. At the turn of the 20th century, Latvian students quite often used the relatively cheap steamer, which was available since 1843. At the end of the 19th century, rail became the main mode of transportation. The railway line Riga-Dinaburg was opened in 1861, but Riga-Jelgava (Mitau) – in 1868. The train, as a newcomer of the second half of the 19th century, not only shortened the travelling time, but also was symbolically associated with the road to the chosen destination. The image of the train in relation to the ruthless race of time, the losses and gains on the path of life is quite often used in Latvian poetry of the second half of the 19th century, including in E. Veidenbaums's poetry.

In his poetry, Eduards Veidenbaums covered three different patterns of human life, including that of a student: a) horizontal walking/circling, pursuing illusory goals; b) journey of unexplained longings; c) self-improvement and spiritual growth and the enhancement of surrounding space as vertical walking. The Dorpat-goers, including Eduards Veidenbaums, mostly chose the third – the spiritual (vertical) perfection. Perhaps that is why the students in Dorpat were among the key figures who were aware of and cultivated the values

of the Latvian language, folklore and history, and who were later among the founders of the Latvian state.

Eduards Veidenbaums's life ended prematurely, but he managed to be among those who inspired others to embark on that road. Not only the road, but also the goers/riders to Dorpat have every bit of creative potential. At all times, a person's will or other circumstances determine the purpose and destination. Latvians used the road to the University of Dorpat most intensively in the period from the mid-19th century until the founding of the University of Latvia in 1919. Although in total it does not cover even 100 years, it must be concluded that this very path and period in the development of the Latvian nation was a great era of spiritual drives.

Keywords: University of Dorpat, Latvian students, pilgrimage, Dorpat in poetry.

Veidenbaums un “Pīpkalonijs” pirmās latviešu intelektuāļu paaudzes kontekstā

Jānis Šiliņš

Kopsavilkums

Eduards Veidenbaums piederēja pie spilgtās un talantīgās 19. gadsimta nogales latviešu jauniešu paaudzes. Veidenbaums 1887. gada rudenī iestājās Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē, lai gan sākotnēji apsvēra domu par studēšanu Maskavas Universitātē. Šajā laikā Pēterburgā jurisprudenci studēja Jānis Pliekšāns un vēlākais latviešu komunistu līderis Pēteris Stučka, bet gadu iepriekš Maskavas Universitātes Juridisko fakultāti bija absolvējis Jānis Čakste.

Gadā, kad Veidenbaums iestājās Tērbatas Universitātē, Baltijas guberņās cara administrācija sāka mērķtiecīgu pārkrievošanas jeb rusifikācijas politiku. Viens no svarīgākajiem soļiem šīs politikas īstenošanā tika sperts 1889. gadā, kad Tērbatas Universitāte bija spiesta pāriet uz krievu mācību valodu, nomainot arī lielu daļu pasniedzēju. Šajā laikā, 1888. gadā, Rīgā notika arī Trešie vispārējie dziedāšanas svētki, kas latviešu vidū izraisīja lielu nacionālo pacēlumu. Uz svētkiem ieradās arī Veidenbaums, līdzīgi kā daudzi citi latviešu studenti no Tērbatas, Pēterburgas, Maskavas un citām augstskolām. Vasaras beigās Tērbatā ieradās Eduarda Veidenbauma skolasbiedrs Pēteris Pīpkalējs kopā ar vēlāko Latvijas Republikas izglītības ministru Aleksandru Daugi. Pīpkalējs Daugi iepazīstinājis ar Veidenbaumu. Jauno biedrību, kuras statūtus universitātes rektors apstiprināja 1888. gada 10. novembrī, iesauca tieši Pīpkalēja vārdā – par Pīpkalonijs. Oficiālais biedrības nosaukums bija “Tērbatas Latviešu literāriski zinātniskā biedrība”. Tā tika iecerēta kā opozīcija korporācijai “Lettonia”, kurā bija apvienojušies aktīvākie latviešu studenti. Veidenbaumam nepatika korporeļu augstprātība, pārspīlētais patriotisms un pārmērīgā alkohola lietošana. Svarīgs aspekts bija arī dārdzība. Turklāt jaunā Latviešu literāri zinātniskā biedrība, kā jau par to liecina tās nosaukums, bija orientēta uz populārzinātnisku darbību. 1890. gada jūnijā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas ārkārtējās sēdes laikā Tērbatas latviešu studenti vienojās ar citu augstskolu studentiem par kopīgu rakstu krājuma izdošanas nepieciešamību – radās krājums “Pūrs”. Pavisam Veidenbaums nolāsija četrus referātus, divus no šiem referātiem publicēja “Pūrā”. 1892. gada “Pūra” izdevumā bija ievietots Veidenbauma nekrologs. Tajā viņš tika raksturots kā nopietns pasaules un sadzīves apcerētājs.

Ar Veidenbauma nāvi Tērbatas Latviešu literāriski zinātniskās biedrības darbība neapstājās. Nepilnu 11 pastāvēšanas gadu laikā Pīpkalonijs darbojās 38 studenti (no tiem 24 studēja medicīnu). Trīs biedrības locekļi vēlāk kļuva par Latvijas Universitātes profesoriem.

Biedrības aktivitātes un it sevišķi rakstu krājums “Pūrs” veicināja jaunu ideju izplatīšanos un iedvesmoja jaunstrāvnieku kustības veidošanos. Literāri zinātniskā biedrība bija viena no pirmajām vietām, kur latviešu 19. gadsimta beigu paaudze saskārās ar sociālisma idejām. 1899. gadā, pēc tam kad Tērbatas Universitātes studenti bija pievienojušies streikam pret Pēterburgas studentu represēšanu, biedrību likvidēja. Pēc atsevišķām ziņām biedrība turpināja nelegāli darboties līdz 1903. vai 1904. gadam.

Raksturvārdi: Pipkalonija, Jaunā strāva, zinātniskā biedrība.

19. gadsimta 80. gados uz vēstures skatuves kāpa jauna un talantīga latviešu jauniešu paaudze, kurai bija lemts pārdzīvot trīs revolūcijas, postošu pasaules karu un piedalīties neatkarīgas valsts radīšanas procesā. Viņi bija dzimuši un savu bērnību pavadījuši jaunlatviešu tautiskās atmodas spirdzinošajās vēsmās, bet skolas un studiju gadi sakrita ar rusifikācijas stindzinošajiem vējiem. Viņi bija pirmie, kas 19. gadsimta pašā nogalē saskārās ar Eiropā populārajām sociālisma idejām. Viņi arī bija pirmie, kurus varam uzskatīt par latviešu intelektuāļu paaudzi, jo atšķirībā no saviem priekšgājējiem lielākā daļa jaunstrāvnieku un jaunnacionālistu bija ieguvuši lielisku izglītību.

Eduards Veidenbaums piederēja pie šīs spilgtās 19. gadsimta beigu paaudzes. 1887. gada rudenī viņš iestājās Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē, lai gan sākotnēji apsvēra domu par studēšanu Maskavas Universitātē.¹ Šajā laikā Pēterburgā jurisprudenci studēja Jānis Pliekšāns (Rainis) un vēlākais latviešu komunistu līderis Pēteris Stučka, bet gadu iepriekš Maskavas Universitātes Juridisko fakultāti bija absolvējis Jānis Čakste, kurš pēc Latvijas Republikas pasludināšanas kļuvis par tās pirmo prezidentu.

Gadā, kad Veidenbaums iestājās Tērbatas Universitātē, Baltijas guberņās² cara administrācija sāka mērķtiecīgu pārkrievošanas jeb rusifikācijas politiku. 1889. gadā Tērbatas Universitāte bija spiesta pāriet uz krievu mācību valodu, nomainot arī lielu daļu pasniedzēju. Rusifikācijas politika ievērojami vājināja vācu valodas pozīcijas Baltijā, tomēr, pat neraugoties uz periodisko koķetēšanu ar slavofilismu, latviešus tas maz iepriecināja, jo vienlīdzība beztiesiskumā nebija tas, uz ko viņi cerēja. Ne velti Trešie vispārīgie dziedāšanas svētki, kas 1888. gadā notika Rīgā, izraisīja spēcīgu nacionālu pacēlumu latviešu vidū. Pavisam šajos svētkos piedalījās 117 kori ar 2618 dziedātājiem, un tos apmeklēja ap 60 000 klausītāju.³ Uz svētkiem ieradās arī Veidenbaums, līdzīgi kā daudzi citi latviešu studenti no Tērbatas, Pēterburgas, Maskavas un citām augstskolām. Sajūsminātais Veidenbaums esot daudz runājis par nacionālo patstāvību. “Pirmoreiz man šķiet, ka latvieši ir brīva tauta,” viņš sacījis kādam studiju biedram un, jautrībai

¹ *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926. 63. lpp.

² Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņas. Latgale atradās Vitebskas guberņas sastāvā un neietilpa Baltijas provincē.

³ Klements, M. *Latviešu dziesmu svētki*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1955. 37. lpp.; Sk. arī: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 76. lpp.

sitot augstu vilni, tikko esot bijis atturams no došanās uz Esplanādi (tur atradās dziedāšanas svētku paviljons), kur grasījies pasludināt Latvijas Republiku.⁴ Līdz Latvijas neatkarības proklamēšanai nācās gaidīt vēl 30 gadus, tomēr nacionālās sajūsmas izvirzumam bija arī īslaicīgi taustāmi rezultāti. Entuziasma pilnie Tērbatas latviešu studenti tovasar vienojās radīt paši savu biedrību.

Vasaras beigās Tērbatā ieradās Veidenbauma skolas biedrs Pēteris Pīpkalējs kopā ar vēlāko Latvijas Republikas izglītības ministru Aleksandru Daugi. Pīpkalējs Daugi iepazīstinājis ar Veidenbaumu. Pirms tam viņš Daugem teicis: “Es jūs tūliņ iepazīstināšu ar vispārdāvinātāko latvju jaunekli – Eduardu Veidenbaumu.”⁵ Pats Pīpkalējs studijas sāka nedaudz vēlāk – nākamā gada janvārī.⁶ Tomēr, neskatoties uz to, jauno biedrību, kuras statūtus universitātes rektors apstiprināja 1888. gada 10. novembrī, iesauca tieši Pīpkalēja vārdā – par Pīpkaloniju.

Oficiālais biedrības nosaukums bija Tērbatas Latviešu literāriski zinātniskā biedrība. Pavisam tolaik Tērbatas Universitātē darbojās aptuveni 12 studentu biedrības un sešas septiņas korporācijas. Aktīvākie latviešu studenti bija apvienojušies korporācijā “Lettonia”,⁷ kura rūpīgi sekoja un atdarināja vācu korporāciju tradīcijas. Daudziem latviešiem, arī Veidenbaumam, tas nepatika, un jaundibinātā biedrība jau sākotnēji tika iecerēta kā opozīcija letoņiem. Veidenbaums pirmo nedēļu Tērbatas Universitātē nodzīvoja Letonijas konventa telpās, tomēr korporācijā viņš neiestājās. Kā viņš vēlāk paskaidroja:

Vienkārt, tur valda smieklīgi augstprātīgs aristokrātu gars, par ko man, tur uzturoties, jau ar daudziem lielas ķildas un disputācijas iznāca, un, otrkārt, tur iziet briesmīgi daudz naudas (vismaz 70 rubļu gadā), jo alus dzeršana tur spēlē varenu lomu.⁸

Savam jaunākajam brālim viņš rakstīja:

Tīri smieklī nāk, kad šos vīreļus uzskata, kas sevi par briesmīgi godājamām personām turas. Un cik viņi lieli patrioti grib izrādīties! It kā tas būtu tas svarīgākais darbs, ko priekš latviešu tautas varētu strādāt, kad ar to naudu, ko no saviem tēviem līdz dabūjuši, sev rikles ar alu izskalo un galvā reibumu un paģiras sataisa. Pie tam viņi tura savus degunus pa daudz augstu, tā ka tikko neduras mākoņos, un ar tādiem vīriem man netikas ietikt darišanās.⁹

⁴ *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 77. lpp.

⁵ Dauge, A. Atmiņu grāmata. *Burnieks*, 1927, Nr. 9, 712. lpp.

⁶ Viksna, A. Par Pēteri Pīpkalēju un nedaudz par Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību. *Varavīksne*. Rīga: Liesma, 1983. 142. lpp.

⁷ 1882. gadā dibinātās studentu korporācijas “Lettonia” saknes meklējamas Tērbatas latviešu studentu rakstniecības vakaros, kuru dalībnieki 1881. gadā izveidoja Latvisko brālību (lat. *Fraternitas Lettonica*).

⁸ 1887. gada 24. oktobra vēstule. Sk.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 642. lpp.

⁹ Turpat.

Dalība jaundibinātajā biedrībā bija daudz lētāka – tikai trīs rubļi semestrī. Veidenbaumam, kurš dzīvoja grūtos materiālos apstākļos un naudas trūkuma dēļ dažkārt pat cieta studiju process, tas varēja būt svarīgs arguments, lai nestātos Letonijā. Atšķirībā no korporeļiem, kuri vairāk laika veltīja alus dzeršanai un citām izklaidēm, Latviešu literāri zinātniskā biedrība, kā jau par to liecina nosaukums, bija orientēta uz populārzinātnisku darbību. Katru svētdienas vakaru studenti pulcējās, lai uzstātos ar zinātniskiem priekšlasījumiem (pavisam biedrības pastāvēšanas laikā nolasīti 163 referāti) un diskutētu līdz vēlai naktij.

Konflikta dēļ ar Letoniju radās arī Latviešu literāri zinātniskās biedrības neformālais nosaukums “Pīpkalonijs”. Paši viņi sevi mēdza dēvēt par daugaviešiem, tomēr tieši nicīgi izsmējīgā pīpkaloņu iesauka izrādījās visnoturīgākā. Pēteris Pīpkalējs, kura vārdā biedrību iesauca, bija teoloģijas students ar visai īpatnēju ārējo izskatu. Dauge, kurš bija ilggadējs viņa istabas biedrs un viens no tuvākajiem Pīpkalēja draugiem, viņu ir raksturojis šādi: “Man viņš pa daļai likās komisks, bet bij viņā kas aizkustinošs, kas savādi žēls.”¹⁰ Varam pieņemt, ka arī augstprātīgie letoni līdzīgi raudzījās uz nabadzīgajiem, bet ārkārtīgi darbīgajiem biedrības studentiem. Sākotnēji viņi tos dēvējuši par Augusta biedrību, par godu Augustam Krumbergam, kurš vēlāko pret jaunstrāvnikiem vērsto represiju rezultātā ies bojā Centrālcietumā. Tomēr sirsnīgā Pīpkalēja savādais tēls drīz vien uzvarēja, un biedrību sāka dēvēt par Pīpkalonijs.¹¹

1890. gada jūnijā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas ārkārtējās sēdes laikā Tērbatas latviešu studenti vienojās ar citu augstskolu studentiem par kopīga rakstu krājuma izdošanas nepieciešamību.¹² Tā radās krājums “Pūrs”,¹³ kuru veidoja Tērbatas Universitātes Latviešu literāri zinātniskās biedrības locekļi. Parasti tie bija pārstrādāti referāti, ar kuriem studenti bija uzstājušies svētdienas vakaru sapulcēs. Pāris rakstu “Pūrā” pirms savas pāragrās nāves paspēja publicēt arī Veidenbaums.

Pavisam biedrības svētdienu vakaru priekšlasījumos Veidenbaums nolasīja četrus referātus: “Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats” 1890. gada pavasarī; “Privāts un kopējs īpašums” tā paša gada rudenī; “Par moderno dueli” 1891. gada 4. maijā un “Vairāk gaismas!” 21. septembrī, kas bija veltīts apgaismošanas tehnikai. Divus no šiem referātiem publicēja “Pūrā”.¹⁴ 1891. gada novembrī biedrība svinēja trīs gadu pastāvēšanas dzimšanas dienu. Tobrid bija jau sagatavots publicēšanai “Pūra” otrais krājums. Semestra beigās

¹⁰ Dauge, A. Atmiņu grāmata, 712. lpp.

¹¹ sastopama arī versija, ka biedrības nosaukuma rašanās, iespējams, bijusi saistīta ar to, ka smēķētāji esot pulcējušies atsevišķā istabā, kuru biedrības studenti vispirms iesaukuši par pīpkalonijs. (Revolūcijas varoņi: biogrāfijas fakti / S. Ļaļuškina saruna ar L. Dribinu. *Cīņa*, 1988, 22. jūl.)

¹² Priekšvārds. *Pūrs*. 1. sēj. Tērbata, 1891. 3. lpp.

¹³ *Pūrs*, 1.–3. sēj. Tērbata, 1891–1892, 1894.

¹⁴ Veidenbaums, E. Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats. *Pūrs*, 1. sēj. Tērbata, 1891. 67.–74. lpp.; Veidenbaums, E. “Vairāk gaismas!” *Pūrs*, 2. sēj. Tērbata, 1892. 159.–167. lpp.

Veidenbaums devās uz mājām un Tērbatas Universitātē vairs neatgriezās, jo slimība neļāva viņam pabeigt studijas.

1892. gada "Pūra" izdevumā bija ievietots Eduarda Veidenbauma nekrologs. Tajā viņš tika raksturots kā nopietns pasaules un sadzīves apcerētājs:

Grūts bija viņa isais mūžs. Ārēji un iekšēji cīniņi. Visus savus gara spēkus darbā likdams, viņš dzinās izravēt no savām pārlicībām aizspriedumus, vienīgi stingrus prāta spriedumus atstādams un piekopsdams. Ikkatrā lietā viņš centās pēc serdes un kodola, ar īsta patiesības mīlotāja un meklētāja dedzību un nopietnību. [...] Ārēju spožumu viņš necienīja. Dzīvoja, izturējās un iznesās ļoti vienkārši. Nopietnās sarunās par vispārējiem jautājumiem viņa attapīgais gars dzirkstīt dzirkstīja. [...] Par vislielāko laimi viņš turēja cīnīties un mirt par vispār cilvēciskām tiesībām.¹⁵

Ar Eduarda Veidenbauma nāvi Tērbatas Latviešu literāriski zinātniskās biedrības darbība neapstājās. Pavisam nepilnu 11 pastāvēšanas gadu laikā Pīpkalonijā darbojās 38 studenti (no tiem 24 studēja medicīnu).¹⁶ Tas nebija daudz, ja ņem vērā, ka kopējais latviešu studentu skaits šajā laikā sasniedza trīs simtus. Salīdzinājumam Letonijā iestājās 112 studenti.¹⁷ Toties no Latviešu literāri zinātniskās biedrības rindām nāca vairāki ievērojami latviešu sabiedriskie darbinieki un vēlākie politiķi: ilggadējais Saeimas priekšsēdētājs sociāldemokrāts Pauls Kalniņš, izglītības ministrs Kārlis Kasparsons, Liepājas latviešu teātra dibinātājs un vadītājs, ārsts Ernests Ekšteins, žurnālists Jānis Kovaļevskis, dramaturgs Jukums Paļevičs, veterinārārsts un sabiedriskais darbinieks Ādolfs Hertelis, vairāki ievērojami latviešu mācītāji (Konstantīns Ūders, Eduards Pavasars, Jānis Ērmanis u. c.). Lielāko daļu sava studiju laika Tērbatā Veidenbaums dzīvoja vienā dzīvoklī kopā ar ārstu Gustavu Beldavu. Trīs biedrības locekļi (Aleksandrs Dauge, Jānis Kauliņš, Jēkabs Alksnis) vēlāk kļuva par Latvijas Universitātes profesoriem. Biedrības aktivitātes un it sevišķi rakstu krājums "Pūrs" veicināja jaunu ideju izplatīšanos un iedvesmoja jaunstrāvnieku kustības veidošanos.

1890. gadā Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultātē studiju gaitas sāka vēlākais provāciskās valdības vadītājs Latvijā 1919. gadā vai, kā viņš pats sevi dēvēja, "latviešu tautas nodevējs" Andrievs Niedra, kurš arī apsvēra iespēju pievienoties pīpkaloņiem, tomēr to neizdarīja.¹⁸ Nākamajā, 1891., gadā Latviešu literāri zinātniskajā biedrībā iestājās jaunstrāvnieks un viens no vēlākajiem latviešu komunistu līderiem (arī Padomju Latvijas zemkopības komisārs 1919. gadā) Fricis Roziņš, kā arī medicīnas profesors Jēkabs Alksnis.

¹⁵ K. Eduards Veidenbaums, stud. jur. *Pūrs*, 2. sēj., 5. lpp.

¹⁶ Vienlaikus biedrībā darbojās 8–14 studenti, neskaitot Veterinārā institūta studentus, kuri darbojās biedrībā neoficiāli.

¹⁷ Pavisam Tērbatas Universitātē 1881.–1900. gadā studēja 470 latvieši. Sk.: Šaurums, G. *Tērbatas universitāte: 1632–1932*. Rīga: b. i., 1932. 115.–116. lpp.

¹⁸ Niedra, A. *Dzīvais Mironis*. Rīga, Liepāja: Komandsabiedrība "Astra", 1924. 19., 23. lpp.

Runājot par Jaunās strāvas kustību, parasti Pīpkaloniju min kā vienu no tās avotiem. Literāri zinātniskā biedrība bija viena no pirmajām vietām, kur latviešu 19. gadsimta beigu paaudze saskārās ar sociālisma idejām. Pēc sākotnējā biedrības sastāva (dominēja teoloģijas studenti) nomainās 1891. gadā un Aleksandra Dauges kļūšanas par biedrības vadītāju šī interese pakāpeniski pārauga aizrautībā. Daugem un citiem latviešiem bija cieši sakari ar poļu studentiem, kuri dzīvi interesējās par sociālismu. Arī Veidenbaumu un citus pīpkaloņus saistīja jaunās sociālistiskās idejas, un tas ir redzams arī "Pūra" rakstos. Veidenbaumu sevišķi interesēja jaunākās ekonomiskās teorijas. Ir atrodamas ziņas, ka arī pats Pīpkalējs 1889. gadā nolasījis referātu par marksismu, bet plašāk biedrībā šo sociālisma virzienu sāka apspriest sākot ar 1892. gadu. Laikraksts "Dienas Lapa" par sociālistisko ideju izplatītāju kļuva tikai 1893. gada beigās Raiņa vadībā. 1896. gadā par Latviešu literāri zinātniskās biedrības biedru kļuva arī jaunstrāvnieku līderis un vēlākais lielākās latviešu politiskās partijas – Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas – līderis Janis Jansons-Brauns.

Interesants, bet līdz šim maz pieminēts Pīpkalonijas darbības aspekts ir igauņu ģimnāzistu un studentu darbība tajā. Profesors Johanness Voldemārs Veski, kurš 1887. gadā sāka mācīties Hugo Trefnera privātajā ģimnāzijā Tērbatā, atceras, ka galvenais sadarbības iniciators starp igauņu skolniekiem un latviešu studentiem bijis Aleksandrs Dauge. Viņš strādājis par skolotāju Trefnera ģimnāzijā (tā bijusi viņa pirmā darbavieta). Ģimnāzisti vēlējās izdot dienas avīzi, tādēļ nodibināja sakarus ar Pīpkaloniju. 90. gadu otrajā pusē Pīpkalonijā darbojušies seši, septiņi igauņi. Veski raksta: "Bijām ļoti draudzīgās attiecībās ar latviešu studentiem."¹⁹

Pīpkaloņi sanāca kopā ne tikai Tērbatas nomalē Filozofu ielā 10, 2. stāvā, bet arī *Emajōgi* viesnīcā, kas piederēja Mihkelam Martnam. Martns apmeklēja Tērbatas Universitāti kā brīvklausītājs, aizrāvās ar kreisajām idejām un labprāt piedalījās Pīpkalonijas aktivitātēs. Pīpkaloņu sanāksmes apmeklēja arī vēlākais Igaunijas autoritārais vadonis Konstantīns Petss, kurš 1894.–1898. gadā studēja Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Viņa vadītajā laikrakstā *Teataja* (1901–1905) darbojās vairāki igauņu tautības pīpkaloņi vai cilvēki, kas bija saistīti ar Pīpkaloniju.²⁰

1899. gadā, pēc tam kad Tērbatas Universitātes studenti bija pievienojušies streikam pret Pēterburgas studentu represēšanu, biedrību likvidēja. Studentu nemieru rezultātā slēdza vairākas Tērbatas Universitātes studentu biedrības, to skaitā 21. maijā arī Latviešu literāri zinātnisko biedrību. Kārlis Kasparsons pat pavadīja divas nedēļas Tērbatas Universitātes karcerī. Pēc atsevišķām ziņām biedrība turpināja nelegāli darboties līdz 1903. vai 1904. gadam.²¹ Zīmīgi, ka biedrības likvidēšana gandrīz vienlaikus sakrita ar diviem citiem svarīgiem

¹⁹ Rakstniecības un mūzikas muzejs (RTMM), E. Veidenbauma kolekcija, R 3/6.

²⁰ Turpat.

²¹ Viksna, A. Par Pēteri Pīpkalēju un nedaudz par Tērbatas latviešu studentu literatūras un zinātnes biedrību, 148. lpp.

notikumiem Latvijas vēsturē – tiesas sprieduma paziņošanu arestētajiem jaunstrāvnikiem un pirmajiem lielajiem strādnieku nemieriem – Rīgas dumpi –, kuru vardarbīgi apspieda ar karaspēku. Lielā mērā šie notikumi kļuva par 1905. gada revolūcijas repetīciju, repetīciju, kura būs tikpat aizrautīga, spilgta un traģiska kā Eduarda Veidenbauma mūžs.

Veidenbaums and *Pīpkalonija* in the context of the first generation of Latvian intellectuals

Jānis Šiliņš

Eduards Veidenbaums belonged to the bright and gifted generation of Latvian youth in the late 19th century. E. Veidenbaums entered the Faculty of Law at the University of Dorpat in the autumn of 1887, although he initially considered studying at the Moscow University. During this time, Jānis Pliekšāns (Rainis) and later the Latvian Communist leader Pēteris Stučka studied law in St. Petersburg, but a year earlier Jānis Čakste graduated from the Faculty of Law of Moscow University.

In the year when E. Veidenbaums entered the University of Dorpat, the tsarist administration in the Baltic Provinces began a purposeful policy of Russification. One of the most important steps in the implementation of this policy was taken in 1889, when the University of Dorpat was forced to switch to Russian as the language of instruction, replacing a large number of lecturers. During this time, in 1888, the third Latvian Song Festival took place in Riga, which ignited a great national awakening among Latvians. Veidenbaums also came to the Festival, as did many other Latvian students from Dorpat, St. Petersburg, Moscow and other universities. At the end of the summer, Pēteris Pīpkalējs, a schoolmate of E. Veidenbaums, arrived in Dorpat together with Aleksandrs Dauge, the future Minister of Education of the Republic of Latvia. Pīpkalējs introduced Dauge to Veidenbaums. The new society, the statutes of which were approved by the rector of the university on November 10, 1888, was called *Pīpkalonija* in the name of Pīpkalējs. The official name of the society was the *Dorpat [Tartu] Literary Scientific Society*. It was intended as an opposition to the Lettonia fraternity, which brought together the most active Latvian students. Veidenbaums did not like the fraternity arrogance, exaggerated patriotism and excessive alcohol consumption. Cost was also an important factor. In addition, the new Literary Scientific Society, as its name suggests, was focused on popular science. In June 1890, during the extraordinary meeting of the Science Commission of the Riga Latvian Society, Latvian students from Dorpat agreed with students of other universities about the need to publish a joint collection of articles, thus the collection *Pūrs* (Dowry) was compiled. In total, Veidenbaums read four papers in *Pīpkalonija*, two of which were published in *Pūrs*. The 1892 edition of *Pūrs* published an obituary for Eduards Veidenbaums, where he was described as a true world and life contemplator.

With the death of Veidenbaums, the activities of the Latvian Literary Scientific Society of Dorpat did not stop. In less than 11 years of its existence, 38 students worked in *Pīpkalonija* (24 of them studied medicine). Four members of the Society later became professors at the University of Latvia. The activities of the Society and especially the collection of articles *Pūrs* promoted the spread of new ideas and inspired the formation of the New Currentists (members of a Latvian Socialist movement 1890–1905). The Literary Scientific Society was one of the first places where the late 19th century generation of Latvians encountered socialist ideas. In 1899, after the students at the University of Dorpat joined the strike against the repression of St. Petersburg students, the Society was banned. According to some reports, the Society continued to operate illegally by 1903 or 1904.

Keywords: *Pīpkalonija*, Jaunā Strāva [New Current], Latvian Literary Scientific Society.

**Veidenbaums
vakar, šodien un rīt**

**Veidenbaums
yesterday, today
and tomorrow**

Veidenbauma muzealizācija

Iveta Ruskule

Kopsavilkums

Eduarda Veidenbauma kā Latvijas kultūrai unikālas personības apzināšanās sākas tikai pēc viņa pāragrās nāves 1892. gadā, kad laikraksta “Dienas Lapa” literārajā pielikumā pirmoreiz nodrukāti pāris Veidenbauma dzejoļi, bet vēl pēc trim gadiem – 1896. gadā – iznāk pirmais Veidenbauma dzejoļu krājums “Dzejas”. Dzejnieka mantojuma muzealizācija muzeja institūcijas statusā tika sākta 1958. gadā, nodibinot Veidenbauma memoriālo muzeju “Kalāči”. Tomēr Kalāču mājas jau daudz agrāk kļuva par individuālu entuziastu un organizētu grupu apmeklējumu objektu. Pēc dzejnieka nāves šeit turpinās saimniecības ikdiena, bet Veidenbauma dzeju lasošās sabiedrības acīs mājas identitāte ieguvusi jau citu vērtības kodu.

Par svarīgāko eksponātu kļūst klētiņa, kur vasarās dzejnieks uzturējies, lai apgūtu ģimnāzijas kursu, lasītu, domātu, rakstītu. Kā rakstišanas virsmu Veidenbaums izmantojis veļas rulli. Zīmīgi, ka šī utilitārā, veļas gludināšanai lietojamā māj-saimniecības rika muzeālā semantika veidojusies, balstoties tieši Veidenbauma attiecībās ar šo priekšmetu, – apmeklētāji to uztver kā dzejnieka rakstāmgaldu, nevis senu etnogrāfiskas nozīmes artefaktu. Arī pati klētiņa no saimnieciskas ēkas transformējusies muzejiskā eksponātā, kura interpretācija tikai sekundāri pieskaras šīs Kalāču sētā vissenākās celtnes etnogrāfiskajam aspektam. Klētiņa līdz ar tajā esošo veļas rulli pirmkārt ir vieta, kurā apmeklētāji tiecas sastapt dzejnieka radošās laboratorijas gaisotni.

Otrais pasaules karš izklīdina Kalāču māju ļaudis, kā arī izārda šeit koncentrētās atmiņas un priekšmetisko vidi. Ēkas un tajās palikušās lietas zaudē iemantoto muzeālo auru un atgriežas raupjā utilitārā lietojuma vidē: šeit tiek izmitināti Veidenbauma vārdā nosauktā kolhoza strādnieki un iekārtots bērnudārzs.

Muzeja nodibināšana Kalāčos 1958. gada pavasarī kļūst iespējama, pateicoties Eduarda Veidenbauma māsasmeitas Birutas Leites neatlaidībai, vēršoties pie amatpersonām ar aicinājumu saglabāt pirmā latviešu revolucionārā dzejnieka piemiņu. Biruta Leite muzeja veidošanu sāk izpostītā, autentisko auru un lielu daļu muzejisko priekšmetu zaudējušā vidē. Viņas muzeoloģiskās izvēles noteicis obligātais ideoloģiskais konteksts un viņas nostalgiskā vēlme atjaunot zudušo Kalāču auru. Leite ekspozīciju veido kā subjektīvu atmiņu dokumentu pēc “istabu” principa, radot ar priekšmetiem inscenētu ilustrāciju savām, savas mātes un laikabiedru atmiņām par Kalāču vidi. Tā kā no dzejnieka dzīves laika lietiskās patiesības šeit ir palikušas vienīgi sienas un minejumi par atsevišķu lietu autentiskumu, ekspozīcijas memorialitātes sajūtas radīšanai tiek izmantoti dažādas izcelsmes un autentiskuma priekšmeti – no dzimtas iegūti; tipveida interjera priekšmeti; īpaši ekspozīcijai pēc radnieku atmiņu stāstījuma izgatavoti. Tomēr autentiskuma

mīklas joprojām nav pilnībā atšķetinātas tiem dažiem priekšmetiem, kuri muzeja un sabiedrības dialogā tiek iekļauti kā Eduarda Veidenbauma paša lietoti vai radīti. Eksponētā apaļo briļļu pusīte (kuru saglabājis dzejnieka brālēns) un kadiķa koka spieķis apmeklētāja iztēlē uzbur Veidenbauma vizuālo tēlu, kādu to sabiedrības apziņā nemainīgu nostiprinājusi Tērbatā uzņemtā fotogrāfija. Ieraugot spieķi, apmeklētājs to nešaubīgi sasaista ar fotogrāfijā redzamo aksesuāru. Taču, vērīgāk ieskatoties fotogrāfijā redzamajā un eksponētajā aksesuārā, kļūst skaidrs, ka tie ir divi atšķirīgi priekšmeti.

Fotogrāfijā redzamais spieķis dzejnieka rokās visdrīzāk nonācis kā uzņēmuma vizualitātē iederīgs rekvizīts. Savukārt eksponētais pieteikts kā Eduarda Veidenbauma darināts. Šo priekšmetu 20. gadsimta 50. gadu sākumā zem klētiņas atradis kāds Bernhards Krūklis no Liepas ciema Rozēniem.

Tāpat kā Eduarda Veidenbauma dzejas tekstu nonākšana līdz lasītājam caur daudzu pārrakstītāju rokām nesusi līdzīgu no pirmteksta grūti atsijājamo subjektivitātes klātbūtni, līdzīgi arī dzejnieka piemiņas dokumentēšana un prezentācija muzeja formātā uzkrājusi virkni subjektīvu un par vēlamām pieņemtu patiesību. Šis daudzo patiesību, leģendu un detektīva cienīgu meklējumu iespēju kopums ir atslēga uz mūsdienīga un aizraujoša dzejnieka stāsta radišanu Veidenbauma piemiņas glabātāju rokās.

Raksturvārdi: muzejs, mantojums, Kalāči, klēts, veļas rullis, spieķis, Biruta Leite.

Muzealizācija ir darbība, kas fiziski un semantiski izņem priekšmetu no tā izcelšanās, dzīves, lietojuma vides, to novietojot muzejā un pakļaujot tā turpmāko dzīvi muzeja institūcijas likumiem, no vienas, un kuratoru pētniecisko vai radošo ieceru īstenošanai, no otras puses. Līdztekus ievietošanai muzeja vidē, saglabāšanai un dokumentēšanai lietas piedzīvo arī nozīmes maiņu, jo tās kādā brīdī ir kļuvušas lielākai sabiedrības daļai, kopienai vai valstij nozīmīgākas, vērtīgākas nekā ikdienišķi utilitāri lietojami priekšmeti. Šis process neizbēgami saistās ar interpretācijām un kontekstu meklēšanu. Nemainoties priekšmetu fiziskajam ietvaram un bieži vien arī sākotnējai funkcionalitātei, tomēr veidojas citi attiecību loki starp tiem un sabiedrību, kurai šie priekšmeti kalpo jau kā zīmes, simboli noteiktam naratīvam.

Eduarda Veidenbauma kā Latvijas kultūrai unikālas personības apzināšanās un pieaugošas popularitātes ceļš sākas tikai pēc viņa pāragrās nāves 1892. gadā. Sabiedrība ārpus dzejnieka draugu un līdzgaitnieku loka Veidenbaumu sāk iepazīt pēc gada, kad laikraksta “Dienas Lapa” literārajā pielikumā pirmoreiz nodrukāti pāris Veidenbauma dzejoļi,¹ bet pirmais drauga Edvarda Treimaņa-Zvārguļa sakārtotais dzejoļu krājums “Dzejas” iznāk vēl pēc trim gadiem – 1896. gadā. Dzejnieka dzīvesstāsts un atmiņas par viņa personību Treimaņa-Zvārguļa pierakstā pirmoreiz lasāmas 1907. gadā iznākušajā Veidenbauma Kopotu rakstu pirmajā sējumā.²

¹ Laikraksta “Dienas Lapa” literārajā pielikumā 1893. gada 22. maijā publicēti Eduarda Veidenbauma dzejoļi “Pavasari” un “Ikkatris tev godu dod, centīgais vīrs...”.

² Treimanis-Zvārgulis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: *Ed. Veidenbauma kopoti raksti*. Valmiera: P. Skrastiņš, 1907. 3.–108. lpp.

Par dzejnieka vizuālo tēlu liecina tikai draugu un laikabiedru atmiņas, drauga Aleksandra Dauges zīmētais draudzīgais šaržs³ un vienīgā zināmā 1890. gadā Tērbatā tapusi fotogrāfija.⁴ Hrestomātisks kļuvis Veidenbauma sacītais, paužot nevēlēšanos fotografēties: “Kas grib šajā pasaulē ko atstāt, lai atstāj savus darbus.”⁵ Liktenīgā kārtā šis vēlējums piepildījies arī paša piemiņas liktenī – tieši darbi aizvien plašāk uzjunda interesi par šā neparasti oriģinālā dzejnieka personību.

Eduarda Veidenbauma portreta kadrējums no Tērbatas studentu biedrības “Pīpkolonija” grupas fotogrāfijas Tērbatā 1890. gada 5. maijā.

Kadrējums: V. Malinovskis. Uzlīmēts uz cietas kartona pamatnes, apakšējā malā dzejnieka autogrāfs.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 66046

³ Pirmpublicēts: *Ed. Veidenbauma kopoti raksti*. Valmiera: P. Skrastiņš, 1907, 72. lpp. kopā ar Aleksandra Dauges atmiņu pārstāstu. Aleksandrs Dauge šeit arī atminas, ka Eduardu Veidenbaumu karikatūrās zīmējis bieži, tās bijušas izplatītas studiju biedru vidū, bet Dauges rīcībā neviena no tām nav palikusi. Publicētais un līdz mūsu dienām reproducētā formātā saglabājies zīmējums bija nonācis Treimaņa-Zvārguļa rokās. Attēls, kā to komentē Treimanis-Zvārgulis, “rāda Veidenbaumu, kas pie 25 °C saltuma iet pa ceļu vasaras mētelīti, papirosu zobos iekodis, un lielu platu sarkanu šalli reizes sešas ap kaklu aptinis”.

⁴ Vienīgais neapstrīdami zināmais Eduarda Veidenbauma fotoattēls ir Tērbatas studentu biedrības “Pīpkolonija” grupas fotogrāfija, kas tapusi 1890. gada 5. maijā Tērbatā. Veidenbaums tajā redzams centrā ar spieķi rokās un studenta cepuri galvā. No šīs fotogrāfijas veidoti arī daudzie dzejnieka portreta kadrējumi un reprodukcijas. Kopš 20. gadsimta 80. gadiem tiek uzskatīts, ka eksistē vēl otrs Veidenbauma fotoattēls: kādā neapdzīvotā mājā Rūjienā atrasta fotogrāfija, kurā redzama kāzu viesu grupa Rūjienā. Portretiskā līdzība un dzejnieka biogrāfijā zināmie fakti par mājskolotāja darbu Rūjienā 1890. gadā un viņa vijolspēles prasmi ļauj pieņemt, ka jaunais cilvēks grupas pirmajā rindā (ceturtais no labās) ar vijoli rokās patiešām ir Eduards Veidenbaums.

⁵ Treimanis-Zvārgulis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos, 53. lpp.

Aleksandrs Dauge. Eduards Veidenbaums.

Reproducēts no: Treimanis-Zvārgulis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: *Ed. Veidenbauma kopoti raksti*. Valmiera: P. Skrastiņš, 1907. 72. lpp.

Lai arī dzejnieka mantojuma muzealizācija muzeja kā institūcijas izpratnē tika īstenota līdz ar lēmuma par Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” dibināšanu 1958. gadā,⁶ tās faktiskais sākums iezīmējas jau labu laiku pirms oficiālajiem lēmumiem un ideoloģiskā uzstādījuma. Par Veidenbauma muzealizācijas centru kļūst Liepas pagasta Kalāči – mājas, kurās Veidenbaumu ģimene sāka saimniekot, kad mazajam Eduardam bija pieci gadi. Kalāču mājas kļūst par dzejnieka pasaules izziņas platformu, radošo laboratoriju. Šeit arī slimības gultā apraujas divdesmit piecus gadus vecā neparasti talantīgā latviešu dzejnieka un domātāja dzīve. Kalāču nozīmi Eduarda Veidenbauma dzīves gājumā un personības attīstībā apliecina arī dzejnieka biogrāfs Rūdolfs Egle:

[Kalāčos] Eduards Veidenbaums uzauga un mācījās pazīt pasauli. Te pavadīta mūža lielākā daļa. [...] Šinī šaurajā idillē, kurā daudz kas pats par sevi saprotams, [...] Veidenbaums pavadīja to garīgās attīstības posmu, kad prāts vispadevīgāks ārējiem iespaidiem. [...] Kalāčos pavadītais laiks, no apriņķa skolas līdz ģimnāzijai, [...] ir vai pats svarīgākais starpbrīdis viņa gaitās.⁷

Pēc dzejnieka nāves Kalāčos turpinās saimniecības ikdiena.

⁶ 1958. gada 5. novembrī Liepas pagasta “Kalāčos” atklāj Cēsu Novadpētniecības muzeja filiāli, Eduarda Veidenbauma memoriālo muzeju.

⁷ Egle, R. *Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos*. Cēsis; Rīga: O. Jēpe, 1926, 20., 46. lpp.

Kalāču saimniece Karlīne Luste, Eduarda Veidenbauma māsa (pirmā no kreisās), un mājas sievas ar cūku ganāmpulku. 30. gadu otrā puse.

Fotogrāfs nezināms [iespējams, Jūlijs Luste].

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 1519

Tomēr sabiedrības acīs, kas iepazinusi un ciena Veidenbauma daiļradi, mājas identitāte ieguvusi jau citu vērtības kodu. Kalāči kļūst par individuālu entuziastu un organizētu grupu apmeklējumu vietu. Kalāču kā muzejmājas vides gida lomu uzņemas Eduarda Veidenbauma jaunākā māsa Karlīne Luste.

Skolēnu ekskursija Kalāčos, 1928. gads. Centrā skolotājs Kalniņš, pa labi no viņa – Karlīne Luste. Fotografējis Jūlijs Luste.

Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” krājums. CMK 1132

Lai arī apmeklētāji Kalāču mājas ierauga to sadzīves ikdienā, tomēr šīs vietas īpašā uztvere paša nācēja izjūtās apvienojumā ar Karlīnes Lustes teju ar misijas apziņu pavērtajām durvīm uz dzejnieka dzīves un domu telpu šeit pavadīto laiku nenoliedzami pietuvina muzeja apmeklējuma pieredzei:

Pagalmā divas vasarnieces atpūtas krēslos ļaujas pusdienas saules glāstiem. Prasu, vai šeit Kalāčos dzīvo vēl kāds Veidenbauma radnieks? Jā, viņa māsa! Tūliņ pasaukšu...

Drīz iznāk meklētā – Eduarda māsa, ap septiņdesmit gadu veca, bet ļoti žirgta vecīte. Zilpelēkās acis laipni raugās manī, un klusā balss aicina mani iekšā atpūsties. Viņa cienā mani ar raudzētu bērzsulu, kas patīkami veldzē un atspirdzina. Runājam par Eduardu, un viņa māsa stāsta man savas atmiņas.⁸

Kalāčos kā dzejnieka piemiņas vietā iegriežas arī augstas valsts amatpersonas. 1932. gadā tiek plaši atzīmēta Eduarda Veidenbauma nāves četrdesmitā gadadiena, un tās sakarā Kalāčos viesojas Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, aktrise Paula Baltābola, Ministru prezidenta adjutants Miervaldis Lūkins.

Valsts amatpersonu apciemojums Kalāčos sakarā ar Eduarda Veidenbauma četrdesmitās nāves gadadienas piemiņas pasākumu Liepas kapsētā 1932. gada 29. maijā. Pirmajā rindā no kreisās: 1. Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, 2. Eduarda Veidenbauma māsa Karlīne Luste. Otrajā rindā no kreisās: 1. aktrise Paula Baltābola, 2. Bīruta Luste, Karlīnes meita, 3. Anna Rodziņa, 4. Ministru prezidenta adjutants Miervaldis Lūkins. Fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 1557(1)

⁸ Vētra, U. Veidenbauma dzīves vietā – Mūrmuižas Kalāčos. *Latvijas Kareivis*, 1938, Nr. 288, 18. dec.

Jau tad, Kalāču neformālās muzejmājas dzīves laikā, par svarīgāko dzīvo eksponātu kļuva klētiņa.

Kalāču klētiņa ap 1912. gadu.

Fotografējis Jūlijs Luste.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 758

Arī tā joprojām tika izmantota saimniecības vajadzībām, bet vienlaikus tās durvis tika vērtas apmeklētājiem, ļaujot sajūst Veidenbauma “studiju salona” auru. Saimniecības ikdienā praktiskam mērķim kalpojušo ēku, pēc māsas Karlīnes atmiņām, Veidenbaums gada siltajos mēnešos labprāt izmantojis kā klusu vietu, kur netraucētam apgūt ģimnāzijas kursu, gatavoties eksāmeniem, lasīt, domāt, rakstīt. Klētiņas kā Veidenbauma garīgās dzīves centra identitāti apcerē “Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos” īpaši uzsver Rūdolfs Egle. No klētiņā esošā saimnieciskā inventāra autors piemin tikai tos priekšmetus, kuri bijuši būtiski dzejnieka uzturēšanās un darba videi šajā telpā:

Klētiņā atradās gulta ar vienkāršu salmu maisu, krēsls un turpat blakus veļas rullis. Šai idilliskajā mitekli ar apsūnojušu salmu jumtu, augstu sliksni un vecmodīgām aizbultējamām durvīm uzrakstīts Veidenbauma dzeju lielais vairums, remdētas “zinību slāpes” un pārlaistas trauksmainās pārdomas par cilvēces likteņiem. Rakstija viņš pārlicies uz veļas ruļļa, uz kura novietotas atradās grāmatas, burtnicas, tinte un spalva. Šāds vienkāršs oriģināls rakstāmgalds gan laikam nebūs bijis nevienam rakstniekam.⁹

⁹ Egle, R. *Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos*, 44.–45. lpp.

Veļas rullis Kalāču klētiņā.

Fotogrāfējis Roberts Skrajāns

Zīmīgi, ka šī saimniecībā visnotaļ utilitārā, veļas gludināšanai lietojamā mājsaimniecības rīka muzeālā semantika jau tolaik veidojusies, balstoties tieši Veidenbauma attiecībās ar šo priekšmetu, – apmeklētāji to uzlūko kā dzejnieka rakstāmgaldu, nevis veļas rulli, kuru kā tādu aicina izzināt etnogrāfiskas ievirzes muzeji.

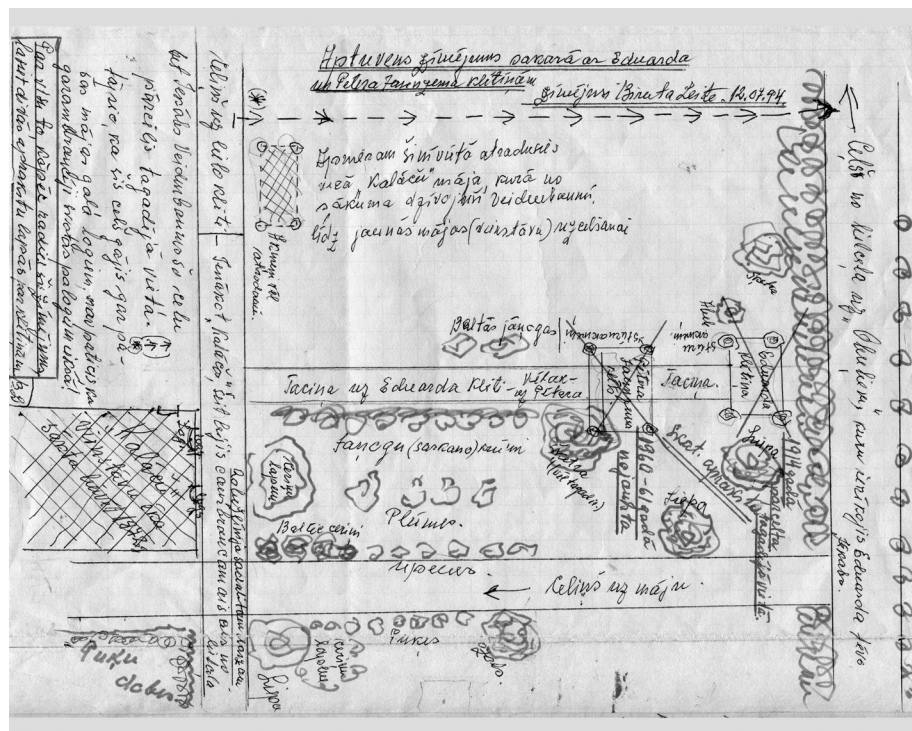
**Eduarda Veidenbauma jaunākā māsa
Karlīne Luste ar dzīvesbiedru Jūliju Lusti
ap 1910. gadu.**

Salona foto, fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums
RTMM, 68999

Īpašs muzealizācijas stāsts ir pašam Veidenbauma “studiju salonam” – klētiņai. No saimnieciskas ēkas, kurā tiek glabāta ābolu raža un kur no mājas rosiņas savu radošo patvērumu atradis Veidenbaums, tā transformējusies muzejiskā eksponātā, kura vēstījums un interpretācija tikai sekundāri pieskaras šīs Kalāču saimniecībā vissenākās ēkas etnogrāfiskajam aspektam. Klētiņa līdz ar tajā esošo veļas rulli, kuru Veidenbaums izmanto rakstāmgalda vietā, pirmām kārtām ir vieta, kurā apmeklētāji tiecas sastapt dzejnieka radošās laboratorijas gaisotni. Tā ir arī viens no visrūpīgāk dokumentētajiem objektiem Veidenbauma piemiņas stāsta priekšmetiskajā vidē. Izsekojams un aizraujošs ir tā dokumentēšanas stāsts, kas iezīmē divus kardināli atšķirīgus attiecību modeļus ar šo objektu un divas izpratnes par Veidenbauma piemiņas saglabāšanu. Klētiņas transformāciju par piemiņas vietu aizsācis Veidenbauma māsas Karlīnes vīrs Jūlijs Luste.

Būdamis fotogrāfs un Veidenbauma daiļrades cienītājs, viņš pirmais veicis tās fotofiksāciju. Viņa 1910. gadā uzņemtajā klētiņas attēlā jau redzams ēkas bēdīgais fiziskais stāvoklis.

Bīrutas Leites zīmējums ar Kalāču dārza plānu un klētiņas sākotnējo novietojumu līdz tās pārcelšanai uz jauno vietu 1914. gadā. Iezīmēta arī pēc Pētera Jaunzemītes pieprasījuma uzceltā jaunā klētis, kas 1960. gadā nojaukta. Zīmējums pievienots Leites atmiņām “Par Kalāčiem un klētiņām”, Liepā, 1994. gada 12. jūlijā, 5. lp.

Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” arhīva materiāls

Kad apprecas otra māsa Jūla Veidenbauma, Kalāču dārzs tiek sadalīts divās daļās, un klētiņa paliek māsas un viņas vīra Pētera Jaunzemītes pusē. Pētera redzējumā laika zoba stipri skartajai būvei ļaujams dabiskais sabrukšanas liktenis, bet Jūlijs Luste piedāvā to nojaukt un pārcelt savā un Karļines dārza daļā. Pēc vairākkārtējas uzrunāšanas Pēteris piekāpjas, bet vietā pieprasa uzcelt jaunu klētiņu. Lai saglabātu Veidenbauma lietotās klētiņas veidolu nemainītu, Jūlijs Luste 1914. gadā gandrīz vai ar etnogrāfa rūpību pirms nojaukšanas rūpīgi numurē katru baļķi, lai pēc pārcelšanas uz savu dārza daļu to novietotu autentiskā izkārtojumā.

Līdz pat 1960. gadam Kalāčos var redzēt veselas divas klētiņas. 1960. gadā, labiekārtojot muzeja teritoriju, Pētera klētiņa nojaukta, atstājot vietu apmeklētāju transporta novietošanai, bet Veidenbauma "studiju salonu" restaurēja Brīvības muzejā.

Otrais pasaules karš ne tikai izklidina Kalāču māju ļaudis, bet līdz ar tiem izārda šeit koncentrētās atmiņas un priekšmetisko vidi. Karļines meitu Birutu Leiti 1941. gadā deportē uz Sibīriju, 1943. gadā mirst Karļine, bet Jūlijs Luste 1944. gadā dodas emigrācijā. Ēkas un tajās palikušās lietas zaudē iemantoto muzeālo auru un atgriežas raupjā utilitārā lietojuma vidē. Kalāču istabās tiek izmītināti Veidenbauma vārdā nosauktā kolhoza strādnieki un iekārtots bērnu dārzs. Formāli kolhozam uzdots rūpēties par Kalāču ēku kā "progresīvā dzejnieka" Eduarda Veidenbauma dzīves un darba vietu, taču tas nenotiek pat formāli – Kalāču uztveres pārmantojamības pārrautā nabassaite nav ar formāliem rīkojumiem sasiename. Lai konstatētu situāciju, 1956. gada 15. un 16. aprīlī Kalāčos ierodas komisija, kurā ietilpst toreizējā Cēsu rajona amatpersonas, Valsts Vēstures muzeja darbinieki, Cēsu Novadpētniecības muzeja direktore Ozola. Komisijas sastādītajā aktā situācija Kalāčos raksturota šādi:

Konstatēta bezatbildīga pieeja un vistiešāko ar dzejnieka dzīvi saistīto vēl atlikušo priekšmetu postīšana: atremontējot dzīvojamo ēku, nojaukta veranda, un tās stikla logi tagad salikti gan kūtim, gan pagrabiem. Telpā, kur miris dzejnieks, iemūrēta mūra plīts, klētiņai izsisti logi, jumts caurs, telpā ieplūst ūdens. No klētiņas jau pagājušajā rudenī izmesti ārā veļas rullis un pulsts atliekas, stāv sniegā un ūdenī.¹⁰

Divkārt Sibīrijas nometnēs pabijušās Eduarda Veidenbauma māsasmeitas Birutas Leites neatlaidīgā klauvēšana pie daudzo amatpersonu durvīm, uzstājīga apelēšana pie viņu sirdsapziņas ar Veidenbauma kā pirmā latviešu revolucionārā dzejnieka piemiņas saglabāšanas nepieciešamību pārliecina tiktāl, ka 1958. gada pavasarī tiek izdots Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums, ka Liepas ciema Kalāčos iekārtojams dzejnieka memoriālais muzejs.

¹⁰ Akts komisijas dalībnieces, toreizējās Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja darbinieces Edītes Kazaines norakstā. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 553448.

Biruta Leite Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja ekspozīcijas atklāšanas dienā 1958. gada 13. novembrī. Fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums. RTMM, 75839

Ekspozīciju atver 1958. gadā, bet Leites izstrādātais ekspozīcijas plāns liecina, ka līdz pat 1975. gadam tā tiek papildināta un pilnveidota ar jauniegūtiem priekšmetiem.¹¹ Nosacīti memoriālajā vidē ienāk arī inscenējuma sajūtu pastiprinoši priekšmeti – Veidenbauma portretējumi mākslā,¹² ar dzejnieka biogrāfiju saistītu vietu fotoattēli. Arī ekspozīcijas satura vēstījumam nav stingri saimējamu laika robežu. Muzeja vēstījumā un atsevišķu priekšmetu interpretācijā gan neizbēgamas ir nodevas Veidenbauma kā “revolucionārā dzejnieka” stāstam. Nav izdevies uzmeklēt tā laika muzeja misijas aprakstu, bet uzstādījuma skaidrībai pietiek ar ekspozīcijas ievada zālē izvietoto tekstu:

¹¹ Būtiskākie papildinājumi ir viesu istabas ekspozīcijā 1960. gada rudenī eksponētais tikko kā iegūtais atradums zem Kalāču klētiņas – Veidenbauma itin kā pašrocīgi darinātais spieķis, bet 1962. gadā ēdamistabas ekspozīcijā novietota pēc Veidenbauma māšas vīra Jūlija Lustes un meitas Birutas Leites apraksta Cēsu mēbeļu cehā izgatavotā rakstāmpults. Vairums papildinājumu ir saistīti ar muzeja darbību un Veidenbauma popularitātes pieaugumu – lielākā daļa dzejnieka portretējumu, dažādi dāvinājumi, piemēram, priekšnamā novietotā ekskursantu dāvinātā māla vāzīte un kādas Rīgas arodskolas audzēkņu darinātais metāla svečturis, viesu istabā vieta atrasta arī māla vāzei, kuru muzeja divdesmit gadu jubilejā dāvinājis Eduarda Veidenbauma kolhozs.

¹² Birutas Leites ekspozīcijas plānā fiksēti seši dzejnieka portretējumi, kuri tapuši laikposmā no 50. gadu otrās puses līdz 70. gadu beigām, un noprotams, ka arī ekspozīcijā izvietoti pakāpeniski – laika gaitā. Dažādās tehnikās – monotipija, zīmējums ar zīmuli, eļļas glezna, vitrāža, ģipša biste – veidotie dzejnieka portretējumi eksponēti verandas un priekšnama telpās. Autori: Vitolds Svirskis, Arturs Dronis, Fricis Ešmits, Tenis Grasis, Zenta Muceniece un kāds nenoskaidrots sanatorijas “Cēsis” pacients.

Katra literāta darbu novērtējuma mērogu sniedz ļeņinskais princips, vai viņš stāvējis veco mirstošo atpakaļvīlcēju spēku pusē jeb vai gājis kopā ar jauno, progresīvo augšupejošo, kas tautas dzīvi no jūga un tumsas virzījis uz nākotnes saulaino klajumu.¹³

Ekspozīcijas atvēršana un tās ideoloģiskais ietvars izraisa viedokļu sadursmi abpus Padomju Savienības robežām. Ar dažu dienu starpību divos izdevumos parādās publikācijas, kurās Veidenbauma mantojuma interpretācija jaunatvērtajā muzejā sajūsmīna un sanikno. “Vēl pilnīgi nav restaurēta klētiņa, bet tur redzam veļas rulli, uz kura dzejnieks rakstījis savas mūžam dzīvās rindas: “Mosties, mosties reiz, svabadais gars; Celies un salauzi tumsības spaidus”,¹⁴ raksta oficiālais laikraksts “Cīņa”. Savukārt publikācijā “Londonas Avīzē” pausts sašutums:

Komunisti, turēdami verdzībā visu latviešu tautu, vēlas savāžot arī mirušos dzejniekus, piesaistot tos sev, kaut gan Veidenbaums nekad nav bijis marksists. Turklāt jāpiezīmē, ka Veidenbauma ģimenes atvases ir deportētas uz Sibīriju.¹⁵

Biruta Leite muzeja veidošanu sāk izpostītā, autentisko auru un lielu daļu muzejisko priekšmetu zaudējušā vidē. Ieskatoties rūpīgi dokumentētajā ekspozīcijas plānā, atmiņu pierakstos un pieejamajās fotogrāfijās, redzams, ka Birutas Leites muzeoloģiskās izvēles noteicis jau minētais obligātais ideoloģiskais konteksts un viņas nostalgiskā vēlme atjaunot zudušo Kalāču auru.¹⁶ Leite ekspozīciju veido kā subjektīvu atmiņu dokumentu pēc “istabu” principa, radot ar priekšmetiem inscenētu ilustrāciju savām, savas mātes un laikabiedru atmiņām par Kalāču vidi. Katrā no istabām – veranda, priekšnams, ēdamistaba, māsu istaba, viesu istaba (zāle), mātes istaba, stelli istaba, virtuve, rentnieku istaba, klētiņa, pirtiņa – izvietots anotācijas teksts par tās lietojumu mājinieku sadzīvē, iezīmējot arī Veidenbauma biogrāfiskās attiecības ar atsevišķām telpām un tajās izvietotajiem priekšmetiem.¹⁷

¹³ Teksts bez avota norādes stiklotā plāšetē novietots pie sienas Birutas Leites veidotās ekspozīcijas sākumā (verandā) līdzās Vitolda Svirska monotipijas tehnikā veidotajam Eduarda Veidenbauma portretējumam (skat. attēlu 141. lpp.).

¹⁴ Priede, P. Eduarda Veidenbauma “Kalāčos”. *Cīņa*, 1958, Nr. 266, 12. nov.

¹⁵ Veidenbauma muzejs Kalačos. *Londonas Avīze*, 1958, Nr. 651, 28. nov.

¹⁶ Biruta Leite, Eduarda Veidenbauma māsas Karlīnes Lustes meita, līdz izsūtījumam uz Sibīriju (1941) piedzīvoja pirmskara neizpostītus Kalāčus, kur mājinieku vidē tika uzturētas dzīvas atmiņas par dzejnieka klātbūtni viņa dzīves laikā.

¹⁷ Tā, piemēram, viesu istabā (“zālē”) eksponētais šūpuļkrēsls ar niedru sloksnišu pinumu ekspozīcijas plānā minēts kā Veidenbaumu ģimenei piederošs, kurā Veidenbaums slimības laikā sēdējis “sarkanām samta tupelītēm kājās”.

Priekšmetu iegūšanas avoti izsekojami pēc ekspozīcijas plāna,¹⁸ kā arī pēc Birutas un laikabiedru atmiņām.¹⁹ Apstākļos, kad no dzejnieka dzīves laika lietiskās patiesības šeit ir palikušas vienīgi sienas un minējumi par atsevišķu lietu autentiskumu, ekspozīcijas inscenējumos memorialitātes šķituma radīšanai tiek kopā likti dažādas izcelsmes un autentiskuma priekšmeti – dzimtai piederīgo atvēlētie (ēdamgalds), tipveida interjera priekšmeti, ko muzejam dāvinājuši apkaimes iedzīvotāji (tamborēts galdauts) vai kas aizņemti no Cēsu Vēstures un mākslas muzeja (galda lampa ar kupolu), pēc radnieku atmiņu stāstījuma izgatavotie (rakstāmpults, izgatavota Cēsu mēbeļu cehā 1962. gadā pēc Jūlija Lustes un Birutas Leites liecībām). Savukārt tintnīca, kas ekspozīcijā iekļauta kā “memoriāla” Eduardam Veidenbaumam piederējusi lieta, patiesībā bijusi brāļa Kārļa īpašums, kuru viņš ieguvis jau pēc Eduarda nāves.

Ēdamistabas interjers Birutas Leites veidotajā ekspozīcijā Kalāčos.

Fotokopija no: Anspaks, A. *Eduards Veidenbaums*. Cēsis, 1970. Neg. KPRPK
(Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantoris) fotoarh. Nr. 38590

¹⁸ Cēsu Vēstures un mākslas muzeja filiāles “Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči”” tematiskais ekspozīcijas plāns. Sastādījusi muzeja vadītāja Biruta Leite. [1975. g.], 49 lp. Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” arhīvs.

¹⁹ Atmiņu avoti: 1) Birutas Leites sastādīts saraksts “Priekšmeti, kas bijuši “Kalāču” istabās un klētiņā E. Veidenbauma dzīves laikā. Pēc Karlines Lustes, dz. Veidenbaumas, E. Veidenbauma jaunākās māsas, apliecinājuma Kalāčos, 1979. gada 4. oktobrī”, 2 lp. Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” arhīva materiāls; 2) Birutas Leites atmiņas “Par “Kalāčiem” un klētiņām”, Liepā, 1994. gada 12. jūlijā, 5 lp. Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” arhīva materiāls; 3) Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja darbinieces Edītes Kazaines apkopotie materiāli par E. Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāčos” iekārtošanu. Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums, RTMM, 500068; RTMM, 553448; 4) Jugāne, V. Par tiem, ko atceras “Kalāčos”. *Dzimtenes Balss*, 1967, Nr. 41, 8. okt.

Birutas Leites muzejnieciskā degsme Kalāču lietiskajai videi atdot zaudēto izpaužas arī visnotaļ azartiskos muzeja priekšmetu medību piedzīvojumos. No mātes stāstiem atmiņā subjektīvi dokumentētās kādreiz Kalāču istabās un saimniecības ēkās esošās lietas, ja vien juku laikos nav gājušas bojā, domājams, te pat apkārtnes mājās varētu būt atrodamas. Vienā no tādām ekspedīcijām tiek uzmeklēta un muzejā nogādāta sena pūra lāde. Birutas Leites pārliedze par tās autentisko saikni ar Kalāčiem ir tik spēcīga, ka neattur viņu no kāda pārgalvīga darījuma nakts aizsegā:

Tikko apsēto lauku un pavasara ziedu kupenu reibinošā smarža saplūst ar lakstīgalu treļļiem. Nakts. Bēris mierīgi skaita soļus. Birutas Leites un viņas līdzbraucēju ceļa mērķis ir gaužām romantisks. Tā ir sēta, kur dzīvo attāli Veidenbauma radnieki. [...] vecā māmiņa tur glabā savu jaunības pūra lādi. Biruta Leite jau sensenis ir lūgusies, lai šo lādi atdod muzejam; tieši tāda kādreiz stāvējusi arī Kalāču klētiņā blakus Veidenbauma iemīļotajam “rakstāmgaldam” – veļas rullim – un gultiņai. Bet 86 gadus vecā vecenīte nevēlas, ka viņas lāde aizceļotu no mājām. Tagad mājas saimniece saka – ja nesteigšoties, no lādes nekas pāri nepalikšot. Lai taču esot gudri, atbraucot nakti un aizvedot. Viņa klētiņu neaizslēgšot... Un tā nakts aizsegā lēni un uzmanīgi, uz pirkstu galiem klēti ieiet Biruta Leite, seko viņas vīrs, dēls un kāda ļoti enerģiska ekskursante, kas “Kalāčos” palikusi pārnakšņot un no tik romantiskas dēkas nav gribējusi atteikties. Četri sazvērniece pieķeras katrs pie sava lādes stūra. Suņi rej. [...] Un tad sākas atceļš. Atkal lakstīgalas, vieglais pavasara vējiņš un nebēdnīgi smieklī. Romantiskais piedzīvojums beidzies ar uzvaru. Lāde izglābta, muzejam iegūts jauns vērtīgs eksponāts. Vēl tikai jāpiebilst, ka vecmāmuļa tā arī nomirusi, nezinādama, ka viņas lāde atradusi citas mājas, kur reizēm bijīga roka viegli noglāsta tās nomelnējušos sānus.²⁰

Autentiskuma miklas joprojām nav pilnībā atšķetinātas arī saistībā ar tiem skaitā nedaudzajiem priekšmetiem, kuri muzeja un sabiedrības dialogu visciešāk satuvina ar Eduardu Veidenbaumu, – tos lietojis vai radījis dzejnieks. Veidenbauma reiz sacītais par to, ka pasaulē atstāšanas vērti ir vienīgi cilvēka darbi, spītīgā pieticībā attiecas arī uz šo – ar viņa personību saistāmo priekšmetisko mantojumu. Taču vēlme ieraudzīt priekšmetu, kas reiz piederējis leģendārajam dzejniekam, ir memoriāla muzeja apmeklētāja viena no primārajām gaidām. Arī paša muzeja pašapziņa nereti vairāk saistās ar kolekcijas unikālītāti un memoriālo vērtību nekā ar tās padziļinātas izpētes un interpretācijas spēju unikāla vēstījuma kontekstā. Šajā gaidu un pašapziņas satikšanās teritorijā mēdz rasties arī mīti, un memorialitātes gars iemājo pat priekšmetos, kuru fiziskā piederība un emocionālā saikne ar leģendāro personu ne vienmēr ir tik patiesa, kādu to vēlas izstāstīt vieni un kādai noticēt ir gatavi otri.

²⁰ Jugāne, V. Par tiem, ko atceras “Kalāčos”.

Kurš no populārākajiem Veidenbaumam piedēvētajiem priekšmetiem patiešām glabā šo svēto saikni ar dzejnieka iso dzīves sprīdi, bet kurš šo saikni ieguvīs iztēlē un noticēšanā tai? Kalāčos eksponētā apaļo briļļu pusīte un kadiķa koka spieķis apmeklētāja iztēlē uzbūvē Veidenbauma vizuālo tēlu, kuru sabiedrības apziņā nemainīgu nostiprinājusi Tērbatā uzņemtā fotogrāfija. Gluži kā Eduarda Veidenbauma brālēna Kārļa Hincenberga saglabātā briļļu pusīte, arī šo ar pietāti uzlūkoto priekšmetu memoriālā patiesība ir puspatiesība un tomēr – šarmanta savā noslēpumainībā.

Briļļu pusīte, kuru saglabājis un Eduarda Veidenbauma muzejam dāvinājis Eduarda Veidenbauma brālēns Kārlis Hincenbergs.

Fotografējis Roberts Skrajāns.

Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja "Kalāči" krājums. CMK 2057

Kadiķa koka spieķis, atrasts zem Kalāču klētiņas 20. gs. 50. gados.

Fotografējis Roberts Skrajāns.

Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja "Kalāči" krājums. CMK 92

Nespējot atsaukt atpakaļ brīdi, kad priekšmeti no radnieku atmiņu un pašsaprotamās zināšanas par to piederību dzejniekam nokļūst muzeja jau kā plašai sabiedrībai un nākamībai kalpojošas institūcijas valdījumā, priekšmeti šeit spēlē detektīva cienīgu spēli. Brižiem tie tveras leģendas ērtajā paspārnē, brižiem vedina pietuvoties vēsturiskās patiesības izzināšanas azartam. Vienā gadījumā, ieraugot vitrinā guldīto spieķi, apmeklētājs to nešaubīgi sasaista ar fotogrāfijā redzamo aksesuāru. Otrā gadījumā, vērīgāk ieskatoties fotogrāfijā redzamajā un

eksponeētājā aksesuārā, kļūst skaidrs, ka tie ir divi atšķirīgi priekšmeti. Fotografijā redzamais spieķis, Veidenbaumam atrodoties Tērbatas studentu grupas “Pīpkalonija” centrā, dzejnieka rokās visdrīzāk nonācis kā fotografijas vizualitātē iederīgs rekvizīts un pīpkaloņu līdera simbolisks amata rīks. Savukārt Kalāčos eksponeētais Birutas Leites ekspozīcijas plānā pieteikts kā “Eduarda Veidenbauma darināts no paegļa. Eduards Veidenbaums to lietojis staigājot, ieliktu aiz muguras elkoņos.”²¹ Turpat tālāk Leite norāda uz šā priekšmeta nonākšanu muzejā, proti, to 20. gadsimta 50. gadu sākumā zem klētiņas atradis kāds Bernhards Krūklis no Liepas ciema Rozēniem, kurš atradumu 1960. gada rudenī nodevis muzejam. Taču muzeja vēstij tik kārdinošā leģenda par šā priekšmeta izcelšanos no Veidenbauma rokas, visticamāk, tapusi līdzīgi kā par daudziem citiem Birutas Leites apkārtnes mājās uzietiem un dzejnieka vai viņa dzimtas piederībai pieņēmuma veidā “identificētiem” priekšmetiem.

Tāpat kā Eduarda Veidenbauma dzejas tekstu nonākšana līdz lasītājam caur daudzo pārrakstītāju rokām neizbēgami nesusi līdzīgu no pirmteksta gandrīz neiespējami atsijājamo subjektivitātes klātbūtni, līdzīgi arī dzejnieka piemiņas dokumentēšana un prezentācija muzeja formātā uzkrājusi virkni subjektīvu un par vēlamām pieņemtu patiesību. Nākamās patiesības rodas apmeklētāja personiskā priekšstata un muzejā eksponeētā priekšmeta satikšanās brīdī. Šis daudzo patiesību, leģendu un detektīva cienīgu meklējumu iespēju kopums ir atslēga uz mūsdienīga un aizraujoša dzejnieka stāsta radīšanu Veidenbauma piemiņas glabātāju rokās.

Musealisation of Veidenbaums

Iveta Ruskule

Awareness of Eduards Veidenbaums as a personality unique to Latvian culture begins only after his untimely death in 1892, when a couple of Veidenbaums's poems were first printed in the literary supplement of the newspaper *Dienas Lapa*, and three years later, in 1896, his first collection of poems *Poems* (Dzejas) was published.

The musealisation of the poet's heritage began in 1958 with the establishment of the Veidenbaums's Memorial Museum *Kalāči*. However, the *Kalāči* house became a destination for individual enthusiasts and organized groups much earlier. After the poet's death, the daily life of the farm continued there, but in the eyes of the Veidenbaums's poetry enthusiasts, the identity of the house had already acquired a different value code.

²¹ Cēsu Vēstures un mākslas muzeja filiāles “Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči”” tematiskais ekspozīcijas plāns. Sastādījusi muzeja vadītāja Biruta Leite. [1975. g.], 18. lpp. Eduarda Veidenbauma memoriālā muzeja “Kalāči” arhivs.

Nowadays, the most important exhibit is the barn, where the poet stayed in summers to study for his gymnasium course, read, think, and write. Veidenbaums used a washing roller as a writing surface. Significantly, the museum semantics of this utilitarian household tool for ironing laundry is based on Veidenbaums's relationship with this object – visitors perceive it as a poet's desk, not an ancient ethnographic artifact. The barn itself has also been transformed from an outbuilding into a museum exhibit, the interpretation of which only secondarily touches on the ethnographic aspect of the oldest building in the *Kalāči* household. The barn, together with the laundry roller, is, first and foremost, a place where visitors in awe strive to meet the atmosphere of the poet's creative laboratory.

World War II dispersed the people of the *Kalāči* household, as well as destroyed the memories and objectified environment concentrated there. The buildings and the possessions left there lost their museum aura and returned to the harsh environment of utilitarian use: the workers of the collective farm named after Veidenbaums were housed there and a kindergarten was set up.

The establishment of the museum in *Kalāči* in the spring of 1958 became possible thanks to the persistence of Eduards Veidenbaums's niece Biruta Leite, calling on the officials to preserve the memory of the first Latvian revolutionary poet.

Biruta Leite was setting up the museum in a ruined environment that had lost its authentic aura and many museum items. Her museological choices were determined by the obligatory ideological context and her nostalgic desire to restore the lost *Kalāči* aura. Leite created the exhibition as a subjective memory document according to the "room" principle, serving as an objectified illustration for her, her mother's and contemporaries' memories of the *Kalāči* environment. Since only the walls and speculations about the authenticity of certain objects had remained there from the poet's lifetime, items of different origins and authenticity were used to create a sense of memoriality of the exhibition – the items donated by the family; standard interior items; items made specifically for the exhibition from relatives' memories. However, the riddles of authenticity are still not completely unravelled for the few items that populate the museum through the dialogue between the museum and the public as those used or created by Eduards Veidenbaums himself. A displayed part of the round glasses that have broken in half (preserved by the poet's cousin) and the juniper wooden cane conjure up the visual image of Veidenbaums in the visitors' imagination, which has been invariably reinforced in the public consciousness by the photograph taken in Dorpat. When seeing the cane, the visitor undoubtedly associates it with the accessory seen on the photo. However, a closer look at the exhibited accessory and the one in the photo makes it clear that these are two different items.

The cane in the hands of the poet, as seen in the photo, probably was used as a prop for the visuality of the photograph. In turn, the exhibit is said to be made by Eduards Veidenbaums. In the early 1950s, this item was found under a barn by Bernhards Krūklis from the *Rozēni* household in Liepa village.

Just as Eduards Veidenbaums's poetic texts came to the reader through the hands of many editors and brought certain presence of subjectivity that is difficult to separate from the original text, similarly the documenting and presenting the poet's memory in a museum format has accumulated a number of subjective and desirable truths. This combination of many truths, legends and detective-like investigations is the key to creating a modern and fascinating poet's story placed in the hands of the Veidenbaums's keepers.

Keywords: museum, heritage, *Kalāči*, barn, laundry roll, cane, authenticity, Biruta Leite.

Nepabeigtais Veidenbauma kanons literārajā atmiņā

Skaidrīte Lasmane

Kopsavilkums

Apvienojot literārās atmiņas teoriju ar Francijā iedibināto atmiņas vietņu jēdzienu, rakstā analizēts latviešu 19. gadsimta dzejnieka Eduarda Veidenbauma atmiņas process. Tajā atklājas gan elitārās varas izraisītās bailes, kas ved pie noklusējuma vai ideoloģiska pārrakstījuma, gan pieprasījums, iedrošināšanās un protesta formas, kas radoši un auglīgi iekļauj Veidenbaumu latviešu kultūras atmiņā. Pievērsta uzmanība literārās atmiņas izpausmēm literatūras vēstures grāmatās, atmiņās, daiļliteratūrā, mūzikā un citās atmiņas vietnēs, kurās, mainoties politiskai varai un ideoloģijām, konstruēta, dekonstruēta un rekonstruēta Eduarda Veidenbauma nozīme. Eduarda Veidenbauma memorizācijā saglabājas vieni un tie paši viņa isās dzīves mazskaitlīgie fakti, taču to interpretācija, vērtējumi, noklusējumi, slavinājumi un citas attieksmes, kas tos pavada un veido dzejnieka tēlu atmiņas procesā, atšķiras ar pretrunīgu daudzveidību. Faktu, viedokļu un interpretāciju savienotībā veidojies pretrunīgais un joprojām nepabeigtais Eduarda Veidenbauma literārais kanons, kurā dominē dziļi un patstāvīgi domājoša, talantīga dzejnieka un protestētāja identitāte. Raksta noslēgumā atmiņas procesā iekļauta līdz šim kanonā maz uzsvērtā anarhisma klātbūtne. Analizēta vācu intelektuāļa Maksa Štirnera un franču anarhisma iedibinātāja Pjēra Žozefa Prudona ideju iespējamā ietekme. Par anarhisma intertekstualitāti liecina Veidenbauma agrīnais rokraksts, kurš publicēts ar nosaukumu “Gabals iz tautsaimniecības”, kurā satura un formas ziņā atbalsojas Prudona uzskati un idejas par privātīpašuma netaisnīgumu. Viens no Eduarda Veidenbauma pazīstamākajiem jēdzieniem brīvais “svabadais gars” savukārt ir tiešs Maksa Štirnera *freier Geist* tulkojums, ar kuru izskan aicinājums uz mošanos, uz individuālo brīvību, salaužot “kalpības spaidus”, kuru netrūka ne Vācijā, ne 19. gadsimta beigu Krievijas impērijas sastāvā ietilpstošā latviešu zemnieka un Tērbatā studējošā dzejnieka dzīvē. Brīvību un taisnīgumu var atzīt par Veidenbauma dumpiniecisķā kanona vienojošu pamatievirzi, taču tas neizslēdz jaunu interpretāciju meklējumus un papildinājumus turpmākajā atmiņas procesā.

Raksturvārdi: literārā atmiņa, atmiņas vietnes, atmiņas konstrukcija, atmiņas process, literārais kanons, anarhisms.

Literārās atmiņas notikums un tā paradokss

Dzejnieka, tulkotāja, publicista, topošā jurista Eduarda Veidenbauma īslaicīgās dzīves atveidojums sociālajā un literārajā atmiņā ir sarežģīts un daudznozīmīgs process. Tā pētniecībā vienlaikus atklājas atmiņas saglabāšanas sākums draugu un studiju biedru aktivitātēs, grūtības cenzūras apstākļos 19.–20. gadsimta mijā, kulta dzejnieka statusa tapšana, dzejas pieprasījuma pieaugums un apsikums, ideoloģizācijas un literatūras vēstures akcenti un daudzu citu ilgtspējīgu un īslaicīgu nozīmju un akcentu piešķirums. Veidenbauma atmiņas naratīvs literārajā un sociālajā atmiņā vienlaikus ir piesardzības, noklusējuma, glorifikācijas un iedrošināšanās savijums.

Atmiņa un ar to saistītā mnemonistikas nozare un memorizācija attiecas uz pagātnes saglabājumu tagadnes apziņā, individuālā un kolektīvā. Tās izziņai kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem paplašinoties, joprojām turpina pieaugt starpdisciplinārie un intertekstuālie pētījumi, kuros atmiņa iegūst jauna aspekta vai kontekstuālas perspektīvas ievirzi tradicionālās zinātnes nozarēs, kāda ir arī literatūras teorija un vēsture. Blakus Morisa Halbvaksa 20. gadsimta 20. gados iedibinātajam kolektīvās atmiņas jēdzienam mūsdienu akadēmiskā pētniecība pievērš uzmanību kultūras, vēstures, sociālo procesu, mākslas, literārās un citiem atmiņu veidiem. Tādējādi individuālās atmiņas pārsvarā psiholoģiskais aspekts, ko mūsdienās padziļina pētījumi neiroloģijā un citās dabaszinātņu nozarēs, pateicoties Emila Dirkema tradīcijai un Morisa Halbvaksa sekotājiem, tiek modificēts socioloģijas, vēstures, kultūras vēstures un arī literatūrzinātnes pētījumos. Joprojām saglabājas un turpinās Aleidas un Jana Asmanu kultūras atmiņas ierosinātie daudzveidīgie starpdisciplinārie atzari.

Viens no tiem pieder Konstancas Universitātes pētniecei Astridai Erlai, kura pievērsusi uzmanību literārās atmiņas procesam un kopā ar Ansgaru Niningu apkopojusi literārās atmiņas pētījumus krājumā par kultūras atmiņas studijām.¹ Krājumā un mūsdienu pētniecībā samērā vienprātīgi uzsvērts literārās atmiņas dinamiskais raksturs, kā arī tās konstruktīvisms, akcentu nomaiņa apstākļu un pieprasījuma rezultātā. Taču ne tikai. Vienlaikus ar atmiņas mainīgo norisi laikā, atceri un aizmiršanu norādīti atmiņu stabilizējoši faktori.

Par vienu no tiem atzīstams Pjēra Norā iedibinātais atmiņas vietnes (*lieux de memoire*) jēdziens. Nemainīgā pagātne saglabāta mainīgās tagadnes, cita laika un konteksta ietvarā pastāvošās atmiņas vietnēs (dokumentos, muzejos, monumentos, celtnēs, literāros tekstos utt.), pasargājot no aizmiršanas un noklusējumiem. Francijas pētnieku grupa veidojusi savas valsts vēstures stāstu, pievēršot uzmanību atmiņas vietnēm kopā ar tām piešķirtajām nozīmēm, kurās atklājas atmiņas process, – pagātnes saglabāšana kopā ar tās interpretācijām un modifikāciju. Kā

¹ Erl, A.; Nunning, A. *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin/New York: De Gruyter, 2010, pp. 301–357. Atsevišķā nodaļā “Literatūra un kultūras atmiņa” iekļauts Renātes Lahmanes raksts par intertekstualitāti, Herberta Grabesa kanona priekšstats, Maksa Saundersa, Birgitas Noimanes un Annas Rignejas raksti par dažādiem literārās atmiņas aspektiem.

norāda Anna Rigneja, “šajā nebeidzamajā procesā pastāvošajām atmiņas vietnēm tiek pievienotas jaunas nozīmes, un tās piedzimst no jauna”.²

Taču atmiņas vietņu, piemēram, rakstnieka manuskriptu, saglabāšana atmiņā daudz vairāk par to pasīvu atrašanos bibliotēku, muzeju, arhīvu plauktos ir atkarīga no aktīvas lietošanas un iesaistes darbībā. Kā Anna Rigneja uzsver rakstā par atcerēšanās dinamiku, kolektīvā atmiņa salīdzināma ar peldētāju, kuram pastāvīgi jāizdara kustības, lai noturētos virs ūdens.³ Atmiņas vietnes ir tikai zīme, atgādinājums par personu, notikumu, norisi. Tā iekļaujama dzīvajos tagadnes notikumos, darbībās, iesaistāma interpretācijā un lietošanā. Tādējādi investētās nozīmes pat monumentā nepaliek nemainīgas, kaut gan pieminekļi šķiet paliekoši un mūžīgi.⁴

Anna Rigneja min piecas iespējas, kā literatūra spēj dzīvot kultūras atmiņā:

- 1) kā retranslācijas stacija (*relay station*), kad pārveidojas vai tiek atmetas daiļdarbu iepriekšējās nozīmes un ienāk jaunas, ļaujot tām cirkulēt;
- 2) stabilizējot, pārvēršot par atskaites punktu, kanonizējot, literārie darbi un to idejas kļūst par kolektīvās atmiņas sastāvdaļu;
- 3) literārie teksti darbojas kā katalizatori, pāātrinot jaunu ideju ienākšanu kultūras un sociālajā apkaimē, izraisot diskusijas par notikumiem, kuri attēloti daiļdarbos;
- 4) paši teksti un to autori kļūst par atceres objektiem citos mākslas veidos un darbos (*remakes*);
- 5) kā kalibratori/graduētāji kritiskai refleksijai par iepriekšējām atmiņas praksēm, tās pārskatot.⁵

Minētie veidi kā literārie teksti spēj dzīvot kultūras un kolektīvajā atmiņā, ļauj daudzpusīgāk iepazīt un strukturēt arī Eduarda Veidenbauma atmiņas procesu. Dinamiskajā literārās un kultūras atmiņas norisē piešķirtās nozīmes pilda iepriekš minētās retranslācijas stacijas (*relay station*) funkcijas, kurā teksti tiek enerģētiski no jauna uzlādēti, intertekstualizēti, dažreiz iegūstot pretēju nozīmi normatīvas inversijas rezultātā.

Dzīves noslēgums 1892. gada 12. maijā ir sākums Eduarda Veidenbauma dzīves turpinājumam literārā un kolektīvā sociālajā atmiņā. To ievada īsa ziņa par Eduarda Veidenbauma bērnu norisi 1892. gada 22. maija “Dienas Lapā”, kurai seko studiju biedra Kārļa Kasparsona nekrologs tajā pašā laikrakstā 1892. gada 16. jūnijā. Tajā sniegta biogrāfijas liecības, kā arī veikti pirmie viņa personības un dzejas vērtējumi. Uzsvērtā “prātniecības lirika”, “dedzīga daba”, spriedumu patstāvība, autoritāšu nicinājums, cīņa pret “tumsonību un varmācību”.⁶ Par atmiņas sākuma uzdevumu atzīstama viņa piemiņas vietņu – rokrakstu, tekstu, dzīvo atmiņu – savākšana. Kā par to poētiski raksta Līvija Volkova, “mākslu, kas

² Rigney, A. The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing. In: Erl, A.; Nunning, A. *A Companion to Cultural Memory Studies*, p. 346.

³ Turpat, p. 345.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat, pp. 350–352.

⁶ Siguldiētis, K. [Kārlis Kasparsons]. Eduards Veidenbaums. *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 134, 16. jūn., 1.–2. lpp.

bija dzimusi no tautas sāpēm un kauna, no tautas spīts un lepnuma, pati tauta arī uzņēmās sargāt”.⁷ Pāris publikācijas ar Horācija atdzejojumiem viņa dzīves laikā, publicistika, nepilns simts dzejoļu kopā ar tulkojumiem⁸ ir mantojums, ar kuru sākas tekstu interpretācija un lietojums. Literārajā atmiņā iekļaujamas kritikas, literatūras vēstures grāmatas, enciklopēdijas, vārdnīcas un citi uzziņas materiāli. Simtgadīgās atmiņas procesā bez minēto tekstu daudzveidīgajām interpretācijām liela loma ir funkcionālajai atmiņai, kas iziet viņpus šauriem literārās atmiņas tekstu rāmjiem un pastāv lietojumā ar piemiņas pasākumiem, skolu programmām, dzejnieka vārdā nosaukto prēmiju piešķiršanu,⁹ muzeja apmeklējumiem utt. Atmiņa un piemiņa saglabāta pieminekļos, ielu, skolu, iestāžu nosaukumos. To uztur iekļaušana citu rakstnieku tekstos (Rainis, Māris Čaklais, Knuts Skujenieks un daudzi citi) un mākslas veidos – mūzikā, teātrī, romānos, glezniecībā utt. Komunikācijas tehnoloģiju laikmetā atmiņas saglabāšanu palīdz funkcionāli atjaunināt un saglabāt pārrakstījumi citos žanros, no kuriem efektīvākais ir kino, mūzika, telefilmās. Spilgta Eduarda Veidenbauma dzejas aktualizācija notiek 1986. gadā ar Jura Kulakova sešu dziesmu cikla teleierakstu, tolaik īpaši populārās Ievas Akurateres izpildījumā.¹⁰ Visbeidzot, atmiņa saglabājas “tautā” folklorizētajos dziesmu tekstos un citējumos.

Literatūrā dažādi atklājas atmiņas paradokss, kuru parasti izsaka ar pagātnes klātbūtni tagadnē. Tā kā atmiņa vienmēr attiecas tikai uz pagātņi un to nav iespējams pilnībā iekļaut tagadnē, tā vienmēr paliks neprecīza. Atcerēšanās nemainīgi un nesaraucjami saistāma ar aizmirstānu – gan ar paša Veidenbauma biogrāfijas faktu un tekstu atlasī, gan ar interpretāciju un vērtējumu cirkulāciju, ideju un nozīmju hierarhizāciju un jaunradi re/dekonstrukcijas procesā. Komunikācijas vēlmēm un pieprasījumam mainoties, akcentēts viens, uz laiku atstāts pasīvai klātbūtnei cits Veidenbauma atmiņas saturs.

⁷ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979. 12. lpp.

⁸ Egle, R. *Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos*. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Cēsis, Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926. 143. lpp.

⁹ 1967. gadā nodibināta Eduarda Veidenbauma prēmija, ko viņa vārdā nosauktais Cēsu rajona kolhozs piešķīra reizi divos gados “par spilgtu darba cilvēka dzīves atainojumu prozā, dzejā, liroepikā” (*Latvijas padomju enciklopēdija*. 10. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987. 327. lpp.). Šo prēmiju saņēmuši: Regīna Ezera (1970), Ēvalds Vilks, Edgars Kauliņš, Pēteris Bauģis (1972), Imants Ziedonis (1974), Harijs Gulbis (1976), Ēriks Hānbergs (1978), Ārija Elksne (1982), Ilze Indrāne (1984), Māra Svīre (1986). Prēmijas tradīcija mūsdienās turpinās Priekuļu novada Liepas pagastā. Tā piešķirta Guntim Eniņam (2015) un igauņu dzejniekam Contram (2017).

¹⁰ Interesanti, ka ieraksts attiecas uz drūmākajām un skarbākajām dzīves iznīcības vārsēm, nevis padomju mācību grāmatās uzsvērtu revolucionārismu un sociālām dzejas kompozīcijām. Bezcerība, mūžīgais dzīvības rats, kas nepielūdzami rit tālāk, kā arī veltīgā un pārejošā šīs zemes dzīve, pret kuru jānocietinās vienaldzībā, ir savdabīga opozīcija padomju totalitārai ideoloģijai, kura pat sava sabrukuma priekšvakarā turpināja panākumu un optimisma ideoloģijas inerci. Cikls ietvēra “Pēc goda, pēc laimes, pēc slavas”, “Reiz zaļoja jaunība”, “Tumsa un migla” u. c.

Literārais kanons un tā modifikācijas

Pretrunīgajā un nelineārajā procesā pakāpeniski veidojas kultūras un literārais kanons, kura klātbūtne iepazīstama mācību literatūrā, vārdnīcās, enciklopēdijās, konferenču referātos, literatūras vēstures tekstos u. c. Kanons uztverams kā identitātes zīme, atkārtotu pazīmju kopums, kodols, standarts, tradīcija. Literārais kanons kalpo par izziņas instrumentu,¹¹ kura lietojums atvieglo vērtējumu un klasifikāciju. To var saukt par konvencionālu vērtējumu, kurā atklājas rakstnieka identitāte – samērā noturīgu pazīmju kopums, kas to atšķir no citiem. Kanons, tāpat kā atmiņas figūras un nozīmes, ir atvērts lietojumam, interpretācijām, rekonstrukcijai un dekonstrukcijai, jauniem jautājumiem un atbildēm dzīvajā kultūras procesā, taču vienlaikus saglabā relatīvi stabilu “tas pats” nozīmi, kas iekļauta īpašvārdos *Eduards Veidenbaums*. Nozīmes veidojas un pārveidojas mantojuma ceļā, tomēr saglabājas paliekošu nozīmju atkārtojuma inerces paaudžu nomaīnā, kurās atklājas tas pats un cits Veidenbaums. Eduarda Veidenbauma literārās atmiņas un kanona tapšanā un transformācijā saskatāmi vairāki savstarpēji saistīti vēsturiski posmi, kuri ļauj iepazīt daudzveidību un pārmaiņas kanona un nelielās dzeju kopas interpretācijā.¹² To nošķīrumā izmantojams Annas Rignejas raksturojums, proti, ka “nozīme kā tāda nekad nav dota vienreiz uz visiem laikiem, bet ir kaut kas, kas “notiek” atkal un atkal no jauna notikumu, tekstu un citu kultūras procesu apgūvē, turklāt pastāvīgi un vienmēr atšķirīgi. Dinamiskais pavērsiens patlaban ir vairojis interesi par veidu, kādā teksti pāraug komentāros, pretnarātīvos (*counter-narratives*), tulkojumos citās valodās, pielāgoti citiem medijiem vai citiem diskursīviem žanriem un pat iesaistīti atsevišķās individuālās vai grupu akcijās. Pielāgošana, tulkošana, uztvere, piesavināšanās (*appropriation*) tādējādi kļuvušas par atslēgvārdiem, kuri norāda uz mākslas darba īpašo spēku, kas meklējams ne tik daudz pašā darbā, kā tajās kultūras aktivitātēs, ko tas izraisa.”¹³

Atkārtošana, kas ir nenovēršama literatūras vēstures grāmatās un citos tekstos, vienlaikus, kā jau iepriekš norādīts, neizslēdz variantus, nianses, priekšstatu un tēla transformāciju. Saglabājot kanoniskos priekšstatus, kuri fiksēti atmiņas vietnēs, Veidenbauma teksti ne tikai izraisa jaunus skaidrojumus, bet aktivizē publisko telpu, sociālās kustības, kurās Veidenbauma autoritātei ir nepārprota katalizatora loma. Viņa kanonam ir lietošanas vērtība: teksti nav par katru cenu saglabājami atmiņā tikai kā vēstures notikums, bet joprojām ir pieprasīti lietošanai sadzīvē, politikā, literatūras pētniecībā un sociālo aktivitāšu norisēs. Līdzīgi Raiņa bieži citētajam “pastāvēs, kas pārvērtīsies”, ko izmanto mūsdienu politiķi, ekonomisti, žurnālisti, arī Veidenbauma “virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks” vai “mosties, mosties reiz, svabadais gars” un citi kļuvuši par ikdienas

¹¹ Grabes, H. Cultural Memory and the Literay Canon. In: Erll, A.; Nunning, A. *A Companion to Cultural Memory Studies*, p. 315.

¹² Par to plašāk sk.: Lasmane, S. Eduarda Veidenbauma de/rekonstrukcija latviešu kultūras atmiņā. *Scriptus Manet*. Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls, 2017, Nr. 5, 27.–36. lpp.

¹³ Rigney, A. The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing. In: Erll, A.; Nunning, A. *A Companion to Cultural Memory Studies*, p. 349.

kritiskās domāšanas daļu. No kultūras lauka Veidenbauma “tekstuālie monumenti”, kā tos dēvētu Anna Rigneja,¹⁴ sen pārcēlušies uz publisko telpu, sociālās dzīves un sadzīves lauku, uz nacionālo kultūru, apziņu, pārtapuši par kanonisku protesta un dumpinieckuma zīmi un notikumu.

Veidenbauma tekstu plašais lietojums norāda uz kanona daudzšķautnību un daudzskaitlību: nepastāv viens un tas pats kanons dažādā lietojumā. Žans Fransuā Botrels, piemēram, nošķir tautas populāro standartu no elitāra, uzsvērdams, ka tautas standarts atšķiras galvenokārt ar literatūras sociālo lietojumu. Tautai ir savi klasiķi un savi varoņi.¹⁵ Veidenbauma kanonu veidojusi gan tauta, gan elitārās kultūras autoritātes (profesionālā literatūras zinātne, kritika un vēsture), gan politisko režīmu un varas struktūras. Kanoniskais dumpinieckums izmantots dažādās interesēs.

Kanonizācijā, vienalga, tautas, kultūras, politiskās elites vai literatūrzinātnes līmenī, saglabāts viņa tekstu duālais saturs – sociālais un eksistenciālais. Blakus kritiskam sociālo apstākļu tēlojumam pastāv dzīves un nāves refleksijs dzejā, kas saukta arī par Trimpus, bohēmas vai anakreontisko dzeju. Vienā vai otrā laikmetā un lietojumā akcentēts viens un noklusēts otrs dzejas saturs. Tā, piemēram, padomju laikā, kad atmiņā vienpusīgi tika izcelts revolucionārais Veidenbaums ar pārliecinošāk vai piesardzīgāk uzsvērtu sociālistisko un marksistisko orientāciju, otra – bohēmas, baudas, nāves poētiska refleksija – tika klusināta, atzīstot par ideoloģiskajam pieprasījumam neatbilstošu. Eksistenciālā dzeja, kas kanoniski vērtēta par pesimistisku, Padomju Latvijas pusgadsimtā oficiāli neiekļāvās ne sociālā protesta, ne marksistiskā revolucionāra optimistiskajā kanonā.

Tā saglabāta tautas lietojumā un kultūrā, kur izmantots gan sociālais, gan eksistenciālais saturs visā Veidenbauma atmiņas procesā – ne tikai sadzīves kultūrā, bet arī maskētai izaicinošai protesta noskaņai padomju laikā. Jau minētajā Jura Kulakova dziesmu ciklā ar Eduarda Veidenbauma vārdiem dzelzceļa un vilciena vizuālais tēls simboliski atgādina par fatālu un traģisku pakļaušanos vilciena dzelzainajam ritmam, kas attiecināms gan uz totalitāro iekārtu un represijām, gan uz individuālās dzīves nenovēršamo ceļu preti nāvei. Duālo saturu vieno dumpinieckums – gan sociāls protests pret varas patvaļu un netaisnīgumu, gan eksistenciāls protests, kas izpaužas individuālās brīvības izaicinošā manifestā.

Anarhisms Veidenbauma dumpinieckajā kanonā

Duālais traģisms un dumpinieckais protests vispirms apzināts un vēstīts acīmredzami netaisnīgajā pretstatā starp “lepno varmāku”, bagāto “izsūcēju” izšķērdībā dzīvoto dzīvi un nabago ļaužu rūpju, ciešanu, trūkuma un pazemojumu pilno eksistenci. Tieslietu studenta identitāte nav maznozīmīgs faktors netaisnīguma apziņas saasinājumā, kam līdz šim pievērsta nepiedodami maza uzmanība viņa

¹⁴ Rigney, A. The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing. In: Erll, A.; Nunning A. *A Companion to Cultural Memory Studies*, p. 349.

¹⁵ Botrel, J. F. The Popular Canon. *The Modern Language Review*. 2002, Vol. 97, Nr. 4 (Oct.), pp. xxix–xxxix Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/3738743> [sk. 27.05.2018.]

pētniecībā. Literāri zinātniskajā biedrībā nolasītie referāti veidoti par profesionālo tiesību tematiku. Gan soda likumu, gan privātpašuma interpretācija “Gabalā iz tautsaimniecības”, ne tikai sociālā taisnīguma dzeja skaidrojami ar tiesību studijām, kā arī kreisās studentu vides klātbūtni.

Vienlaikus teksti atbalso pasaules filozofiju, zinātņi, literatūru, nevis tikai Baltijas studentu dzīves un zemnieciskās Kalāču apkaimes stāstus un tēlus. Pasaules kultūra – Makss Štirners, Pjērs Fransuā Prudons, Heinrihs Heine, Frīdrihs Šillers, Imanuels Kants, Horācijs u. c. kalpo par intertekstu ar vēlmi tikt skaidrībā par individuālo un sociālo dzīvi, tās taisnīguma, brīvības un citām pilnveides iespējām.

Citu kultūru idejas intertekstuāli izmantotas dzejas un publicistikas tekstos, lai atklātu pierastā un neapzinātā, bet nepieņemamā stāvokļa kļedzošo netaisnīgumu. Dumpnieciska ir pati apzināšanās vēlme, aicinot izgaismot un apgaismot “dumjajo galviņu” ciešanu pilnā mūža traģiskumu. Ne mazāk traģiski uztverts cilvēka dzīves pārejošais raksturs un nāves neizbēgamība kopā ar vienīgo iespējamo attieksmi un reakciju – dumpniecisku individuālo brīvību, dzīvojot un vadot iso dzīvi pilnīgākas izvēles un pieredzes meklējumos.

Kas ietekmējis apzinātu individuāli eksistenciāla un sociāla protesta apziņu? Kas to veicinājis idejiski un intertekstuāli? To, ka sociālisma idejas un marksisms 19. gadsimta 80. gadu beigās Rīgā un Tērbatā nebija svešs studentiem, norāda Veidenbauma biogrāfi Edvards Treimanis, Aleksandrs Dauge. Uz viņiem paļaujās Rūdolfs Egle, marksisma un sociālisma orientāciju atstādams un turpinādams savā monogrāfijā “Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos”.¹⁶ Tomēr salīdzinājumā ar padomju totalitārisma revolucionāro standartu gan Edvarda Treimaņa, gan Aleksandra Dauges, gan Rūdolfa Egles atmiņās izteiktas šaubas par marksisma izpratni un nešaubīgu pārliecību. Aleksandrs Dauge savās atmiņās apgalvo, ka Eduards Veidenbaums nav atzinis “ekonomisko materiālismu” un jutis “dziļu organisku antipātiju”, ka ar to itin visu var izskaidrot.¹⁷ Arī Rūdolfs Egle šaubās, vai ekonomiskos apstākļus, kas Kārļa Marksa “Kapitālā” atzīti par galveno nosacītājfaktoru jeb sociālo attiecību pamatu (bāzi), Eduards Veidenbaums varējis pieņemt, ja viņu interesējis cilvēks un viņa brīvība. Atsaukdami uz Treimaņa 1907. gada “Kopotiem rakstiem”, viņš skaidro:

Aiz daudzzinātiem “sociālajiem apstākļiem” nedrīkstam piemirst cilvēka, kura jūtu un domu pasaule, rīcība un saistības padotas daudz citiem imanentiem nosacījumiem. Vēl vairāk: vienīgi cilvēka individuālībai ir absolūta, mūžīga vērtība, tāpēc tai dodama pilnīga brīvība, lai augtu un attīstītos pēc saviem likumiem.¹⁸

¹⁶ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 128.–129. lpp.

¹⁷ Dauge, A. Eduards Veidenbaums. Dauge, A. *Raksti. Kultūras ceļi II*. 2. sēj. Cēsis un Rīga: O. Jēpes izd., 1925. 220. lpp.

¹⁸ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 129. lpp.

Marksisma un sociālisma mācības minētajās biogrāfijās papildinātas ar vairākiem citiem Veidenbauma atzītiem autoriem, kuru vidū viņa dumpinieckā kanona kontekstā uzmanība pievēršama anarhisma vietai atmiņas procesā.

Par anarhisma teorētiķa Maksa Štirnera iespaidu blakus daudziem citiem¹⁹ Rūdolfs Egle paskaidro:

Redzamu vietu Veidenbauma lektūrā ieņem Maksa Štirnera grāmata *Der Einzige und sein Eigentum*. [...] Štirners sludina individuālo anarhismu, personas neaprobežoto brīvību [...] Cilvēcei jāpanāk tādi apstākļi, ka visi varētu būt savā garā un dvēselē lieli. Sabiedrība labosies, ja labosies cilvēki. No sevis jāsāk labot. Katram pašam jātop citādam, pilnīgākam, brīvam, tad arī viss pārveidosies, ko citādi nedos ne valsts, ne sadzīves iekārtas ārējā pārveidība.²⁰

Maksu Štirneru Eduarda Veidenbauma literārajā atmiņā minējis arī Edvards Treimanis, Līvija Volkova un citi, gan neizvēršot to, tāpēc Veidenbauma traģiskā un dumpinieckā kanona kopsakarā uzmanība pievēršama anarhisma intertekstualitātei viņa mantojumā.

“Mosties, mosties reiz, svabadais gars” ir viens no pazīstamākiem un spēcīgākiem Eduarda Veidenbauma dzejoļiem. Ekspresīvs mošanās aicinājums adresēts brīvajam jeb svabadajam garam. Modināšanas mērķis ir visu “kalpības spaidu” noārdīšana. Aktivās darbības saturu veido darbības vārdi ar graušanas un salaušanas saturu, lai no kalpības spaidiem atpestītu cietējus – izkalpinātos, beztiesiskos, savu stāvokli neapzinošos “vienkāršos ļautiņus”. Verdzinātāju un no troņa gāžamo ķēdē vispirms nosaukti garīdznieki un baznīca, seko “kungi, kas lepnībā sēž”, un virkni noslēdz visi valdošo varas slāņu atbalstītāji. Aktivās ārdošās darbības mērķis ir netaisnības un nebrīvības pasaules satricināšanas aicinājums.

Nav grūti šajā dzejas manifestā saskatīt nepārprotamu anarhistiskās domāšanas shēmu. Poētiskais “svabadais gars”, kuram adresēts Eduarda Veidenbauma dzejolis, ir vācu anarhisma teorētiķa Maksa Štirnera darba “Vienīgais un viņa īpašums” jēdziens, ar kuru viņš pasvītrotis sava laikmeta atšķirību no antikās pasaules ar tās nespēju apziņā atbrīvoties no zemes dzīves un priekšmetiskās varas ietekmes salīdzinājumā ar jaunajiem laikiem un Dekartu, kurš cilvēka eksistences būtību saskatījis domāšanā. Antikās pasaules dzīvespriecīgajai filozofijai vācu publicista tekstā pretstatīts no lietu pasaules atbrīvotais brīvais, domājošais gars:

To, kurš sevi jūt kā brīvu garu (*freien Geist*), to nenomāc un nebaida nekas no zemes lietām, jo viņš tās negodā: tā kā viņš nesajūt to smagumu, ir jābūt pietiekami aprobežotam, lai piešķirtu tām nozīmi,

¹⁹ Nosaukti Horācijs, Heine, Šillers, Ibsens, Lasāls, antīkie autori, Fihtes *Bestimmung der Menschen*, Gēte, Belamī *Ein Rückblick aus dem Jahre 2000 auf 1887*, Cicerona *De officiis* (Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 130. lpp.). Rūdolfs Egle atsaucas uz piezīmēm par Marka Tullija Cicerona *De officiis* ar norādi uz filozofiju kā labāko zinību, kas “iepriecē un iestiprina krietnībā, to pazīt mācīdama” (turpat).

²⁰ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 129. lpp.

no kā acīmredzami izriet, ka viņš nav piesaistīts “mīļajai dzīvei”. Tas, kurš sevi apzinās un darbojas kā brīvais gars (*freier Geist*), tas maz jautā par to, kāpēc viņam tik slikti iet, un nedomā par to, kā dzīvē labāk iekārtoties, lai dzīvotu patiesi brīvi vai ar baudu.²¹

Kas varēja Veidenbaumā raisīt interesi par Bavārijā dzimušo Maksu Štirneru un viņa filozofiju? Visticamāk, tā ir Štirnera izaicinošā, kaislīgi vēstītā un pamatotā brīvības un atbrīvošanās ideja kopā ar protestu pret jebkādu individuālās brīvības ierobežojumu, kas izteikta viņa galvenajā darbā “Vienīgais un viņa īpašums” (1844). Berlīnē studējušais skolotājs un publicists, viens no sava laika ar jaunhēgelismu saistītiem vācu intelektuāļiem šajā darbā pretstatā Kārļa Marksa un marksistu ekonomiskajām materiālās labklājības teorijām pasvītrojis un savdabīgi pamatojis individuāla ego brīvības absolūtās tiesības. Nevis tiek ties pēc pilsoniskas, citiem līdzīgas un citu atzītas dzīves, bet atteikties no attiecībām ar pasaules lietām, atmetēt tās, ļauties savām vēlmēm un alkām, brīvi tapt par sevi pašu, neliekuļojot un nemaskējot savas dabiskās cilvēciskās vēlmes – tāda ir vācu anarhista plašāk pazīstamā darba kaislīgā pamattēma. Brīvā ego vārdā noliegta jebkāda saikne ar pasauli, citiem, jebkāda atkarība, kalpošana, iekļaušanās organizācijā, ideju dzīve, īpaši tā, kas saistīta ar baznīcas un valsts ietekmi. Reliģija ir izmantojusi egoistiskās vēlmes savā labā, solot augstāko labumu debesu valstībā, valsts sola augstāko godu cilvēkam, kurš ir tai lojāls un pilda pilsoņa pienākumu. Pretstatā tam Maksa Štirnera aicinājums uz absolūtu dislojalitāti adresēts brīvajam garam. Ierobežojumus ego brīvībai viņš saredz gan Hēgeļa gara filozofijā, gan iekšējos morālo normu liegumos, kas iekļauti sirdsapziņā. Visās cilvēka aktivitātēs vācu intelektuālis saskata aizplīvurotu, apslēptu egoismu, kurā cilvēks negrib atzities un kuru savā labā izmanto organizācijas un autoritātes, kuras izslēdzamas no anarhistiskā ideāla īstenojuma.

Par vienīgo cilvēka īpašumu atzīts es, vēlmju un gribas pārpilns indivīds. Vienīgais, kas cilvēkam pilnībā un patiesi pieder, tas ir viņa es. Šā vienīgā patiesi atzīstamā īpašuma vārdā filozofs gatavs noliegt citu piešķirto brīvību, bet atzīst un aizstāv tikai paša spēkiem iegūtu neatkarības stāvokli jeb pašatbrīvošanos un sevis pilnveidošanu. Valsts un tās kārtība pakļauj cilvēku, upurējot brīvu patību, to, kas cilvēks patiesi ir, padara to paklausīgu morālai, politiskai, tiesiskai kārtībai un pienākumam. Ne kristietība, ne Hēgeļa gars un absolūtā ideja, ne pilsoņa stāvoklis valstī, kas cilvēkam sniedz augstāko godu, ne arī iekšējās vērtības un normas, kas ierobežo morāli, nekas nedrīkst stāvēt augstāk, pāri pār cilvēka es, kuram, kā jau uzsvērts, piešķirta vienīgā ideālā iespēja būt pašam par savu vienīgo īpašumu un piederēt sev pilnībā. Visur, kur cilvēks spiests kaut kādā veidā atteikties no savām vēlmēm un savas gribas, kurā viņš pakļauts kalpībai un atkarībai, saskatīts īpašuma tiesību apdraudējums uz savu ego un kopā ar to – uz taisnīgumu un brīvību kā augstākajām vērtībām.

Anarhisma shēmā neiederas neviena autoritāte vai svētums, kura ietekme apziņā noliegta jo īpaši:

²¹ Stirner, M. *Der Einzige und sein Eigentum*. Leipzig: Philipp Reclam jun., 1892, S. 30.

Svētā priekšā izgaist katra spēka apziņa, katra vīrišķība; tā priekšā mēs topam bezspēcīgi un paklausīgi. Un tomēr, nekas nav svēts pats par sevi, bet kļūst svēts tās kanonizācijas (*Heiligsprechung*) dēļ, ko paveicu es pats, mans lēmums, mans spriedums, mana ceļos krišana, proti – mana sirdsapziņa.²²

Sirdsapziņa nozīmē: “Šo es par svētu turu.”²³ Anarhistiskajā apziņā par svētu atzīts tas īpašais, kas katrā, kas vienīgajā, īsteni brīvajā, nevis atbrīvotajā.

Viens no Veidenbauma pazīstamākajiem jēdzieniem brīvais “svabadais gars” tādējādi ir tiešs Maksa Štirnera *freier Geist* tulkojums, ar kuru viņš aicina uz mošanos, uz individuālo brīvību, salaužot “kalpības spaidus”, kuru netrūka ne Vācijā, ne 19. gadsimta beigu Krievijas impērijas sastāvā ietilpstošā latviešu zemnieka un studējošā dzīvē. Tas ir aicinājums apzināties Hēgeļa kunga un verga dialektiku, kuru Štirners, Berlīnes Universitātes students, atšķirībā no Tērbatas tieslietu studenta Veidenbauma nevarēja nezināt, tāpēc pārņēma savā diskursā: kundzība beigsies tad, kad beigsies paklausība. Verdzība nav atkarīga tikai no kunga, bet arī no brīvprātīgas gribas kalpot, savu atkarību neapzinoties. Ne velti Veidenbauma dzejā blakus “tumšo varmāku” satriekšanai atgādinātas “vienkāršo ļautiņu” pašu sev kaltās verdzības ķēdes, neapzinoties tās savās “dumjajās galviņās” un tādējādi tikai paildzinot savu atkarības, rūpju un ciešanu mūžu.

Ar riskanti izaicinošo individuālā ego manifestu vācu anarhists neaicina uz sociālu atbrīvošanos un revolūciju. Viņpus vienīgā un viņa īpašuma viņu neinteresē politiskā un sociālā masu atbrīvošana, kas raksturīga 19. gadsimta Eiropai ar tās emancipācijas idejām. Pēdējo piedāvā un mēģina pārvērst praktiskā darbībā krievu anarhisti Mihails Bakuņins un Pjotrs Kropotkins. Bakuņina mūža beigās uzrakstītais “Valstiskums un anarhija” (1872) arī uzsver brīvību, taču valstij un tās organizācijai nepakļautu, pašas tautas sociālā revolūcijā iegūtu atbrīvošanos no militāras un agresīvas imperiālistiskas valsts varas. Valsts atzīta par agresīvu militāru organizāciju, spēcīgu varu, kurai tādai pienākas būt, lai tā netiktu pakļauta un uzvarēta. Tāpēc tikai vispasaules revolūcija var atbrīvot no ekspluatācijas un valsts, un tas jāpaveic darbībā, kuru Bakuņins vērtējis augstāk par visu. Arī Pjotrs Kropotkins raksta par atbrīvošanu no kopienas un valsts, lai iegūtu individuālu pašapliecināšanos.

Anarhisms atzīstams par radikālu individuālās un sociālās brīvības ideoloģiju. Tās saturs – autoritātes un organizācijas (valsts) kritika, dislojalitāte pret jebkuru organizāciju – baznīcu, valsti, ideju, normu –, kas neļauj pilnībā pašattīstīties un pašapliecināties. Anarhismā dominē cīņas un tūlītējas darbības atzišana, pašvadišana, pašuzlabošana, lai izvairītos no varas attiecībām.²⁴ Par galvenajām vērtībām atzīta brīvība un taisnīgums, kas caurvij arī latviešu studenta Veidenbauma atstātos tekstus. Atšķirībā no Štirnera individuālisma Veidenbaumu, kā

²² Stirner, M. *Der Einzige und sein Eigentum*, S. 87.

²³ Turpat.

²⁴ *The Bloomsbury Companion to Anarchism*. Ed. R. Kinna. London, New York: Bloomsbury, 2012.

to uzsvēris Dauge, vadījis “dziļš sociāls žēlums” un līdzcietība pret “verdžības pinēkļos” saistītajiem.²⁵

Par anarhisma intertekstualitāti liecina arī Veidenbauma agrīnais rokraksts, kas publicēts ar nosaukumu “Gabals iz tautsaimniecības”. Tajā nepārprotami gan satura, gan izteiksmes veidā – uzrunā lasītājiem – atbalsojas franču anarhisma iedibinātāja Prudona uzskati un idejas.

Pjērs Žozefs Prudons darbā “Kas ir īpašums?” ne mazāk kaislīgi par Maksa Štirnera brīvā gara ideju aizstāv patiesības teikšanu par privātīpašuma rašanos un tā netaisnīgumu. Paļaudamies uz 19. gadsimta pozitīvismu ar tā faktu un pamatojuma prasībām, Prudons sevi nosauc par taisnīguma un patiesības meklētāju un sola bez bailēm atklāt patiesību par privātīpašuma izcelšanos, vairākkārt uzsverot: tikai ar vardarbīgu sagrābšanu, ar zagšanu var kļūt par privātīpašnieku. Īpašums un zagšana ir sinonīmi: “Katrs cilvēks savā sirdī, es saku, ir šīs patiesības liecinieks; vajag tikai padarīt šo patiesību ikvienam saprotamu.”²⁶

Līdzīgi Prudonam, Veidenbaums skaidro savam latviešu lasītājam, ka tās zemes sagrābšana, kas sākotnēji piederēja visiem, ir ļaundarība, un netaisnīgas rentes prasīšana par to no zemnieka ir ļaundara darbs:

Tātad muižnieks var gan aizdzīt ļaudis no savas zemes, var gan pēdējos iegrūst bada nāvē un tādā vīzē var gan palikt par ļaundari, bet netiks no muļķajiem ļaudīm par tādu atzīts [...]. Bet šis muižnieks, kurš katru brīdi var palikt par ļaundari un kurš atņem zemniekam zemi un pēc tam atkal dod zemniekam zemi priekš lietošanas par zināmu atmaksu jeb renti, tiešām arī ir ļaundaris.²⁷

Gan Prudona, gan Veidenbauma nolūks ir palīdzēt “vienkāršajiem ļautiņiem” apzināties savu stāvokli un nekaunīgi piesavinātās īpašuma tiesības. Izskan Veidenbauma anarhistiskais aicinājums uz atbrīvošanos, sekojot britu pašorganizācijas un arodbiedrību kustības (anarhosindikālisms) pieredzei.

Kaut kas kritiski un anarhistiski uztvertajā sociālajā atmosfērā 19. gadsimta pašā izskaņā stimulēja iztēli par to, kāda izskatīsies dzīve nākamajā gadsimtā. Robežas – jaunas simtgades – tuvošanās, iespējams, ir viens no iztēles un ziņkāres veicinātājiem. Tās rezultāts ir daudzās vīzijas par to, kāda būs nākotnes sabiedrība. Dažreiz iedvesmu veidot utopijas un nākotnes paredzējumus piedēvē Edvarda Belamī 1888. gada anarhistiskajam darbam “Atskatoties atpakaļ no 2000. uz 1887. gadu”, kuram drīz sekojušas veselas četrdesmit sešas utopijas un daudzi Belamī klubi jau līdz 1900. gadam ASV un Eiropā.²⁸ Utopijas un mesijas sākumu Belamī darba ievadā Erihs Fromms saskata Vecajā Derībā ar cilvēka padzišanu no paradīzes: “Viņa (cilvēka – S. L.) nepaklausības akts ir viņa pirmais

²⁵ Dauge, A. Eduards Veidenbaums, 212. lpp.

²⁶ Proudhon, P.-J. What is Property? 1840. Pieejams: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/proudhon/property/> [sk. 24.10.2017.]

²⁷ Veidenbaums, E. *Kopotī raksti divos sējumos*. 2. sēj. Rīga: LVI, 1961. 18.–20. lpp.

²⁸ Fromm, E. Introduction. In: Bellamy, E. *Looking Backward 2000–1887*. New York, Ontario, Peguin Books, 1960, p. v.

brīvības akts.”²⁹ Arī uz anarhistisko Belamija resp. Belamī utopiju norādījis Egle jau minētajā Veidenbauma intelektuālo avotu sarakstā.

Nebūtu pareizi atzīt Veidenbaumu par izteiktu anarhistu. Pats izvēlētais studiju virziens – jurisprudences ar likumu un valstiskas organizācijas atzišanu – it kā atrodas pretrunā ar to. Taču nav noliedzama lasīto anarhistu darbu un ideju intertekstuālā ietekme, kas saglabājama Veidenbauma dumpinieckajā kanona kopsakarā. Sakāpinātai taisnīguma izjūtai kopā ar tiesībām uz brīvību, abām šim anarhisma vērtībām, ir būtiska nozīme Veidenbauma kritiskās un izaicinošās protesta atmiņas saglabāšanā.

Pārāk agra ir Veidenbauma aiziešana mūžībā, lai atzītu nepilnus divdesmit piecus gadus vecu studentu par nobriedušu kādas idejas sekotāju. Veltīgi meklēt tekstos pārlicinoši marksistisku, liberālu vai anarhistisku domāšanu, tāpat kā nav iespējams pierakstīt kādu vienu noteiktu literatūras virzienu viņa dzejai un meklēt tajā romantismu, reālismu vai ekspresionismu. Taisnīguma un brīvības izjūtu vairāk par citām pastiprināja jaunības, Rīgas un Tērbatas intelektuālās studentu vides, Kalāču darba un rūpju dzīves vērojumi un topoša jurista asā taisnīguma izjūta kopā ar protestu pret tās nepiepildījumu.

Brīvību un taisnīgumu var atzīt par Veidenbauma dumpinieckajā kanona vienojošu pamatievirzi, taču tas neizslēdz jaunu interpretāciju meklējumus un papildinājumus turpmākajā atmiņas procesā. Ņemot vērā literārajā atmiņā uzsvērto Veidenbauma īstumu, patiesumu, atmiņā ir saglabājama viņa atzišanās, kas izteikta vēstulē Edvardam Treimanim:

Velns lai parauj, cik pārāk garlaicīga tā pasaule ir, gudro, cik gudrodams, nekāda mērķa nevar atrast dzīvei, visi ideāli, tuvāk apskatot, izrādās no tāriem izēsti, un galu galā tev jāpaliek vai nu lopam, kas nekā nedomā cita kā tik par ēšanu, jeb pesimistam.³⁰

The unfinished canon of Eduards Veidenbaums in literary memory

Skaidrīte Lasmane

Combining the theory of literary memory with the site-of-memory concept (*a lieu de mémoire*) established in France, the article examines the memory process of the 19th century Latvian poet Eduards Veidenbaums. This memory process reveals both the fears induced by the elite power, which lead to silence and concealment or ideological rewriting, and the demand, encouragement and protest that creatively and effectively integrate Veidenbaums into the memory of Latvian culture. The article pays attention to the manifestations of literary

²⁹ Fromm, E. Introduction. In: Bellamy, E. *Looking Backward 2000–1887*. New York, Ontario, Penguin Books, 1960, p. vii.

³⁰ Vēstule Edvardam Treimanim 1890. gada 5. jūlijā. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*, 672. lpp.

memory in literary history books, memories, fiction, music and other memory sites, where the role of Eduards Veidenbaums was constructed, deconstructed and reconstructed, as political power and ideologies changed. Eduards Veidenbaums's memorialisation retains the same few facts of his short life, but their interpretation, evaluations, concealments, glorifications, and other attitudes that accompany and form the poet's image in the memory process are controversial and conflicting in their diversity. The fusion of facts, opinions and interpretations has formed the contradictory and still unfinished literary canon of Eduards Veidenbaums, which is dominated by the identity of an independently thinking and gifted poet and protester. The article illustrates that the memory process includes the presence of anarchism, which so far has remained unnoticed in the canon. The possible influence of the German intellectual Max Stirner and the founder of French anarchism Pierre-Joseph Proudhon is analysed as well. The intertextuality of anarchism is evidenced by Veidenbaums's early writing, published under the title *On National Economy*, which echoes Proudhon's views and ideas about the injustice of private property in terms of content and form. One of Eduards Veidenbaums's best-known concepts, the "free spirit", is a direct translation of Max Stirner's *freier Geist*, which calls for awakening, individual freedom and breaking the "pressure of servitude". It was crucial both in Germany and in the life of a Latvian farmer and poet studying in Dorpat at the end of the 19th century. Freedom and justice can be recognized as a unifying guiding principle of the Veidenbaums rebellious canon, but this does not preclude the search for new interpretations and additions to the subsequent memory process.

Keywords: literary memory, memory sites, memory construction, memory process, literary canon, anarchism.

Edvarta Virzas priekšstats par Eduardu Veidenbaumu, papildināts ar Līvijas Volkovas atrasto

Anda Kubuliņa

Kopsavilkums

Edvarts Virza Eduardu Veidenbaumu sauc par modernisma aizsācēju un pirmo reālistu latviešu dzejā, izceļ viņa stila skaidrību, lakonismu, no mazotnes kopto tieksmi rast katrai lietai būtību, viņa dzejas filozofiskumu un pilnībā noraida jaunstrāvnietu piedēvēto apzināto revolucionārismu. Nedaudz pārspilē, kad noraida vācu kultūras ietekmi Veidenbauma pasaules uztverē, ignorēdams faktu – Veidenbaums mācījās vācu skolās, studēja vāciskajā Tērbatā, kurās apgūstamo zinību gudrību kopums bija galvenokārt vāciski, tāpat no redzesloka izlaida Heines svētīgo ietekmi uz Veidenbauma satūrām, dzejas stilu.

Raksturvārdi: satīra, vienkāršība, skaidrība, filozofiskums, klasicisms, matemātiskā pasaules uztvere, antīkā pasaule, ticība.

Eduards Veidenbaums ir viens no nedaudziem rakstniekiem, par kuru Edvarta Virzas pozitīvais viedoklis nemainās mūža garumā, kaut precizējumus gadi, saprotams, iepunktē. Par Rūdolfu Blaumani, Annu Brigaderi – viņam tās ir mūsu literatūras dižākās virsotnes – Edvarta Virzas agro gadu meklējumi, jaunības maksimālisms, idejisko paradigmu maiņas vilnis, kurā viņš pats bija iekšā, kādas nekādas kritiskas piezīmes radija, bet Eduarda Veidenbauma nesaudzīgā skaidrība, vienkāršība, satīras dzirksts, filozofiskums, arī cīņa par jaunu, savu pasaules uzskatu Edvartu Virzu sajūsmina kā jaunības pārrunās Viktora Egliša salonā,¹ tā 1926. gadā poēmas “Dzejas māksla”² rakstīšanas laikā un saglabājas arī vēlākās apcerēs presē.³ Iespējams, tālab, ka bija tuvs paša skarbjam stilam.

¹ Netieši atspulgo: Virza, E. Septiņu malēniešu rakstnieku vakars. *Brīvā Zeme*, 1923, Nr. 240, 26. okt.

² Virza, E. *Raksti*. 3. sēj. Sast. A. Kubuliņa. Rīga: Zinātne, 2009. 377.–396. lpp.

³ *Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs; arī 1925, Nr. 294, 12. sept.; tāpat 1927, Nr. 195, 3. sept.; 1939, Nr. 118, 27. maijs.

Poēmā “Dzejas māksla” par Tērbatas studentu teikts:

Kas dažreiz dzejniekam ir labas dzejas raugs,
Teic Edvarts Veidenbaums, tuvs Horācija draugs.
Nav viņam priekšteču, viņš vientuļš laiku maiņās,
Kas dziļš pie Horāca un nepārejošs daiņās,
Tas pantos vienkāršos tam vienkārši top siets.
Un dzejā reāli pie mums viņš pirmais triec.
Arvienu pārvalda tam prāts ikkatru jūtu,
Un māc viņš skaidris būt, bez kā jel sekls kļūtu.
Tāds ir šis dziesminieks, daudz izslavēts un bārts,
Pilns slēptiem asumiem un īss kā sakāmvārds.
Tā pantiem nopietniem gar dabu mazas bažas,
Viņš savām domām ņem no tās tik krāsas dažas.⁴

Poēmā Veidenbaums saukts par pārmaiņu laika personību. Tas sakrīt ar Andreja Upīša 1927. gada recenzijas viedokli par Rūdolfa Egles sastādītiem Eduarda Veidenbauma Rakstiem,⁵ bet kopumā – ar Līvijas Volkovas uzzīmēto Kalāču jaunekļa portretu pētījumā “Eduards Veidenbaums”.⁶

Tajā kādā vietā teikts: pirms kara (domāti 30. gadi) Veidenbaumam neiznāca neviena izlase, viņš tika noklusēts. Izlases tiešām neiznāca, tās nebija tā laika garā, toties raksti gan parādījās. Tātad nekādas noklusēšanas nebija. To rāda kaut vai viena paša Edvarta Virzas četras dažādos gados publicētas apceres, par Rūdolfa Egles sastādītiem Rakstiem nemaz nerunājot. To, kāpēc no Eduarda Veidenbauma aprūpētājiem pakavēšos tieši pie Edvarta Virzas apcerēm, sevišķi pēdējās, un Līvijas Volkovas pētījuma, nosaka: Edvarta Virzas raksts ir pēdējā publikācija brīvvalsts periodā, tā atceras Eduardu Veidenbaumu, pirms valsts zaudē neatkarību, savukārt Līvijas Volkovas pētījums ir labākais, kas izstrādāts par viņu padomju okupācijas laikā. Pētnieces atšifrētās stenogrammas precīzēja dažus līdz tam nezināmus dzejnieka dzīves, daiļrades faktus, arī tālab. Viņas grāmata joprojām ir jaunākā Eduardam Veidenbaumam veltītā zinātniskā monogrāfija, vēl arī tālab. Stenogrammu atšifrējumi līdz ar pētījumiem “Blaumaņa zelts” (2008), “Rūdolfa Blaumaņa pašatklāsme” (2017) ir Līvijas Volkovas paliekošais un nezūdošais devums mūsu literatūrzinātnei, arī tālab.

⁴ Virza, E. Dzejas māksla: Didaktiska poēma. Grām.: Virza, E. *Raksti*. 3. sēj., 384. lpp.

⁵ Upīts, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi. Grām.: Upīts, A. *Kopoti raksti*. 17. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 450.–458. lpp.

⁶ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas, risinājumi, hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979.

Visplašāk Virza par Veidenbaumu izsakās mūža nogales⁷ rakstā “Eduarda Veidenbauma dzeja”,⁸ kas tapis 1939. gada maijā, atceroties dzejnieka nāves 47. gadadienu. Nāves gadadienas rakstā uzsvērts Kalāču jauneklā liriskas dziļums, savrupība, kas Tērbatas studentu savulaik cēla pāri tā laika latviešu lirikai. Savrupību, dziļumu bija minējis jau Kārlis Kasparsons nekrologā,⁹ tāpat Edvards Treimanis-Zvārgulis pirmos Kopotos rakstos,¹⁰ arī Andrejs Upīts jau minētā 1927. gada recenzijā par Rūdolfa Egles sastādītajiem Eduarda Veidenbauma Rakstiem.¹¹ Saprotais, arī Egle¹² dziļumam piešķir, apcerot dzejnieka dzīvi un daiļradi. Tālab šai sakarā līdzīgā Virzas un Volkovas tēze ir pašsaprotama, agrāku gadu aprobēta. Volkova neatkārtoti Virzu, uz kuru atsaukties padomju gados viņa nemaz nedrīkstēja, kaut acimredzami rakstīto zināja. Par zināšanu vedina domāt Virzas nepiepildītā rosinājuma piesaukšana: “Kāds no Rīgas skaistiem laukumiem velti gaida viņa statuju.”¹³

Hronoloģiski sekojot Virzas precizējumiem Veidenbauma liriskas uztverē, ieraugām: jaunībā viņu aizrāva Kalāču savrupnieka ciņa par savu pasaules uzskatu,¹⁴ pēcāk šķitis svarīgi iebilst pret vienpusīgi saprastu dzejnieka protesta

⁷ Pārspīlēts ir Līvijas Volkovas teikums: “30. gados sāka izveidoties ļoti raksturīga aina. Šai laikā buržuāziskā Latvijā vairs neiznāca neviena Veidenbauma grāmata, neviena nozīmīgāks darbs par Veidenbaumu, turpreti Padomju Savienībā [...] arvien vairāk sāka pievērsties Veidenbaumam.” (Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 27. lpp.) Ja atceras, ka viens pats Virza apcer viņu darbā “Dzejas māksla: Didaktiskā poēma”, min rakstā par Edvardu Treimani-Zvārguli, izceldams abiem draugiem kopīgo (*Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs), piešķir dzejniekam, runādams par Rūdolfa Egles apceri un par dzejnieka brāļa Kārļa dzeju (*Brīvā Zeme*, 1925, Nr. 204, 12. sept.), arī kad vērtē Rūdolfa Egles sastādītos Veidenbauma Rakstus (*Brīvā Zeme*, 1927, Nr. 195, 3. sept.), tāpat 1939. gadā apcerot viņa dzeju, tad diez vai var teikt, ka nerunāja (kaut saprotu – šādu formulējumu prasīja drakoniskais padomju laiks, un tāpēc pārmetums ir formāls, neapšaubot pētnieces pamatspriedumus).

⁸ *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs. – Veidenbauma atcere notiek maijā, ko, stingri ņemot, var skatīt kā Virzas slēptu vēršanos pret Ulmani: 30. gadu otrā pusē viņa jūsma par vadoni plok, kaut tas netiek afišēts. Vien 1939. gada Trešās Lieldienās sacerētā “Baigā vasarā” (veltīts Veronikai Strēlertei) aiz piesauktās nodevības ar lielu ticamību varētu slēpties nevis tā vai cita dāma, bet arī vadonis. (“[...] ja kāds apgalvo, ka Virza bijis nez kāds “galma dzejnieks”, tad tas ir galīgi greizi teikts. Virza dažu labu reizi bija ar tā saucamo “galmu” konfliktā un 1939. gada rudenī – gan ne literāru jautājumu dēļ – tik smagā konfliktā, ka viņam pavēlēja dažas nedēļas atstāt Rīgu un uzturēties savās lauku mājās Billitēs.” (Rudzītis, J. *Raksti*. Vesterosa: Ziemeļblāzma, 1977. 171. lpp.))

⁹ *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 108, 13. jūn., 3. lpp. sadaļā “Iekšzemes ziņas” ievietots sludinājums par Eduarda Veidenbauma nāvi; *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 114, 22. maijs, 2. lpp. sadaļā “Iekšzemes ziņas” no Mūruižas atrodam ziņu ar Eduarda Veidenbauma bērnu norises aprakstu, ko parakstījis anonīms – m –; *Dienas Lapa*, 1892, Nr. 134, 16. jūn. ievadā – K. Siguldieša [Kasparsona] izvērstis nekrologs “Eduards Veidenbaums”.

¹⁰ Veidenbaums, E. *Kopoti raksti 6 sējumos*. Valmiera, 1907–1909.

¹¹ Upīts, A. *Kopoti raksti*. 17. sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 450.–458. lpp.

¹² *Eduarda Veidenbauma raksti*. Sast. R. Egle. Cēsis; Rīga: O. Jēpes apgāds, 1926.

¹³ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

¹⁴ Atgādināja paša centienus pēc jauniem dzejas apvāršņiem – sk.: Septiņu malēniešu rakstnieku vakars. *Brīvā Zeme*, 1923, Nr. 240, 26. okt.

garu,¹⁵ vēl vēlāk nozīmīgs licies viņa skaidrais idejas izklāsts ar nobeiguma pilnskanīgo akordu, griezīgais stils, pilns slēptiem asumiem, un vienādiņ minētā antikās kultūras klātbūtne, sevišķi Horācija svētīgie impulsi jauneklā tikumiskai krietnībai, viņa ironiski satīriskai, racionālai dzejas frāzei.¹⁶

Veidenbauma savrupību, strupo lakonismu Virza raksturo vārdiem:

Viņam bijušas īpašības, kas to atdala no citiem. Tās bijušas tik savādas, ka to dēļ vieni viņu pieskaitījuši pavisam sekliem ikdienas gariem, bet citi atkal visdziļākiem. Pirmos maldinājusi viņa dzejas nesaudzīgā skaidrība, kurai nav līdzības ne ar vienu mūsu dzejnieku. [...] Pie mums iesakņojies uzskats, ka skaidrība ar dziļumu nav savienojama. Veidenbaums ir koncentrēts it kā kāda Larošfuko sentence, kurš īss it kā sakāmārds. Tāpēc daudzi viņa panti tiek citēti visādos gadījumos, bet neviens nezina, kas ir bijis to autors.¹⁷

Koncentrēto lakonismu Virza saista ar Horācija mācībustundām:

Viņš [Veidenbaums] sekojis Horācijam līdz uz Olimpu [...], [sekojis] vienam no visdziļākiem Eiropas liriķiem. Savu iedzimti filozofisko, pašu parādību būtību tverošo prātu viņš pie tā ir skolojis un caur to ir realizējis latīņu zelta laikmeta dzejas brīnums modernā latviešu dzejā.¹⁸

Virza Veidenbaumu tātad uzskata par pirmo reālistu un modernistu latviešu lirikā.

Par to, ka Virzam pie sirds gāja Kalāču studenta loģiskā skaidrība, nebūtu ko brīnīties: arī pašam tā piemita, kā atzīmējuši laikabiedri.¹⁹ Augsto, 1939. gadā formulēto Virzas vērtējumu Volkova it kā atkārtu, taču, minēdama filozofisko šķautni,²⁰ konkretizē to pilnīgi citādi – sasaista ar Veidenbauma kaislo mīlestību uz matemātiku, ar viņa matemātisko pasaules uztveri, kas, viņasprāt, iekopa ne vien lakonismu, bet arī radināja meklēt katrai lietai būtību. Būtības tieša nosaukšana, ko Kalāču puika mācās jau zēnībā, savā vaļā veidodams herbārijus, ir tā asā žilete, ar ko, Virzas ieskatā, dzejnieks no sevis nogrieza jūtēlīgo, aklo vācu gleznainuma tradīciju, kāda valdīja tā laika latviešu lirikā. Pie 19. gadsimta 80. gadu

¹⁵ “Bet, kamēr Veidenbaums savu dzeju caur filozofiju un klasiskās literatūras studijām noveda līdz prātnieciskam dziļumam, Treimanis padevās vairāk sava laika iespaidiem.” (*Brīvā Zeme*, 1924, Nr. 99, 3. maijs)

¹⁶ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Par to: Cedriņš, V. Skaidrības dzejnieks. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 168, 29. jūl.

²⁰ “Eduarda Veidenbauma dzeja bija pirmā filozofiskās domas izpausme latviešu literatūrā.” (Volkova, L. *Kā spārnos skrien stundas, skrien skaudīgais laiks*. Grām.: Veidenbaums, E. *Brīvības cēlajais gars*. Rīga: Liesma, 1978. 5. lpp.)

latviešu dzejas jūtības, aklām gleznām vainīgi Virzam rādījās vāci. Šķirdams Veidenbaumu no vāciskā, viņš pilnībā ignorē faktu, ka Tērbatas students latviski mācījās tikai gadu Cēsu draudzes skolā, pāris gadus Cēsu aprīņa skolā, kamēr Rīgas guberņas ģimnāzijā, Tērbatā Universitātē mācības un grāmatas bija tikai vāciski. Viņš brīvi pārvaldīja vācu valodu. Vāciskuma jautājumā Virza kļūst galējs – noklusē Heinriha Heines (to savukārt izceļ Volkova) un citu vācu dzejnieku atbalsis viņa poētikā. Uz to, tāpat nacionālo tradīciju – Ausekļa kopto satīras sliedi, kas dokumentēta tērbatnieka stenogrammās –, pamatoti norāda Volkova, kamēr Virza min vienīgi tautasdziesmu un antikā²¹ mantojuma atbalsis, secinādam: Veidenbaums turpina Jura Alunāna²² racionālo un nevis Ausekļa mitoloģisko tradīciju. Tātad – poētisko sakņojumu redz citur nekā Volkova. Ja neaizmirst, ka Virzas ieskatā Veidenbauma dižākais piensums latviešu dzejai ir “augsta, Moljēra mērogos ieturēta satīras žanra iedibināšana”,²³ tad Heines neminēšana neviļus prātā atsauc vēl dažus retus, selektīvus Virzas kultūras sakaru interpretējumus – pēc Pirmā pasaules kara arī krievu tradīcijas noraidīšanu. Atšķiras arī Virzas un Volkovas traktējumi skaidrības un vienkāršības jautājumā: Virza tās redz izaugam no tautasdziesmām, taču visvairāk no tā, ka Veidenbaums tēlus “neiestāda” dabas aprišu mežģinēs. Viņam būtība, “viss izriet no cilvēka prāta spēku spēles, to analīzes. Dzejā Veidenbaums patur savu no dabas neatkarīgo, virsrocīgo stāvokli.”²⁴ Viņa “priekšrocība ir nevis krāsas, bet zīmējums. Viņam ir neaizplivurots skats uz visām lietām”,²⁵ tālab viņa vārds ir gan aktīvs, gan konkrēts reizē. Rituma maiņu mirklis ir vienīgais, ko cilvēks, pēc Veidenbauma, spēj satvert. Virzas ieskatā – virspusēji gleznaina dabas redzējuma izstumšana no tēla noteica Kalāču studenta koncentrēto, skaidro lakonismu: izteiksme auga kopā ar domu, pārdzīvojumu, ko viņš risināja, to neaizsedza krāsaini trieptas ārējības impresijas. Uz nesaudzīgu skaidrību dzejnieku spieda, Virzasprāt, arī īsi atmēritais mūža laiks, ko jauneklis sevī nesa.

Varētu gaidīt: 1939. gada pozitīvisma gaisotnē Virza apies Veidenbauma sva- badā gara saucienū. Un tomēr viņš Veidenbaumu par tādu saucēju min gan, pat

²¹ “Veidenbaums, šis antiskās [antikās] erudīcijas pilnais dzejnieks, ir mūsu labākais Horācija atdzejotājs. Lai gan līdz šai dienai šis latīņu autors ir daudzu tulkots, neviens nenasniedz Veidenbauma tulkojumu svaru, vienkāršību un skaidrību.” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

²² Arī Juris Alunāns savulaik tulkoja Horāciju.

²³ “Viens no Eduarda Veidenbauma lieliem nopelniem ir mākslinieciskās satīras ievēšana mūsu dzejā. Līdz tam satīru uzskatīja par zemāku dzejas veidu, bet Veidenbaums ar savām nedaudzām satīrām tai ierādīja goda vietu mūsu dzejas sistēmā. Veidenbauma satīras negriežas pret atsevišķām personām, bet viņš vēršas pret atsevišķām cilvēka dabas ļautām tieksmēm, bieži vien sakopotām vienā cilvēkā. Vēl līdz šim mūsu dzejā nav labākas satīras par lidēju, ko skaidri un asi noraksturojis Veidenbaums.” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

²⁴ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁵ Turpat.

norāda, ka “ļaužu vērību pie viņa saistīja sabiedriska protesta balss”,²⁶ turklāt šo minējumu Virza veica vērienīgi, bez atsauces uz jaunstrāvnieku sašaurināti šķirisko logatu.²⁷ Arī protestā, pēc Virzas domām, Veidenbaums stāv savrup:

Viņš bija viens no tiem, kas iededzināja protesta garu pret vācu un krievu patvaldību. [...] Neko nepārspilējot, var sacīt, ka viņš bija lielākais 1905. gada notikumu iezvanītājs un viņa nacionāli revolucionārā balss latviešu gājienā uz pilnīgu brīvi skanējusi nenorimdama.²⁸

Arī padomju laikā, kā atceros no skolas gadiem Sabilē, Virzam brīvības gars pastāv kā tāds, kā patstāvīgs gara fenomens; viņš to saprot līdzīgi Maksam Štirneram²⁹ un šķir no marksisma šķiriskās pozīcijas:

Nekāds revolucionārs šis dzejnieks nav bijis. Viņa protesta garam divi pamati – latviskais un individuāli filozofiskais. Kā īsts latvietis, viņš nevarēja nenīst krievu patvaldību un vācu baronus – nepanesami bija pinekļi, ko Krievija uzlika ikvienai īstai personībai [...].³⁰

Veidenbauma protestu īpašu Virzas acīs dara mūžības dimensija. Šo šķautni viņš redz pieguļam dzīvībai, kustībai, brīvības ilgu gara izpausmēm ne vien cilvēkā, bet arī dabā, kosmosā.³¹ Tālab no Kalāčiem atskanējušais sauciens Virzam rādās filozofiski padziļināts, nevis virspusējs, sociāli sikumains: “[V]iņš problēmām tuvojas kā filozofs, ne kā sociāls aģitators.”³² Veidenbauma brīvības sauciens Virzas ieskatā vispārina cilvēka visaptverošo saiti ar pasauli, tieši tālab viņa dzeja ir pārdzīvojusi savu laiku. Saite Veidenbaumam ir objektīvi plaša, taču ierobežota. Gan ne sociāli. Tās ierobežotību noteic fatālisms, kas izaug no nespējas izziņā vienlaikus aptvert visu kosmosu. Fatālisms nepārejošs kļūst tad, kad prāts saskaras ar kosmisko ritējumu, ar dievības garu. Tieši šī Tērbatas studenta redzējuma skaldne, tās klasiskie mērogi, dziļums telpā uzrunā atšķirīgu laikmetu cilvēkus, paaudzes.³³ Virzas interpretācija te no Volkovas atšķiras ar brīvības gara mēroga aprisēm, to citādo apjēgsmi. Gribas teikt – par labu Virzam. Ar saudzējošu

²⁶ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁷ Tātad neuzskatidams Veidenbaumu par jaunstrāvnieku, kā to dara jaunais 30. gadu kritiķis Jānis Rudzītis.

²⁸ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

²⁹ Tuvāk sk. Skaidrītes Lasmanes rakstu šajā krājumā “Nepabeigtais Veidenbauma kanons literārajā atmiņā”, sevišķi sadaļu “Anarhisms Veidenbauma dumpinieckajā kanonā”.

³⁰ Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

³¹ “Bet kuram asajā gaisma spīd, / Prāts kam visapkārt skatīt spiež tāli, – / Zemē no debesīm dievi krīt, / Putekļos izirst ideāli. / [...] / Neprātību neviens nevar saukt / To, ko cilvēks sev izvēlas brīvi.”

³² Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs.

³³ “Dziļš domātājs, viņš redz dzīvē un Visumā vienu un to pašu dzīvības garu darbojamies: “Tumšajā dziļumā spīguļo zvaigznes, / Mūžīgā kārtībā kustas to bars, / Cilvēka likteņa drūmajos viļņos / Valda bez rimšanas dzīvības gars.”” (Virza, E. Eduarda Veidenbauma dzeja. *Brīvā Zeme*, 1939, Nr. 118, 27. maijs)

piebildi par Volkovu: Virza savējo formulēja salīdzinoši demokrātiskā Latvijā, Volkovai marksisma akcentu pievilkt spieda padomju okupācijas apstākļi. Viņa darīja to iespējami minimāli.³⁴

Tāpat bez saukļiem Volkova piemin: Veidenbaums ir sava laika cilvēks, audzis reliģiozā tēva, vectēva paspārnē, viņa dzejoļos reliģiozu sajūtumu klātesme tālab neizbēgama. Jo visi, arī Veidenbaums, nāk no savas bērnības. Bet epitets “svētos” (“svētos liekuļus – garīdzniekus”) vērsts pret cilvēcē mūžam neiznīdējamo liekulību, svētulību kā tādu un ne tik daudz pret garīdzniecību vispār: institūcija nevar atbildēt par tās kalpotāju zemiskumu. Padomju laikā šāds Volkovas atzinums bija vairāk nekā dūšīgs, kaut tieši neteica: Veidenbaums bija ticīgs cilvēks, kas ik svētdienu gāja baznīcā. Jo ar to iešanu baznīcā jau arī bija, kā bija. Par reliģisko jūtu klātesmi viņa dzejā runā epiteti *dievības gars, dievības gaišums, dievīgā acs, debesu vara, debesu valstība, pasaules arhitekts, vecais Dievs, Dieva prāts* un citi, arī biežais kristīgo priekšstatu *Dievs, elle, grēks, paradīze* lietojums un dzejoļi, kas interpretē Bībeles sižetus, kā “Ar šīs zemes vareņiem kopā tu varēji būt”, “Gods Dievam augstībā”, “Rau, svētku eglīte tik koši” un citi. Šos dzejoļus padomju laika izlases neizcēla, tiesa, arī nenobēdzināja. Un neizceldamas pēckara paaudzēm nošķieba priekšstatu par dzejnieku varai vēlāmā virzienā: zuda pasaules veselums, izspilējās 19. un 20. gadsimta mijas sociālās netaisnības kliedziens. Filozofisko skaldni gan dzēst vienalga nespēja. Arī tālab padomju laikos Veidenbaums turējās kulta figūras statusā, kuru pirms kara stabilizēja ne tikai Andreja Upīša, sociāldemokrātu un Krievijas latviešu regulārie dzejnieka piesaukumi, bet arī Virzas 20.–30. gadu apceres. Varai vēlamo nošķiebumu veicināja tas, ka gan Edvarda Treimaņa, gan Rūdolfā Egles sastādītie Raksti, kur sociālā šķautne skan krietni klusāk nekā pēckara izlasēs, pieejami bija vienīgi lielajās bibliotēkās Rīgā, nevis katrā mazpilsētas vai skolas grāmatu krātuvē. Volkovas minējums par reliģiskām jautām, pretrunību 70. gadu otrā pusē jundīja papildu interesi³⁵ par dzejnieka šaubu raksturu, liekot uzduroties uz kristīgiem sižetiem pat Svētos Rakstus nepārzinošiem ateistiem tādās rindās kā:

Ar šīs zemes vareņiem kopā tu varēji būt
Un valdīt un kārumus baudīt un liksmot ikdienas,
Bet cilvēku bēdas un trūkumus sirds tevīm jūt,
Un tumsības slogus un nastas ikvienas.
Un, tēvijas neatzīts, svešumā dodies tu tāļi
Un sludini taisnību, māci, ka cilvēki brāļi,
Ka pasaules mantas nespēj mums mierināt prāta,
Ka ticības trūkst un mīlestīb' sirdī nav krāta.

³⁴ Padomiskums vīd, runājot par Aleksandru Daugi, bet Dauge, tāpat kā Virza, padomju laikos bija publiski neminamas personas. Tas, ka Volkova Daugi, vienu no tuvākiem Veidenbauma studiju biedriem, tomēr min, ir varoņdarbs.

³⁵ Domāju, arī tālab tik daudz 60. gadu beigū un 70. gadu dzejā minēts Veidenbaums pats, viņa tēli, rindas (Knuts Skujenieks, Jānis Peters, Māris Čaklais, Uldis Bērziņš, Pēters Brūveris un citi, ko daļēji dokumentē Intas Čaklās sastādītā izlase: Veidenbaums, E. *Dzeja*. Rīga: Nordik, 2005).

Tu priekus tiem nesi, kas tumsībā, grūtībā smaka,
Tu vārguļu sagrauztām sirdīm bij dzīvības aka,
Tu cilvēci sildīji garīgās verdzības salnā,
Un cilvēce atmaksu deva tev – Golgātas kalnā,

kur portretēts pusnoliegtās reliģijas personāžs Kristus – kristīgas līdzjūtības, žēlsirdības simbols. Līdzīgi kā dzejolis “Gods Dievam augstībā” atgādināja par luterisko liturģiju. Virza, apcerot Veidenbauma lirisko mantojumu, saprotams, vispirms atcerējās ap 1906. gadu presē lasītos dzejoļus, pēc tam studēja Treimaņa-Zvārguļa, Rūdolda Egles sastādītos Rakstus.³⁶ Pats būdams reliģiozi jūtīgs, Virza Kalāču jauneklā pasaules visaptveri saprata kā pašsaprotamu, bet Cēsu skolotāja Bēma, vēlāk Štirnera sēto šaubu sēklu pieskaitīja jaunības nervozajām jutoņām, dzenājoties pēc sava pasaules uzskata. Arī tālab reliģiozitāti Virza savās apcerēs par dzejnieku īpaši neizcēla. Toties stingri iebilda pret jaunstrāvnieku marksistisko vienpusību. Volkova jaunstrāvniekiem neiebilst; strādādama padomju laikos, par tendenciozitāti izlasēs saprotamu iemeslu dēļ klusē, dzejnieka reliģiskās noskaņas min bez jūsmas.³⁷ Ļoti svarīgs bija (un paliek) viņas izceltais, Teodora Zeiferta 1898. gadā pirmoreiz piesauktais Veidenbauma šaubu gars,³⁸ kurā pētniece redz saskari ar traģisko, tas ir, katarsi. Virza šaubu gara izsviesto katarsi neapcer. Iespējams, te, ja kāds grib, var saskatīt laikmeta, tas ir, 30. gadu oficiālā pozitīvisma, zīmogu. Otrs iemesls neizcelšanai bija, manuprāt, krietni ticamāks – atsaukties uz Veidenbauma pretrunības traģiku Virzam nozīmētu publiski piekrist Upītim,³⁹ ko neļāva abu savstarpējās attiecības, lai gan Kalāču students viņiem abiem bija vienādi liela un iespaidīga personība latviešu literatūrā.

No teiktā izriet: Virzas apceres punktē Veidenbauma formu, stilu – prāta pārsvaru pār dabu un jūtām, zīmējuma un nevis krāsu dominanti, izceļ noslēdzošā akorda vietu viņa stilā, sauc viņu par pirmo īsto reālisma un modernisma pārstāvi latviešu dzejā ar asu, šķautņainu frāzi. Arī Volkova tīrā Veidenbauma formu, detalizēti pievērsdamās ritma maiņām viena dzejoļa robežās. Ritma maiņas, viņasprāt, ir Veidenbauma satīriskā stila paņēmieni. Viņas analīzes ir precīzas, izvērstas, argumentētas, pamato dzejnieka šokējošo novitāti: viņš pirmais latviešu dzejā atmet pieturzīmes, tā izceldams radošā procesa nepārtrauktību, pirmais

³⁶ Rūdolda Egles sakārtotos Rakstus pat recenzēja, tāpat kā Kārļa Veidenbauma dzeju.

³⁷ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 231. lpp.

³⁸ “Pilns šaubu un jautājumu, viņš kā meteors parādījās pie latviešu literāriskām debesīm, lai uzliesmotu un pazustu, bet lai iemestu elektrisku dzirksteli. Veidenbaums bija šaubu gars, stiprs, tik stiprs, ka viņš sakustināja stabus, lai māja viņam krit vai uz galvas. Viņa ieroči bija asiņaina satīra un skaudīga ironija, kurus viņš prata lietot ar šausmīgu veiksmi, nosodīdams visu lietu un riebigu, no viņa labvēlīgā ideāla raugoties. Viņa literāriski vēsturīgā paliekamā nozīme ir šaubas, tās šaubas, kas sakustināja prātus, lika šaubīties par citiem, kas sen bija apzīmēti par nešaubīgiem.” (Zeiferts, T. Jaunākā latviešu lirika. *Dienas Lapa*, 1898, Nr. 155, 24. dec.)

³⁹ “Kā visi lielie starplaikmetu cilvēki, tā ir komplicēta, problemātiska, dzīvē dziļi traģiska personība, pretmetos veidota, ar grūti atminamu un apgaismojamu raksturu.” (Upīts, A. *Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi*. Grām.: Upīts, A. *Kopotī raksti*. 17. sēj., 450.–451. lpp.)

tīro atskaņu vietā pāriet uz asonansēm, tas ir, saknes atskaņām rindu iekšienē. Volkova rāda Veidenbauma inteligēnto, mūsdienām neparasto humānismu, klāstot lauku ļaudīm nezināmos īpašuma jautājumus skaidros, Cicerona izkoptos periodos.⁴⁰ Un tomēr – Virzas raksts, kaut līdz tik precīzām analizēm nenonāk, izdara vairāk – minot Veidenbauma ienestā klasicisma mērogus viņa satīrās, Virza atgādina – laikmeta tēlotās parādības skatāmas mūžības perspektīvā. Tā ir ļoti tālu vertikāļu ieraudzīšana un tuvināšana, ja Kalāču jaunekli noliek līdzās Eiropas klasicisma dižgaram Moljēram, redzot abus līdzīgi graizām liekulību: viens “Tartifā”, otrs lidēja tēlā. Virza to pamana tālab, ka sajuta Tērbatas jaunekli esam lasījušu frančus oriģinālā. Ar to nav noliegta Volkovas konkrēto analīžu vērtē. 20. gadsimta 70. gados šo analīžu nozīme sabiedrībā bija patiešām vairāk nekā liela, saslēdzās ar tolaik Rīgas zinātniskā domā ienākošā strukturālisma pieeju. Tomēr literatūras tālākai attīstībai, stabilam kopskatam, manuprāt, svarīgāks joprojām paliek Virzas piesauktais klasicisma uzstādīto mērogu aktualizējums. Tā, protams, paliek vēlme, ne pārmetums Volkovai: padomju smaceni piesaukt Virzas atklāto nozīmētu sevi iznīcināt. Noslēguma piebilde: pētniece rakstīja plašu monogrāfiju, Virza – avižu rakstus, tāpat konkrēto analīžu iespējas katram no viņiem bija atšķirīgas.

Edvarts Virza's vision of Eduards Veidenbaums, as supplemented by the findings of Livija Volkova

Anda Kubuliņa

Edvarts Virza calls Eduards Veidenbaums the originator of modernism and the first realist in Latvian poetry, and highlights the clarity of his style, laconicism, the tendency cultivated from an early age to find the essence of everything, the philosophical nature of his poetry. He completely rejects the deliberate revolutionarism attributed to the New Currentists (members of Latvian Socialist movement 1890–1905). Moreover, Virza rejects the influence of German culture on Veidenbaums's worldview, thus ignoring the fact that Veidenbaums studied in German schools, especially in Dorpat, where the knowledge was mostly acquired in German. Virza also leaves unnoticed Heine's blessed influence on Veidenbaums's satire.

Keywords: satire, simplicity, clarity, philosophy, classicism, mathematical perception of the world, ancient world, faith.

⁴⁰ Te Volkova netieši Veidenbaumu tuvina Rūdolfam Blaumanim, kurš arī savus negatīvos tēlus nepazemoja ar kroplu valodu. Tik augsta tolaik bija inteligēntu cieņa pret jebkuru cilvēku: “[F]ormas ziņā tā ir unikāla parādība visā latviešu kultūras vēsturē. Kur ir mums vēl otrs populārzinātnisks raksts, kas veidots kā runa pēc visiem klasiskajiem oratora mākslas principiem? Gara tumsībā nomāktais latviešu zemes strādnieks – tieši viņam adresēts šis brīvā gara atmodas aicinājums – tiek uzrunāts Cicerona stilā!” (Volkova, L. *Eduards Veidenbaums*, 73. lpp.

Veidenbauma tēls Raiņa, Andreja Upīša un Viktora Eglīša dramaturģiskajās iecerēs

Jānis Zālītis

Kopsavilkums

Eduarda Veidenbauma personība un radošais veikums guvis atspoguļojumu gan latviešu dzejas, gan prozas darbos; trīs autori (Rainis, Andrejs Upīts, Viktors Eglītis) Veidenbauma tēlu centušies atveidot dramaturģiskā materiālā. Jau Sloboodskas laika Raiņa piezīmēs atrodamas pārdomas par “mazajiem māksliniekiem” (Semjons Nadsons, Vsevolods Garšins, Eduards Veidenbaums), bet 1917. gada februārī Šveicē viņš aizsācis darbu pie drāmas “Eduards Veidenbaums”. Vēlāk radāmās domas un dažāda apjoma piezīmes krātas gandrīz desmit gadu, pēdējo reizi Raiņa dienasgrāmatā luga pieminēta 1926. gada 15. janvārī. Vairāk autors pie tās neatgriežas, un “Eduards Veidenbaums” paliek tikai kā nerealizēta iecere vairāk nekā simt aizsākto, bet nepabeigto lugu klāstā.

Vairākus Veidenbauma biogrāfijas faktus Rainim snieguši Hermīne un Pēteris Zāliši, tāpat viņš plaši izmantojis Edvarda Treimaņa-Zvārģuļa sastādītos Veidenbauma Kopotos rakstus ar pirmo izvērstāko dzejnieka biogrāfiju. Novadnieks un tuvs draugs Treimanis-Zvārgulis ir līdzās sirgstošajam dzejniekam arī pēdējā lugā ieskicētajā ainā, kad “ir maija mēnesis” (Veidenbaums miris 24. maijā (pēc vecā stila – 12. maijā)).

Ap 1930. gadu ievaddaļu un četrus ainus sižetiskos metus drāmai “Eduards Veidenbaums” izstrādājis Andrejs Upīts, plānojot lugu kā noslēdzošo posmu triložijai par “indivīda un masas” savstarpējo attiecību mijiedarbību un turpinot lugās “Mirabo” un “Žanna d'Ark” aizsākto tematiku. Kādēļ iecere tomēr palikusi bez turpinājuma? Var piekrist literatūras vēsturniecei Līvijai Volkovai, kura norāda, ka tajos apstākļos, resp., līdz Veidenbauma nāvei 1892. gadā, Veidenbauma aktivitāte koncentrējās garīgajā sfērā samērā noslēgtā, savā specifiskā vidē, tādat nedod pamatu Upītim tik nepieciešamo masu tēlojumam. Idejiskā koncepcija savā veidā transformēta romānā “Plaisa mākoņos” (1951), kur Veidenbauma tēla zīmējumā dominē autora radošā fantāzija, lielā mērā ignorējot vēsturisko faktu materiālu.

Viens no iemesliem, kas rosinājis Viktora Eglīša lugas tapšanu, bijis tieši Raiņa aizsāktais un nepabeigtais darbs, varbūt – pat misijas apziņa, ka viņš, Eglītis, ne tikai pārnestā, bet arī tiešā nozīmē ir Raiņa darba turpinātājs. Veidenbaums Eglītim bijis viens no iecienītākajiem dzejniekiem, no kura viņš arī daudz mācījies. Eglīša luga “Eduards Veidenbaums kā vērtību pārvērtētājs” ar apakšvirsrakstu “Ģēnija dzīves drāma piecos cēlienos” tapusi 1936. gadā, tai saglabājušies divi varianti ar nelielām tekstuālām un redakcionālām atšķirībām, kas neapšaubāmi liecina par rūpīgu iedziļināšanos dramaturģiskajā materiālā. Veidenbauma

tēlā Eglītis ielicis daudz no savām idejām, vēlmēm, priekšstatiem, un Veidenbauma pēdējie vārdi lugā varētu skanēt arī kā paša autora mūža kopsavilkums un rezumējums. Luga nav publicēta, tā iesniegta gan Nacionālajā, gan Dailes teātrī un abos noraidīta. Iespējams, atteikuma iemesls meklējams ne tikai darba mākslinieciskajās kvalitātēs, bet arī faktā, ka Eglītis jau 20. gadu beigās bija aizsācis krasu daiļrades pagriezienu, kas vēlāk rakstnieku noveda jūtāmā izolētībā un pat strupceļā.

Raksturvārdi: Rainis, Andrejs Upīts, Viktors Eglītis, drāma, iecere.

Eduarda Veidenbauma daudzpusīgā radošā personība, viņa veikuma plašais sabiedriskais atbalsojums, dzejnieka pāragri aprautais, individuāla traģisma piesātinātais mūžs radis atspoguļojumu latviešu rakstnieku darbos. Tapis ne mazums Veidenbaumam veltītu vai viņa daiļrades motīvu rosinātu dzejoļu (Antons Austrīņš, Pēters Brūveris, Māris Čaklais, Ārija Elksne, Mirdza Ķempe, Knuts Skujenieks u. c.), prozas darbu kā, piemēram, Kārļa Dziļlejas stāsts “Ed. Veidenbauma mūža noriets” (1932), Jāņa Kalniņa stāsts “Uzdriekstēšanās” (1978), Veidenbaums ienāk arī Andreja Upīša romānā “Plaisa mākoņos” (1951) u. c. 2018. gadā Mūzikas namā “Daile” tapis iestudējums – poētiska lekcija – par Eduarda Veidenbauma un viņa brāļa, Kalāču saimnieka Kārļa Veidenbauma attiecībām “Veidenbaums un Veidenbaums. Divi brāļi”. Projekta idejas autors – aktieris Vilis Daudziņš, mūziku sacerējis Jēkabs Nīmanis. Veidenbauma dzejoļi daudz komponēti, atsevišķus ciklus veidojuši Juris Kulakovs un Andris Dzenītis, vairāki autori (Jānis Zālītis, Alfrēds Kalniņš, Marģeris Zariņš, Kārlis Kažociņš, Andris Dzenītis) devuši melodiju Veidenbauma populārajam dzejolim “Kā gulbji balti padebeši iet”. “Revolucionārā dziesma” skan arī filmā (1957) ar tādu pašu nosaukumu, kas veidota pēc latviešu strēlnieka, Sarkanās armijas komandiera Jāņa Fabriciusa biogrāfijas motīviem. Trīs autori (Rainis, Andrejs Upīts, Viktors Eglītis) Veidenbauma tēlu centušies atveidot dramaturģiskā materiālā.

“Diberet”¹ par Veidenbaumu kā savas lugas titulvaroni pirmais sācis Rainis, Šveicē 1917. gada 18. un 19. februārī ieskicējot radāmās domas un darba plānojumu, akcentējot tajā atsevišķus dzejnieka dzīves faktus.² Materiāls ieplānotajai piecēlienu drāmai “Eduards Veidenbaums” vēlāk krāts gandrīz desmit gadus. Zīmīgi arī, ka vairāk nekā simt iecerēto un nepabeigto lugu klāstā galvenokārt tīcis izmantots antikās pasaules, cittautu literatūras un kultūras materiāls (Marija Spiridonova, Spartaks, Cēzars, Nerons, Aleksandrs, Sokrats), “tīri” latviskās vielas, latviešu cilmes varoņu te relatīvi maz – vēl varētu pieminēt Krišjāni Valdemāru, Ausekli, nedaudzus citus.

Jāpatur prātā, ka šajā reizē lugas autors un viņa varonis faktiski ir laikabiedri, vienas paaudzes cilvēki, tādējādi Raiņa redzējumā Veidenbaums savā

¹ No franču val. *débatte* ‘debatēt, pārrunāt’. Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 25. sēj. Rīga: Zinātne, 1986, 51. lpp.

² Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 15. sēj. Rīga: Zinātne, 1982, 189.–192. lpp.

veidā ir piederīgs paša jaunības gadu pārdomām un nākotnes ceļa meklējumiem. Netrūkst arī visai tiešu biogrāfiskas saskarsmes punktu. 1892. gada maijā, Veidenbaumam noslēdzot šīs zemes gaitas, Rainis, tolaik vēl tikai jurists un žurnālists Jānis Pliekšāns, kura pirmais dzejdarbs atklātībā parādīsies pēc gadiem trim, ir “Dienas Lapas” redaktors, un viņa vadītajā avīzē kā redakcijas raksts parādās Veidenbauma piemiņai veltīta apcere, iespējams, piederīga tieši Raiņa spalvai. Arī Veidenbauma publiskā, ja tā varētu teikt, ienākšana literatūrā atveidnāma tieši uz “Dienas Lapu” – 1893. gada 22. maijā avīze sāk drukāt dzejoļus no Kārļa Kasparsona sagādātajiem Veidenbauma manuskriptiem. Raiņa biogrāfijā joprojām mazpētīts ir jautājums par “Dienas Lapas” un Raiņa faktisko lomu rakstu krājuma “Pūrs” tapšanā un izdošanā – “Pūrā”, kā zināms, Veidenbaums publicējis vairākus apcerējumus.

No jauna lugai “Eduards Veidenbaums” Rainis pievērsies pēc ilgāka pārtraukuma – 20. gadu sākumā, kad gandrīz vienlaikus tapuši darba plānojumi un plašāki ieraksti dienasgrāmatā. Impulsu turpinājumam sekmējis arī Hermīnes Zālītes apciemojums, kura daliņusies personīgās atmiņās un iespaidos. Vairākas konkrētas Veidenbauma biogrāfijas detaļas Rainis patapinājis arī no filozofa un redaktora Pētera Zālītes, kas dzejnieka dzīves laikā nereti viesojies Kalāčos un labi pazinis arī viņa tuviniekus. Tā 1921. gada 19. janvāra dienasgrāmatas ierakstā Rainis atzīmējis:

Zāliša kdze. Pašā laikā. Lai stāsta par Veidenbaumu. – Maz zinot – Zālīts vairāk zinot. Tik daudz zināja pastāstīt – vidēja auguma, brūniem matiem, 21 g. vecs, dzīvespriecīgs. Plecīgs un veselīgs. Milējis runāt. Rakstijis garas vēstules – nekad bez 2 loksnešiem nau bijis. Dzejas iekšā. Laikam jau tad rokrakstā izplatījušās viņa dzejas. Pats nau bijis tam pretī.

Gribējis braukt ar Zālīti uz Jēnu. Zālīts atrunājis – pirms lai pabeidzot studijas Tērbatā. Tā palicis. Materiālie apstākļi nebijuši tik slikti. Ar Beldavu bijis Tērbatā kopā. Jāpaprasa, ar kuru Beldavu – mācītāju vai ārstu? Kopā ar Beldavu kāvušies ar krēsliem pret letoņiem. Bijis liels ienaidnieks letoņiem.

Reiz Rīgā ar Zālīti sadzērušies. Nakti nākuši mājās. Uz Esplanādes sācis saukt: “Lai dzīvo Republika!” Gribējis kauties ar miesnieku zeļļiem. Šie ieraudzījuši, ka studenti, un ievēduši restorācijā, un cienājuši. Jutušies ļoti pagodināti.

Zālīts un Zvārgulis bijuši kopā Cēsu apriņķa skolā. Jēnā atsūtījis to fotogrāfiju ar cepuri – tad jau bijis panīcis. Miris ar diloni. Saku – lai pierunā Zālīti, lai uzraksta Veidenbaumam biogrāfiju. [...] Lasu vakarā Veidenbaumu [...].³

³ Rainis, J. *Kopotī raksti 30 sējumos*. 25. sēj., 53.–54. lpp.

Un nākamajā dienā:

Strādāju pie “Veidenbauma”. Negrib padoties temats. Pārāk lirisks, notikumu maz, bet, tiklīdz pastrīpo notikumus, – lūst vispārējs raksturs.⁴

Plašākām studijām Rainis izmantojis Edvarda Treimaņa-Zvārguļa sakārtotos Eduarda Veidenbauma Kopotus rakstus (1907–1909) ar pirmo izvērstāko dzejnieka biogrāfiju. Novadnieks, skolabiedrs un tuvs draugs Treimanis-Zvārgulis ir līdzās sirgstošajam dzejniekam arī pēdējā lugā ieskicētajā ainā, kad “ir maija mēnesis”. “Ne personiskā dzīve, bet ideja, cilvēce. Jaunais laiks dzimst. Pretstats ir vecie laiki,”⁵ fiksēts kādā no Raiņa pārdomu brīžiem radāmo domu lapiņā. Arī citviet līdzīgā rakursā ieskicētās ainas ļauj izteikt pieņēmumu, ka autora iecerē Veidenbauma biogrāfiskā drāma fokusējusies kā dramaturgam raksturīgā ideju drāma, priekšplānā izvirzot traģisko neatbilstību starp radošu personību un apkārtējo, arī tuvu cilvēku (māte, brālis) pasauli.

Jau Slobodskas laika piezīmēs Rainis atzīmējis: “Mazi mākslinieki arī iet bojā (Veidenbaums, Nadsons, Garšins [...]), jo viņi par maz izkopj savu patību, nespēj sevi objektivizēt.”⁶ Savukārt radāmajās domās par Veidenbaumu: “Aiz laika kā Garšins.”⁷

Krievu dzejnieks un mākslas kritiķis Vsevolods Garšins, kurš pēc ārprāta lēkmēm pašnāvībā šķīrās no dzīves un kurš, tāpat kā latviešu dzejnieks, tā arī nepieredzēja savas dzejas publicējumu, 21 gada vecumā atstājis rindas, zem kurām droši vien varētu parakstīties arī Veidenbaums:

Nē, nav dota man vara pār jums,
Jūs, svētās dzejas miļās skaņas;
Es nedrīkstu ar nedrošajām rokām
Pieskarties zelta lirai.
Bet, ja sirds iedegas nikumā
Un vājā roka grib atriebt, –
Es nespēju pakļauties prātam,
Mani sagrābj briesmīga grūtsirdība,
Un es steidzu sāpju pilnās un trauksmainās skaņās
Izliet visu izmocītās dvēseles rūgtumu,
Lai kaut uz mirkli aizmirstu mokas
Un remdētu sirds brūces.⁸

Piebildīsim, ka citam Raiņa pieminētajam “mazajam māksliniekam” Semjonam Nadsonam šajā saulē bija atvelēts vēl isāks mūžs nekā mūsu Veidenbaumam.

⁴ Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 25. sēj., 54. lpp.

⁵ Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 15. sēj., 190. lpp.

⁶ Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 24. sēj. Rīga: Zinātne, 1986, 206. lpp.

⁷ Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 15. sēj., 189. lpp.

⁸ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas, risinājumi, hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979. 149.–150. lpp.

Dienasgrāmatas 1924. gada 8. decembra ierakstā Rainis fiksējis pārdomas drāmas tematu izvēlē. Minētas trīs lugas (“Turaidas Roze”, “Mīla stiprāka par nāvi”, “Veidenbaums”), katrai no tām sniedzot lakonisku raksturojumu. “Turaidas Roze” un “Mīla stiprāka par nāvi” netālā nākotnē vēl tikai taps, tiks publicētas un ieraudzīs skatuves gaismu, aizsāktais “Eduards Veidenbaums” tā arī paliks iecerētajā stadijā. Kādēļ? Varbūt arī tādēļ, ka autoram tajā “daudz sajūtas, bet grūti rakstāms”⁹?

Te būtu vietā pieminēt arī kādu gluži vai leģendarizētu atmiņstāstu, ko esmu dzirdējis no toreizējā J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja līdzstrādniekiem: viendien muzeja telpās Rīgas pili ar biezu portfeli ieradies jūtami ieinteresēts apmeklētājs un jautājis, vai muzeja krājumā esot arī nepabeigti Raiņa darbi. Saņēmis apstiprinošu atbildi, enerģiskais kungs tūlīt bildis, ka tad jau viņš esot gatavs nākt talkā un trūkstošās vietas Raiņa lugās pierakstīt...

Par “revolucionāra individuālista” Veidenbauma iemūžināšanu drāmas formā domājis arī Andrejs Upīts. Var atzīmēt, ka jau agrāk, Stučkas valdības laikā 1919. gada laikā, būdams Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas vadītājs, Upīts izstrādājis grāmatu izdošanas plānu, paredzot tajā vietu Jaņa Jansona-Brauna, Jāņa Asara un Veidenbauma kopotiem rakstiem.¹⁰

Memoriālo muzeju apvienības Andreja Upīša memoriālā muzeja krājumā vienkopus glabājas uz sešām lapām rakstītas piezīmes: “Mārtiņš Lutērs – traģēdija vai romāns”, “Rainis” un “Eduards Veidenbaums. Drāma”.¹¹ “Eduardam Veidenbaumam” izstrādāta ievaddaļa, kas sākas ar formulējumu: “Revolucionāra individuālista traģēdija tajos laikos, kad vēl nebij revolucionāro masu un atsevišķai personībai nekāda atbalsta.” Dažāda apjoma izvērsumā ieskicēti četru ainu sižetiskie metri. Ieskatam otrā aina: “Mājā pie vecākiem un brāļiem, kur dzīve nepanesama aiz trūkuma, materiālām grūtībām, idejiskām nesaskaņām un citiem sarežģījumiem. Briesmīga vientulība dzen izmisumā, no kurienes tikai viena izeja – uz krogu.”

Šie Upīša uzmetumi tapuši ap 1930. gadu, un luga iecerēta kā noslēdzošā daļa triloģijai par personības un laikmeta, personības un sabiedrības (jeb, Upīša vārdiem, indivīda un masas) savstarpējo attiecību mijiedarbi, turpinot lugās “Mīrabo” un “Žanna d’Ark” aizsākto tematiku.

Būtisks Veidenbauma biogrāfijas avots Andrejam Upītim bijis draugs Rūdolfs Egle, ar kuru kopā viņš rakstīja “Pasaules rakstniecības vēsturi” (4. sēj., 1930–1934) un kura monogrāfiju par Veidenbaumu rūpīgi studējis un recenzējis.¹²

Kādēļ tad drāmas iecere palikusi bez turpinājuma? Var piekrist Līvijai Volkovai, kura norāda, ka tajos apstākļos, resp., līdz Veidenbauma nāvei 1892. gadā, “visa Veidenbauma aktivitāte koncentrējas garīgajā sfērā samērā noslēgtā, savā specifiskā vidē”,¹³ tātad nedod pamatu Upītim tik nepieciešamo masu tēlojumam, un “vēlāk romānā “Plaisa mākoņos” A. Upīts, nepieturoties pie

⁹ Rainis, J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 25. sēj., 261. lpp.

¹⁰ Krauliņš, K. *Andrejs Upīts*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963. 246. lpp.

¹¹ Memoriālo muzeju apvienība, Andreja Upīša memoriālais muzejs, inv. Nr. 44520.

¹² Upīts, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi. *Domas*, 1927, Nr. 7, 119.–124. lpp.

¹³ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas, risinājumi, hipotēzes*, 150. lpp.

faktu materiāla, savā mākslinieciskajā iztēlē Veidenbaumam šo aktīvās darbības vidi ir radījis”.¹⁴

Viens no iemesliem, kādēļ pie lugas par Veidenbaumu ķēries Viktors Eglītis, bijis tieši Raiņa aizsāktais un nepabeigtais darbs. Varbūt pat – misijas apziņa, ka viņš, Eglītis, ne tikai pārnestā, bet arī tiešā nozīmē ir Raiņa darba turpinātājs. Kā precīzi norādījusi literatūras zinātniece Vera Vāvere:

[..] Eglītis mūža otrajā pusē mēdza sevi nostādīt blakus Rainim, apgalvojot, ka viņi ir vienīgie latviešu klasiķi un viņš pats pēc Raiņa nāves ir vienīgais cienīgais viņa darba turpinātājs.¹⁵

Dažādos literatūras žanros ražīgais Eglītis mazāk ir pazīstams tieši dramaturģijā, kaut arī te viņš darbojies visai aktīvi: Dailes teātrī izrādīta viņa luga “Lauku muzikants” (1923), Nacionālajā teātrī – “Ministru sievas” (1926) un “Nesaraujamās saites” (1936). Gan publicējumos, gan manuskriptos atrodamas vairākas pabeigtas un nepabeigtas lugas.

Egliša luga “Eduards Veidenbaums kā vērtību pārvērtētājs” ar apakšvirsrakstu “Ģēnija dzīves drāma piecos cēlienos” tapusi 1936. gadā, tai saglabājušies divi eksemplāri ar nelielām tekstuālām un redakcionālām atšķirībām,¹⁶ kas nepāšaubāmi liecina par rūpīgu iedziļināšanos dramaturģiskajā materiālā. Autors dienasgrāmatā arī formulējis: “Bet kā lai es neuzrakstītu lugu par vērtību pārvērtētāju, kas man tik tuvs, it kā es pats tas būtu bijis, jo, ko viņš iesāka, es pabeidzu pilnīgi apzinīgi.”¹⁷

Veidenbaums Eglītim patiešām bijis starp iecienītākajiem autoriem, no kura viņš arī daudz mācījies, tiesa, izsvērta un melodiska panta radišanā tālu atpaliekot. Saglabājusies Egliša “Pēdējā lekcija par Veidenbaumu”,¹⁸ acimredzot no laika (1919–1923), kad viņš bija lektors Latvijas Universitātē. Tā tiešā veidā sasauca ar dienasgrāmatā pausto: “Pati Veidenbauma traģēdijas psiholoģija un galvenā ideja man sen skaidra, kopš pasniedzu latviešu valodu, sevišķi lekcijas Augstskolā.”¹⁹

Lekcijas konspektā Eglītis centies izvērtēt Veidenbauma oriģināldzejas, tulkojumu un zinātnisko rakstu kopumu, kā vienu no galvenajām tēzēm izvirzot apgalvojumu, ka dzejniekam “jābūt lielai, spēcīgai, īpatnējai individualitātei, kas sagrauj visas tradīcijas un tad nonāk pats pie savas sejas un līdzības, par jaunu rada visas savas reliģiskās, zinātniskās, filozofiskās, dzīves un mākslas vērtības,” un Veidenbaums galā nonācis “pie izlīdzinošā klasicisma”.

¹⁴ Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas, risinājumi, hipotēzes*, 150. lpp.

¹⁵ Vāvere, V. *Viktors Eglītis*. Rīga: Zinātne, 2012. 169. lpp.

¹⁶ Eglītis, V. *Eduards Veidenbaums kā vērtību pārvērtētājs (Ģēnija dzīves drāma piecos cēlienos)*. RTMM, V. Egliša kolekcija, inv. Nr. 657906; LNA LVVA, 5460. f., 1. apr., 30. l., 110.–155. lp.

¹⁷ Vāvere, V. *Viktors Eglītis*, 325. lpp.

¹⁸ Eglītis, V. *Pēdējā lekcija par Veidenbaumu. Konspektīvas piezīmes*. RTMM, V. Egliša kolekcija, inv. Nr. 843688.

¹⁹ Vāvere, V. *Viktors Eglītis*, 325. lpp.

Drāmas darbība sākas Rīgā nākamajā dienā pēc Trešajiem dziesmu svētkiem, un Pētera Zālītes vārdi jau tūlīt piešķir vajadzīgo tonkārtu Veidenbauma garīgajam veidolam: “Eduard, tu esi ģēnijs... Tādā grodā ditirambā ir rakstījis tikai Šillers un arī tikai savos labākos darbos.”

Par ģeniālu sevi uzskatīja arī Eglītis, un Veidenbauma personā viņš ielicis daudz no savām idejām, vēlmēm, priekšstatiem par “vērtību pārvērtēšanu”. Un Veidenbauma pēdējie vārdi lugā varētu skanēt arī kā paša autora mūža kopsavilkums un rezumējums:

Vai esmu ko pasaulē panācis? [...] Liekas, ka esmu... Savu misiju, savu uzdevumu [šeit un turpmāk – Viktora Eglīša pasvītrojumi – J. Z.], liekas, esmu izpildījis – jauns laikmets ir ievadīts, visi ideju un domu groži kolēģiem rokās ielikti – lai brauc! Es atdevu sevi visu. Vairāk spēku man nebija. Pirmajiem cīruļiem jānosalt. [...] Var būt arī citās domās. Bet es palikšu pie savām. Tās mani nomierina, pilnvaro ieiēt mūžībā.²⁰

Luga nav publicēta, tā iesniegta gan Nacionālajā, gan Dailes teātrī un abos noraidīta. Eglītis lugu lasījis Aleksandram Daugem (viena no 22 lugas personām), un tas norādījis, ka vēl dzīvus cilvēkus nebūtu vēlams rādīt uz skatuves. Atzīmējams, ka Aleksandrs Dauge bija Veidenbauma studiju biedrs Tērbatas Universitātē. Viņi iepazinušies studentu zinātniskajā pulciņā “Pīpkalonija”, un Dauge vēlāk kļuvis par dzejnieka tuvāko draugu. Popularitāti ieguvis Dauges zīmētais draudzīgais šaržs, kurā Veidenbaums redzams aukstā ziemas dienā plānajā mētelīti un mātes adītājā šallē, ar studentu cepurīti un apaļajām brillēm, kuplu dūmu uzvelkot.

Luga “Eduards Veidenbaums kā vērtību pārvērtētājs” tapusi laikā, kad Eglītis, kādreizējais Rietumeiropas un – jo īpaši – krievu dekadences aculiecinieks, līdzdalībnieks un sekotājs, modernisma izcīņas laika redzama literatūras figūra, 20. gadu beigās bija aizsācis krasu daiļrades pagriezienu, kas vēlāk rakstnieku noveda jūtāmā izolētībā un pat strupceļā. Un tas varētu būt vēl viens iemesls literārā darba palikšanai ārpus eventuālā lasītāju un skatītāju loka.

The image of Veidenbaums in the dramatic writings of Rainis, Andrejs Upīts and Viktors Eglītis

Jānis Zālītis

Eduards Veidenbaums's personality and oeuvre have been examined in both Latvian poetry and prose works; three writers (Rainis, Andrejs Upīts, Viktors Eglītis) tried to reproduce the image of Veidenbaums in their dramatic material. Rainis's notes, taken during his time in Slobodsk, contain reflections on “little artists” (Semyon Nadson, Vsevolod Garshin, Veidenbaums), but in February 1917,

²⁰ Vāvere, V. *Viktors Eglītis*, 325. lpp.

while in Switzerland, he began his work on the drama *Eduards Veidenbaums*. The ideas and notes of various length were accumulated over almost ten years – the play was last mentioned in Rainis's diary on January 15, 1926. The writer did not return to it anymore, and *Eduards Veidenbaums* remained an unrealized project in the range of more than a hundred unfinished plays.

Various facts of Veidenbaums's biography have been delivered to Rainis by Hermīne and Pēteris Zālītis, and he also made extensive use of Veidenbaums's Collected Writings and the first comprehensive biography of the poet written by Edvards Treimanis-Zvārgulis. The countryman and close friend Treimanis-Zvārgulis is portrayed next to the sick poet in the scene sketched in the last play, when "it is the month of May" (Veidenbaums died on May 24; according to the old style – on May 12).

Around 1930, Andrejs Upīts developed the introductory part and the four-scene plot for the drama *Eduards Veidenbaums*, planning the play as the final stage of the trilogy on the interaction of "individual and mass" and continuing the themes started in *Mirabo* and *Jeanne d'Arc*. Why, though, the idea was not implemented? One can agree with Līvija Volkova, who maintains that in those circumstances and by Veidenbaums's death in 1892, "all of Veidenbaums's activity is concentrated in the spiritual sphere in a relatively closed, specific environment, thus not giving Upīts any grounds for depicting the much-needed masses". The ideological concept was transformed in a way in the novel *Crack in the Clouds*, where the author's creative fantasy dominates in the drawing of Veidenbaums's image, largely ignoring the material of historical facts.

The play started but not completed by Rainis might have been one of the reasons that prompted Viktors Eglītis's play, perhaps, even Eglītis's sense of mission that he, not only figuratively but also literally, is a successor of Rainis's work. Veidenbaums was one of Eglītis's favourite poets, from whom he also learned a lot. Eglītis's play *Eduards Veidenbaums as an Assessor of Values* with the subtitle *The Drama of the Genius in Five Acts* was written in 1936; it has two versions with slight textual and editorial differences, which undoubtedly indicates a profound immersion in the dramatic material. Eglītis put a lot of his ideas, intentions, and reflections into Veidenbaums's image, and the last words pronounced by the fictional Veidenbaums could also be treated as a summary of Eglītis's life. The play was not published; it was submitted at both the National Theatre and the Dailes Theatre but was rejected by both. Probably, the reason for the rejection can be found not only in the artistic qualities of the play, but also in a radical turn in creativity, which Eglītis started to exhibit at the end of the 1920s, and which later led the writer into a noticeable isolation and even a dead-end.

Keywords: Rainis, Andrejs Upīts, Viktors Eglītis, drama, idea.

Veidenbauma dzeja kā muzikālās daiļrades katalizators

Ligita Ašme

Kopsavilkums

Eduarda Veidenbauma 150. jubilejas gadā dažādos pasākumos bija redzams tas, cik viņa dzeja šķiet saistoša mūsdienu cilvēkiem. Liela daļa no visu veidu akcijām bija saistītas ar dziesmām, kurās izmantota šī dzeja. Tas bija rosinājums pārskatīt Veidenbauma dzejas attiecības ar to muzikālo interpretāciju. Latviešu mūzikas vēstures pētniecībā ir maz līdzīgu precedentu. Veidojot pārskatu par dziesmām ar Veidenbauma dzeju, jāaskaras ar nepietiekamu informāciju divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, senākām dziesmām melodiju autori nav zināmi, otrkārt, amatieru dziesmas ne vienmēr fiksētas notīs vai ierakstos. Tomēr izrādās, ka arī ar pieejamās informācijas daudzumu iespējams gūt zināmu pārskatu par šo dziesmu kopumu.

Var secināt, ka Veidenbauma dzeja salīdzinājumā ar viņa nelielo dzejas korpusu ir proporcionāli daudz komponēta – gandrīz katrs otrais dzejolis. Virkne dzejoļu – nevis vienu vai divas reizes, bet pat vairākkārt, piemēram, tik populārais dzejolis “Kā gulbji balti padebeši iet” mūzikā interpretēts vismaz septiņas reizes. Savukārt, iedziļinoties secībā, kādā radušās dziesmas ar Veidenbauma dzeju, nākas pārskatīt vai visu latviešu mūzikas vēsturi, jo šis laikposms ir vairāk nekā simts gadus ilgs. Tāpēc te izpaužas ne tikai tas, kā un kāpēc tieši Veidenbauma dzeja izmantota dziesmās, bet arī tas, kāda kopumā bijusi dziesmu tekstu un melodiju attiecību dinamika dziesmas žanra attīstības gaitā. Tas ir papildu komponentu ainavai, kuru atspoguļo dziesmu kopums ar Veidenbauma dzeju.

Raksturvārdi: dziesma, dzejas interpretācija, dzejas muzikalitāte, sadzīves dziesmas.

Eduarda Veidenbauma dzejas interpretācijas mūzikā veido savā ziņā neparastu dziesmu kopumu – mazskaitlīgu, bet nozīmīgu. Viņa dzejas mantojums ir neliels. Literatūrkritiķis Guntis Berelis par to raksta:

No aptuveni simts sacerētajiem dzejoļiem viņa dzīves laikā nav publicēts neviens (periodikā parādījās tikai daži raksti un tulkojumi). [...] Pirmā Veidenbauma dzejas publikācija parādījās tieši gadu pēc viņa nāves; pirmā grāmata – cenzūras izkropļots dzejoļu krājums – iznāca

1896. gadā. Šķiet, neviens daudzmaz nozīmīgs literāts savas dzīves laikā nav bijis tik ļoti nezināms.¹

Dziesmas ar Veidenbauma tekstiem radušās salīdzinoši ilgā laika nogrieznī – vairāk nekā simts gadu laikā, tāpēc atspoguļo ne vien viņa dzejas rezonansi mūzikā, bet arī tendences latviešu dziesmas žanra attīstībā kopumā.

Vērtējot šo dziesmu autoru skaitu, jāņem vērā proporcija starp dzejoļu un sacerēto dziesmu daudzumu, tāpēc iespēju robežās jāprecizē, kāds ir ar Veidenbauma dzeju sacerēto dziesmu apjoms. Šā pētījuma mērķis nav bijis sastādīt pilnīgu to dziesmu sarakstu, kurās izmantota Veidenbauma dzeja. Vairāku iemeslu dēļ tas var būt neprecīzs, taču kopējās ainas un tendenču iezīmēšanai ir pietiekami ar publiski pieejamo informāciju. Šī dziesmu kopuma īpatnība ir tāda, ka tā aizsākums ir tik sens, ka pirmo dziesmu melodiju autori nav identificējami. Tas saistīts ar oriģinālmelodiju trūkumu un sabiedrības attieksmi pret mūzikas autorību šo dziesmu rašanās laikā pirms simts un vairāk gadiem. Nekādi autortiesību ierobežojumi tolaik nepastāvēja.

Viena no dziesmām ar Veidenbauma vārdiem un nezināma autora melodiju ir līdz pat mūsdienām pazīstamā “Domāju es domas dziļas”. Dziesmas tips – sentimentālai ziņģei līdzīga sadzīves dziesma – liecina, ka tā radusies 19. gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā, kad daudzas cittautu komponistu dziesmas Latvijā tika lokalizētas un dziedātas ar pielāgotiem tekstiem. Plašāk zināmais piemērs ir “Dažu skaistu ziedu” ar 1891. gadā publicētā Andrieva Niedras dzejoļa tekstu. Arī to gadiem ilgi Latvijā dziedāja kā anonīma autora sadzīves dziesmu. Tikai Trešās atmodas laika publikācijās līdzās dziesmas nosaukumam parādījās arī mūzikas autora vārds, jo laika gaitā izdevies noteikt, ka te izmantotā melodija aizgūta no vācu komponista Franča Abta dziesmas *Die Lilie / Schöne Silberblüte...* (“Lilija / Skaistie sudrabainie ziedi...”).²

19. gadsimta beigās bija izplatīta arī otrāda parādība – latvisku tekstu pielāgošana pazīstamām cittautu melodijām, jo tolaik vēl bija ļoti maz latviešu komponistu un maz oriģināldziesmu. Tas atspoguļojas, piemēram, Kaudzītes Matisa stāstā par to, kā Jēkabs Pilsātnieks savus dzejoļus nopūlējies pielāgot pazīstamām vācu komponistu melodijām:

To laik vēl nevarēja nekā runāt par savas tautas komponistu meldijām, bet tās nācās ņemt no ārpuses – no citu tautu mūzikas, un viņās pēc mēra jeb šablona bij jāiegulda dziedamie teksti jeb “vārdi” it kā rūtis jeb gleznas rāmjos.³

Šāda tipa “jaundziesmu” apzināšanai 80. gadu beigās pievērsušies Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves pētnieki, latvisko tekstu

¹ Berelis, G. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 34. lpp.

² Nr. 7. Die Lilie. In: *Baltischer Liederkrantz. Erster und zweiter Teil: ausgewählte Lieder zum Gebrauch für den Gesangunterricht*. Hrsg. von Johann Reinfeldt. Reval: Kluge, 1886.

³ Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 427. lpp.

pielāgojumus pazīstamām melodijām dēvējot par literāras izcelsmes dziesmām. Tās vairākās publikācijās raksturojusi Māra Viksna:

Latviešiem tās aizsākās ar Veco Stenderu – mūsu laicīgās literatūras dibinātāju, dabas, mīlas un filozofiskās dzejas aizsācēju. Ar Vecā Stendera dzeju varam sākt pētīt folklorizēšanās procesu – literatūras sacerējumu iekļaušanos tautas mutvārdu tradīcijā, iegūstot folkloras funkciju.⁴

Māra Viksna raksturo pētnieku aizsāktu darbu Latviešu folkloras krātuvē pie šāda tipa dziesmu kataloga – tajā ietvertu dziesmu tekstu autori ir, sākot no Gotharda Frīdriha Stendera un beidzot ar Pēteri Jurciņu. Kā folklorizējušos Veidenbauma tekstus viņa nosauc trīs: “Domāju es domas dziļas”, “Tumsa un migla pasauli sedz” un “Nost reiz skumību metīšu tumšo”.⁵

Ar nezināmu melodiju dziedāts arī Veidenbauma dzejolis “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” 1905. gada revolūcijas laikā.⁶ Ciņas dziesmu kopīga dziedāšana sapulcēs un demonstrācijās bijusi 1905. gada revolūcijas īpatnība. Taču, kā 2005. gadā bija lasāms laikrakstā “Diena”, “ja šodien būtu iespēja pašķirstīt kādu 1905. gada dziesmu kladi, droši vien ne tikai autortiesību speciālistiem būtu interesanti atklāt, ka lielākajai daļai tā laika dziesmu melodijas bija zagtas un tikai vārdi tapuši Latvijā”.⁷ Ja atmiņās par revolucionārajām dziesmām pieminēti to autori, tad biežāk tie ir tekstu autori, dzejnieki, nevis komponisti, piemēram, tēlniece Aleksandra Briede, stāstot par bērnību, atcerējusies, ka kopā ar vecākiem dziedātas toreiz populārās revolucionāru dziesmas: Eduarda Veidenbauma “Mosties, mosties reiz, svabadais gars”, Jāņa Akuratera “Ar kaujas saucieniem uz lūpām”, Raiņa “Lauttās priedes” un citas.⁸ Veidenbauma tekstu “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” kā dziedātu dziesmu vairākās publikācijās pieminējis arī vēsturnieks Alfrēds Bušenieks.⁹ Primārā nozīme tolaik bija tekstam, par to liecina, piemēram, kādreizējās folkloras kursa docētājas Mildas Losbergas sniegtais raksturojums:

Daudzām 1905. gada revolūcijas dziesmām bija savas meldijas. Piemēram, Raiņa “Lauttās priedes” dziedāja ar J. Sproģa meldiju, tāpat sava meldija bija “Marseljēzai”, “Varšavjankai”, “Sarkanajam krogam”. Bija arī tādas dziesmas, ko dziedāja pēc citu pazīstamu dziesmu

⁴ Viksna, M. Tautasdziesma un tā sauktā ziņģe. *Latvijas Vēstnesis*, 1995, Nr. 96, 22. jūn., 6. lpp.

⁵ Viksna, M. Ziņģe un folklorizēšanās. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1987, Nr. 10, 59. lpp.

⁶ Losberga, M. 1905. gada revolucionārās dziesmas Latvijā. *Karogs*, 1955, Nr. 1, 116. lpp.

⁷ [B. a.] 1905. “Diena (speciālizlaidums)”, 2005, 13. janv., 2. lpp.

⁸ Kārklīņa, G. Pa bērnības un jaunības takām. *Karogs*, 1976, Nr. 8, 134. lpp.

⁹ Bušenieks, A. Caur vētrām un negaisiem pavasaris nāca. *Zvaigzne*, 1976, Nr. 8, 2. lpp.

meldijām, piemēram, “Uz ciņu visi, kam brīvība svēta” dziedāja ar Baumaņu Kārļa meldiju dziesmai “Kā Daugava vaida”.¹⁰

Dziesmu krājumos, kuri saglabājušies no 20. gadsimta sākuma, redzams, ka viens un tas pats teksts izmantots vairāku komponistu dziesmās, piemēram, Raiņa “Lauztās priedes” dziedātas gan kā šodien tik pazīstamā Emīla Dārziņa kora kompozīcija, gan nu jau pilnīgi aizmirstā Jūlija Sproģa dziesma, arī Jāņa Akuratera dzejolis “Ar kaujas saucieniem uz lūpām” atrodams nošu pierakstā kā Jūlija Sproģa dziesma, taču līdz mūsdienām nonācis cits variants – Akuratera teksts ar nezināma autora melodiju.¹¹ Tas ļauj pieņemt, ka arī Veidenbauma “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” atkarībā no situācijas dziedāts, pielāgojot kādu aizgūtu, tolaik pazīstamu melodiju.

Revolucionāri noskaņoto latviešu sociāldemokrātu uzskatos 20. gadsimta sākumā parādās vēl kāds mūzikas anonimitātes pamatojums – revolucionārās dziesmas esot kolektīvas, piemēram, Linards Laicens rakstījis:

Tagad vairs mēs daudz nejautājam, kas ir dziesmas autors, kas viņai devis melodiju, bet prasām, lai dziesma būtu strādniecību izteicoša un virzoša. Lai dziesmai būtu mērķapzināta nozīmība. Vispār populārāko strādnieku ciņas dziesmu autori un komponisti masām nav zināmi, kaut gan pašas dziesmas pazīst katrs strādnieka bērns. Strādnieku dziesma ir kolektīva.¹²

Senākā dziesma ar Veidenbauma dzeju, kuras mūzikas autors ir droši zināms, ir Jāņa Zāliša “Kā gulbji balti padebeši iet”, kuru viņš komponējis studiju laikā Pēterburgas Konservatorijā 1905.–1906. gadā.¹³ Tādējādi laikposms, kurā sacerētas dziesmas ar Veidenbauma vārdiem, sācies līdz ar 19. un 20. gadsimta miju (bet pilnīgi droši – no 1905.–1906. gada) un sniedzas līdz mūsdienām, tātad ilgst krietni pāri par simts gadiem.

Apzinot ar Veidenbauma dzeju komponētās dziesmas, izveidots saraksts ar vairāk nekā trīsdesmit mūzikas autoriem. Apmēram puse no tiem ir profesionāli komponisti, puse – amatieri. Tas nozīmē grūtības iegūt precīzu informāciju ne vien iepriekš minēto iemeslu dēļ attiecībā uz agrīno dziesmu autoru anonimitāti, bet arī tāpēc, ka daļa dziesmu nepieder akadēmiskajai mūzikai. Profesionālie komponisti savas dziesmas fiksē notīs: sākumā rokrakstā, vēlāk bieži vien arī iespiestu nošu veidā un mūzikas ierakstā. Savukārt sadzīves mūzikā vai dziesminieku vidē tas nemaz nav pašsaprotami, un dažreiz dziesmas ilgu laiku nemaz netiek pierakstītas nošu rakstā un pazīstamas tikai šaurā zinātāju lokā. Ne velti Maksims Strunskis, Berlīnē dzīvojošs ārsts, kurš apkopojis līdz šim zināmās

¹⁰ Losberga, M. 1905. gada revolucionārās dziesmas Latvijā, 116. lpp.

¹¹ *Dziesmu krājums jaukiem un vīru koriem*. Čelsija, Masačūsetsa, ASV: 1912. RTMM, Valentīna Bērzkalna kolekcija, inv. Nr. 776412.

¹² Laicens, L. Strādnieku dziesmas. *Kreisā Fronte*, 1928, Nr. 4, 16. lpp.

¹³ Bērziņa, V. *Jānis Zālītis*. Rīga: Liesma, 1978, 241. lpp.

dziesmas ar Edvarta Virzas dzeju, secinājis: “Tas bija darbietilpīgs, patiesībā – detektīvdarbs, jo informācijas avoti izrādījās ļoti sadrumstaloti.”¹⁴

Lai sastādītu tālāk skatāmo sarakstu, izmantotas iespīestās notis, izdotie ieraksti, nošu rokraksti Rakstniecības un mūzikas muzeja krājumā, Latvijas Nacionālās bibliotēkas katalogs, interneta resursi un iespieddarbi, piemēram, 2017. gadā izdots dzejoļu krājums “Par spīti grūtiem laikiem” ar komponistu sarakstu, kuri sacerējuši dziesmas ar Veidenbauma vārdiem.¹⁵ Saraksts neietver dziesmas ar anonīmu, marginālu autoru melodijām vai arī mūsdienu ritmiskās mūzikas kompozīcijas, kur izmantota tikai kāda frāze no Veidenbauma, kā arī pāris dziesmu, kuru teksti kļūdaini tiek piedēvēti Veidenbaumam, piemēram, “Es zinu, visi mani nievā”. Autoru vārdi sakārtoti alfabēta secībā.

Nr. p. k.	Komponista vārds un uzvārds	Dziesmas nosaukums (iekavās pie dažām dziesmām – tekstam izmantotā dzejoļa sākums)
1.	Māris Balaško	<i>Lai iet, kā iet</i>
2.	Ints Birkkops	<i>Ej un dzenies tik pēc naudas</i>
3.	Staņislavs Bogdanovs	<i>Domāju es domas dziļas</i>
4.	Arvīds Cellers	<i>Iedzer, brāli</i>
5.	Georgs Dovgjallo	<i>Kuļos es</i>
6.	Rihards Dubra	<i>Ziemas svētkos (Rau, svētku eglīte)</i>
7.	Alnis Dūdums	<i>Gan labāki ies; Iedzer, brāli</i>
8.	Andris Dzenītis	<i>Īsts filozofs nav pesimists; Daudz cilvēku; Rožainie laiki; Upes malu liepas ēno</i>
9.	Raimonds Eizenšmits	<i>Nost reiz skumību metīšu</i>
10.	Oļģerts Grāvītis	<i>Mosties, mosties reiz, svabadais gars</i>
11.	Aleksandrs Jasjevičs	<i>Rau, svētku eglīte tik koši</i>
12.	Pāvils Johansons	<i>Kā gulbji balti padebeši iet; Ej un dzenies</i>
13.	Imants Kalniņš	<i>Jau ziediem rotātas pļavas</i>
14.	Alfrēds Kalniņš	<i>Kā gulbji balti padebeši iet; Jau ziediem rotātas pļavas</i>
15.	Kārlis Kažociņš	<i>Kā gulbji</i>
16.	Andris Kivičs	<i>Domāju es domas dziļas; Dzīve zaļa; Kam tik dzīvot, tas lai dzīvo; Nost reiz metīšu skumību tumšo; Par spīti grūtiem laikiem; Virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks; Viss ir joks</i>
17.	Juris Krūze	<i>Dažs visu mūžu; Es atminos rožainos laikus; Es domāju, ka pasaulē; Pa laukiem jau ziedonis dvašo; Sniegs no laukiem projām steidz; Upes malu liepas ēno</i>

¹⁴ Strunskis, M. Edvarta Virzas dzeja latviešu mūzikā. *Jaunā Gaita*, 2013, Nr. 273, 25. lpp.

¹⁵ Veidenbaums, E. *Par spīti grūtiem laikiem*. Rīga: Jumava, 2017. 50. lpp.

Nr. p. k.	Komponista vārds un uzvārds	Dziesmas nosaukums (iekavās pie dažām dziesmām – tekstam izmantotā dzejoļa sākums)
18.	Juris Kulakovs	<i>Cerība; Cienību dod liela bārda; Daudz varam runāt un spriest; Ej un dzenies; Es domāju; Iedzer, brāli; Īsts filozofs; Ja gribi tikt pie labas vietas; Kad niknas vētras; Kam velti dārgo laiku tērē; Kuļos es kā plīks pa nātrām; Lai rozēs; Laiks ātrāki steidzas; Mīlestībā viņo krūts; Oda priekam (Pa laukiem jau ziedonis dvašo); Pa Latvijas kalniem un lejām; Par spīti grūtiem laikiem; Pēc goda, pēc varas, pēc mantas; Pēc ideāliem cenšas lielie gari; Pie debesīm mēness; Pie neskaidrās Mētras; Reiz zaļoja jaunība; Tumsa un migla; Vai karš būs ar vāciešiem, krieviem; Vēl desmit, divdesmit gadu; Viens otru; Viss ir joks</i>
19.	Jānis Liepkalns	<i>Jau ziediem rotātas pļavas</i>
20.	Jānis Lūsēns	<i>Nost skumjību</i>
21.	Jānis Norvilis	<i>Nost reiz skumību metišu tumšo; Tumsa un migla</i>
22.	Jānis Ozoliņš	<i>Mosties, mosties reiz, svabadais gars</i>
23.	Valdemārs Ozoliņš	<i>Eglīte (Rau, svētku eglīte)</i>
24.	Eduards Patvaldnieks	<i>Kā gulbji balti padebeši iet</i>
25.	Raimonds Pauls	<i>Ziemassvētkos (Rau, svētku eglīte)</i>
26.	Lauma Reinholde	<i>Svētku eglīte (Rau, svētku eglīte); Pa ielām dubļainām; Jau ziediem rotātas pļavas</i>
27.	Jānis Reinholds	<i>Mosties, mosties reiz, svabadais gars</i>
28.	Visvaldis Sanders	<i>Ziemassvētku dziesma (Rau, svētku eglīte)</i>
29.	Ansis Sauka	<i>Kā gulbji balti padebeši iet</i>
30.	Jānis Sieriņš	<i>Ej un dzenies</i>
31.	Uldis Stabulnieks	<i>Rau, svētku eglīte</i>
32.	Harijs Užāns	<i>Ej un dzenies tik pēc naudas; Pielidējs; Tauta</i>
33.	Egons Valters	<i>Iedzer, brāli</i>
34.	Ainars Vepers	<i>Ej un dzenies tik pēc naudas</i>
35.	Ivars Vīgners	<i>Es atceros bijušos laikus; Jau ziediem rotātas pļavas</i>
36.	Marģeris Zariņš	<i>Kā gulbji balti padebeši iet</i>
37.	Jānis Zālītis	<i>Kā gulbji balti padebeši iet</i>
38.	Āris Ziemeļis	<i>Pa ielām dubļainām</i>

Svarīgākais, kas atklājas, pārskatot izmantotos tekstus, ir tas, ka komponēta gan drīz puse dzejoļu. Daži dzejoļi pat vairākkārt, tādējādi dziesmu kopskaits ir pāri par astoņdesmit. Salīdzinot to, piemēram, ar 45 dziesmām ar Virzas vārdiem, kuras apzinājis Strunskis, redzams, ka Veidenbauma dzeja komponēta daudz. Abos gadījumos dziesmu skaits ir vairāki desmiti, taču Virzas radītās dzejas apjoms ir daudz lielāks nekā Veidenbaumam. Skaitliskam salīdzinājumam nosacīti

var kalpot arī izdevums “Dzejnieks Hugo Krūmiņš mūzikā”,¹⁶ kurā apkopotas 28 dziesmas un viena kantāte ar Hugo Krūmiņa tekstu. Arī Krūmiņa dzeja ir mazskaitlīga un maz komponēta, bet Veidenbauma dzejoļu kopums komponēts krietni vairāk. Tādējādi var secināt, ka par Veidenbauma dzejas izmantošanas biežumu mūzikā liecina ne tik daudz komponēšanas gadījumu skaits, cik tas, ka komponēta tik liela daļa no viņa dzejoļiem.

Dziesmu un to tekstu pētniecība Latvijā

Vērtējumi par latviešu komponistu dziesmām publicistikā lasāmi jau kopš 19. gadsimta beigām, sākot ar Jurjānu Andreju un Straumes Jāni. Muzikologu pētījumos galvenokārt analizēts atsevišķu kompozīcijas paņēmieni un izteiksmes līdzekļu lietojums, bet dažos gadījumos pievērsta uzmanība arī dzejas un mūzikas sakarībām. Guna Goluba pārlūkusi Viļa Plūdoņa dzejas izmantojumu latviešu komponistu klasiku daiļradē,¹⁷ par Ojāra Vācieša dzejas interpretācijām latviešu ūzikā rakstījusi Inga Zakamennija,¹⁸ par Rabindranata Tagores dzeju latviešu mūzikā – Inga Godunova.¹⁹ Dzintra Erliha, izstrādājot savu Lūcijai Garūtai veltīto promocijas darbu, pētījusi dzejas motīvus komponistes solo dziesmās.²⁰ Ilma Grauzdiņa analizējusi dzejas un mūzikas mijiedarbi Jāzepa Vītola kordziesmās.²¹ Gundega Šmite vairākās publikācijās un promocijas darbā meklējusi atbilstošākas metodes, kā analizēt mūzikas un teksta mijiedarbes jaunās koncepcijas novatoriskajā 21. gadsimta latviešu kormūzikā.²²

Muzikologu pētījumos dziesma aplūkota galvenokārt kā akadēmiskās mūzikas žanrs, vienīgi Inga Zakamennija savā darbā par Ojāra Vācieša dzeju latviešu mūzikā pieminējusi, ka šī dzeja izmantota arī rokmūzikā – Imanta Kalniņa ciklā “Balādes par Matisonu”.²³ Taču dziesmas ir daudzveidīgas, akadēmiskajai mūzikai piederīga ir tikai viena daļa – koncertmūzika (pārsvārā dziesmas balsij ar pavadijumu un kora dziesmas). Savukārt citu žanru dziesmas (ziņģes, šļāģeri, sadzīves dziesmas u. c.) mazāk pilda koncertmūzikai raksturīgās estētiskās funkcijas, bet vairāk sociālas, komunikatīvas vai citas, kuru muzikoloģiskās pētniecības

¹⁶ *Dzejnieks Hugo Krūmiņš mūzikā*. Sast. O. Grāvītis. Rīga: Musica Baltica, 2001.

¹⁷ Goluba, G. *Viļa Plūdoņa dzeja latviešu komponistu klasiku daiļradē*. Diplomdarbs. Rīga: LVK, 1955.

¹⁸ Zakamennija, I. *Ojāra Vācieša dzeja latviešu mūzikā*. Diplomdarbs. Rīga: JVLVK, 1986.

¹⁹ Godunova, I. *Tagores dzeja latviešu mūzikā*. Diplomdarbs. Rīga: JVLVK, 1990.

²⁰ Erliha, Dz. *Dzejas motīvi Lūcijas Garūtas solodziesmās*. Grām.: *Mūzikas akadēmijas raksti VI*. Sast. B. Jaunslaviete. Rīga: JVLMA, 2009.

²¹ Grauzdiņa, I. *Vēlreiz par dzejas un mūzikas mijiedarbi Jāzepa Vītola kordziesmās. III starptautiskā praktiski zinātniskā konference “Māksla un mūzika kultūras diskursā”*. Rēzekne: RTA, 2014.

²² Šmite, G. *Mūzikas un teksta mijiedarbes jaunās koncepcijas latviešu kormūzikā (21. gadsimta pirmā dekāde)*. Promocijas darbs. Rīga: JVLMA, 2013; Šmite G. *Jaunās verbālā teksta traktējuma tendences 21. gadsimta pirmās dekādes latviešu kormūzikā*. Grām.: *Latviešu mūzikas kods*. Sast. I. Šarkovska-Liepiņa. Rīga: Musica Baltica, 2014. 172.–192. lpp.

²³ Zakamennija, I. *Ojāra Vācieša dzeja latviešu mūzikā*.

uzmanības laukā nav vai arī ir margināli. Zīmīgs šajā ziņā ir Jāņa Torgāna raksts par dziesmu “Dažu skaistu ziedu”,²⁴ kurā viņš raksturo sadzīves muzicēšanu kā nemateriālu kultūras vērtību un akadēmiskajai izpētei it kā paralēlu versiju, kas ietver tās vietu un jēgu sabiedrībā, cilvēka un sabiedrības pieredzi, atmiņu, pārdzīvojumu un vērojumu mutvārdu tradīciju. Viņš konstatē, ka, no vienas puses, “mūzikas vēstures rakstības praksē pārsvarā ir materiālais, objektīvais: nošu raksts, programmas un afišas, preses atsauksmes u. tml.”, no otras puses, raugoties uz sadzīves muzicēšanu, jāatzīst, ka “šai jomai tāpat ir savas vispārējas, sociālas un vēsturiskas saskarsmes un likumības”.²⁵

Jāpiebilst, ka dziesmas, kas dēvētas par revolucionārām vai politiskām dziesmām un drīzāk piederīgas neakadēmiskajai mūzikai, tomēr ir pētītas kā Latvijas mūzikas vēstures parādība. Lija Krasinska atbilstoši padomju ideoloģiskajām nostādnēm par to rakstījusi nodaļā “1905. gada revolūcija un mūzika” grāmatā “Latviešu mūzikas vēsture”,²⁶ no cita skatpunkta par to izteicies Imants Sakss rakstā “Par politisko dziesmu” žurnālā “Jaunā Gaita”.²⁷ Bet apjomīgāko pētījumu šajā jomā izstrādājis Guntis Šmidchens, folklorists un valodnieks, asociētais profesors un Baltijas studiju programmas vadītājs Vašingtonas Universitātē ASV. Savā monogrāfijā “Dziesmu vara” viņš izmantojis vēstures, antropoloģijas, folkloras, muzikoloģijas un pat sociālās psiholoģijas zināšanas, lai stāstītu par neatkarības centieniem 80.–90. gados Latvijā, Igaunijā un Lietuvā un Baltijas dziesmoto revolūciju.²⁸

Savu zīmogu muzikoloģijas attieksmei pret dziesmas žanra pētniecību uzlikusi arī padomju ideoloģija un cenzūra, jo tā visvairāk skāra tāda veida mūziku, kas sacerēta ar tekstu, īpaši dziesmas. Sevišķi rūpīgi tika cenzētas dziesmas izklaides mūzikā, jo tās bija populārākas, tika cenzēti arī citi izklaides mūzikas žanri. Daiļrunīgs piemērs ir padomju laika attieksme pret klasisko opereti, kurai piedēvēja tā saukto buržuāzisko nacionālismu.²⁹ Tas netiešā veidā atturēja no šādas mūzikas pētniecības, kas vadošās ideoloģijas ieskatā bija ar apšaubāmu vērtību. Pēdējos gados redzams, ka jaunās paaudzes pētnieki ir brīvi no šīs ietekmes un pētniecībā saistoši kļūst arī šlāgeri vai rokmūzika. Tomēr kopumā vērojams, ka informāciju par neakadēmisko žanru dziesmām parasti cenšas apkopot nevis mūzikas zinātnieki, bet sociologi, antropologi, mūzikas aprakstnieki, miļotāji un interesenti, piemēram, kolekcionārs Atis Gunivaldis Bērtiņš savā grāmatā “Latviešu skaņuplašu vēsture”.³⁰ Tā kā dziesmas ar Veidenbauma dzeju ir žanriski dažādas, tad interesantas tendences atrodamas, tās ne vien muzikoloģiski analizējot, bet arī skatot kontekstā ar procesiem sabiedrībā.

²⁴ Torgāns, J. Dažu skaistu ziedu un citas lappuses latviešu kultūras vēsturē. Grām.: *Mūzikas akadēmijas raksti IX*. Sast. B. Jaunslaviete. Rīga: JVLMA, 2012. 125.–137. lpp.

²⁵ Turpat, 125. lpp.

²⁶ Vītolīņš, J.; Krasinska, L. *Latviešu mūzikas vēsture*. Rīga: Liesma, 1972. 325.–329. lpp.

²⁷ Sakss, I. Par politisko dziesmu. *Jaunā Gaita*, 1988, Nr. 170, 28.–30. lpp.

²⁸ Šmidchens, G. *Dziesmu vara*. Rīga: Mansards, 2017.

²⁹ Kaijaks, J. *Mazliet par sevi un operetes teātri*. Rīga: Pētergailis, 2007. 53. lpp.

³⁰ Bērtiņš, A. G. *Latviešu skaņuplašu vēsture*. Rīga: Vesta-LK, 2015–2017.

Populārākās dziesmas ar Veidenbauma vārdiem

Viens no zīmīgiem raksturlielumiem, runājot par dziesmām ar Veidenbauma vārdiem, ir tas, kā sabiedrība tās uztver. Pārskatot dažādus informācijas avotus, var gūt ieskatu, kuras dziesmas kādā laikposmā bijušas vairāk iemīļotas. Veidenbauma dzejoļi izplatās tautā 19. gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā, kad Latvijā briest 1905. gada revolūcija. Liepājas strādnieks J. Driega savās atmiņās to pieminējis, raksturojot laiku pēc 1882. gada:

Parādījās arī Ed. Veidenbauma dzejas manuskriptā, tās tika desmitiem eksemplāros pārrakstītas un laistas apkārt: tik daudz lasītas, deklamētas un dziedātas, ka es gandrīz visas pat tagad no galvas atminos.³¹

Atmiņās par 1905. gada revolūciju bieži pieminēts, ka mītiņos un demonstrācijās dziedāta dziesma “Mosties, mosties reiz, svabadais gars”, ka Veidenbauma dzejas bijušas pārrakstītas vai visās apcietināto revolucionāru kladēs un burtnīcās. Lilija Limane, pētot 1905. gada revolucionāru cietumnieku burtnīcas, secinājusi:

Īpašā statusā iekļūvis E. Veidenbaums (7 dzejoļi Andersona, J. Locīņa un Šlāpa burtnīcās), kuru bieži izvēlas par vadmotīvu, kaut pēc skaita dzejoļu nav ļoti daudz.³²

Acīmredzot tieši šā dzejoļa saturs ar aicinājumu uz sacelšanos rezonē ar revolucionāro noskaņojumu, un tāpēc dzejolis “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” tolaik kļūst tik populārs gan kā deklamācija, gan dziesmas teksts.

Citāda noskaņa ir Veidenbauma dzejoļi “Domāju es domas dziļas”, kurš dziesmas veidolā izplatīts 20. gadsimta sākumā. Andrejs Upīts 1927. gadā pat paudis nožēlu, ka tas nepelnīti ir pazīstamākais no Veidenbauma veikuma:

Patlaban gan “tautā” liekas palikusies vēl tikai Veidenbauma pazīstamā dziesmiņa “Domāju es domas dziļas” – to pa lauku ceļiem bļauj dzērāji, ap pulksten četriem no rīta no zaļumballēm mājup streipulodami. Protams, tiem nav daļas gar dziesmas autoru, viņa vārdu tie pat dzirdējuši nav.³³

Taču šī dziesmiņa ar nezināma autora melodiju ir liecība par to, cik ļoti dzīvotspējīgas sadzīves mūzikā ir vienkāršas, rezignācijas pilnas skumju izpausmes un, Veidenbauma lakoniskajā, patiesīgajā dzejā izteiktas, dziesmās skan vēl šodien.

³¹ Driega, J. Atmiņas. Proletariskā revolūcija Latvijā: I. *Strādnieku šķiras partijas sākotne*. L.K.P. vēstures materiāli. [Pleskava]: Spartaks, 1924. 41. lpp.

³² Limane, L. 1905.–1907. gada revolucionāru cietuma burtnīcas. Grām.: *Informācija, revolūcija, reakcija: 1905–2005 = Information, Revolution, Reaction, 1905–2005*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2005. 63.–69. lpp.

³³ Upīts, A. Eduarda Veidenbauma dzīve un darbi. *Domas*, 1927, Nr. 7, 119. lpp.

Par iemīlotāko kora dziesmu ar Veidenbauma dzeju kļuvusi 1918. gadā Kārļa Kažociņa sacerētā dziesma “Kā gulbji”. Par to liecina kaut vai tas, ka tā četras reizes iekļauta Vispārējo Dziesmu svētku repertuārā: VII Dziesmu svētkos (1931), VIII Dziesmu svētkos (1933), XVI Dziesmu svētkos (1973) un XXI Dziesmu svētkos (1993). Arī mūsdienās, kaut sabiedrības muzikālā gaume ir ļoti fragmentēta, to cilvēku uztverē, kuri dzied koros vai klausās klasisko latviešu kormūziku, tieši Kažociņa dziesma ir pazīstamākā Veidenbauma dzejas interpretācija mūzikā.

Padomju gados, pateicoties Rīgas Kinostudijas filmai “Kā gulbji balti padebeši iet” (1956) ar Marģera Zariņa mūziku, plaši pazīstama kļūst viņa dziesma ar tādu pašu nosaukumu. Filmas stāstā par latviešu revolucionāru izmantotas Sarkanās armijas komisāra Jāņa Fabriciusa biogrāfijas epizodes, un šā satura dēļ filma un mūzika pēc neatkarības atgūšanas publikai vairs nešķiet tik pievilcīga. Otra padomju gados plašāk pazīstamā kora dziesma ar Veidenbauma vārdiem – Imanta Kalniņa “Jau ziediem rotātas pļavas” (1981) – piedzīvojusi savu lielāko popularitāti Atmodas laikā, kad dziesminieku dziedātās Kalniņa dziesmas lielisko melodiju un tekstu dēļ bija klausītāju iemīlotas, tā bija iekļauta XXII Vispārējo Dziesmu svētku repertuārā 1998. gadā.

Jura Kulakova dziesma “Reiz zaļoja jaunība” saglabājusi klausītāju mīlestību nemainīgi kopš sacerēšanas 1987. gadā. Tā ir viena daļa no Kulakova cikla “Septiņarpus dziesmas ar Eduarda Veidenbauma vārdiem” solistei un rokgrupai. Tomēr atšķirībā no pārējām cikla dziesmām tā ir tipiska sentimentāla ziņģe un rakstīta tikai balsij ar ģitāras pavadijumu. Autors to pašironiski uzskata par “pusdziesmu”, tāpēc arī ciklam devis tādu savdabīgu nosaukumu. Šī ir pazīstamākā no minētā cikla dziesmām: 1988. gada “Mikrofona aptaujā” ieguvusi trešo vietu un iekļauta arī Latvijas simtgades iemīlotāko latviešu dziesmu izlasē, kas veidota 2018. gada aptaujā portālā “Izdziedam 100”.

Kas padara tieši šīs dziesmas populāras, nav viennozīmīgi atbildams, taču viens no pašiem svarīgākajiem faktoriem ir dziesmas teksta saturs, pati Veidenbauma dzeja. Jo tieši tā iedvesmojusi komponistus sacerēt atbilstošas melodijas, un bieži vien tekstā paustais ir izšķirošs, lai dziesma iemantotu tautas mīlestību. Rakstniecības un mūzikas muzeja 2013. gadā veiktajā aptaujā uz jautājumu “Kas, jūsuprāt, ir Imanta Kalniņa mūzikas popularitātes pamatā?” respondentu visvairāk izvēlētā atbilde bija – “izmantotie dziesmu teksti” (33,6 % no visiem aptaujātajiem). Tad, kad sabiedrībai aktuāls dzejoļa saturs apvienojas ar atbilstošu melodiju, rodas dzīvotspējīga vai pat īpaši iecienīta dziesma. Šajā ziņā Veidenbauma dzejas izmantojums centrējas it kā divās gultnēs. Vienā ir protests un dumpinieckisms, par kura kvintesenci var pieņemt dzejoli “Mosties, mosties reiz, svabadais gars”, tā popularitātes kulminācija – 1905. gada revolūcijas laiks. Šis pats teksts būtu bijis aktuāls arī Trešās atmodas laikā, ja vien padomju laika institūcijas nebūtu izmantojušas Veidenbauma dumpinieckismu, lai radītu par viņu sev izdevīgu priekšstatu kā par revolucionāru dzejnieku, un šis traucējošais ideoloģiskais uzslāpojums zūd tikai pamazām. Mūsdienās, kad izaugusi paaudze, kas ir brīva no padomju laika domāšanas klišejām, aicinājums “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” jauniem cilvēkiem atkal šķiet fascinējošs, un 2017. gadā šo tekstu savai mūzikai izmantojusi, piemēram, grupa “Kapakmens” un vairākas citas ritmiskās mūzikas grupas.

Otra gultne noskaņas ziņā ir romantisms dažādās izpausmēs. Šajā ziņā nepārspēta virsotne ir “Kā gulbji balti padebeši iet”. To komponējuši vismaz septiņi autori: Jānis Zālītis 1905.–1906. gadā, Alfrēds Kalniņš 1917. gadā, Kārlis Kažociņš 1918. gadā, Marģeris Zariņš 1956. gadā, Eduards Patvaldnieks 50.–70. gados trimdā ASV, Pāvils Johansons Zviedrijā 1987. gadā, Ansis Sauka 1997. gadā. Šis dzejolis populārs ne tikai kā dziesma, šķiet, ka sabiedrības uztverē tas zināmā mērā personificē Veidenbauma dzejas būtību. Par to liek domāt Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta organizētā akcija “Skandē Veidenbaumu” 2017. gadā: dalībnieku visvairāk ierunātais dzejolis izrādījās “Kā gulbji balti padebeši iet”. Pieminēšanas vērts arī dzejoļa izmantojums Latvijas Bankas izlaistajā divu monētu komplektā par godu Veidenbaumam 2017. gadā: uz monētām attēloti mākoņi un frāzes “Tiem vēlētos es līdza tālu skriet” un “Tur tālumā, kur ziemas nepazīst”.

Dzejolis “Rau, svētku eglīte” gan komponēts skaitliski tikpat daudz (Rihards Dubra, Aleksandrs Jasjevičs, Valdemārs Ozoliņš, Raimonds Pauls, Lauma Reinholde, Visvaldis Sanders, Uldis Stabulnieks), taču šā teksta izvēli vairāk noteikusi vajadzība sacerēt dziesmiņu Ziemassvētkiem. Arī žanriskais risinājums te ir daudz šaurākā amplitūdā, salīdzinot ar teksta “Kā gulbji balti padebeši” interpretācijām, veidotām tik dažādiem atskaņotāju sastāviem – gan kā solo dziesma ar pavadijumu (Jānis Zālītis, Alfrēds Kalniņš), gan kā kora dziesma jauktajam korim (Kārlis Kažociņš, Eduards Patvaldnieks) vai sieviešu korim (Ansis Sauka), gan kā kino mūzika (Marģeris Zariņš) un kā rokdziesma (Pāvils Johansons).

Saprotamā kārtā nav statistikas par dziesmu popularitāti tik ilgā laikposmā, kādā radušās dziesmas ar Veidenbauma dzeju, tomēr no atbildēm dažādās aptaujās un intervijās un citiem avotiem var novērot tendenci, ka dziesmas likteni ietekmē sabiedrības noskaņojums. Ja sabiedrībā dominē pārmaiņu gaidas un neapmierinātība ar dzīvi, tad lielāku rezonansi gūst dzeja un dziesmas protesta noskaņās (“Mosties, mosties reiz, svabadais gars”). Laikos, kad dzīves plūdums ir līdzenāks, iemīļotas ir dziesmas, kas pauž romantiskas noskaņas: ilgošanos pēc laimes (“Kā gulbji balti padebeši iet”), smeldzi par aizgājušo jaunību (“Reiz zaļoja jaunība”), rezignāciju par neizdevušos dzīvi (“Domāju es domas dziļas”).

Kāpēc komponisti izvēlas dziesmām Veidenbauma dzeju?

Galvenais, kas rosina mūzikas autoru sacerēt dziesmu ar kādu tekstu, ir saturs: stāsts, vēstījums dziesmas tekstā. Pieredzējušais dziesmu tekstu autors Guntars Račs vairākkārt atzinis: “Vārdam ir milzīga nozīme un tāpat stāstam, par ko tad dziesma īsti ir.”³⁴ Veidenbauma dzejas izmantojums mūzikā izceļas ar to, ka tas aizsācies tik sen, – viņa dzejas vēstījums piesaistījis komponistus pirms simts gadiem un nav apstājis līdz pat mūsdienām. Tas turpinās, kaut daudzu viņa laikabiedru – atzītu dzejnieku – vārsmas jau sen novecojošas.

³⁴ Ezera, D. Ar saknēm Liepājas bruģī. Saruna ar Guntaru Raču. *Latvijas Avīze*, 2015, 12. marts.

Komponistus, tāpat kā Veidenbauma dzejas lasītājus, visus šos ilgos gadus piesaista tas, kas viņš runā par pašiem galvenajiem cilvēka dzīves jēgas jautājumiem, dara to emocionāli, lakoniskā un bieži vien pat ironiskā izteiksmē. Veidenbauma dzejā aprīņojami organiski līdzās pastāv intelekts un romantiska pasaules uztvere. Viņa dzeju izvēlas par dziesmu tekstiem arī tāpēc, ka dzejas valoda ir mērķtiecīga, bez izpušķojumiem un sentimenta. Taču sākotnēji tieši valoda un izteiksme izrādījušies vairāk piemērota sadzīves dziesmām ar pielāgotām melodijām, mazāk – profesionālu komponistu daiļradei. Pirmajiem profesionālajiem latviešu komponistiem Veidenbauma tiešā, dažbrīd pat sadzīviskā dzejas valoda sākotnēji šķitusi pārāk raupja. Ne velti dzejnieka draugs Edvards Treimanis-Zvārgulis, Veidenbauma dzīvi un darbus aprakstot, paudis par to savu neizpratni:

Tepat būtu jāatzīmē: neviens no latviešu komponistiem nav komponējis neviena vienīga Veidenbauma dzejoļa. Pate tauta ir spiesta tiem melodijas piegudrot kā, piemēram, dzejolim “Domāju es domas dziļas”. Kā tas saprotams? Kālab mūsu komponisti, kuri pat dažu sīku gariņu ievēro, tik auksti iet garām ģeniālajam Veidenbauma? Vai arī tas priekš viņiem būtu par spēcīgu un atklātu?³⁵

Latviešu mūzikas pamatlicēji – Jurjānu Andrejs, Jāzeps Vītols, Emīls Dārziņš – savām dziesmām Veidenbauma dzeju nav izmantojuši. Tā ienāk latviešu profesionālajā mūzikā tad, kad laikmeta norišu priekšplānā izvirzās tautas likteņa apdraudētība, kontrasts starp sapņu, ilgu pasauli un skarbo realitāti, ko tik spilgti dzejnieks izteicis dzejoli “Kā gulbji balti padebeši iet”. Nav nejaušība, ka Jānis Zālītis savu dziesmu ar šo tekstu raksta, briestot 1905. gada revolūcijas vētrainajiem notikumiem, Alfrēds Kalniņš un Kārlis Kažociņš – 1917. un 1918. gadā, kad jaundibinātajai Latvijas valstij pastāvēšanas tiesības vēl jāaicina Neatkarības kara kaujās. Zīmīgi, ka neviens no minētajiem komponistiem nav izmantojis dzejoļa pēdējās četras rindas, un tikai 1956. gadā Marģeris Zariņš padomju laika filmai domātajā dziesmā komponē visu tekstu. Tas parāda, kā mainījusies mūzikas estētika. Muzikologs Arnolds Klotiņš atgādina, ka gadsimta sākumā tāda veida teksti dēvēti par “fabriku dzeju”: “[T]ā sauktā fabriku dzeja vai tās elementi tolaik vēl visumā skaitījās profesionālai mūzikai nepiemēroti, nekomponējami.”³⁶

Tādējādi saprotams, kāpēc pirmspadomju laika komponisti Veidenbauma tekstu izmantošanā bijuši samērā atturīgi. Vēlākos gados Jānis Ozoliņš un Oļģerts Grāvītis komponējuši dzejoli “Mosties, mosties reiz, svabadais gars”, taču šīs dziesmas jāuzlūko drīzāk kā nodeva padomju ideoloģijas prasībām, savukārt Imants Kalniņš un Ivars Vigners atraduši Veidenbauma dzejā iespējas stilizēt seno laiku naivo romantismu (abi komponējuši “Jau ziediem rotātas pļavas”, un Ivars Vigners vēl arī “Es atceros bijušos laikus”).

³⁵ Treimanis-Zvārgulis, E. Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbos. Grām.: Veidenbaums, E. *Kopoti raksti*. Valmiera: P. Skrastiņa apgāds, 1907. 103. lpp.

³⁶ Klotiņš, A. *Alfrēds Kalniņš*. Rīga: Zinātne, 1979. 210. lpp.

Tomēr savu īstenāko interpretu Veidenbauma dzeja sastop rokmūziķa Jura Kulakova personā 80. gados. Muzicējot ansamblī “Menuets”, Kulakovs, sapratis, ka vēlas “lielākas kaislības un lielāku ekspresiju”,³⁷ izveido pats savu grupu “Pērkons” ar mērķi radīt kvalitatīvu latviešu rokmūziku, izmantojot labu dzeju. Te nu Veidenbauma dumpiniecišķums un skarbums īsti vietā. Jau 1980. gadā Kulakovs ar dziesmām “Mefistofeļa padomi”, kur izmantoti Veidenbauma teksti, piedalījies Latvijas Valsts universitātes Politiskās dziesmas festivālā, bet uz lielāku darbu viņu iedvesmojis Veidenbauma muzeja apmeklējums Kalāčos 1987. gadā. Būdams konservatorijas students, Kulakovs tur piedalījies sarīkojumā no Jauno komponistu apvienības, saticis tolaik jaunus dzejniekus Māri Melgalvu, Klāvu Elsbergu, Inesi Zanderi, Egīlu Zirni, skanējušas dziesmas un dzeja. Pēc tam arī radies populārais Kulakova cikls “Septiņarpus dziesmas ar Veidenbauma vārdiem”, kas veltīts grupas “Pērkons” solistei, dziesminiecei Ievai Akuratorei. Tajā izmantoti dzejoļi “Tumsa un migla”, “Viss ir joks”, “Pēc goda, pēc varas, pēc mantas”, “Reiz zaļoja jaunība”, “Viens otru”, “Es domāju”, “Vēl desmit, divdesmit gadu” un “Kad niknas vētras”. Šis dziesmu cikls padomju varas gados netiek izdots oficiāla ieraksta veidā, tas izplatās magnetofona lentes ierakstā. Cikla popularitāti veicina arī tā atainojums Latvijas TV muzikālajā videofilmā “Bet vilciens brauc” (1987, režisors Arvids Babris), kur filmējušies Ieva Akuratere, Juris Kulakovs Veidenbaumam līdzīgā tēlā un amatierteātra aktieri. Daudziem TV skatītājiem tolaik un droši vien arī mūsdienā interneta lietotājiem šī filma likusi iepazīt un novērtēt Veidenbauma dzeju.

Juris Kulakovs arī turpmākajos gados pievērsies Eduardam Veidenbaumam atsevišķās dziesmās, bet jauns cikls top 2008. gadā – kantāte “Mīlestībā viņo krūts”. Tas ir jau apjomīgāks darbs, jo ietver 21 dziesmu – gan agrāk komponētas, gan tieši šai kantātei radītas. Arī atskaņotājsastāvu Kulakovs iecerējis vērienīgāku: te dzied solisti un koris “Gaudeamus”, muzicē rokgrupa “Pērkons”. No šīs kantātes dziesmām kori atsevišķi bieži vien dzied titulkompozīciju “Mīlestībā viņo krūts”, kas komponēta klasiskā korāļfaktūrā vīru korim *a cappella* un veltīta “Gaudeamus” diriģentam Ivaram Cinkusam. Eduarda Veidenbauma dzejas sakāpinātā ironija un citviet ilgu pilnais romantisms dod iespēju Jurim Kulakovam radīt mūziku ar teatrāliem stilizācijas paņēmieniem, veidot spēcīgus kontrastus, miksējot rokmūzikai piemītošo dinamiku ar kamerstila liriku. Populārā dziesma “Reiz zaļoja jaunība” ir ziņģes stilizācija un apliecina Jura Kulakova melodiķa talantu. (Par ko jau latviešu klasiskās mūzikas pamatlicējs un ilggadējais kompozīcijas pedagogs Jāzeps Vītols sacījis: “Konservatorijā es varu jums iemācīt rīkoties ar harmoniju un kompozīcijas tehniku, bet nekad to, kā būtu jāraksta spilgta melodija, šī lieta ir atkarīga no jūsu pašu talanta spējām un fantāzijas.”³⁸)

Eduarda Veidenbauma dzejas interpretācijās nozīmīgs ir Andra Dzenīša 2017. gadā komponētais cikls “Četras Eduarda Veidenbauma dziesmas un veltījums”. Tas radies kā pasūtījuma darbs un talantīgi veikts, sniedzot profesionāla komponista laikmetīgu skatījumu vokālās kameramūzikas žanrā uz Veidenbauma

³⁷ Dzenītis, A. Vēstījums un izteiksme. *Mūzikas Saule*, 2008, Nr. 6, 30. lpp.

³⁸ Vēriņa, S. *Jāzeps Vītols – komponists un pedagogs*. Rīga: Avots, 1991. 241. lpp.

dzeju. Komponists izmantojis tekstus “Īsts filozofs nav pesimists”, “Daudz prātīgu cilvēku pasaulē dzīvo”, “Es atminos rožainos laikus” un “Upes malu liepas ēno”, starp pēdējām divām iestarpinot dzejnieka Jāņa Rokpeļņa triptihu “Eduards Veidenbaums” kā veltījumu dzejnieka traģiskajai dzīvei. Krāsainību un nianšu kontrastus, ko Kulakovs spēj radīt ar rokmūzikas līdzekļiem, Dzenītis veido, izmantojot tikai dziedātāja balsi un klavieru partiju. Atšķirībā no daudziem amatieriem, kuri lielākoties izmanto Veidenbauma dzeju, lai sacerētu dziesmas strofu formā (bieži vien shēmā: pants – piedziedājums, kas atkārtojas), šie profesionālie komponisti realizē tādu dzejas muzikālās interpretācijas principu, kas jūtīgi reaģē uz teksta īpatnībām, un necenšas to iespiest kādā muzikālā shēmā. Andris Dzenītis par to izteicies intervijā sakarā ar šā cikla komponēšanu:

Mani interesē dzejas izkārtojums, strofas, pantu garums, uzsvāri, neregularitāte vairāk nekā tradicionālās ritma pēdās balstīti piemēri. Tādēļ vismaz manas mūzikas kontekstā nācās meklēt izeju un risinājumu, kā būt klātesošam šajā vēstījumā. Varbūt kļuvu nedaudz eklektisks, te ir viss – gan šansons, gan asas stikla lauskas, gan bezgalīgs, velkošs lēmums. Tas bija interesants piedzīvojums un iespēja arī pašam skaniski pieskarties Veidenbauma emocijām.³⁹

Izvēloties tekstus dziesmām, Dzenītis centies nepārspīlēt ar Veidenbauma dzejai piedēvēto pesimismu, jo viņu iedvesmojis dzejā paustais jūtu patiesums:

[C]entos drīzāk atlasīt tos Veidenbauma dzejoļus, kuros vairāk jūsmots par šīs pasaules daili. Grūtsirdīgāka dziesma ir “Daudz cilvēku”, bezcerīgi melanoliska – “Es atceros rožainos laikus”, taču par “Īsts filozofs nav pesimists” un “Upes malu liepas ēno” pats esmu pārsteigts, cik melodiskas, reizē naivas, taču no sirds patiesas tās izaugušas. Likās, ka šie četri dzejoļi labi ataino visu Veidenbauma dzejas kvintesenci, taču gribējās arī tādu kā skatu no malas, tāpēc kā komentāru Veidenbauma dzīvei izmantoju man ļoti tuvā dzejnieka un drauga literatūrā Jāņa Rokpeļņa dzejoli “Veidenbaums” – skarbas paša Veidenbauma izjūtas īsi pirms atvadišanās no šīs pasaules. Tas arī kļuvis par cikla centru, balsta kolonnu, balstītu citā laiktelpā.⁴⁰

Līdzās Veidenbauma dzejas saturam un izteiksmei ir vēl kāds faktors, kas piesaista komponistus, – viņa dzejas muzikalitāte. To pirmais uzsvēris Juris Kulakovs, piemēram, intervijā 2008. gadā viņš atgādina, ka Veidenbaums spēlējis vijoli: “Ne velti viņa dzeja, lai cik skarba brižiem būtu, ir skanīga – viena no muzikālākajām fonētiskā ziņā.”⁴¹ Kas nosaka to, ka dzeja ir muzikāla, tas ir ļoti interesants

³⁹ Brokāne, L. *Mūzika kā teksta komentārs. Intervija ar komponistu Andri Dzenīti*. Pieejams: <http://rmm.lv/2017/10/muzika-ka-teksta-komentars-intervija-ar-komponistu-andri-dzeniti/> [sk. 10.03.2019.]

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Tamuļeviča, Dž. Veidenbaums Kulakova garā. *Diena*, 2008, 12. nov.

un vēl pētāms jautājums. Tomēr līdz šim latviešu autori ir vienojušies vismaz par dažiem parametriem – fonētiskā labskanība un teksta iekšējā melodija, piemēram, Oļģerts Grāvītis rakstījis Hugo Krūmiņa dzejas sakarā:

Nav šaubu, ka tieši Hugo Krūmiņa poēzijas klasiski skaidrā ritmika, savdabīgā, it kā zemdegās slēptā, bet reizē labi saklausāmā iekšējā melodika uzjundi lasītājā – komponistā muzikālos risinājumus.⁴²

Par to domājuši arī paši dzejnieki, piemēram, Sergejs Moreino:

[P]ietiekams dzejas teksta muzikalitātes nosacījums ir tā ārpuskonteksta patstāvība, saprotamība cilvēkam bez lielām priekšzināšanām dzejā, ja vien šis cilvēks nav ar “biezām ausīm”.⁴³

Savukārt Inese Zandere atzīstas, ka, rakstot dzeju, viņa bieži vien to pie sevis izdzied:

Apsverot savu dzejoļu attiecības ar mūziku, atklāju kaut ko pretrunīgu – tāpat droši vien patiesu: manos dzejoļos dominē redzes tēli un vieliskuma atveidi valodā, savukārt formu diktē skaņa.⁴⁴

Veidenbaumu droši vien iespaidojusi arī sadzīves muzicēšana, jo 19. gadsimta beigās latvieši vairāk nekā šodien spēlēja un dziedāja, būdami labi amatnieki, paši būvēja vijoles un ērģeles un citus mūzikas instrumentus. Līdzīgi arī Veidenbaums ar vijoli savam priekam dažkārt spēlējis vienkāršas melodijas. Sava loma bijusi arī garīgajām dziesmām, kas viņa ģimenē dziedātas regulāri. Par Veidenbauma muzikalitāti bērībā liecinājis Treimanis-Zvārgulis: “Eduards līdz savam skolas laikam ar sajūsmību lasīja svētos rakstus un mācījās, un dziedāja garīgās dziesmas.”⁴⁵

Tādējādi var secināt, ka Eduarda Veidenbauma neparastās personības mantojums dzejā cauri vairāk nekā simts gadiem joprojām piesaista ne vien lasītājus, bet arī komponistus, rosinot viņa tekstus interpretēt mūzikā.⁴⁶ Viņa dzejas pievilcību veido tēlu loks, izteiksme un muzikalitāte – pietiekami daudz komponentu, lai piesaistītu gan dažādu stilu mūzikas autorus, gan dotu impulsus radīt dziesmas ļoti plašā žanriskā amplitūdā no ziņģes līdz Dziesmu svētku kopkora dziesmai vai izsmalcinātai mūsdienu vokālajai kameramūzikai.

⁴² *Dzejnieks Hugo Krūmiņš mūzikā*, 3. lpp.

⁴³ Moreino, S. *Starway to Heaven. Mūzikas Saule*, 2008, Nr. 4, 7.–9. lpp.

⁴⁴ Zandere, I. *Rakstīt vajag tā, kā dzied. Mūzikas Saule*, 2008, Nr. 4, 10.–11. lpp.

⁴⁵ Treimanis-Zvārgulis, E. *Eduards Veidenbaums savā dzīvē un darbā*, 10. lpp.

⁴⁶ 2017. gadā tapa jauns projekts: *Veidenbaums. Vaidi un gaidi (2017). Naba Music*. Par to plašāk: <https://nabamusic.bandcamp.com/album/veidenbaums-vaidi-un-gaidi-2017> [sk. 30.06.2020.] – par šo norādi paldies muzikoloģei Ilzei Šarkovskai-Liepiņai.

Eduards Veidenbaums's poetry as a catalyst for musical creations

Ligita Ašme

The numerous events held to celebrate Veidenbaums's 150th anniversary demonstrate the appeal of his poetry to contemporary people. Many events were organized around the songs set to his poetry. Both previously composed and new compositions were sung with unprecedented passion as an encouragement to reconsider the relationship between Veidenbaums's poetry and its musical interpretation.

When reviewing songs set to Veidenbaums's poetry, one faces insufficient information for two reasons. Firstly, the authors of older melodies are unknown, and secondly, amateur songs are not always recorded. However, even with the amount of information available, it is possible to get some overview of these songs.

It can be concluded that Veidenbaums's poetry, considering such a small number of poems, is proportionally much composed – almost every second poem is set to music. A series of poems are transferred into songs not once or twice, but even several times, for example, such a popular poem *White clouds are passing like swans* (Kā gulbji balti padebeši iet) is set to music at least seven times.

Besides, the analysis of chronology of songs based on Veidenbaums's poetry requires the examination of the entire history of Latvian music, because this period lasts over more than a hundred years. Hence, the analysis reveals not only how and why Veidenbaums's poetry is used in songs, but also the general dynamics of the relationship between lyrics and melodies during the evolution of the song genre. It is an additional component of the landscape, which is reflected in the set of songs based on Veidenbaums's poetry.

Keywords: Veidenbaums, song genre, interpretation of poetry, poetic musicality, 'schlager' or popular songs.

Veidenbauma nezūdamības likums

Marians Rižis

Kopsavilkums

Rakstā aplūkots dzejnieka Eduarda Veidenbauma popularitātes fenomēns latviešu dzejā, šā fenomena iemesli, specifika un izmaiņas laika gaitā. Var nosacīti nošķirt literāros un ārpusliterāros faktorus. Pie ārpusliterārajiem faktoriem minama Veidenbauma īsās dzīves un nāves leģenda, kas atbilst romantisma iedibinātajam agri mirušo dzejnieku kultam. Šīs leģendas veidošanā, tāpat kā literārā un zinātniskā mantojuma saglabāšanā un popularizēšanā, liela nozīme bija viņa draugiem. Šī leģenda ir atvērta, taču kompakta struktūra, kurā zināmo un nezināmo elementu samērs ļauj nepieciešamos elementus izcelt un sakārtot atbilstoši katra nākamā laikmeta oficiālās ideoloģijas vajadzībām. Taču zem ideoloģiskās virsbūves parasti varējusi saglabāties arī tā Veidenbauma leģendas un daiļrades daļa, kas disonē ar oficiālo laikmeta traktējumu. Savukārt pie literārajiem faktoriem minams, ka Veidenbauma dzejas atklāšana 19. gadsimta 90. gadu pirmajā pusē iezīmē lūzuma punktu latviešu dzejas literāro paradigmu maiņā. Neviens cits dzejnieks nav spējis panākt tik lielu vispārinājuma pakāpi, izmantojot abstraktus jēdzienus, kombinācijā ar emocionālu tiešumu un izteiksmes konkrētību.

Raksturvārdi: 19. gadsimts, dzeja, laikmets, ideoloģija, paradigmu maiņa.

Eduarda Veidenbauma fenomēnu latviešu dzejā savulaik visprecīzāk, šķiet, ir formulējis literatūrzinātnieks un Veidenbauma Rakstu sakārtotājs Rūdolfs Egle:

[..] latviešu literatūrā Veidenbauma dzejām negaidīti ienākušas un strauji aptrūkušas ieskaņas raksturs. Veidenbaums nepaceļas mūsu Olimpā pa parasto attīstības teku, un nav viņam sekotāju. [..] individuālais nemiers, pārbaudītāja šaubas un sāpju traģika atgādina to psiholoģiju, kādu plašākā, raibākā rakstā tālāk auduši Poruks, Rainis, Aspazija, Plūdons. Neviens tomēr nav tā pacēlies atziņu augstumos, paliekot reizē uz mūsu zemes, kā Veidenbaums.¹

Veidenbauma aktualitātes fenomēns latviešu dzejā ir daudzslāņains, un to nosaka vairāki faktori, kurus ērtības labad varētu iedalīt literārajos un nosacīti

¹ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos. Grām.: *Eduarda Veidenbauma Raksti*. R. Egles red. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926. 189. lpp.

ārpusliterārajos. Turklāt šie faktori ir tik cieši savijušies viens ar otru, ka tos nav iespējams pilnībā nošķirt.

Starp nosacīti ārpusliterārajiem faktoriem, pirmkārt, minama Veidenbauma isās dzīves un nāves leģenda, kas gandrīz perfekti atbilst romantisma iedibinātajam agri mirušo dzejnieku kultam. Šajā leģendā iederas gan Veidenbauma daudzpusīgā apdāvinātība un zināšanas krietni pāri vidusmēram dažādās humanitāro un eksakto zinātņu nozarēs, gan īsais mūžs, kurā realizēta tikai niecīga daļa no radošā potenciāla (turklāt dzejai šeit atvēlēta neliela daļa), nāve no smagas slimības, neordināra uzvedība, kas brīžiem pārkāpj sabiedrības iedibinātās normas. Un, visbeidzot, novēlotā pēcnāves slava. Līdzās dokumentālajām liecībām, kas glabājas Latvijas atmiņas institūcijās, pastāv Veidenbauma draugu, laikabiedru atmiņas par dzejnieku, kā arī nostāsti, uz kuru pamata veikta viņa personības rekonstrukcija, kas, lai cik godprātīga būtu, ir cilvēciski subjektīva un veido pamatu leģendai. Lielā mērā šīs atmiņas ir tapušas, jau rēķinoties ar Veidenbauma leģendas aprisēm, un tādējādi apzināti vai neapzināti pakļautas “iekšējai redakcijai”.

Tomēr Veidenbaums ir pirmais dzejnieks latviešu dzejas vēsturē, kura isās biogrāfijas leģenda neaizsedz viņa dzejas nozīmi. Tā pirms Veidenbauma nav laimējies nedz Jurim Alunānam, nedz Miķelim Krogzemim (Auseklim). Tieši Veidenbauma klātesme turpmākajā latviešu dzejas ainā ienes modernitātes elementu, kurš ik pa brīdim aktualizējas visos vēlākajos literatūras attīstības posmos. Dažā ziņā viņa leģenda kļuva par modu, kurā latviešu literatūras vēsturē tiek veidota citu izcilu, agri mirušu dzejnieku dzīves un nāves leģenda (Jānis Ziemeļnieks, Austrā Skujiņa, Vilis Cedriņš, Uldis Leinerts, Klāvs Elsbergs, Ieva Roze u. c.). Un no šā moda vairs īsti nav šķirama arī šo dzejnieku daiļrades uztvere.

Otrkārt, šīs leģendas daļa un turpinājums ir Veidenbauma rokrakstu liktenis – viņš mūsu kultūras apziņā kā dzejnieks pastāv, tieši pateicoties Veidenbauma draugu savāktajiem un saglabātajiem viņa dzejoļu norakstiem, par kuru precizitāti vēl nav pilnīgas skaidrības (tas ir niecīgs apjoms – 74 dzejoļi; paša dzejnieka rokrakstā saglabājušies tikai daži dzejoļi un to uzmetumi). Zudušie Veidenbauma daiļrades artefakti un hipotētiskā iespēja tos atrast savā ziņā leģendai piešķir papildu aktualitāti.

Šī leģenda ir atvērta, taču pietiekami kompakta struktūra, kurā zināmo un nezināmo elementu samērs ļauj nepieciešamos elementus izcelt un sakārtot atbilstoši katra nākamā laikmeta oficiālās ideoloģijas vajadzībām. Taču zem ideoloģiskās virsbūves parasti varējusi saglabāties arī tā Veidenbauma leģendas un daiļrades daļa, kas disonē ar oficiālo laikmeta traktējumu, t. sk. galēji pesimistiskā un anakreontiskā lirika, kura īsti neiederējās nedz 20. gadsimta 30. gadu Ulmaņa autoritārā pozitīvisma gaisotnē, nedz Padomju Latvijas socrealisma ierāmējumā. Savā ziņā līdz ar ideoloģisko atkusni kopš 50. gadu otrās puses Veidenbauma motīvi vai veltījumi viņam² ļauj latviešu dzejniekiem Ēzopa valodas dubultkodā

² Čaklais, M. Eduardam Veidenbaumam; Skujenieks, K. Eduarda Veidenbauma dzīvojamā platība; Peters, J. “– Veidenbaums esot dzēris...”, 1891. gada decembris. Veidenbaums iet uz Kalāčiem; Ziedonis, I. Divdūjiņas; Rokpelnis, J. Pēc Kalāčiem. Grām.: Veidenbaums, E. *Dzeja*. Rīga: Nordik, 2005. 93.–102. lpp.

iedzīvināt režīmam opozicionāra protesta noskaņas un dot mājienu uz Veidenbauma dzejas antiideoloģisko patosu.

Tomēr šis nosacīti ārpusliterāro faktoru kopums ir sekundārs attiecībā uz tā laika latviešu dzejas attīstības ainu un negaidīti likumsakarīgo Veidenbauma vietu tajā. Viņš sava laika dzejā ienāk it kā ārpus konteksta, turklāt pats sevi šajā kontekstā neieraksta. Savā ziņā viņa dzejas “veiksmes stāsta” iemesls ir Veidenbauma apdāvinātības un vienaldzības pret savas dzejas publicitāti kombinācija. Vispusīgi izglītots humanitārajās un eksaktajās zinātnēs un savas dzīves laikā ārpus draugu loka pazīstams vienīgi kā Tērbatas Universitātes students, Veidenbaums pats sevi neuzskatīja par dzejnieku. Tātad viņam dzīves laikā nenācās pildīt publisku dzejnieka lomu, kura uzliek par pienākumu būt arī noteiktas nacionālas, sociālas ideoloģijas paudējam, kā arī uzvesties atbilstoši sabiedrībā iedibinātam priekšstatam par dzejnieku. Latvijas dzejā kļūdamas leģitīms jau kādu laiku pēc savas nāves, turklāt pastāvēdamas puslegālā statusā arī pēc sava drauga Edvarda Treimaņa-Zvārģuļa sastādītās pirmās dzejas izlases (1896), viņš tā arī palika savrupa figūra latviešu dzejas ainavā bez tiešiem sekotājiem un pēctečiem, kaut arī viņa radītais ietekmēja daudzus nākamās paaudzes dzejniekus. Jāpiekrit literatūrzinātnieka Raimonda Brieža teiktajam, ka par dzejnieku Veidenbaums ticis izveidots jau pēc viņa nāves.³

Brīvība no šādas publiskas dzejnieka lomas pildīšanas Veidenbaumam ļāva būt brīvam arī dzejā – stilistikā, formveidē, tēmu izvēlē, leksikā un emocionālajā nosprigojumā –, nerēķinoties ar sava laika dzejas tradīcijas uzliktajiem rāmjiem.

19. gadsimta 80. gadi, kuros Veidenbaums rada lielāko daļu dzejoļu, bija tautiskā romantisma pagrimuma laiks, kurā iezīmējas reālisma paradigmas dominante. Dzejā valda sentimentālais romantisms, pret kuru Veidenbauma attieksme bija ironiska, pat sarkastiska. Taču tēmu izvēlē un poētikā ir iezīmes, kas ļauj sentimentālo romantismu kā individuālā romantisma paveidu uzskatīt par agrīnā modernisma priekšvēstnesi latviešu literatūrā (padziļināta pievēršanās indivīda jūtu pasaulei, melanholisku noskaņu intensificēšana, emancipācija no nacionālās piederības, tautiskā romantisma nacionālā koda devalvēšanās). Savā veidā tieši šis īpatnības – pasaules redzējums caur individuālā “es” izjūtu šķautni, kā arī dzejas formas tuvināšana ziņģei (pilsētas romancei) – ir dažas no 80. gadu dzejas iezīmēm, kas dažā ziņā atbalsojas arī Veidenbauma dzejā. Precīzi šis iezīmes savulaik raksturojis Rūdolfs Egle:

Savā vienkāršībā vārds Veidenbaumam patura savu emocionālo dabu, tamdēļ dzeja viegli iespiežas atmiņā. Šinī ziņā anakreontiskos iespaidus papildinājušas vēl [19. gadsimta] 70. un 80. gados tautā izplatīto “ziņģu” skaņas. Ziņģe vislielākā mērā apvieno tos elementus, vieglu ritmiku, tēla kustību, jūtekliskumu, kas ievilņo tieši. [...] Šīs dzejas nav

³ Liniņš, E. *Veidenbaums – spilgta personība literatūras vēsturē, katram laikam citāds*. Pieejams <http://lr1.lsm.lv/lv/raksts/siis-dienas-aciim/veidenbaums-spilgta-personiba-literaturas-vesture-katram-laikam-.a93259/> [sk. 05.10.2019.]

iespējams lasīt, nepadodoties viņu melodiskai uzbūvei, tāpēc tauta tai drīz vien pielāgoja vienmuļi-vienkāršu meldiju.⁴

Tāpēc likumsakarīgi, ka Veidenbauma parādīšanās 90. gadu pirmajā pusē uz latviešu dzejas skatuves iezīmē lūzuma punktu literāro paradigmu maiņā.

Veidenbauma dzejas izteiksme ir tik skaidra un viegli uztverama arī “vienkāršam” dzejas lasītājam un nodrošina viņa empātisko identificēšanos ar dzejas varoni. Tieši tāpēc, ka pastāv ikvienam lasītājam atpazīstami emocionālie kodi, kuriem var viegli pieslēgties: pozitīvā–negatīvā kontrasts, sociālā netaisnība un protests pret to, cilvēka bezspēcība likteņa priekšā, anakreontiskie motīvi, Veidenbauma dzeja uzrunā gan “vienkāršo lasītāju”, gan intelektuāli izglītotu dzejas baudītāju.

Šo kodu iedarbību pastiprina arī dzejas formālā puse – dinamisks ritma zīmējums, skanīgas aliterācijas, vienzilbes atskaņas, dinamiska tēlu maiņa. Ikvienam jaunam cilvēkam ir viegli uztvert šos kodus, jo jaunības sakāpināto emocionālo stāvokļu maiņu, to ietekmēto kontrastaini melnbalto pasaules ainu Veidenbaums pratis iedzīvināt īpaši suģestējoši. Taču zem šā vieglāk uztveramā slāņa pastāv vēl dziļāki, kuru dēļ intelektuāls dzejas baudītājs arī mūsdienās novērtēs Veidenbauma dzeju. Neviens cits dzejnieks nav spējis panākt tik lielu vispārinājuma pakāpi, izmantojot abstraktus jēdzienus kombinācijā ar emocionālu tiešumu un izteiksmes konkrētību. Turklāt šis vispārinājums izaudzē gluži personisku eksistences traģiku līdz ontoloģiskiem pasaules fundamentālas netaisnības mērogiem, kas vēl jo izasinātāki kļūst kontrastā ar objektivizēto, distancēto eksistences vērojumu. Antinomijas netiek atrisinātas līmenī, kurā tās dzimušas, visbiežāk dzejoļa fināls paliek eksistenciālās bezizejas situācijā vai rezignētā situācijas konstatējumā. Savā ziņā šis emocionālo stāvokļu un eksistenciālo situāciju kopums atklājas tikai visas dzejoļu kopas apjomā, nevis koncentrēts kādā atsevišķā dzejolī. Var teikt, Veidenbauma dzeja ir atvērtā fināla dzeja, kas nepiedāvā gatavus, noapaļotus risinājumus. Veidenbauma uzdevums nav bijis nedz sev, nedz lasītājam sniegt formāli noapaļotas, noslipētas dzejas paraugus. Tādēļ visas Veidenbauma pēcnāves dzejas izlases un viņa darbu apkopojumi, citiem vārdiem, formāts, kurā Veidenbauma dzejas mantojums ir pie mums nonācis, drīzāk piedāvā lasītājam pašam salikt akcentus un savā apziņā izveidot gan krājumu, gan arī pašu Veidenbaumu. Varbūt, ja Veidenbauma dzejas un leģendas piemērošana noteiktam laikmeta pieprasījumam lielā mērā bija noteiktas ideoloģijas darbs, tad šodien ir pienācis laiks katram Veidenbaumu atklāt individuāli – bez ideoloģiju ierāmējuma.

⁴ Egle, R. Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos, 176. lpp.

Veidenbaums's principle of permanence

Marians Rižis

The article discusses the phenomenon of popularity of Eduards Veidenbaums in Latvian poetry – its causes, specifics and evolution over time. A distinction can be made between literary and non-literary factors. Among the non-literary factors, the legend of Veidenbaums's short life and premature death can be mentioned. It sits well with the cult of prematurely dead poets established by Romanticism. To a large extent, his friends played a major role in the creation of this legend, as well as in the preservation and promotion of his literary and scholarly heritage. This legend is an open but compact structure where the ratio of known and unknown elements allows various emphases and can be arranged according to the needs of the official ideology of each subsequent era. However, also that part of Veidenbaums's legend and creativity, which dissonates with the official interpretation of the time, would survive under the ideological siege. In turn, among the literary factors, attention should also be paid to the discovery of Veidenbaums's poetry in the first half of the 1990s in Latvian poetry scene, thus marking a turning point in the change of literary paradigms. No other poet has been able to achieve such a high degree of generalization using abstract concepts in combination with emotional directness and concreteness of expression.

Keywords: 19th century, poetry, era, ideology, paradigm shift.

Pielikums

Appendix

Veidenbaums atdzejojumos. Izlase

Māras Grudules un Mariana Rižija
sakārtojums un komentāri

Īsumā par Veidenbauma dzejas atdzejojumiem citās valodās

Saskaņā ar pieejamajiem avotiem ir apzināti Eduarda Veidenbauma dzejas atdzejojumi 12 valodās – 34 atdzejotāju darbs.

Valoda	Atdzejotāji
Angļu	Viljams Klēsmanis Metjūss
Baltkrievu	Aļess Bačila
Čehu	Radegasts Paroleks
Esperanto	Nikolajs Ķurzēns
Franču	Elza Stērste
Igauņu	Ains Kāleps, Contra, Matss Trāts
Krievu	Vladimirs Aleksejevs, Dāvids Brodskis, Vladimirs Bugajevskis, Leonīds Čerevičņiks, Arsēnijs Formakovs, Grigorijš Gorskis, Igors Grigorjevs, Fēlikss Kacs, Samuils Maršaks, Isaakijs Mordvinovs, Vladimirs Ņevskis, Jeļena Sireiščikova, Vadims Šefners, Sergejs Šervinskis, Viktors Tretjakovs, Edvarts Virza
Lietuviešu	Vigmants Butkus, Juļus Janonis, Eugenijs Matuzēvičs, Justs Paļeckis
Poļu	Staņislavs Čerņiks
Ukraiņu	Kosts Overčenko
Ungāru	Tandori Deže, Gābors Garai
Vācu	Matiass Knolls, Karls Fridrihs Kohs

Visvairāk Eduards Veidenbaums ir atdzejots krievu valodā. Pirmais līdz šim vispār zināmais atdzejojums – dzejolis “Kā gulbji balti padebeši iet” ar nosaukumu *В боломах* [“Purvos”] ir tapis jau 1907. gadā un publicēts gadu vēlāk Pēterburgā krievu iknedēļas kultūras žurnālā *Север*¹. Atdzejotājs ir 1905. gada streiku

¹ 1908, № 50, c. 758.

organizētājs, Valkas krievu valodas skolotājs Isaakijs Mordvinovs. Šis tulkojums ir apzināts nesēn.²

Veidenbauma atdzejojumu popularitāti krievu valodā nosaka vairāki faktori, starp kuriem galvenie ir, pirmkārt, latviešu dekadentu ciešie sakari ar krievu simbolisma izcilākajiem pārstāvjiem 20. gadsimta sākumā. Savstarpējo interesi un sadarbību apliecina 1916. gadā izdotā latviešu dzejas antoloģija *Сборник латышской литературы* [“Latviešu literatūras krājums”]. Tajā Veidenbauma dzeju pēc parindeņiem atdzejojusi Jeļena Sireiščikova un Sergejs Šervinskis.³ Latviešu atdzejojumus tolaik pārtrauga, nereti arī pats tos pamatīgi koriģēdams, Valerijs Brjusovs. Šervinskis atmiņās raksta: “Ņem parindeņus, strādā pēc izjūtas un mēģinot uzminēt. Bet aiz muguras “metra” autoritāte un vērīgums.”⁴ Saglabājušies krājuma manuskripti un Brjusova sarakste iepriekš rakstīto apliecina. Tā, piemēram, īpaši bargi Brjusovs labojis savas draudzenes Jeļenas Sireiščikovas atdzejojumus – no Veidenbauma programmatiskā dzejoļa “Mosties, mosties reiz, svabadais gars” krievu varianta viņš paturējis tikai trīs Sireiščikovas rindas, savukārt dzejoļa “Es atceros rožainos laikus” krievu tulkojumu Brjusovs pilnībā radījis pats, kaut arī vēlāk tas publicēts ar Sireiščikovas kā atdzejotājas vārdu.⁵ Sireiščikovas un Šervinska atdzejojumi publicēti arī vēlāk – tie pārceļo uz starpkaru perioda Latvijas krievu presi un tūlīt pēc Otrā pasaules kara – arī uz padomju presi. Zīmīgi, ka Veidenbaumu krieviski 20. gadsimta 20. gadu pirmajā pusē atdzejojis arī mūsu pašu izcilais dzejnieks Edvarts Virza.⁶

30. gados trīs Veidenbauma dzejoļus krieviski atdzejojis arī žurnālists, dzejnieks un atdzejotājs Viktors Tretjakovs, kurš 20. gadsimta sākumā bija viens no krievu modernistu grupējuma “Dzejnieku cehs” (*Цех поэтов*) dalībniekiem,

² Par to plašāk: Спроге, Л. В.; Царькова, Т. С. «Некий Мордвинов по-русски перевел наши стихи»: о переводах латышских поэтов в начале XX века. Русская литература, 2016, № 2, с. 141–147. http://lib2.pushkinskijdom.ru/Media/Default/PDF/RusLiteratura/%D0%A0%D0%9B_2_2016.pdf [sk. 24.05.2020.]

³ Krājumā iekļauti pieci Veidenbauma dzejoļi: Когда я молодъ быть... [Kad es jauns biju... dzej. “Reiz zaļoja jaunība, cerības plauka...” tulk. J. Sireiščikova]; Изъ мира, словно сонъ, уходятъ покольнiя... [No pasaules kā sapnis, aiziet paaudzes... dzej. “Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd...” tulk. J. Sireiščikova]; Нтъ правды на земль... [Nav taisnības uz zemes... dzej. “Virs zemes nav taisnības...” tulk. J. Sireiščikova]; И дождь надъ грязью улицъ... [Un lietus pār netīrām ielām... dzej. “Pa ielām dubļainām list lietus...” tulk. S. Šervinskis]; Я помню счастливые годы... [Es atceros laimīgos gadus... dzej. “Es atminos rožainos laikus...” tulk. J. Sireiščikova]; Проснись, проснись, свободный духъ... [Mosties, mosties, brīvais gars... “Mosties, mosties reiz, svabadais gars...” tulk. J. Sireiščikova].

⁴ Берут подстрочники, работают на ощупь, наугад. Но за спиной авторитет и пронизательность «метра». Ускова, О. Валерий Брюсов и латышская поэзия. *Даугава*, 1987, № 5, с. 115.

⁵ Turpat, 115. un 118.–119. lpp.

⁶ Всѣ мутно от лунного света... [Viss miglains mēness gaismā... dzej. “Pie debesīm mēness spīd bālais...”]; ar vīrsrakstu *Поэту* [Dzejniekam] dzejolis “Kam velti dārgo laiku tērē...” (К какому ты стремишься благу... [Pēc kāda labuma tu dzenies...]), Где журчит в тени у ската... [Kur ēnā burbuļo pie nogāzes...] dzej. “Upes malu liepas ēno...”. *Рижский курьер*, 1924, 24 февр.

Mihaila Kuzmina draugs, angļu dzejnieka Viljama Vērdsverta atdzejotājs. Krievijas revolūcijas un tai sekojošā Pilsoņu kara dēļ Tretjakovs pēc Krievijas Mākslas akadēmijas absolvēšanas 1921. gadā emigrēja uz Latviju un iemācījās latviešu valodu. Tretjakova atdzejotie Veidenbauma darbi publicēti gan Latvijas krievu presē, gan uzņemti viņa paša sastādītajā un tulkotajā latviešu dzejas antoloģijā krievu valodā (1931). Dzejoli “Jau ziediem rotātas pļavas” 1939. gadā krieviski atdzejojis arī Liepājā dzimušais krievu dzejnieks, vēlāk – viens no Daugavpils krievu kopienas literātiem, prozaiķis un tulkotājs Arsēnijs Formakovs. Starpkaru perioda Veidenbauma dzejas izlasei krievu valodā raksturīga dabas tematika un eksistenciāli motīvi.

Pēc Otrā pasaules kara nozīmīga loma Veidenbauma atdzejojumu tapšanā un to publicēšanā periodiskos izdevumos, kopkrājumos un antoloģijās, kā arī atsevišķās dzejas izlasēs ir viņa iekļaušanai padomju varas akceptēto dzejnieku kanonā. Jau 1953. gadā Rīgā iznāk Veidenbauma dzejas izlase Grigorija Gorska atdzejotā. Gorskis ir Viskrievijas boļševiku partijas biedrs kopš 1942. gada, kara korespondents un kopš 1945. gada dzīvo un strādā Latvijā – ir žurnālists Padomju Savienības informatīvajā aģentūrā TASS, kā arī redaktors izdevniecībā “Liesma”. Gorskis ir arī dzejnieks un vairāku populāru estrādes dziesmu autors un tulkotājs, to skaitā Aleksandra Kublinska dziesmas “Noktirne” [Ноктирн]. Gorska atdzejotā Rīgā 1953. gadā publicēta pirmā Veidenbauma dzejas izlase krievu valodā atsevišķā grāmatā. Tulkojums ir labs, Gorskis darbu turpina, un 1961. gadā Maskavā nāk klajā pilnīgs Veidenbauma dzejoļu izdevums krieviski. Padomju dzejnieks Andrejs Balodis, nodēvējis Veidenbaumu par “revolūcijas dziesminieku”, slavē Gorska darbu – precīzi atveidotās Veidenbaumam raksturīgās intonācijas, strofiku, iedziļināšanos dzejiskajā domā un lielisko teksta izpratni.⁷ Arī kopumā laikmetā, kad latviešu literatūra ideoloģiskā spiediena dēļ tiek tulkota steigā un tādēļ nereti neuzmanīgi un pavirši, Gorska atdzejojumi saņem uzslavas kā vieni no labākajiem.⁸

Dažādos laikposmos Veidenbaumu krievu valodā atdzejojusi kopumā 16 atdzejotāji, daži no viņiem – tikai pāris dzejoļu, turklāt, visticamākais, – no parindeviem, starp viņiem arī populārais padomju krievu bērnu rakstnieks Samuils Maršaks atdzejojis Veidenbauma četrindi “Dievs ir laipnīgs: mācītājus”. Tomēr šo atdzejojumu lokā īpaši izceļama Leonīda Čerevičņika atdzejotā Veidenbauma dzejas izlase *Стихотворения* [“Dzejoļi”] (1980). Ukrainā dzimušais, kopš 1964. gada Rīgā dzīvojošais Čerevičņiks ir viens no izdevniecības “Liesma” redaktoriem, kā arī Latvijas krievu kultūrai veltītā žurnāla «Дайрава» dzejas nodaļas ilggadējs vadītājs (1979–1996). Māris Čaklais, iznākšanas brīdī Čerevičņika atdzejojumus slavēdams, norāda, ka tos nepieciešams publicēt vēlreiz kopā ar tikko klajā nākušās Līvijas Volkovas monogrāfijas “Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes” (1979) tulkojumu krievu valodā,⁹ tādējādi krievu lasītājam būtu iespējams iegūt pilnīgu priekšstatu ne tikai par Veidenbauma

⁷ Балодис, А. Певец революции. *Ригас Балсс*, 1961, № 292, 13 дек.

⁸ Sal. J. Č. [Jānis Čākurs?]. Latviešu grāmatas krievu valodā. *Karogs*, 1963, Nr. 2, 148. lpp.; Auziņš, I. Kļuvām bagātāki. *Padomju Jaunatne*, 1963, Nr. 131, 3. jūl. u. c.

⁹ Čaklais, M. “Ne ļaudis, ne dievi, ne reklāmu stabi...” *Karogs*, 1981, Nr. 3, 136. lpp.

dzeju, bet arī viņa – “revolucionārā dzejnieka” – personību un uzskatiem. Tomēr tas nekad nenotiek. Čerevičņika atdzejojumus slavē arī Rolfs Ekmanis latviešu trimdas presē, un šī atzinība padomju laikā – 1981. gadā – nav novērtējama par zemu.¹⁰ Tomēr PSRS publicētajās latviešu dzejnieku antoloģijās krievu valodā Veidenbauma dzeja visbiežāk tiek publicēta Gorska atdzejojumā, savukārt Latvijas krievu presē 80. gados Veidenbaums publicēts Čerevičņika atdzejojumā. Raksturīgi, ka pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas vietējā krievu presē Veidenbauma dzeja parādās vai nu propadomiski noskaņotā humorista Fēliksa Kaca atdzejojumā, vai arī atkal tikai un vienīgi Grigorija Gorska tulkojumā.

Atdzejojumiem pārējās valodās ir epizodisks raksturs. Un tomēr līdz Otrajam pasaules karam Veidenbaums jau ir lasāms septiņās svešvalodās. Viņa dzejoļi ir iekļauti latviešu lirikas izlasēs angļu un franču valodā. Plašāka Veidenbauma dzejas kopa tiek publicēta arī poliski. Atdejojotāji sarosās arī Eduarda Veidenbauma simtgadē – 1967. gadā pirmoreiz dzejnieks lasāms baltkrievu un ukraiņu valodā, desmit gadus vēlāk viņa dzejoļi tiek iekļauti arī latviešu literatūras antoloģijā ungāru valodā. Mūsu kaimiņu lietuviešu valodā Veidenbaums pirmoreiz atdejojts neilgi pirms Pirmā pasaules kara – dzejnieks Juļus Janonis tulko plaši pazīstamo sacerējumu “Kā gulbji balti padebeši iet”, diemžēl atdejojums līdz mūsu dienām nav saglabājies.¹¹ Igauniski Veidenbauma atdejojumi zināmi tikai kopš 1967. gada. Tomēr tieši igauņu kultūrtelpā interese par Veidenbaumu nav zudusi joprojām – starp pēdējo gadu atdejojumiem kā īpašs notikums jāatzīmē dzejnieka un atdejojotāja Contrās igauņu valodā publicētā Veidenbauma izlase *Mind ärge lugege* [“Mani nelasiet”] (2014).

Tālāk sniegtajā atdejojumu izlasē iekļauti, iespējams, Eduarda Veidenbauma vispopulārākā dzejoļa “Kā gulbji balti padebeši iet” atdejojumi dažādās valodās.

Paldies par nenovērtējamo palīdzību Eduarda Veidenbauma dzejas atdejojumu meklējumos Matiasam Knollam, Viktoram Meļņikam un Vigmantam Butkum!

¹⁰ Ekmanis, R. Dažas iezīmes pēdējo gadu rakstniecībā. *Latvija Šodien*, 1981, Nr. 9, 66. lpp.

¹¹ Stepiņš, L. Eduards Veidenbaums cittautu lasītājiem. *Karogs*, 1987, Nr. 10, 189. lpp.

Kā gulbji balti padebeši iet,
Tiem vēlētos es līdza tālu skriet,
Tur tālumā, kur ziemas nepazīst,
Kur rozes mūžam zied un nenovīst. –
Kam vēltīgi laimību kāro tu, sirds?
Met projām reiz cerības tumšajā kapā:
No saulainām lejām ir mirstīgais šķirts,
Tam jādzīvo asaru dūksnājā slapjā,
Kur dzelži un cirvji bez rimšanas klauz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur sauc,
No stiprākā samīts, vājāks kur lūst
Un asins un sviedri ik dienas kur plūst.

No grām.: Veidenbaums, E. *Dzeja*. Rīga, 2005.

Jak bílých labutí je mraků let,
do dálek za nimi bych béžel hned,
do dálek tajemných, kde zimu neznají,
kde růže nevadnou, jen vzkvétají.
Proč po štěstí mé srdce toužíš jen?
Nadějí zanech, do hrobu je vhod'!
Od ráje pod sluncem jsi oddělen,
v slzavém údolí dál s plačem chod',
kde znějí zvuky pout a seker svist,
kde chléb svůj žádají, co chtějí jíst,
kde slabší člověk, obět' silného,
krví a potem platí za své jho.

Radegasta Paroleka atdzejojums čehu valodā.

No grām.: *Les duší: antologie lotyšské poezie 19. a 20. století* [“Dvēseļu mežs. 19. un 20. gadsimta latviešu dzejas antoloģija”]. Sast. R. Paroleks, red. P. Štolls. Praha: Bohemika, 2001.

Nub' cigne blanka glitas tra la blu',
kun ĝi mi volus flugi plu kaj plu –
al foroj, kie fremdas vintra proz',
kie nur floras kaj ne velkas roz' – – –

Por kio, ho koro, la vana sopir'?'
Jam kuŝu l' esperoj en tomba mallumo:
ne gvidas tra valoj sunplenaj la ir',
vagadas la homo sur larma marĉhumo;

martelas senĉese la fero kaj ŝtal',
por pan', por nutraĵo ne ĉesas batal',
malforton kruele muelas la fort',
ŝvit' fluas kaj sango, ĝis venas la mort'.

Nikolaja Ĉurzĉena atdzejojums esperanto valodā.

No: *Literatura Mondo*, 1934, Nr. 8 [literārs ĵurnāls, Budapeŝta; numurs veltits latviešu kultūrai].

Pieejams arī: <http://www.esperanto.es:8080/xmlui/bitstream/handle/11013/1474/LM%201934-08c.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [sk. 23.05.2020.]

Kui valged luigned taevas pilvelend,
Küll nendega ma kaasa pakuks end,
Seal kaugel maal ei keegi talve tea,
Ja roosid seal nārbuma ei pea.
Miks, süda, sa asjata unistad veel,
Aeg päikesevalusad lootused tappa,
Peab surelik kōndima pimedal teel,
Kus unelmad ujuvad silmavee rappa.
Kus kirved on kajamas, ragiseb raud,
Kus leiba ja vett hüüab orjade laud,
Kus jõulisem murda võib nōrkade väed,
Kus higi ja verd aina voolamas näed.

Matsa Trāta atdzejojums igauņu valodā.

No: *Edasi*, 1967, 8. okt. [dianas laikraksts, iznāk Tartu].

Pieejams arī: <https://eduardsveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 23.05.2020.]

Kui luigned valged pilved mööduvad
Ah saaksid vaid mu kaasa viia nad
Nii kaugale, kus talve polegi
Kus jäävalt õitseb roos – ei koolegi
Miks asjata lootust küll tulvil on rind
Kord lootuskiir mādaneb maapōues tülkas
Ei päikesemaa oota, surelik, sind
Pead elama pisaraist vettinud mülkas
Kus ahelakolin ja kirveste kulg
Ei vaibu – ja nāljuste orjade ulg,
Kus toores jõud üle käib nōrgema tōest,
Verd, higi kus voolab kõik päevad kui jõest.

Contras atdzejojums igauņu valodā.

No: Veidenbaums, E. *Mind ārge lugege* [“Mani nelasiet”]. Sast. Contra. Pärnu, Jumalikud Ilmutused, 2014.

Pieejams arī: <https://eduardsveldenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

LYG GULBĒS

Balti, lyg gulbēs, debesēliai plaukia,
Mane vilioja, plaukti sykiu traukia
Tenai, toli, ziemos kur nepažīsta,
Kur rožēs žydi, amžiu nenuvysta.
Širdie, kam bergždziai dar tu laimēs besieki?
Viltis ī kapyno mesk tamsujī urvā:
Numiršti – saulētā pasaulī palieki,
O gyvas turi tiktai ašaru purvā.
Balti, lyg gulbēs, debesēliai plaukia,
Mane vilioja, plaukti sykiu traukia
Tenai, toli, ziemos kur nepažīsta,
Kur rožēs žydi, amžiu nenuvysta.

Justa Paļeckā atdzejojums, precīzāk – parafrāze – lietuviešu valodā. Trešā strofa nav atdejojota, tās vietā atkārtota pirmā strofa.

No: *Naujas Žodis* [žurnāls, Kauņa un Rīga]. 1925, Nr. 515, jūn.; t. p. arī: Paleckis, J. *Dienų nelaisvėj* [“Dienas gūstā”]: Eilėraščiai ir vertimai [Dzejoļi un tulkojumi]. Kaunas, 1932, 48. lpp. [Kā oriģināla autors kļūdaini norādīts Kārlis Skalbe.]

KAIP GULBĒS

Kaip gulbēs debesys baltučiai plaukia,
Mane vilioja, plaukti sykiu traukia
Tenai toli, ziemos kur nepažīsta,
Kur žydi rožēs, amžiais nenuvysta.
Širdie, kam bergždziai dar tu laimēs besieki?
Viltis ī kapyno mesk tamsujī urvā:
Numirēs – saulētā pasaulī palieka,
O gyvas turi tiktai ašaru purvā,
Kur geležys, kirviai nerimdami žvanga,
Išalkę vergai duonos trupinius renka,
Stipriujų paminti kur lūžta silpnieji,
Kasdien kur jie ašaras, prakaitā lieja.

Justa Paļeckā atdzejojums lietuviešu valodā.

No: *Pergalė*, 1960, Nr. 8 [literārs žurnāls, Viļņa].

Jakby łabędzi białość obłok rwie,
Niechże ten obłok biały weźmie mnie,
Niechże mnie niesie w dal, w ów kraj bez zim,
Gdzie róże niezwarzone wiatrem złym.
Próżno się serce, spalasz w ogniu żądz,
Nadziejom twoim tylko grobu ciemnia,
Śmiertelnik, będziesz wiecznie żył bez słońc,
W bagnisku, które mokry płacz zapełnia.
Tu siekier brzęk, żelazny dzwoni cep,
Tu niewolniczy ciągły krzyk o chleb,
Tu siła łamie głos dławionych ust,
Potu i krwi codzienny szemrze plusk.

Staņislava Čerņika atdzejojums poļu valodā.

No grām.: *Antologia poezji łotewskiej* [“Latviešu dzejas antoloģija”]. Sast. L. Bērziņš, S. Kolbuševska komentāri. Ostrzeszow: B-ka okolicy poetow, 1938.
Pieejams arī: <https://eduardsveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

Mint hattyúk úsznak fehér fellegek,
Velük szállnék én is a táj felett
Oda messze, hol a tél ismeretlen,
És rózsák nyílnak, s nem hervad el egy sem –
Ó, szívem, az üdvöd hiába ne lesd,
Vesd sír fenekére az álmokat végre:
Halandót a fény hona bé nem ereszt,
Sivár ingoványon kell éltét leélje,
Hol lánc csörög szüntelen, s fejsze kopog,
S létért, falatért rínak a rabok,
Hol a gyöngö ledől, az erős ha ítelt,
És ömlik örökkön a vér s veríték.

Gābora Garai atdzejojums ungāru valodā.

No grām.: *A lett irodalom kistükre* [“Maza latviešu literatūras izlase”]. Sast. I. Bērsons. Budapest, 1977.
Pieejams arī: <https://eduardsveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

So weiß wie Schwäne seh' ich Wolken ziehn –
mit ihnen möcht' ich in die Ferne fliehn,
dorthin, wo niemals Winterwinde wehn,
wo Rosen ewig blühen und nie vergehn ...
Was gierst du umsonst nach Glückseligkeit, Herz?

Wirf endlich dein Hoffen ins Grab, in das dumpfe:
im Tale der Sterblichen waltet der Schmerz,
kein Sonnenstrahl küßt sie im trän'feuchten Sumpfe,
wo Äxte und Ketten ohn' Unterlaß kreischen,
wo Sklaven nach Brot, nach dem täglichen, heischen,
der Schwache vom Stärkren zertreten erlischt,
und Schweiß sich mit Blut alle Tage vermischt.

Matiasa Knolla atdzejojums vācu valodā.
Iepriekš nepublicēts.

Как белые лебеди, тянется тучек семья.
Хотел бы я с ними в те милые сердцу края,
Где люди не знают суровой зимы и мороза,
Где вечно цветут благовонные юные розы...
О сердце! Навеки надежды свои схорони.
Не надо о счастье несбыточном праздных мечтаний.
Тебе отмежеваны в жизни болота одни, –
Страна нескончаемых слез и безумных страданий,
Где тюрьмы и пытки и виселиц черных столбы.
Где просят напрасно пощады и хлеба рабы,
Где сильные слабых терзают и топчут без счета,
Где льются безбрежные реки и крови, и пота...

Isaakija Mordvinova atdzejojums krievu valodā.
No: Север, 1908, № 50 [literārs žurnāls, Sanktpēterburga].

Как белый лебедь, облако плывет,
Уплыть и мне б за облаком вперед,
В далекий край, где зимы не гнетут,
Где вечно розы алые цветут.

Зачем, сердце, рвешься ты в край вечных роз?
Нет, смертный попасть, в этот край не сумеет, –
И жить ему в лишкой трясине слез,¹²
В краю, где надежды в могиле истлеют,
Где скрежет немолчный и звон кандалов,
Где слышатся стоны голодных рабов,

¹² Pēc 1953. gada šīs divas rindas: Нет, смертных там солнца лучи не согреют / – И жить им в трясине печали и слез.

Где слабого сильный жестоко гнетет,
Где потом и кровью исходит народ.

Grigorija Gorska atdzejojums krievu valodā.

No grām.: Вейденбаум, Э. *Избранное* ["Izlase"]. A. Upīša priekšv., G. Gorska tulk., J. Abizova red. Рига: Латгосиздат, 1953.

Pieejams arī: <https://eduardsveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

За лебединой стаей облаков
И я пустится в дальний край готов,
Где так тепло, где вовсе нет зимы,
Где розы круглый год срывали б мы.
О, сердце, расстанься с мечтами навек!
Напрасно ты носишься с ними доньше:
Не в райских долинах живет человек,
Пред ним безысходного горя трясины,
Где лязг топора, где оковы стучат,
Где толпы рабов лишь о хлебе кричат,
Где правда пред силой сгибаться должна,
Где потом и кровью земля вспоена.

Vladimira Bugajevska atdzejojums krievu valodā.

No grām.: *Антология латышской поэзии* ["Latviešu dzejas antoloģija"]. Sast. J. Sudrabkalns, A. Grigulis, M. Ķempe. Рига: Латгосиздат, 1955.

За лебединой стаей облаков
Туда умчаться я мечтой готов,
Где не бушуют зимы снежные,
Где вечно свежи розы нежные...
О счастье несбыточном, сердце, забудь
И брось наконец все надежды в могилу:
Заказан в края эти смертному путь,
Он жить обречён среди топи постылой,
Где люди в труде наживают горбы,
Где хлеба голодные просят рабы,
Где слабого сильный топчет, гнетёт,
Где льются обильно и слезы и пот.

Igora Grigorjeva atdzejojums krievu valodā.

No grām.: *Антология латышской поэзии в двух томах* ["Latviešu dzejas antoloģija divos sējumos"]. 1. sēj. Москва; Ленинград: Художественная литература, 1959.

Как лебеди, скользя в голубизне,
Проходят облака, уйти б и мне
За ними вдаль, туда, где стужи нет,
Где вечен роз благоуханный цвет.

Зачем же ты счастья, душа моя, ждешь?
В могиле сырой схорони свои грезы,
Ты, смертная, светлых долин не найдешь,
Их нет на земле, твой удел там, где слезы,
Где скрежет железа и стук топоров,
Где стоны от голода мрущих рабов,—
В трясине из слез тебе жить довелось,
Пропитанной потом и кровью насквозь.

Leonīda Čerevičņika atdzejojums krievu valodā.

No grām.: Вейденбаум, Э. *Стихотворения* ["Dzejas"]. J. Rokpeļņa priekšv. Rīga: Лиесма, 1980.

Pieejams arī: <https://eduardsveldenbaumblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

Как лебеди, несутся облака,
И мне бы с ними унести туда,
Где вечно розы дивные цветут
И где морозы лютые не жгут.
Я, видно, напрасно за счастьем стремлюсь,
Еще час надежды на счастье не пробил,
И вдаль с облаками я не унесусь,
Мне жить там, где слез непролазные топи,
Где скрежет железный да звон топоров,
Где голод людей превращает в рабов,
Где сильные слабых привыкли топтать
И где наш удел кровь и пот проливать.

Fēliksa Kaca tulkojums krievu valodā.

No: *Будни* [Latvijas krievu laikraksts], 1998, 15/21 янв, с. 16.

Мов білі лебеді, пливуть хмарок гурти.
Як слідом я б хотів за ними поплисти.
у мрійну далину, де не бува зими,
Де, мов троянди ті, змогли б цвісти і ми.

Ні, серце, рвешся ти, повір мені, дарма,
Жени надії геть! Не збутись їм довіку
В країні, де в людей ніяких прав нема,
Де стільки сліз навкруг, що розлилися ріки,

Де в праці зрання й допізна раби
За хліба крихту гнуть свої горби,
Де кожний на собі відчутти може світ
Де тільки ллється кров,
Де тільки ллється піт.

Kosta Overčenko atdzejojums ukraiņu valodā.

No grām.: *Латвія поетична: Поети Латвії в українському перекладі Костя Оверченка* [“Poētiskā Latvija: Latvijas dzejniekus ukrainiski tulkojis Kosta Overčenko”]. K. Skujenieka priekšv. Rīga: DIAC, 2007.

Eduarda Veidenbauma dzejoļu atdzejojumi citās valodās

Turpmāk kvadrātiekvās norādīti Veidenbauma dzejoļu nosaukumi, savukārt pēdējās – dzejoļu kopu un krājumu nosaukumu tulkojumi. Ja atdzejojumu skaits ir lielāks nekā astoņi dzejoļi, tad to nosaukumi vairs nav norādīti, visu korpusu aizstājot ar norādi [Dzejoļu kopa]. Vākums veidots latviešu lasītājam, oriģinālā atstājot tikai pašu nepieciešamāko informāciju, arī tai pēc iespējas pievienojot tulkojumu.

Angļu valodā

Krājumos:

Veidenbaums, E. Mist-waves and darkness... [Tumsa un migla pasauli sedz...].

Grām.: *The Tricolour Sun. Latvian Lyrics in English Version*. [“Trejkrāsainā saule. Latviešu lirika angļiskā versijā”]. Sast., atdzej. V. K. Metjūss. Cambridge: Heffer, 1936, 25. lpp.

Veidenbaums, E. Mist-waves and darkness... [Tumsa un migla pasauli sedz...].

Grām.: *A Century of Latvian Poetry. An Anthology* [“Latviešu dzejas gadsimts. Antoloģija”]. Sast., atdzej. V. K. Metjūss. London: John Calder, 1957, 33. lpp.

Baltkrievu valodā:

Periodika:

Вейдэнбаумы, Э. А прауды на свеце нямя! Гэта ж смех... [Virš zemes nav taisnības...]; Пасаду хочашь мець з выгодных... [Ja gribi tikt pie labas vietas...]; Былыя грахі шкадавання не варты... [Par velti ir nožēlot agrākos grēkus...] / atdzej. A. Ваціла. *Літаратура і мастацтва* [baltkrievu iknedēļas kultūras laikraksts], 1967, 3 кастр. (okt.), № 78.

Esperanto

Periodika:

- Veidenbaums, E. Nub' cigne blanka... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. N. Ķurzēns. *Literatura Mondo*, 1934, Nr. 8 [literārs žurnāls, Budapešta]. Pieejams arī: <http://www.esperanto.es:8080/xmlui/bitstream/handle/11013/1474/LM%201934-08c.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [sk. 23.05.2020.]
- Veidenbaums, E. Nub' cigne blanka... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. N. Ķurzēns. *Zvaigzne*, 1958, Nr. 10, 32. lpp.

Franču valodā

Krājums:

- Veidenbaums, E. Les générations disparaissent du monde comme des rêves... [Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd...] / atdzej. E. Stērste. Grām: *Poèmes lettons* ["Latviešu dzeja"]. P. Azāra priekšvārds, E. Virzas ievads. Rīga: Edité par la Section de la presse au ministère des affaires étrangères de Lettonie 1931, 24. lpp.

Igauņu valodā

Periodika:

- Veidenbaums, E. Kāin kuulamas kui lõppend päevatöö... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...], Kui valged luiged taevas pilvelend... [Kā gulbji balti padebeši iet...], Sa mäleta piinatud vendi... [Tu atmini cietējus brāļus...] / atdzej. M. Trāts, L. Kamara. *Edasi* [Tartu], 1967, 8. okt.
- Veidenbaums, E. Ārka, ārka kord vabana, vaim... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...] / atdzej. M. Trāts un L. Kamara. *Edasi* [Tartu], 1967, 15. okt., Nr. 244.
- Veidenbaums, E. Kui tahad saada hästi läbi... [Ja gribi tikt pie labas vietas...] / atdzej. A. Kāleps. *Sirp ja Vasar* [Tallinas nedēļas avīze], 1967, Nr. 40.

Krājums:

- Veidenbaums, E. *Mind ärge lugege* ["Mani nelasiet"]. Atdezej. Contra. Pärnu: Jumalikud Ilmutused, 2014.

Interneta resurss:

<https://eduardsveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

Krievu valodā:

Periodika:

- Вейденбаумъ, Э. И дождь над грязью улиц, и ветра вой гудит... ["Pa ielām dubļainām list lietus..."] / atdzej. S. Šervinskis; Изъ мира, словно сонъ, уходятъ покольнiя... [No pasaules kā sapnis, aiziet paaudzes... – dzej. "Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd..."] / atdzej. J. Sireiščikova; Всѣ мутно от лунного света... [Viss miglains mēness gaismā... – dzej. "Pie debesīm

- mēness spīd bālais...”]; ar virsrakstu Поэту [Dzejniekam] – dzejolis “Kam velti dārgo laiku tērē...” (К какому ты стремишься благу... [Pēc kāda labuma tu dzenies...]), Где журчит в тени у ската... [Kur ēnā burbuļo pie nogāzes...] – dzej. “Upes malu liepas ēno...” / atdzej. E. Virza. *Рижский курьер*, 1924, 24 фев. Pieejams arī: <https://rigastar.jimdo.com> [sk. 24.05.2020.]
- Вейденбаумь, Э. Весна. Весною повеяло в поле... [Pār laukiem jau ziedonis dvašo...] / atdzej. V. Tretjakovs. *Сегодня*, 1930, № 301, 31 окт.
- Вейденбаумь, Э. Уже друзья иные в хладном сне... [Jau vēsajās smiltīs dārgajie draugi dus...] / atdzej. V. Tretjakovs. *Газета для всех*, 1938, № 47, 20 ноября.
- Вейденбаумь, Э. В мае. Украсилось поле цветами... [Jau ziediem rotātas pļavas...] / atdzej. A. Formakovs. *Сегодня*, 1939, № 142, 23 мая.
- Вейденбаум, Э. И дождь над грязью улиц... [“Pa ielām dubļainām list lietus...”] / atdzej. S. Šervinskis; Нет правды на земле... [Virš zemes nav taisnības...] / atdzej. J. Sireiščikova; Проснись, проснись, свободный дух... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars!] / atdzej. J. Sireiščikova. Я помню счастливые годы... [Es atminos rožainos laikus...] / atdzej. J. Sireiščikova. *Советская Латвия*, 1945, 15 окт.
- Вейденбаум, Э. Как белый лебедь, облако плывет... [Kā gulbji balti padebeši iet...]; Встань, воспрянь же, свободный дух... [Mosties, mosties reiz svabadais gars...] / atdzej. G. Gorskis. *Советская Латвия*, 1957, 24 мая.
- Вейденбаум, Э. Дух свободы, воспрянь, проснись наконец... [Mosties, mosties reiz svabadais gars...]; За лебединой стаей облаков... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. I. Grigorjevs. *Советская Латвия*, 1967, 1 окт.
- Вейденбаум, Э. За лебединой стаей облаков... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. V. Bugajevskis. *Ригас Балсс*, 1967, 3 окт, № 232.
- Вейденбаум, Э. За лебединой стаей облаков... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. V. Bugajevskis. *Советская молодежь*, 1967, 3 окт.
- Вейденбаум, Э. О народ мой солнечный латышский... [“Tauta, tauta, gaišā latvju tauta...”] / atdzej. D. Brodskis, V. Šefners, G. Gorskis, V. Bugajevskis. *Советская молодежь*, 1967, 3 окт.
- Вейденбаум, Э. Дух свободы, воспрянь... [“Mosties, mosties reiz, svabadais gars...”] / atdzej. B. Aleksejevs.¹³ *Даугава*, 1977, № 5, 79. lpp.
- Вейденбаум, Э. Стихи [“Dzejas”] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Даугава*, 1978, № 11, 88.–93. lpp.
- Вейденбаум, Э. Стихотворения [“Dzejoļi”] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Даугава*, 1979, № 11, 78.–83. lpp.
- Вейденбаум, Э. Стихотворения [“Dzejoļi”] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Даугава*, 1980, № 8, 72.–76. lpp.
- Вейденбаум, Э. Если доверчив сердцем живешь... [Ja tev pasaulē jūtīga sirds...] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Jaunās Grāmatas*, 1981, Nr. 4, 17. lpp.

¹³ Atdzejojātāja vārda iniciālis, iespējams, ir kļūdainš. Tas varētu būt Vladimirs Aleksejevs, tāpat vajadzētu būt V. Aleksejevs, nevis B. Aleksejevs (sk.: https://www.russkije.lv/ru/pub/read/ezit-daugava/daugava_avtoril.html)

- Вейденбаум, Э. Ты властвовать мог бы здесь с сильными мира сего... [Ar šās zemes vareniem kopā tu varēji būt...], Я помню прекрасную пору... [Es atminos rožainos laikus...] / atdzej. L. Čerevičņiks [atdzejotājs tekstā nav norādīts]. *Заря коммунизма*, 1987, № 110, 12 сен.
- Вейденбаум, Э. Дух свободы, проснись, восстань... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars!] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Даугава*, 1987, № 11, 3. lpp.
- Вейденбаум, Э. Как лебеди, скользя в голубизне... [“Kā gulbji balti padebeši iet...”] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Родник*, 1988, № 2, 25.–27. lpp.
- Вейденбаум, Э. Цвет зелени... [Reiz zaļoja jaunība...] / atdzej. L. Čerevičņiks [atdzejotājs tekstā nav norādīts]. *Советская молодежь*, 1989, 1 мая.
- Вейденбаум, Э. Есть множество честных людей, терпеливо... [Daudz prātīgu cilvēku pasaulē dzīvo...] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Родник*, 1989, № 9, 70.–71. lpp.
- Вейденбаум, Э. Весною повеяло в поле... [Pār laukiem jau ziedonis dvašo...] / atdzej. V. Tretjakovs. *Даугава*, 1992, № 1, 88. lpp.
- Вейденбаум, Э. Стихотворения [“Dzejoļi”] / atdzej. L. Čerevičņiks. *Даугава*, 1994, № 5 (septembris/oktobris), 75.–80. lpp.
- Вейденбаум, Э. Словно голый среди крапивы... [Kuļos es kā pliks pa nātrām...] / atdzej. G. Gorskis [atdzejotājs tekstā nav uzrādīts]; Богатство свое ты усердно копил... [Ikkatris tev godu dod, centīgais vīrs...] / atdzej. G. Gorskis, Коль жаждешь должности завидной... [Ja gribi tikt pie labas vietas...] / atdzej. G. Gorskis [atdzejotājs tekstā nav norādīts]. *Лана*, 1994, № 20, июл., 2. lpp.
- Вейденбаум, Э. Ты вспомни о страждущих братьях... [Tu atmini cietējus brāļus...] / atdzej. F. Kacs. *Будни*, 1997, 18/24 дек., 8. lpp.
- Вейденбаум, Э. Новый год уже пришел, но жизнь людская... [Jauns gads jau atnācis...]; Как лебеди, несутся облака... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. F. Kacs. *Будни*, 1998, 15/21 янв., 16. lpp.
- Вейденбаум, Э. В жизни чти одну монету... [Ej un dzenies tik pēc naudas...] / atdzej. G. Gorskis [atdzejotājs tekstā nav norādīts]. *Утренний экспресс*, 1999, 16 апр.

Krājumi:

- Вейденбаум, Э. Избранное [“Izlase”] / atdzej. G. Gorskis, J. Abizova red., A. Upiša ievads. Рига: Латгосиздат, 1953.
- Вейденбаум, Э. Стихотворения [“Dzejoļi”] / atdzej. G. Gorskis, J. Sudrabkalna ievads. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1961.
- Вейденбаум, Э. Стихотворения [“Dzejoļi”] / atdzej. L. Čerevičņiks. Рига: Лиесма, 1980.

Antoloģijas:

- Вейденбаум, Э. Когда я молодь быть... [Reiz zaļoja jaunība, cerības plauka...] / atdzej. J. Sireiščikova; Изъ мира, словно сонъ, уходятъ покольнїя... [Kā sarpi no pasaules dzimumi zūd ...] / atdzej. J. Sireiščikova; Нѣтъ правды на земль... [Vīrs zemes nav taisnības...] / atdzej. J. Sireiščikova;

- И дождь надъ грязью улицъ... [Pa ielām dubļainām list lietus...] / atdzej. S. Šervinskis; Я помню счастливые годы... [Es atminos rožainos laikus...] / atdzej. J. Sireiščikova; Проснись, проснись, свободный духъ... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars!] / atdzej. J. Sireiščikova. Grām.: Сборник латышской литературы [“Latviešu literatūras krājums”]. Red. V. Brjusovs, M. Gorkijs. Петроград: Парус, 1916, 124.–126. lpp.
- Вейденбаум, Э. Весною повеяло в поле... [Pār laukiem jau ziedonis dvašo...]; Уже друзья иные в хладном сне... [Jau vēsajās smiltīs dārgajie draugi dus...]; На улицах дождливо, там грязь и ветра вой [Pa ielām dubļainām list lietus...] / atdzej. V. Tretjakovs. Grām.: Латышские поэты [“Latviešu dzejnieki”]. Рига: Вальтер и Рапа, 1931, 9.–11. lpp.
- Вейденбаум, Э. Стихи [“Dzeja”] / atdzej. G. Gorskis. *Советская Латвия*: литературно-художественный альманах Союза Советских писателей Латвии. [Рига]: 1952. 3. sēj. 176.–185. lpp.
- Вейденбаум, Э. [Dzejoļu kopa] / atdzej. V. Bugajevskis, G. Gorskis, V. Ņevskis, D. Brodskis, V. Šefners. Grām.: Антология латышской поэзии [“Latviešu dzejas antoloģija”]. Sast. J. Sudrabkalns, A. Grigulis, M. Ķempe. Рига: Латгосиздат, 1955, 109.–118. lpp.
- Вейденбаум, Э. [Dzejoļu kopa] / atdzej. B. Aleksejevs,¹⁴ I. Grigorjevs, V. Šefners, V. Ņevskis, V. Tretjakovs. Grām.: Антология латышской поэзии в двух томах [“Latviešu dzejas antoloģija divos sējumos”]. Sast. A. Vējāns, V. Rūja. 1. sēj. Москва; Ленинград: Художественная литература, 1959. 109.–117. lpp.
- Вейденбаум, Э. Божья милость [Dievs ir laipnīgs: mācītājus]. Grām.: Маршак С. Собрание сочинений в 8 томах [“Kopoti raksti 8 sējumos”]. 4. sēj. Переводы: Из народной поэзии. Эпиграммы. Из зарубежных поэтов. Из поэтов народов СССР [“Tulkojumi. Tautas dzejas. Epigrammas. Ārvalstu dzejnieki. PSRS tautu dzejnieki”]. Москва: Художественная литература, 1969. 543. lpp.
- Вейденбаум, Э. О, как меня всегда края влекут... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...]; Мне надоели розы, надоело... [Pa rožu ziediem mājās rotājoties...] / atdzej. G. Gorskis. Grām.: *Песнь любви. Любовная лирика народов СССР* [“Mīlas dziesma. PSRS tautu mīlas lirika”]. 2. sēj. Sast. S. Magidsone, red. Ķ. Ozerovs. Москва: Молодая гвардия, 1972, 677. lpp.
- Вейденбаум, Э. Нет правды на свете! Богач – выше всех... [Virs zemes nav taisnības] / atdzej. V. Ņevskis; За лебединой стаей облаков... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. I. Grigorjevs; Дух свободы, воспрянь, проснись наконец... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars!] / atdzej. B. Aleksejevs. Grām.: *Латышская литература. Книга для чтения в V–VIII классах с русским языком обучения* [“Latviešu literatūra. Lasāmgrāmata 5.–8. klasei skolās ar krievu mācību valodu”]. Sast. B. Infantjevs. Рига: Звайгзне, 1973, 145.–146. lpp.

¹⁴ Sk. 13. zemsvitras norādi.

- Вейденбаум, Э. [Dzejoļu kopa] / atdzej. G. Gorskis. Grām.: *Поэты Латвии* [“Latvijas dzejnieki”]. Sast. I. Ziedonis, red., V. Roždestvenskis, V. Valeiņa ievads. Ленинград: Советский писатель. Ленинградское отделение, 1974, 95.–104. lpp.
- Вейденбаум, Э. О, как меня всегда края влекут... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...]; Встань, воспрянь же, свободный дух!... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars!...]; Словно голый среди крапивы... [Kuļos es kā pliks pa nātrām...]; Друг, на всей земле свободы... [Draugs, uz visas zemeslodes...]; То я знаю, то смогу я... [To es zinu, to es māku...]; Богатство свое ты усердно копил... [Ikkatrs tev godu dod, centīgais vīrs...]; Кто по лугам среди цветов гуляет... [Kas, staigājot pa košām puķu lejām...]; Люди несчастные... [Vienkāŗši ļautiņi...] / atdzej. G. Gorskis. Grām.: *Поэзия народов СССР XIX – начала XX века* [“PSRS tautu dzeja 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā”]. Sast. Ļ. Arutjunovs. Москва: Художественная литература, 1977, 182.–185. lpp.
- Вейденбаум, Э. По нивам латышским и долам... [Pa Latvijas kalniem un lejām...]; Мир звонкою песней взволнован... [Jau ziediem rotātas pļavas...]; Нет правды на свете, царит лишь кулак... [Virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks...]; О народ, народ латышский светлый... [Tauta, tauta, gaišā latvju tauta...] / atdzej. G. Gorskis. Grām.: *Родные нивы: Поэзия XIX – начала XX века* [“Dzimtās drupas: 19. un 20. gadsimta sākuma dzeja”]. Sast. N. Ваңциковс. Москва: Художественная литература, 1984, 353.–354. lpp.
- Вейденбаум, Э. [Dzejoļu kopa] / atdzej. G. Gorskis. Grām.: *В вечном созвучии: Сборник стихов русских и латышских поэтов* [“Mūžīgā saskaņā: latviešu un krievu liriķu dzejoļu krājums”]. Sast. L. Osipova. Москва: Современник, 1985, 42.–44. lpp.
- Вейденбаум, Э. [Dzejoļu kopa]. Grām.: *Пути огня: из латышской классической поэзии* [“Uguns ceļi: No latviešu dzejas klasikas”]. Sast., tulk. un komentāru autors L. Čerevičņiks. Рига: Лиесма, 1986, 9.–49. lpp.
- Вейденбаум, Э. Встань, воспрянь же, свободный дух... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...] / atdzej. G. Gorskis; Как белый лебедь, облако плывет... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. G. Gorskis; Средь розовых кустов, над мирным кровом... [Pa rožu ziediem mājās rotājoties] / atdzej. V. Šefners; Не стоят былые грехи сожаленья... [Par velti ir nožēlot agrākos grēkus...] / atdzej. V. Šefners; Нет правды на свете! Богач выше всех... [Virs zemes nav taisnības! Dūrei tik spēks...] / atdzej. V. Ņevskis. Grām.: *Стихи поэтов народов дореволюционной России (XIX – начало XX в.)* [“Krievijas pirmsrevolūcijas tautu dzejnieku lirika (19. gs. – 20. gs. sākums)”]. Sast. un komentāru autore N. Kuprijanova, V. Aleksandrova priekšvārds. Москва: Детская литература, 1987, 451.–453. lpp.
- Вейденбаум Э. [Dzejoļu kopa]. Tulk. L. Čerevičņiks. Grām.: *На вешних ветрах: Латышская классическая поэзия* [“Pavasara vējos: latviešu dzejas klasika”]. Sast., tulk. un ievada autors I. Auziņš. Москва: Художественная литература, 1988, 35.–53. lpp.

Lietuviešu valodā

Periodika, krājumi:

- Veidenbaumas, E. Lyg gulbēs... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. J. Paļeckis. *Naujas Žodis* [žurnāls], Kauņa un Rīga, 1925, Nr. 5, 15. jūn.
- Veidenbaumas, E. Lyg gulbēs... [Kā gulbji balti padebeši iet...]. Grām.: Paleckis, J. *Dienų nelaisvėj* ["Dienas gūstā"]. *Eilėraščiai ir vertimai* [Dzejoļi un tulkojumi]. 2. izd. Kaunas, 1932. 48. lpp.
- Veidenbaumas, E. Kaip gulbės... [Kā gulbji balti padebeši iet...]; Atminki [Tu atmini cietējus brāļus...]; Nēr žemėj teisybės... [Virš zemes nav taisnības, dūrei tik spēks...]; Žmonių padorių daug pasauly gyvena... [Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo...]; Lyg po dilgėles kuliuosi... [Kuļos es kā pliks pa nātrām...]; Sunkių laikų neboja... [Par spīti grūtiem laikiem...]; Kur skamba naktimis lakštingaļ daina... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...]; Kelkis pabudusi laisvės dvasia... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...] / atdzej. J. Paļeckis. *Pergalė*, 1960, Nr. 8, 115.–117. lpp.
- Veidenbaumas, E. Kaip gulbės... [Kā gulbji balti padebeši iet...]; Kelkis pabudusi laisvės dvasia... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...]; Nēr žemėj teisybės... [Virš zemes nav taisnības, dūrei tik spēks...]; Kur skamba naktimis lakštingaļ daina... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...]; Atminki [Tu atmini cietējus brāļus...] / atdzej. J. Paļeckis. Grām.: Paleckis, J. *Gyvenimo vardu* ["Dzīves vārdā"]. Vilnius: GVLL, 1961. 91.–96. lpp.
- Veidenbaumas, E. Kelkis, pabuski, laisvės dvasia... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...], tulk. J. Paļeckis; Kam veltui gaišti brangų laiką? [Kam velti dārgo laiku tērē...], Tarp rožių krūmų, po skliautu taikiuoju... [Pa rožu ziediem mājās rotājoties...] / atdzej. E. Matuzēvičs. *Literatūra ir menas*, 1967, 30. sept.
- Veidenbaumas, E. Galvą slegia mintys gilios... [Domāju es domas dziļas...] / atdzej. J. Paļeckis. Grām.: Paleckis, J. *Tūkstantis žingsnelių* ["Tūkstoš soļu"]. Vilnius: Vaga, 1970. 133.–135. lpp.
- Veidenbaumas, E. Galvą slegia mintys gilios... [Domāju es domas dziļas...] / atdzej. J. Paļeckis. Grām.: Paleckis, J. *Žurnalisto kelio atšvaitai: publicistika, eilėraščiai ir vertimai* ["Žurnālista ceļa atspulgi: publicistika, dzeja, tulkojumi"]. Sast. M. Juodaitė. Vilnius: Žuvėdra, 2017, 328.–330. lpp.

Interneta resursi:

- Veidenbaums, E. Išgerk bruoli! Eikliom kojom... [Iedzer, brāli! Viegļām kājām...] / atdzej. V. Butkus. Pieejams: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2897534940275964&set=a.109517342411085&type=3&theater> [sk. 01.09.2019.]

Poļu valodā

Krājumā:

- Veidenbaums, E. Można rozważać bez końca, po co jest życie człowieka... [Daudz varam runāt un spriest...]; Ma być wojna, – z Niemcem czy Moskałem... [Vai karš būs ar vāciešiem, krieviem...]; Jakby łabędzi białość obłok rwie...

[Kā gulbji balti padebeši iet...]; Odrzucę wreszcie nab ok czarne smutki... [Nost reiz skumību metīšu tumšo...]; Kwiatami błyszczą tak trawy... [Jau ziediem rotātas pļavas...] / atdzej. S. Čerņiks. Grām.: *Antologia poezji łotewskiej* [“Latviešu dzejas antoloģija”]. Sast. L. Bērziņš, S. Kolbuševska komentāri. Ostrzeszow: B-ka okolicy poetow, 1938, 26.–30. lpp.

Ukraiņu valodā:

Periodika:

Вейденбаум, Е. Серед барвистих квітів никать на полях... [Pa rožu ziediem mājās rotājoties...]; Братів не забудь, що в неволі... [Tu atmini cietējus brāļus...]; Якщо серце усе відчува... [Ja tev pasaulē jūtīga sirds...]; На зло часу лихому... [Par spīti grūtiem laikiem...]; Піднятись на Олімп нам не дано в наш час... [Nākt Olimpā mums aizliedz dievu spēks...] / atdzej. K. Overčenko. *Літературна Україна*, 1967 3 жовт. (окт.), № 39.

Antoloģijā:

Вейденбаум, Е. [Dzejo]u кора / atdzej. К. Overčenko. Grām.: *Латвія поетична: Поети Латвії в українському перекладі Костя Оверченка* [“Poētiskā Latvija: Latvijas dzejniekus ukrainiski tulkojis Kosta Overčenko”]. Sast. G. Jurčonoka, K. Skujenieka priekšv. Rīga: DIAC 2007, 92.–102. lpp.

Ungāru valodā

Antoloģijā:

Veidenbaums, E. Mint hattyúk úsznak fehér fellegek... [Kā gulbji balti padebeši iet...] / atdzej. G. Garai; Mélabúsan eltűnődtem... [Domāju es domas dziļas...] / atdzej. T. Deže; Sok jóraivaló kéz akad e világon... [Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo...] / atdzej. T. Deže; Nincs földi igazság más, csak ököljög... [Virs zemes nav taisnības...] / atdzej. T. Deže; Ébredj, szabadságnak szelleme, kelj... [Mosties, mosties reiz, svabadais gars...] / atdzej. T. Deže. Grām.: *A lett irodalom kistükre* [“Maza latviešu literatūras izlase”]. Sast. I. Bērsons. Budapest, 1977, 137.–141. lpp. Pieejams arī: <https://eduarduveidenbaumsblog.wordpress.com> [sk. 24.05.2020.]

Vācu valodā

Antoloģija:

Veidenbaums, E. Wo traulich nachts die Nachtigallen flöten... [Kur klusā naktī lakstīgalas dzied...], Gedenke der darbenden Brüder... [Tu atmini cietējus brāļus...], Mühsam sich durchs Leben ringen... [Kuļos es kā pliks pa nātrām...], Nach Ehre, nach Macht, nach Vermögen... [Pēc goda, pēc varas, pēc mantas...]. Grām.: *Wunder und Wunden. Lyrik aus Lettland. Zweisprachige Anthologie*. [“Brīnumi un ievainojumi. Dzeja no Latvijas. Bilingvāla antoloģija”]. Atzej. M. Knolls. Köln: Mare Balticum, 1993.

Nošu izdevums:

Veidenbaum, E. Seht, wie die Kerzen leuchtend brennen... [Raug, svētku eglīte tik koši, tik mīligi, tik gaiši spīd...] / atdzej. K. Fr. Kohs. Grām.: Sanders, V. *Ziemassvētku dziesma* [notis] = *Weihnachtslied* / Wiswald Sanders; Ed. Veidenbaum, [vārdi]. [B. v.]

Appendix

Veidenbaums's poetry rendered in translations. Selection

Māra Grudule, Marians Rižijs

According to the available sources, poems by Eduards Veidenbaums have been translated by 34 translators in twelve languages: English, Byelorussian, Czech, Esperanto, French, Estonian, Russian, Lithuanian, Polish, Ukrainian, Hungarian and German.

Primarily, Eduards Veidenbaums's poetry has been translated into Russian. The first translation entitled *В болотах* (In the Marshes) of his well-known poem *Kā gulbji balti padebeši iet* (White clouds are passing like swans) was made as early as 1907 and published a year later in St. Petersburg, in the Russian weekly periodical "Север".¹⁵ The translator Isaaky Mordvinov (*Исаакий Мордвинов*) was a Russian language teacher and one of the organizers of the 1905 strikes in Valka, a town situated in the northern part of Latvia, near the Estonian border.

The popularity of Veidenbaums's poems in Russian was determined by close ties between Latvian modernists and the most outstanding representatives of Russian Symbolism at the beginning of the 20th century. Mutual interest and cooperation was confirmed by the anthology of Latvian poetry *Сборник латышской литературы* (Anthology of Latvian Literature, 1916).¹⁶ In this anthology, Veidenbaums's poetry following the interlinear translation in Russian was compiled by Yelena Sireiscikova (*Елена Сырейщикова*) and Sergey Shervinsky (*Сергей Шервинский*). The entire collection was edited by a well-known Russian writer symbolist Valery Bryusov (*Валерий Брюсов*). The translations of Sireiscikova and Shervinsky were also published later in Russian periodicals of the interwar period in Latvia and immediately after World War II. In the first half of the 1920s, Veidenbaums's poetry was translated into Russian by the outstanding Latvian poet Edvarts Virza. In the 1930s, three poems were translated by the journalist and poet Viktor Tretyakov (*Виктор Третьяков*), one of the former members of the Russian modernist group *Цех поэтов* (Poets' Factory) as well as the translator of the English poet William Wordsworth's works. Due to the Russian Revolution and the ensuing Civil War, Tretyakov

¹⁵ 1908, № 50, с. 758.

¹⁶ Сборник латышской литературы. Петроград: Парус, 1916, с. 124–126.

emigrated to Latvia in 1921 after graduating from the Russian Academy of Arts. Tretjakov's translations of Veidenbaums's poetry were published both in local Russian periodicals and in the anthology of Latvian poetry in Russian, compiled and translated by himself.¹⁷

During the interwar period, the first translations of Veidenbaums's poetry in English,¹⁸ French,¹⁹ German,²⁰ Polish,²¹ as well as Lithuanian²² and Esperanto²³ were published. Nature and existential motifs dominated in these translations.

After World War II, the inclusion of Veidenbaums in the canon of Soviet-accepted poets was crucial. Already in 1953, a selection of his poetry translated by Grigory Gorsky (*Григорий Горский*) was published in Riga.²⁴ Gorsky was a member of the Bolshevik Party and a war correspondent. He had been living and working in Latvia since 1945 as a journalist of the Soviet information agency TASS. Gorsky was also a poet. He continued his work, and in 1961 a complete Russian edition of Veidenbaums's poems was published in Moscow.²⁵ In a period when Latvian literature was translated in a great hurry due to the ideological pressure and therefore frequent careless attitude, Gorsky's translations were praised as one of the best.

In 1980, another compilation of poetry by Veidenbaums in a separate edition in the translation of Leonid Cherevichnik (*Леонид Черевичник*) was published.²⁶ Born in Ukraine and living in Riga since 1964, Cherevichnik was a long-time head of the poetry section of the Latvian-Russian literary magazine "Даугава" (1979–1996). Cherevichnik's translations were acknowledged in Latvia as professional. They were also praised by Rolfs Ekmanis in the Latvian exile press – in the journal of the World Federation of Free Latvians (PBLA).²⁷ This recognition during the Soviet era cannot be underestimated.

Translations into other languages were sporadic. In the centenary of Eduards Veidenbaums, in 1967 his poems were first translated in Belarusian²⁸ and Ukrainian²⁹. Ten years later some of Veidenbaums's poems were also included in

¹⁷ *Латышские поэты*. Рига: Вальтер и Рапа, 1931, с. 9–11.

¹⁸ [Transl. V. K. Matthews]. *The Tricolour Sun. Latvian Lyrics in English Version*. Cambridge: Heffer, 1936, p. 25.

¹⁹ [Trans. E. Stërste]. *Poèmes lettons*. Riga: Edité par la Section de la presse au ministère des affaires étrangères de Lettonie 1931, p. 24.

²⁰ [Trans. Koch]. Sanders, W.; Veidenbaums, E. *Weihnachtslied* = Sanders, V.; Veidenbaums, Ed. *Ziemassvētku dziesma*. [before Ww II].

²¹ [Transl. S. Czernik]. *Antologia poezji łotewskiej*. Ostrzeszow: B-ka okolicy poetow, 1938, st. 26–30.

²² [Transl. J. Paleckis]. *Naujas Žodis 1925*, No. 5.

²³ [Transl. N. Ķurzēns]. *Literatura Mondo*, 1934, No. 8.

²⁴ Вейденбаум, Э. *Избранное*. Рига: Латгосиздат, 1953.

²⁵ Вейденбаум, Э. *Стихотворения*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1961.

²⁶ Вейденбаум, Э. *Стихотворения*. Рига: Лиесма, 1980.

²⁷ Ekmanis, R. Dažas iezīmes pēdējo gadu rakstniecībā. *Latvija šodien*, 1981, No 9, p. 66.

²⁸ [Transl. A. Bachila (A. Бачыла)]. *Літаратура і мастацтва*, 1967, No. 78, 3. кастр.

²⁹ [Transl. K. Overchenko (К. Оверченко)]. *Літературна Україна*, 1967, No. 39, 3 жовт.

the anthology of Latvian literature in Hungarian³⁰. In Lithuanian Veidenbaums's well-known poem *Kā gulbji balti padebeši iet* (White clouds are passing like swans) was translated before World War I by the poet Julius Janonis. Unfortunately, it has not survived to nowadays. Estonian translations have been known only since 1967.³¹ However, it is precisely in the Estonian cultural space that the interest in Veidenbaums's poetry has not disappeared. Particularly, a collection of poems *Mind ärge lugege* (Don't read me) in the translation of Estonian poet Contra (2014) should be noted.³²

Thanks to Matthias Knoll, Viktors Meļņiks and Vigmantas Butkus for their invaluable help.

³⁰ [Transl. G. Garai, T. Dezső]. *A lett irodalom kistükre*. Budapest: Európa könyvkiadó 1977, old.137–141.

³¹ [Transl. M. Traat, L. Kamara]. *Edasi*, 1967, No. 243.

³² Veidenbaums, E. *Mind ärge lugege*. Pärnu: Jumalikut Ilmutused, 2014.

Personu rādītājs / Index of persons

- Abizovs, Jurijs (*Юрий Абызов*, 1921–2006) 214, 219
Abovjans, Hačaturs (*Khachatur Abovian*, 1809–1848) 117
Abts, Francis (*Franz Wilhelm Abt*, 1819–1885) 182
Akuratere, Ieva 152, 193
Akuraters, Jānis (1876–1937) 70, 183, 184
Aleksandrovš, Vladimirs (*Владимир Александров*, 1934–1992) 221
Aleksandrs, Maķedonijas Aleksandrs, Aleksandrs Lielais (*Αλέξανδρος ὁ Μέγας*,
Alexandros ho Mégas, 356 p. m. ē. – 323 p. m. ē.) 174
Aleksejevs, B.; Aleksejevs, V. sk. Aleksejevs, Vladimirs un komentāru 218. lpp.
Aleksejevs, Vladimirs (*Владимир Алексеев*) 205, 218, 220
Alksnis, Jēkabs (1870–1957) 125
Alunāns, Juris (1832–1864) 110, 167, 198
Andersons 189
Anspaks, Antons (1929–2001) 143
Ārents, Vilhelms (*Wilhelm Arendt*, 1864–1913) 78
Arutjunovs, Ļevs (*Лев Арутюнов*) 221
Asars, Jānis (1877–1908) 177
Asmane, Aleida (*Aleida Assmann*) 150
Asmans, Jans (*Jan Assmann*) 150
Aspazija (ist. v. Elza Rozenberga, 1865–1943) 7, 9, 64–66, 70, 85, 197
Ašme, Ligita 6, 8, 10, 181–196, 236, 238
Auseklis (ist. v. Miķelis Krogzemis, 1850–1879) 76, 167, 174, 198
Austriņš, Antons (1884–1934) 174
Auziņš, Imants (1937–2013) 221
Azārs, Pols (*Paul Hazard*, 1878–1944) 217
- Babris, Arvids 193
Bačila, Aļess (*Алесь Бачыла*, 1918–1983) 205, 216
Bahtins, Mihails (*Михаил Бахтин*, 1895–1975) 73, 74
Bairons, Džordžs Gordons (*George Gordon Noel Byron*, 1788–1824) 70
Bakuņins, Mihails (*Михаил Бакунин*, 1814–1876) 158
Balaško, Māris 185
Balodis, Andrejs (1908–1987) 207
Balodis, Andrejs 5, 10, 31, 39–43, 236, 238
Baltābola, Paula (1891–1978) 136
Baņņikovs, Nikolajs (*Николай Банников*, 1918–1996) 221
Bārda, Fricis (1880–1919) 64, 71
Barons, Krišjānis (1835–1923) 51, 107, 111–115, 118
Barts, Rolāns (*Roland Barthes*, 1915–1980) 73, 75, 81, 83
Baumanis, Arturs (1905–1989) 97, 114
Baumaņu Kārlis (1835–1905) 184
Bēkons, Frānsiss (*Francis Bacon*, 1561–1626) 36
Belami, Edvards (*Edward Bellamy*, 1850–1898) 50, 156, 159, 160
Beldavs, Gustavs (1867–1919) 125, 175

Beldavs, Kārlis Voldemārs (1868–1936) 113, 175
 Bēms, Maksimilians (*Maximilian Boehm*, 1859–1944) 170
 Berelis, Guntis 181
 Bērsone, Ilgonis 212, 223
 Bērtiņš, Atis Gunivaldis 188
 Bērziņš, Ludvigs (arī Ludis Bērziņš, 1870–1965) 115, 212, 223
 Bērziņš Uldis 169
 Birzkops, Ints (1962–2016) 185
 Blaumanis, Rūdolfs (1863–1908) 163, 164, 171, 237, 239
 Bleiks, Viljams (*William Blake*, 1757–1827) 66
 Bogdanovs, Staņislavs 185
 Botrels, Žans Fransuā (*Jean-François Botrel*) 154
 Brentano, Klemenss (*Clemens Brentano*, 1778–1842) 68
 Briede, Aleksandra (1901–1992) 183
 Briedis, Raimonds 5, 10, 85–91, 238
 Brigadere, Anna (1861–1933) 163
 Brjusovs, Valerijs (*Валерий Брюсов*, 1873–1924) 206, 220
 Brodskis, Dāvids (*Давид Бродский*, 1895–1966) 205, 218, 220
 Broihs, Ulrihs (*Ulrich Broich*, 1932–2017) 73
 Brunners, Johanness (*Johannes Brunner*, 1755–1820) 80
 Brūveris, Pēters (1957–2011) 169, 174
 Bugajevskis, Vladimirs (*Владимир Бугаевский*, 1905–1964) 205, 214, 218, 220
 Bušenieks, Alfrēds (1908–1986) 183
 Butkus, Vigmants (*Vigmantas Butkus*) 205, 208, 222, 226

Cedriņš, Vilis (1914–1946) 166, 198
 Cellers, Arvīds 185
 Cēzars, Gajs Jūlijs (*Gaius Iulius Caesar*, 100 p. m. ē. – 44 p. m. ē.) 174
 Cicerons, Marks Tullijs (*Marcus Tullius Cicero*, 106 p. m. ē. – 43 p. m. ē.) 156, 171
 Cinkuss, Ivars 193
 Contra (*Contra*, īst. v. Marguss Konnula, *Margus Konnula*) 5, 7–10, 13, 28, 34, 152, 205, 208, 211, 217, 226, 236, 238

Čaklais, Māris (1940–2003) 152, 169, 174, 207
 Čakste, Jānis (1859–1927) 121, 122, 127
 Čerevičņiks, Leonīds (*Леонид Черевичник*, 1937–2001) 205, 207, 208, 215, 218, 219, 221
 Čerņiševskis, Nikolajs (*Николай Чернышевский*, 1828–1889) 50
 Čerņiks, Staņislavs (*Stanisław Czernik*, 1899–1969) 205, 212, 223

Dārziņš, Emīls (1875–1910) 184, 192
 Daudziņš, Vilis 174
 Dauge, Aleksandrs (1868–1937) 38, 48–50, 98, 99, 111, 114, 121, 123–127, 133, 134, 155, 159, 169, 179
 Dekarts, Renē (*René Descartes, René des Cartes*, 1596–1650) 156
 Deļnovs, V. (*Дѣльновъ / В. Дельновъ*), latviešu avotos arī kļūdaini V. Geļnovs 69
 Deže, Tandori (*Tandori Dezső*, 1938–2019) 205, 223
 Dirkems, Emīls (*Emil Durkheim*, 1875–1917) 150
 Dostojevskis, Fjodors (*Фёдор Достоевский*, 1821–1881) 50
 Dovgjallo, Georgs (1931–2009) 185
 Driega, Jānis (1871–1927) 189

Dronis, Arturs (1904–1995) 141
 Dubra, Rihards 185, 191
 Dūdums, Alnis 185
 Dzenītis, Andris 9, 174, 185, 194
 Džilļeja, Kārlis (1891–1963) 174

Egle, Rūdolfis (1889–1947) 5, 49, 51, 60, 65, 66, 85, 86, 89, 91, 93–98, 106, 134,
 137, 155, 156, 160, 164, 165, 169, 170, 177, 197, 199
 Eglītis, Viktors (1877–1945) 8, 10, 163, 173, 174, 178–180
 Eihendorfs, Jozefs fon (*Joseph Freiherr von Eichendorff*, 1788–1857) 78
 Eizenšmits, Raimonds 185
 Ekmanis, Rolfs (1929–2017) 208, 225
 Ekšteins, Ernests (1872–1941) 125
 Elksne, Ārija (1928–1984) 152, 174
 Elsbergs, Klāvs (1959–1987) 193, 198
 Engelss, Fridrihs (*Friedrich Engels*, 1820–1895) 50
 Erla, Astrida (*Astrid Erll*) 150
 Erliha, Dzintra 187
 Ērmanis, Jānis (1862–1932) 125
 Ērmanis, Pēteris (1893–1969) 97
 Ešmits Fricis (arī Fricis Ešmits-Ešmidts, 1892–1972) 141

Fabriciuss, Jānis (1877–1929) 174, 190
 Fišers, Deivids Hakets (*David Hackett Fischer*) 36
 Fīrekērs, Kristofs (*Cristophorus Füreccerus*, arī *Christoph Fürecker*, 1612–1685?) 109
 Formakovs, Arsēnijs (*Арсений Формаков*, 1900–1983) 205, 207, 218
 Foskampis, Vilhelms (*Wilhelm Voßkamp*) 74
 Fromms, Erihs (*Erich Fromm*, 1900–1980) 159

Garai, Gābors (*Gabor Garai*, 1929–1987) 205, 212, 223
 Grabess, Herberts (*Herbert Grabes*, 1936–2015) 150
 Garšins, Vsevolods (*Всеволод Гаршин*, 1855–1888) 173, 176
 Garūta, Lūcija (1902–1977) 187
 Gēte, Johans Volfgangs fon (*Johann Wolfgang von Goethe*, 1749–1832) 75, 156
 Godiņš, Guntars 16, 17, 26, 27
 Godunova, Inga 187
 Goluba, Guna 187
 Gordons, Pīters Eli (*Peter E. Gordon*) 36
 Gorskis, Grigorijs (*Григорий Горский*, 1911–1987) 205, 207, 208, 214, 218–221, 225
 Grasis, Tenis (arī Tenis Grass, 1925–2001) 141
 Grauzdiņa, Ilma (1948–2016) 187
 Grāvītis, Oļģerts (1926–2015) 185, 192, 195
 Grigorjevs, Igors (*Игорь Григорьев*, 1923–1996) 205, 214, 218, 220
 Grīgulis, Arvids (1906–1989) 214, 220
 Grudule Māra 5, 7–11, 205–226, 236, 238

Hābermāss, Jirgens (*Jürgen Habermas*) 48
 Halbvakss, Moriss (*Maurice Halbwachs*, 1877–1945) 150
 Hēgelis, Georgs Vilhelms Fridrihs (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831) 157, 158
 Heidegers, Martins (*Martin Heidegger*, 1889–1976) 40

Heine, Heinrihs (*Heinrich Heine*, 1797–1856) 16, 21, 27, 50, 67, 69, 70, 76, 155, 156, 163, 167, 171
 Helderlins, Frīdrihs (*Friedrich Hölderlin*, 1770–1843) 66
 Henkels, Karls Frīdrihs (*Karl Friedrich Henckell*, 1864–1929) 82
 Hertelis, Ādolfs (1871–1908) 125
 Hincenbergs, Kārlis (ap 1867–1954) 145
 Hiršs, Andris 5, 8, 10, 31, 35–39, 43, 236, 238
 Holcs, Arno (*Arno Holz*, 1863–1929) 78, 79
 Holthuiza, Zuzanna (*Susanne Holthuis*) 73, 78, 83
 Horācijs, Kvints Flaks (*Quintus Horatius Flaccus*, 65 p. m. ē. – 8 p. m. ē.) 76, 87, 152, 155, 156, 164, 166, 167

 Ibsens, Henriks (*Henrik Ibsen*, 1828–1906) 50, 156
 Igo, Viktors (*Victor Hugo*, 1802–1885) 66
 Infantjevs, Boriss (*Борис Инфантьев*, 1921–2009) 220

 Janonis, Juļus (*Julius Janonis*, 1896–1917) 205, 208, 226
 Jansons-Brauns, Janis (ist. v. Janis Jansons, 1872–1917) 47, 126, 177
 Jasjukevičs, Aleksandrs 185, 191
 Jaunzemīte, Jūla (dzim. Veidenbauma, 1862–1914) 51, 140
 Jaunzemīte, Pēteris 139, 140
 Johansons, Pāvils 185, 191
 Juodaitīte, Mēta (*Mėta Juodaitytė*) 222
 Jurciņš, Pēteris (1932–2004) 183
 Jurčonoka, Gaļina (*Галина Юрчонок*) 223
 Jurjāns, Andrejs (1856–1922) 187, 192

 Kacs, Fēlikss (*Феликс Кац*) 205, 208, 215, 219
 Kāleps, Ains (*Ain Kaaler*) 205, 217
 Kalniņ jaunkundze 14, 19, 24
 Kalniņa, Ieva 7, 9
 Kalniņš, Alfrēds (1879–1951) 174, 185, 191, 192
 Kalniņš, Imants 185, 187, 190, 192
 Kalniņš, Jānis (1922–2000) 135, 174
 Kalniņš, Pauls (1872–1945) 125, 136
 Kamara, Laimonis (1934–1983) 217
 Kamoliņš, Ainārs 5, 8, 10, 31, 32–35, 43, 236, 238
 Kants, Imanuels (*Immanuel Kant*, 1724–1804) 86, 89, 155
 Kaspārsons, Kārlis (1865–1962) 51, 94, 125, 126, 151, 165, 175
 Kastiņš, Juris 5, 7, 8, 10, 73–82, 236, 239
 Kaudzīte, Matiss (1848–1926) 182
 Kauliņš, Jānis (1863–1940) 125
 Kautskis, Kārlis Johans (*Karl Johann Kautsky*, 1854–1938) 50
 Kazaine, Edīte 140, 143
 Kažociņš, Kārlis (1886–1920) 174, 185, 190–192
 Kivičs, Andris 185
 Klaustiņš, Roberts (1875–1962) 65, 66
 Kleists, Heinrihs fon (*Heinrich von Kleist*, 1777–1811) 66
 Klotiņš, Arnolds 192
 Knolls, Matiass (*Matthias Knoll*) 205, 208, 213, 223, 226
 Kohns, Karls Frīdrihs (*Karl Friedrich Koch*) 205, 224

Kolbuševskis, Staņislavs (*Stanisław Kolbuszewski*, 1933–1986) 212, 223
 Kovaļevskis, Jānis (1873–1921) 125
 Krasinska, Lija (1911–2009) 188
 Krauze, Johans Vilhelms fon (*Johann Wilhelm von Krause*, 1757–1828) 112
 Kristeva, Jūlija (*Julia Kristeva*) 73–75, 78, 83
 Kronvalds, Atis (1837–1975) 113
 Kropotkins, Pjotrs (*Пётр Кропоткин*, 1842–1921) 158
 Krūklis, Bernhards (1895–1983) 132, 146, 147
 Krumbergs, Augusts (1864–1897) 124
 Krūmiņš, Hugo Teodors (1901–1990) 187, 195
 Krūza, Kārlis (1884–1960) 97, 100, 102
 Krūze, Juris 185
 Kublinskis, Aleksandrs (1936–2018) 207
 Kubuliņa, Anda 6–10, 163–171, 236, 238
 Kulakovs, Juris 7, 9, 147, 152, 154, 174, 186, 190, 193, 194
 Kundziņš, Kārlis (1850–1937) 112
 Kundziņš, Kārlis jun. (1883–1967) 112
 Kuprijanova, Ņina (*Нина Куприянова*) 221
 Kuročkins, Nikolajs (*Николай Курочкин*, 1830–1884) 69
 Kursīte, Janīna (ist. v. Janīna Kursīte-Pakule) 5, 8, 10, 64, 107–118, 237, 239
 Kuzmins, Mihails (*Михаил Кузмин*, 1872–1936) 207

Ķempe, Mirdza (1907–1974) 174, 214, 220
 Ķikāns, Valdis (1929–2013) 64, 70, 71
 Ķurzēns, Nikolajs (1910–1959) 205, 210, 217

Lahmane, Renāte (*Renate Lachmann*) 150
 Laicens, Linards (1883–1938) 184
 Laizāns, Pēteris (1930–2005) 37
 Larošfuko, Fransuā de (*François de La Rochefoucauld*, 1613–1680) 166
 Lasāls, Ferdinands (*Ferdinand Lassalle*, 1825–1864) 50, 156
 Lasmane, Skaidrīte 6, 8, 10, 149–160, 168, 237, 239
 Leibnics, Gotfrīds Vilhelms (*Gottfried Wilhelm Leibniz*, 1646–1716) 33, 41
 Leineris, Uldis (1936–1969) 198
 Leite, Biruta (dzim. Luste, 1912–1998) 95, 131, 132, 136, 139–144, 146–148
 Liepkalns, Jānis 186
 Līvs, Juhans (*Juhan Liiv*, 1864–1913) 14–22, 24–28
 Limane, Lilija 189
 Līvu Pēteris, iespējams, Pēteris Cielēns no Līvu mājām 49
 Lociņš, Jānis 189
 Loja, Jānis (1896–1969) 85, 86, 91
 Losberga, Milda (1923–2011) 183
 Loss, Olga (1865–1893) 14, 19, 24
 Lūkins, Miervaldis (1894–1941) 136
 Lūsēns, Jānis 186
 Luste, Biruta, sk. Leite, Biruta
 Luste, Jūlijs (1880–1965) 135
 Luste, Karlīne (1872–1943) 135, 136
 Luters, Mārtiņš (*Martin Luther*, 1483–1546) 177

Ļermontovs, Mihails (*Михаил Лермонтов*, 1814–1841) 70

- Magidsone, Svetlana (*Светлана Магидсон*) 220
- Malinovskis, Vladimirs fon (*Wladimir von Malinowski*) 133
- Mancelis, Georgs (*Georg Mancelius*, arī *Manzel*, 1593–1654) 109
- Markss, Kārlis (*Karl Heinrich Marx*, 1818–1883) 50, 155, 157
- Maršaks, Samuils (*Самуил Маршак*, 1887–1964) 205, 207
- Martna, Mihkels (*Mihkel Martna*, 1860–1934) 126
- Matuzēvičs, Eugenijs (*Eugenijus Matuzevičius*, 1917–1994) 205, 222
- Melgalvs, Māris (1957–2005) 193
- Meļņiks, Viktors (*Виктор Мельник*) 208, 226
- Menijs, Frīdrihs (*Fridericus Menius*, arī *Solomonus Majus Menius*, ap 1593–1659) 109
- Metjūss, Viljams Klēsmanis (*William Kleemann Matthews*, 1901–1958) 205, 216
- Miķelsons, Eduards (1870–1907?) 14, 19, 24
- Mīnajevs, Dmitrijs (*Дмитрий Минаев*, 1835–1889) 69
- Mirabo, grāfs Honorē Gabriēls Riketī de (*Honoré Gabriel Riqueti, comte de Mirabeau*, 1749–1791) 173, 177, 180
- Moljērs (īst. v. Žans Batists Pokelēns; *Molière, Jean-Baptiste Poquelin*, 1622–1673) 167, 171
- Mordvinovs, Isaakijs (*Исаакий Мордвинов*, 1871–1925) 205, 206, 213, 224
- Moreino, Sergejs (*Сергей Морейно*) 195
- Muceniece, Zenta 141
- Nadsons, Semjons (*Семён Надсон*, 1862–1887) 173, 176, 179
- Nērons, Klaudijs Cēzars Augusts Germāniks (*Claudius Caesar Augustus Germanicus Nero*, 37–68) 174
- Nervāls, de Žērārs (īst. v. Žērārs Labrinī; *Gérard de Nerval, Gérard de Labrunie*, 1808–1855) 66
- Niče, Frīdrihs (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900) 40, 79
- Niedra, Andrievs (1871–1942) 42, 125
- Nīmanis, Jēkabs 174
- Nīnings, Ansgars (*Ansgar Nünning*) 150
- Noimane, Brigita (*Brigitte Neumann*) 150
- Norā, Pjērs (*Pierre Nora*) 150
- Norvilis, Jānis (1906–1994) 186
- Novālis (īst. v. Georgs Filips Frīdrihs fon Hardenbergs; *Novalis, Georg Philipp Friedrich von Hardenberg*, 1772–1801) 66, 71, 76, 78
- Ņevskis, Vladimirs (īst. v. Vladimirs Zukaus-Ņevskis; *Владимир Невский, Владимир Зуккау-Невский*, 1911–1968) 205, 220, 221
- Osirova, Ļubova (*Любовь Осипова*, ?–2015) 221
- Overčenko, Kosts (*Кость Оверченко*, 1920–2017) 205, 216, 223
- Ozerovs, Ļevs (*Лев Озеров*, 1914–1996) 220
- Ozola, Konstance (1909–1991) 140
- Ozoliņš, Jānis (1908–1981) 186, 192
- Ozoliņš, Valdemārs (1896–1973) 186, 191
- Paļeckis, Justs (*Justas Paleckis*, 1899–1980) 205, 211, 222
- Paļevičs, Jukums (1873–1900) 125
- Paroleks, Radegasts (*Radegast Parolek*, 1920–2019) 205, 209
- Parots, Georgs Frīdrihs (*Georg Friedrich Parrot*, 1767–1852) 110, 116

Parots, Johans Jakobs Frīdrihs Vilhelms (*Johann Jakob Friedrich Wilhelm Parrot*, 1791–1841) 116
 Patvaldnieks, Eduards (1901–1988) 186, 191
 Pauls, Raimonds 186, 191
 Pavasars, Eduards (1861–1931) 125
 Petersons, Kristiāns Jāks (*Kristjan Jaak Peterson*, 1801–1822) 110
 Pets, Konstantīns (*Konstantin Päts*, 1874–1956) 126
 Pfisters, Manfrēds (*Manfred Pfister*) 73, 77, 83
 Pilsātnieks, Jēkabs (1838–1879) 182
 Pīpiņš-Vizulis, Ermanis (ist. v. Ermanis Pīpiņš, 1873–1927) 99
 Pīpkalējs, Pēteris (1866–1913) 47, 94, 95, 98, 100, 121, 123, 124, 126, 127
 Pisarevs, Dmitrijs (*Дмитрий Писарев*, 1840–1868) 50
 Plūdons, Vilis (ari Plūdons, ist. v. Vilis Lejnīeks, 1874–1940) 187, 197, 236, 238
 Poruks, Jānis (1871–1911) 64, 66, 197
 Prudons, Pjērs Fransuā (*Pierre-François Proudhon*, 1809–1865) 149, 155, 159
 Puškīns, Aleksandrs (*Александр Пушкин*, 1799–1837) 50

 Račs, Guntars 191
 Rainis (ist. v. Jānis Pliēkšāns, 1865–1929) 10, 65, 70, 85, 86, 122, 126, 127, 152, 153, 173–180, 183, 184, 197
 Reinholde, Lauma (1906–1986) 186, 191
 Reinholds, Jānis (1882–1938) 186
 Reiters, Jānis (*Johannes Reuter*, ap 1632–1695/1697) 109
 Rifatērs, Mihaēls (*Michael Riffaterre*, 1924–2006) 73, 80
 Rigneja, Anna (*Ann Rigney*) 150, 151, 153, 154
 Rižijs, Mariāns (ps. Māris Salējs) 6–9, 75, 197–201, 205–224, 237, 239
 Rodziņa, Anna 136
 Rokpelnis, Jānis 194, 198, 215
 Roze, Ieva (1971–1991) 198
 Roziņš-Āzis, Fricis (ist. v. Fricis Roziņš, 1870–1919) 125
 Roždestvenskis, Vsevolods (*Всеволод Рождественский*, 1895–1977) 221
 Rūja, Valdis 220
 Ruskule Iveta, 6–10, 131–146, 237, 239

 Sakss, Imants (1918–1991) 188
 Sanda, Žorža (ist. v. Amadīne Aurora Lusila Dipēna baronese Didevāna; *George Sand*, *Amandine Aurore Lucile Dupin*, *Baronne Dudevant*, 1804–1876) 66
 Sanders, Visvaldis (1885–1979) 186, 191, 224
 Sartrs, Žans Pols Šarls Emārs (*Jean-Paul Charles Aymard Sartre*, 1905–1980) 40
 Sauka, Ansis 186, 191
 Saunderss, Makss (*Max Saunders*) 150
 Sēts, Karls Eduards (*Karl Eduard Sööt*, 1862–1950) 13, 18, 23
 Sieriņš, Jānis (1889–1975) 186
 Sireiščikova, Jeļena (*Елена Сырейщикова*, ?–1918) 205, 206, 217–220, 224
 Skalbe, Kārlis (1879–1945) 64, 71, 211
 Skrajāns Roberts 138, 145
 Skrastiņš, Pēteris (1866–1913) 50
 Skujeniēks, Knuts 152, 169, 174, 198, 216, 223
 Skujiņa, Austrā (1909–1932) 198
 Sokrats (*Σωκράτης*; *Sōkrátēs*, 469 p. m. ē. – 399 p. m. ē.) 34, 174
 Spartaks (*Σπάρτακος*; *Spartacus*; 111 p. m. ē. – 71 p. m. ē.) 174

Spiridonova, Marija (*Мария Спиридонова*, 1884–1941) 174
 Sprinģis, Klāvs (1869–1944) 51
 Sprōģis, Jūlijs (1887–1972) 183, 184
 Stabulnieks, Uldis (1945–2012) 186, 191
 Stāla, Žermēna de (ist. v. Anna Luīze Žermēna de Stāla-Holšteina; *Anne Louise Germaine de Staël-Holstein*, 1766–1817) 66
 Starobinskis, Žans (*Jean Starobinski*, 1920–2019) 78
 Stenders, Gothards Frīdrihs (*Gotthard Friedrich Stender*, 1714–1796) 183
 Stērste, Elza (1885–1976) 205, 217
 Stradiņš, Jānis (1933–2019) 35
 Stratonovs, Vjačeslavs (*Вячеслав Стратонов*, ?–1889?) 38
 Straume, Jānis (1861–1929) 187
 Strunskis, Maksims 184, 186
 Stučka, Pēteris (1865–1932) 121, 122, 127, 177
 Sudrabkalns, Jānis (ist. v. Arvids Peine, 1894–1975) 214, 219, 220
 Svirskis, Vitolds (1919–1991) 141, 142

 Šatobriāns, Fransuā Renē vikonts de (*François-René, vicomte de Chateaubriand*, 1768–1848) 66
 Šefners, Vadims (*Вадим Шефнер*, 1914–2002) 205, 218, 220, 221
 Šeidings, Olivers (*Oliver Scheiding*) 73, 74
 Šellijs, Persijs Bišs (*Percy Bysshe Shelley*, 1792–1822) 66
 Šervinskis, Sergejs (*Сергей Шервинский*, 1892–1991) 205, 206, 217, 218, 220
 Šiliņš, Jānis 6, 8, 10, 121–127, 237, 239
 Šillers, Frīdrihs (*Friedrich Schiller*, 1759–1805) 50, 67, 76, 77, 155, 156, 179
 Šite, Juhans (*Johan Skytte*, 1577–1645) 109
 Šlaps 189
 Šlēgelis, Augusts Vilhelms fon (*August Wilhelm von Schlegel*, 1767–1865) 66
 Šlēgelis, Kārlis Vilhelms Frīdrihs fon (*Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel*, 1772–1829) 66
 Šmidchens, Guntis 188
 Šmite, Gundega 187
 Šopenhauers, Arturs (*Arthur Schopenhauer*, 1788–1860) 31, 34, 40
 Štirners, Makss (ist. v. Johans Kaspars Šmits; *Max Stirner, Johann Kaspar Schmidt*, 1806–1856) 50, 149, 155–159, 161, 168, 170
 Štolls, Pavels (*Pavel Štoll*) 209

 Tagore, Rabindranats (*রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর, Rabindronath Thakur*, 1861–1941) 187
 Tīks, Johans Ludvigs (*Johann Ludwig Tieck*, 1773–1853) 66, 68, 76
 Torgāns, Jānis 188
 Trāts, Matss (*Mats Traat*) 205, 210, 217
 Trefners, Hugo (*Hugo Treffner*, 1845–1912) 126
 Treimanis-Zvārgulis, Edvards (ist. v. Edvards Treimanis, 1866–1950) 47, 48, 50, 51, 60, 75, 93, 94, 96–100, 106, 108, 132–134, 155, 160, 165, 166, 169, 170, 173, 176, 180, 192, 195, 199
 Tretjakovs, Viktors (*Виктор Третьяков*, 1888–1961) 205–207, 218–220, 225

 Ūders, Konstantīns (1870–1919) 125
 Ūlands, Ludvigs (*Ludwig Uhland*, 1787–1862) 68
 Ulmanis, Kārlis (1877–1942) 165, 198

Upīts, Andrejs (1877–1970) 10, 38, 47, 63, 97, 165, 170, 173, 174, 177, 179, 180, 189
Užāns, Harijs 186

Vakenroders, Vilhelms Heinrihs (*Wilhelm Heinrich Wackenroder*, 1773–1798) 66, 76

Valdemārs, Krišjānis (1825–1891) 174

Valeinis, Vitolds (1922–2001) 221

Valters, Egons 186

Vāvere, Vera 178

Vecgrāvis, Viesturs 5, 7, 8, 10, 63–72, 237, 239

Veidenbauma, Erika Eiženija (prec. Nivanka; *Erika Eugenie Veidenbaum, Nivanka*, 1909–1988) 13, 18, 23

Veidenbaums, Haralds (*Harald Veidenbaum*; arī *Harald Viirsalu*, 1900–1982) 13, 18, 24

Veidenbauma, Jūla, sk. Jaunzemīte, Jūla

Veidenbaums, Kārlis (1865–1901) 8, 10, 93–100, 106, 165, 170, 174

Veidenbaums, Voldemārs (1871–1896) 93–96, 106

Vējāns, Andris (īst. v. Donats Kalnačs, 1927–2005) 220

Vepers, Ainars 186

Vērdsvertis, Viljams (*William Wordsworth*, 1770–1850) 66, 207

Vergilijs, Pūblijs Marons (*Publius Vergilius Maro*, 70 p. m. ē. – 19 p. m. ē.) 34

Veski, Johaness Voldemārs (*Johannes Voldemar Veski*, 1873–1968) 126

Vigners, Ivars (1940–2007) 186, 192

Vīksna, Māra 183

Vilde, Eduards (*Eduard Vilde*, 1865–1933) 13, 18, 23

Viljams, Kārlis (1779–1847) 66, 110

Vilsons, Alfons (1917–1993) 49, 64, 71, 85, 86, 91

Virza, Edvarts (īst. v. Jēkabs Eduards Liekna, 1883–1940) 7, 9, 163–171, 185, 186, 205, 206, 217, 218, 224

Viskovatovs, Pāvels (*Павел Висковатов*, 1842–1905) 50

Vītols, Jāzeps (1863–1948) 187, 192, 193

Vodaka, Ruta (*Ruth Wodak*) 45, 46

Volkova, Līvija 5, 93–106, 151, 156, 163–171, 173, 177, 180, 207, 237, 239

Zakamennija, Inga 187

Zālite, Hermine (1858–1932) 175

Zālitis, Jānis (1884–1943) 174, 186, 191, 192

Zālitis, Jānis 6, 8, 10, 239, 173–179, 237, 239

Zālitis, Pēteris (kopš 1922 Pēteris Zālite, 1864–1939) 94, 175, 179, 180

Zandere, Inese 193, 195

Zariņš, Marģeris (1910–1993) 174, 186, 190–192

Zeiferts, Teodors (1865–1929) 96, 170

Zelče, Vita 5, 8, 10, 45–61, 237, 239

Ziedonis, Imants (1933–2013) 152, 221

Ziemelis, Āris 186

Ziemeļnieks, Jānis (1897–1930) 64, 198

Zirnis, Egils 193

Zvārgulis, sk. Treimanis-Zvārgulis, Edvards

Žanna d'Arka (*Jeanne d'Arc*, ap 1412–1431) 173, 177

Ženets, Žerārs (*Gérard Genette*, 1930–2018) 73–75

Ziņas par autoriem

Ligita Ašme, *Mg. art.*, Rakstniecības un mūzikas muzeja mākslas eksperte.
Pētniecības virzieni: Latvijas mūzika padomju periodā, 1905. gada un Trešās atmodas dziesmas.
E-pasts: ligita.asme@rmm.lv

Andrejs Balodis, *Dr. phil.*, Latvijas Kultūras akadēmijas docents; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks.
Pētniecības virzieni: 19./20. gs. franču filozofija, atmiņas teorijas, intelektuālā un ideju vēsture Latvijā.
E-pasts: andrejs_balodis@inbox.lv

Raimonds Briedis, *Dr. philol.*, Latvijas Kultūras akadēmijas profesors.
Pētniecības virzieni: dzejas teorija, kultūras vēsture, cenzūras vēsture.
E-pasts: raimbriedis@inbox.lv

Contra, dzejnieks un tulkotājs, brīvmākslinieks
E-pasts: urvaste@gmail.com

Māra Grudule, *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošā pētniece; LU Humanitāro zinātņu fakultāte, profesore.
Pētniecības virzieni: latviešu 16.–18. gadsimta literatūra, Baltijas vācu kultūra.
E-pasts: mara.grudule@latnet.lv

Andris Hiršs, *Dr. phil.*, Latvijas Kultūras akadēmijas docents; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta zinātniskais asistents.
Pētniecības virzieni: Latvijas intelektuālā vēsture, loģika, kritiskā domāšana
E-pasts: andrishirss@gmail.com

Ainārs Kamoliņš, *Mg. phil.*, neatkarīgais pētnieks
Pētniecības virzieni: Spinozas filozofija, morāles filozofija
E-pasts: ainarskamolins@gmail.com

Juris Kastiņš, *Dr. habil. philol.*, Liepājas Universitātes profesors
Pētniecības virzieni: mūsdienu vācu literatūra (dzeja), modernisms, postmodernisms, intertekstualitāte, naratoloģija
E-pasts: juriska@latnet.lv

Anda Kubuliņa, *Dr. philol.*, literatūrpētniece
Pētniecības virzieni: literatūras teorija – ritmika, semantika; literatūras vēsture – Vilis Plūdons, Edvarts Virza; latviešu literatūra padomju okupācijas gados – Vizma Belševica, Ojārs Vācietis.
E-pasts: andakub@inbox.lv

Janīna Kursīte, *Dr. habil. philol.*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesore un vadošā pētniece.
Pētniecības virzieni: latviešu un igauņu folklorā un mitoloģijā, latviešu literatūras vēsture un dzejas poētika.
E-pasts: kursite@hotmail.com

Skaidrite Lasmane, *Dr. phil.*, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes emeritētā profesore
Pētniecības virzieni: ētika, komunikācijas ētika, mūsdienu morāles filozofija, literatūras filozofija.
E-pasts: skaidrite.lasmane@lu.lv

Marians Rižijs, *Dr. philol.*, Rakstniecības un mūzikas muzeja pētnieks.
Pētniecības virzieni: latviešu dzejas vēsture personību aspektā; mūsdienu latviešu dzeja.
E-pasts: marians.rizijs@rmm.lv

Iveta Ruskule, *Mg. philol.*, Rakstniecības un mūzikas muzeja direktore.
Pētniecības virzieni: muzeoloģija, literatūras vēsture.
E-pasts: iveta.ruskule@rmm.lv

Jānis Šiliņš, *Dr. hist.*, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva vadošais pētnieks; Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta pētnieks.
Pētniecības virziens: Latvijas 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma vēsture.
E-pasts: janis2404@inbox.lv

Viesturs Vecgrāvis, *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes emeritētais profesors.
Pētniecības virzieni: dzejas kritika, romantisms, virzieni un strāvojumi literatūrā, trimdas literatūra, 19. un 20. gs. mijas latviešu literatūra.
E-pasts: viesturvecgr@inbox.lv

Līvija Volkova, *Dr. h. c. philol.*, literatūrvēsturniece.
Pētniecības virzieni: Eduarda Veidenbauma un Rūdolfā Blaumaņa daiļrade; latviešu 19. un 20. gs. mijas latviešu literatūra Eiropas kultūras kontekstā.
E-pasts: liv.vol@inbox.lv

Jānis Zālītis, *Dr. philol.*, Aspazijas un Raiņa muzeja (Memoriālo muzeju apvienība) vecākais eksperts.
Pētniecības virzieni: latviešu literatūras vēsture, latviešu dzeja 20. gs. 30. gados, Rainis un Aspazija.
E-pasts: janis.zalitis@memorialiemuzeji.lv

Vita Zelče, *Dr. hist.*, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesore un vadošā pētniece.
Pētniecības virzieni: mediji, mediju vēsture, kolektīvā atmiņa, vēstures politika, sociālā vēsture.
E-pasts: vita.zelce@lu.lv

Notes on Contributors

Ligita Ašme, *Mg. art.*, The Museum of Literature and Music, art expert.
Research interests: Latvian music under the Soviets; songs of the 1905 Revolution and the Third Awakening.
E-mail: ligita.asme@rmm.lv

Andrejs Balodis, *Dr. phil.*, Latvian Academy of Culture, associate professor; University of Latvia, Institute of Philosophy and Sociology, researcher.
Research interests: French philosophy of the 19th–20th centuries; memory theory; intellectual history of Latvia.
E-mail: andrejs_balodis@inbox.lv

Raimonds Briedis, *Dr. philol.*, Latvian Academy of Culture, professor.
Research interests: theory of poetry; cultural history; history of censorship.
E-mail: raimbriedis@inbox.lv

Contra, poet and translator, freelance artist.
E-mail: urvaste@gmail.com

Māra Grudule, *Dr. philol.*, University of Latvia, Institute of Literature, Folklore and Arts, leading researcher; University of Latvia, Faculty of Humanities, professor.
Research interests: history of Latvian 16th–18th centuries literature; German Baltic culture.
E-mail: mara.grudule@latnet.lv

Andris Hiršs, *Dr. phil.*, Latvian Academy of Culture, assistant professor; University of Latvia, Institute of Philosophy and Sociology, research assistant.
Research interests: intellectual history of Latvia; logic; critical thinking.
E-mail: andrishirss@gmail.com

Ainārs Kamoliņš, *Mg. phil.*, independent researcher.
Research interests: Baruch Spinoza's philosophy; moral philosophy.
E-mail: ainarskamolins@gmail.com

Juris Kastiņš, *Dr. habil. philol.*, University of Liepāja, professor.
Research interests: contemporary German literature (poetry); modernism; postmodernism; intertextuality; narratology.
E-mail: juriska@latnet.lv

Anda Kubuliņa, *Dr. philol.*, literary researcher.
Research interests: literary theory: rhythm, semantics; literary history – poets Vilis Plūdons, Edvarts Virza; Latvian literature during the Soviet occupation – poets Vizma Belševica, Ojārs Vācietis.
E-mail: andakub@inbox.lv

Janīna Kursīte, *Dr. habil. philol.*, University of Latvia, Faculty of Humanities, leading researcher, professor.

Research interests: Latvian and Estonian folklore and mythology; the history of Latvian literature; the poetics of poetry.

E-mail: kursite@hotmail.com

Skaidrite Lasmane, *Dr. phil.*, University of Latvia, Faculty of Social Sciences, professor emeritus.

Research interests: ethics; communication ethics; modern moral philosophy; philosophy of literature.

E-mail: skaidrite.lasmane@lu.lv

Marians Rīzijs, *Dr. philol.*, Museum of Literature and Music, researcher.

Research interests: the history of Latvian poetry: personalities; contemporary Latvian poetry.

E-mail: marians.rizijs@rmm.lv

Iveta Ruskule, *Mg. philol.*, Museum of Literature and Music, director.

Research interests: museology; history of literature.

E-mail: iveta.ruskule@rmm.lv

Jānis Šiliņš, *Dr. hist.*, Latvian State Historical Archive, leading researcher; Institute of Social, Economic and Humanities Research of Vidzeme University of Applied Sciences, researcher.

Research interests: the history of Latvia in the late 19th and early 20th centuries.

E-mail: janis2404@inbox.lv

Viesturs Vecgrāvis, *Dr. philol.*, University of Latvia, Faculty of Humanities, professor emeritus.

Research interests: literary criticism of poetry; romanticism; literary currents and trends; literature in exile; Latvian literature at the turn of the 20th century.

E-mail: viesturvecgr@inbox.lv

Līvija Volkova, *Dr. h. c. philol.*, researcher, literary historian.

Research interests: Eduards Veidenbaums and Rūdolfs Blaumanis's literary heritage; Latvian literature on the brink of the 20th century in the European context.

E-mail: liv.vol@inbox.lv

Jānis Zālītis, *Dr. philol.*, Rainis and Aspazija Museum (Association of Memorial Museums), senior expert.

Research interests: the history of Latvian literature; Latvian poetry of the 1930s; Rainis and Aspazija's literary heritage.

E-mail: janis.zalitis@memorialiemuzeji.lv

Vita Zelče, *Dr. hist.*, University of Latvia, Faculty of Sociology, leading researcher, professor.

Research interests: mass media; the history of mass media; collective memory; the politics of history; social history.

E-mail: vita.zelce@lu.lv

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulv. 5-132, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv